

DE GEREFORMEERDE GEZINDTE ANNO DOMINI 2000

Drs. I.A. Kole (red.)

*met medewerking van ds. H. van den Belt, drs. C. Blenk,
ds. C. den Boer, drs. W.H. Dekker, ds. M. Golverdingen,
dr.ir. J. van der Graaf, ir. M. Houtman, ds. P. Mulder, dr. J.E. Post,
dr. W. van 't Spijker, dr. H.C. Stoffels, drs. J.J. Tigchelaar,
ds. J.H. Velema, dr. W. Verboom, H. de Vries, drs. J.P. de Vries,
ds. J. Westerink*

Tweede druk, 2003

UITGEVERIJ DE GROOT GOUDRIAAN - KAMPEN
in samenwerking met
CHRISTELIJKE HOGESCHOOL DE DRIESTAR - GOUDA

Inhoud

Ter introductie	7
<i>dr. W. van 't Spijker</i> De theologie van de gereformeerde gezindte	9
<i>dr.ir. J. van der Graaf</i> Gereformeerd kerkelijk leven in Nederland in haar geschiedenis en in haar ontwikkeling	22
<i>ds. M. Golverdingen</i> De identiteit en de contouren van de gereformeerde gezindte	34
<i>dr. H.C. Stoffels</i> De gereformeerde gezindte tussen aantrekking en afstoting	53
<i>dr.ir. J. van der Graaf</i> Hervormd of afgescheiden binnen de gereformeerde gezindte	62
<i>ds. J. Westerink</i> De bevindelijk gereformeerden	70
<i>drs. C. Blenk</i> De Nederlandse 'gereformeerde gezindte' in de wereldkerk	85
<i>ds. C. den Boer</i> De kracht en de zwakte van de gereformeerde gezindte	92
<i>ds. J.H. Velema</i> De kerkelijke verdeeldheid en de oecumene	111
<i>drs. W.H. Dekker</i> Verzuiling als veruitwendiging van de godsdienst	129

Uitgave in samenwerking met Christelijke Hogeschool 'De Driestar'

© 2000, Uitgeverij De Groot Goudriaan - Kampen

Omslagontwerp drs. J. Veldman

ISBN 90 6140 733 8

NUGI 639

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

<i>ds. H. van den Belt</i> Therapie en diagnose.	140
<i>dr. W. Verboom</i> De gereformeerde gezindte en de catechese	157
<i>drs. J.J. Tigchelaar</i> De zendingsgeschiedenis van de gereformeerde gezindte	172
<i>dr. J.E. Post</i> Geloofwaardigheid onder druk? De cultuur van de gereformeerde gezindte	190
<i>ds. P. Mulder</i> Het sociaal-maatschappelijk reformatorische leven. De reformatorische gezindte en het sociaal-maatschappelijk leven	208
<i>ir. M. Houtman</i> De politiek in de gereformeerde gezindte	221
<i>H. de Vries</i> Boodschappers van het kleine nieuws. De gereformeerde gezindte en de media	230
<i>drs. J.P. de Vries</i> De gereformeerde gezindte en de media	243
Personalia	250

Ter introductie

Elke najaar organiseren we binnen de hogeschool De Driestar een themadag. We beginnen dan met alle studenten en docenten in de St. Jan en luisteren naar een centrale inleiding op het onderwerp. Daarna kunnen studenten een keuze maken uit diverse workshops, waarin het onderwerp van verschillende zijden wordt belicht.

Eind 1999, op het randje van het nieuwe millennium, kozen we voor het onderwerp: De gereformeerde gezindte anno Domini 2000. De Driestar is ontstaan binnen de gereformeerde gezindte. De bedoeling van deze dag was na te denken over de gereformeerde gezindte en de toekomst ervan. Vragen die we inleiders ter voorbereiding hebben meegegeven, waren o.a.: wat zijn de kernzaken van de theologie van de gereformeerde gezindte, wat is de identiteit, de kracht en de zwakte ervan, welke problemen doen zich voor en hoe moeten we hiermee omgaan, wat is de betekenis van de politiek, de media en het sociaal-maatschappelijke leven voor de gereformeerde gezindte? Verder hebben we vragen gesteld over de houding tegenover de zending en ook over de mondiale betekenis van het gereformeerde denken en handelen.

In deze bundel vindt u een neerslag van de lezingen. Het onderwerp wordt vanuit verschillende invalshoeken benaderd. U treft dan ook geen eenduidige visie aan, maar een belichting van de problematiek vanuit diverse optieken en ook vanuit verschillende kerkelijke tradities waaruit de sprekers afkomstig zijn. Dat kan herkenning en instemming oproepen, maar soms ook vragen of tegenspraak. We hopen vooral dat deze bundel tot nadenken en tot bezinning stemt over dat wat ons binnen De Driestar bindt: het overdragen van de wezenlijk waarden uit onze kerkelijke traditie, ook in het nieuwe millennium. Aan deze bundel is een artikel toegevoegd van dr. ir. J. van der Graaf, dat een goed overzicht biedt van de diversiteit binnen de gereformeerde gezindte.

Deze bundel zal een plaats krijgen binnen het onderwijsprogramma op onze hogeschool. Vanuit een aantal modules zullen studenten inhouden van deze bundel moeten gebruiken bij het uitwerken van opdrachten, het formuleren van visie of mening, ter lezing en ter bestudering. Dit staat dan in het kader van hun oriëntatie op de eigen wortels, de vertaling daarvan naar de praktijk van elke dag en de plaats

die zij zullen gaan innemen als leerkracht binnen een christelijke, reformatorische school. Zo wil deze bundel dienstbaar zijn aan de ontwikkeling en vorming van jonge mensen die straks de volgende generatie wegwijs moeten maken in deze samenleving vanuit de Bijbel en de daarop gefundeerde belijdenisgeschriften. Als we hier een bijdrage aan mogen leveren, beantwoorden de themadag en de bundel aan hun doel.

drs. L.N. Rottier
Voorzitter centrale directie
Christelijke Hogeschool 'De Driestar'

De theologie van de gereformeerde gezindte

dr. W. van 't Spijker

Bedenkingen

De terminologie waarvan we ons bedienen wanneer we spreken over de gereformeerde gezindte, is afkomstig van Groen van Prinsterer. Hij hanteerde het begrip om te pleiten voor het recht van de Afgescheidenen op de bescherming van de kant van de overheid. In de grondwet van 1815 werd bepaald dat aan alle godsdienstige gezindheden, in het koninkrijk bestaande, gelijke bescherming zou worden verleend. Het was de bedoeling om de vrijheid van godsdienst te waarborgen aan de denominaties die op dat moment in het Koninkrijk aanwezig waren. Daaronder vielen de Hervormde Kerk, de Rooms-Katholieke Kerk, de Doopsgezinde Sociëteit, de Remonstrantse Broederschap, het Israëlitisch Kerkgenootschap. Toen in 1834 een aantal gereformeerde belijders de Hervormde Kerk verlieten, redeneerde de regering dat zij geen recht hadden op de hoge protectie van de overheid. Zij vormden een nieuwe sekte, die op bescherming geen staat kon maken en die derhalve, juist omgekeerd, blootgesteld kon worden aan allerlei vervolging.

Sinds 1834 is er echter zo veel veranderd dat men de vraag kan stellen of men wel kan blijven spreken van een gereformeerde **gezindte**. In Groens dagen waren er twee mogelijkheden. Men was gereformeerd binnen de Hervormde Kerk, of men was gereformeerd buiten de Hervormde Kerk. Groens betoog kwam erop neer dat beide groepen één gezindheid vormden. Beiden beriepen zich op de belijdenis en zij behoorden wezenlijk bij elkaar. Vandaag zijn de gereformeerden binnen en buiten de Hervormde Kerk in hun diversiteit nauwelijks op de vingers van beide handen te tellen. We zouden derhalve kunnen overwegen de terminologie te laten vallen en geen gebruik meer te maken van het begrip.

Een reden die daar nog bij komt, is dat de betekenis van het woord een verandering heeft ondergaan. Gezindheid wijst tegenwoordig voornamelijk op een innerlijke houding, een denkwijze of stemming. Die betekenis had het in Groens taalgebruik niet in de eerste plaats. Sterker dan in onze dagen klonk bij hem de notie mee van de gemeenschap der gelovigen, als synoniem voor kerkgenootschap (Van Dale,

Een derde reden om ietwat voorzichtig te zijn met het gebruik van de uitdrukking ligt in het feit dat men reeds vijftig jaar en langer spreekt over de gereformeerde gezindte in een poging om tot een zekere vorm van eenheid te komen. Ik denk hier aan de activiteiten van het Contactorgaan van de Gereformeerde Gezindte (COGG). Het is tot nu toe niet gelukt om die meerdere eenheid ook werkelijk te bereiken. Men zou ook daarom wellicht de term kunnen laten varen, omdat zij versluisend werkt. Het spreken erover heeft tot nu toe weinig, of geheel niets opgeleverd, wanneer het erom gaat het in kerkelijke termen en werkelijkheid te vertalen.

In zekere mate geldt dit ook van het begrip **gereformeerd**. Waar denken wij vooral aan, wanneer we spreken over gereformeerd? Bedoelen we de Gereformeerde Kerken? Maar welke dan? Of spreken we over de gereformeerde traditie, zoals deze zich heeft ontwikkeld als een verbijzondering van de Reformatie zelf, tegenover of naast de Lutherse en de Anglicaanse variant? Hanteren we de uitdrukking 'gereformeerd' in confessionele zin, of gaat het over een aanduiding die een onderscheid wil aanbrengen ten opzichte van de evangelische beweging, die vandaag zo sterk van zich doet horen? Met andere woorden: kunnen we de terminologie nog wel hanteren zonder in vaagheden en algemeenheden te verzeilen? Welke associaties krijgen we bij het begrip **theologie**? Een laatste vraag vooraf. Kunnen we nog iets positiefs zeggen over de theologie als wetenschap, of over de theologie als kerkelijke activiteit? En is er bij velen onder ons niet een diep geworteld wantrouwen wanneer het gaat over theologie en theologen, in een wereld die heel andere wetenschappen prefereert? Kortom: is er nog iets boeiends en zinvol te zeggen wanneer we het willen hebben over de theologie van de gereformeerde gezindte?

Zinvol appel

Toch blijft het onderwerp 'de theologie van de gereformeerde gezindte' staan. Er mag dan iets of zelfs heel veel veranderd zijn, vergeleken met de wereld van de negentiende eeuw en gelet op het gebruik dat door Groen van Prinsterer gemaakt werd van de term 'gereformeerde gezindte', er mag sprake zijn van een wereld van verschil, niemand kan ontkennen dat er sprake is van een aantal gereformeerde denominaties is, dat gereed staat om de drempel van de twintigste eeuw te overschrijden en een volgend millennium binnen te gaan. En ik zou een hartelijk en oprecht beroep willen doen op allen die behoren tot dat volksdeel, dat zich

moeilijk in procenten laat uitdrukken, om oog te hebben voor het voorrecht, en ook voor de verantwoordelijkheid die het behoren tot dit volksdeel met zich meebrengt. Een voorrecht, want het is inderdaad als zodanig te beschouwen. Een privilege mag het heten om bij die veelkleurige, rijkgeschakeerde volksgroep gerekend te worden, die met tal van wortels verbonden is aan een rijk verleden en die, gelet op de drijvende kracht van het Woord Gods erachter en het potentieel erin, zich bevoorrecht mag weten. Er schuilen krachten in dit volksdeel die onvermoed zijn.

Deze krachten hangen grotendeels samen met de rijkdom en de kracht van de gereformeerde belijdenis, waardoor het confessionele gehalte van de gezindte wordt bepaald. Zojuist merkte ik op dat de aanduiding 'gereformeerd' een karakteristieke verbijzondering wil zijn van het reformatorische. De Reformatie werd tot stand gebracht door mannen als Luther, Zwingli, Bucer en Calvijn. Wie het begrip 'reformatorisch' hanteert, dient daarbij deze ruime opvatting, breed-reformatorisch, in het oog te houden. En van dit 'reformatorische' is het gereformeerde een verbijzondering, zei ik. Het is ook en veel meer nog een verrijking en een verdieping van het reformatorische. Luther heeft het sprankelende van het levende geloof, Zwingli heeft het dappere ervan, Bucer en Calvijn hebben als vaders van de gereformeerde traditie de zaken verbreed en verdiept. Het is, in en vanuit deze traditie gedacht, een verrassende rijkdom om gereformeerd te mogen zijn. Het is boeiend en het vereist moed, maar het is tegelijk verrassend bemoedigend, omdat het heil vastligt buiten onszelf in de genadige verkiezing van God.

Het is altijd de taak van de theologie geweest en het zal dit ook altijd weer opnieuw moeten worden, om deze rijkdom in het licht te stellen, op allerlei niveaus te overdenken en dan ook voor de mensen uit te stallen. Wat dit betreft biedt juist de gereformeerde theologie een reeks van ongekende mogelijkheden. Zij wil niets anders zijn dan theologie van het Woord Gods. Zij heeft als grondtrek dat zij de Schrift wil uitleggen. Zo is zij ontstaan. Zodra zij zich van de Schrift vervreemdt, onttaart zij volkomen. Maar wanneer zij in eigen tijd de boodschap van de Bijbel tracht te verstaan en wil doorgeven, heeft zij perspectieven te bieden die buitengewoon verhelderend zijn.

Het zou prachtig zijn, wanneer ik in staat zou zijn om daarvan in dit korte bestek iets te laten doorkomen. We kunnen daarin onmogelijk slagen wanneer we de zin voor de werkelijkheid uit het oog zouden verliezen. De gereformeerde gezindte is verdeeld, oneindig verdeeld en gevarieerd. Dat is haar zwakte. Het gereformeerde denken en ook het gereformeerde leven staat onder heftige kritiek

en het heeft het zwaar te verduren, *juist op die punten* die voor het gereformeerde karakter zo beslissend zijn. Het moet zich presenteren ten overstaan van veel jongere, grote en vitale evangelische en methodistische, charismatische krachten die in allerlei bewegingen zich doen gelden. Dat is de werkelijkheid waarin wij vandaag leven. En daarbij komt dan ook nog dat de theologische belangstelling en ook de vaardigheid danig is afgenomen. Ik zei dat andere wetenschappen zich onstuitbaar opdringen. Toch wagen we het om over de theologie van de gereformeerde gezindte te spreken en ervoor te pleiten dat we er alles aan doen om deze mee te nemen op onze tocht naar het volgende millennium.

De Schriften

We willen ons nu concentreren op vijf aspecten van de theologie binnen de gereformeerde gezindte, die voor haar wezen en toekomst beslissend zijn. Daarbij wijs ik telkens op de kracht en ook op de zwakheid die binnen haar een rol spelen. We beginnen met de Schrift. De Reformatie is geboren uit het onderzoek van de Schriften. Luther heeft de deur naar het paradijs zien opengaan en hij voelde zich terstond wedergeboren, toen voor hem de Schrift openging. Voor hem was dit een moment waarin de reformatie begon: de reformatische ontdekking van Luther was een exegetisch gebeuren. Het betekende voor Luther dat hij toegang kreeg tot het grote wonder van de vergeving der zonden. Daar ziet men hoe de dingen in elkaar grijpen. De Bijbel is het instrument dat God gebruikt om mensen tot vrijheid, tot ruimte te brengen. De rechtvaardiging door het geloof is vrucht van het opengaan van de Schriften. Wie vraagt wat de gereformeerde traditie op dit punt te bieden heeft, mag de geweldige ontdekking doen dat zij eigenlijk niets anders bedoelt dan ruimte te scheppen voor de Bijbel. Calvijn heeft zijn naam als exegeet gemaakt door zijn bijbelcommentaren, die vandaag in tal van talen beschikbaar komen. Dé uitlegger van de Schrift is hij geworden, waardoor de gereformeerde theologie gekenmerkt is geworden als een vorm van exegese. Daar is later natuurlijk van alles bij gekomen. Maar gereformeerde theologie is bijbelse theologie.

De eerste theologische opleidingen bestonden uit de exercitie in het lezen en onderzoeken van de oorspronkelijke teksten, het onderzoek van de Schrift in haar bijzonderheid en in haar totaliteit en in het verkondigen ervan. Zo kwam het tot een *sola scriptura*: de Schrift alleen, niets daarbij.

Ik moet daar een paar opmerkingen bij maken. Allereerst dat wij nooit het *sola scriptura* mogen hanteren, als wij ook niet het *tota scriptura* laten gelden. De

Bijbel is geen tekstenboek. Zij is de openbaring Gods in haar totaliteit. Er is vanzelfsprekend onderscheid te maken tussen Oud en Nieuw Testament, tussen literaire genres in de Schrift en zo veel meer. Maar zoals de Schriften daar liggen, vormen zij voor ons het Woord Gods. Daar staan wij voor een gezag dat over ons komt.

Dat is het tweede: gereformeerde theologie is Woordtheologie, maar dan altijd op de manier van de tweeslag Woord en Geest. We keren liefst de volgorde niet om, omdat de Heilige Geest principieel en primair gebruik wil maken van het Woord. Maar zo, in deze dubbele benoeming van Woord en Geest, voorkomen we dat de Bijbel het boek van een dode orthodoxie wordt, en tegelijk dat we met de Bijbel voor ons zouden belanden in de sfeer van de geestdrijverij.

En het derde wat hier onze aandacht verdient is, dat we de Bijbel ontvangen als een zeer persoonlijke brief van de Heere voor ons zelf, maar dat we tegelijk met de Schriften staan in een traditie. Wij hebben haar ontvangen, zij is ons overgeleverd, wij zijn niet de eersten die haar lezen. Geslachten vóór ons hebben de stem van de Goede Herder uit haar vernomen. Wij zijn ook niet de enigen die haar lezen. Persoonlijk bijbelonderzoek is noodzakelijk, maar het moet gedragen worden door de gemeenschappelijkheid van het samen onderzoeken, zodat we de Schriften lezen en horen lezen met anderen.

En dan ook dit: de Schriften willen verkondigd worden, niet slechts bemediteerd, maar uitgelegd, toegepast en gepredikt in de gemeente. Zo werkt de Schrift: sola, tota, in de hand van de Geest, in het midden van de gemeente, en ook zó dat het ons aangezegd moet worden.

Dat was de rijkdom van de gereformeerde gezindte: zij is opgekomen, als een werkelijkheid hier in Nederland, vanuit de Schriften. Zij heeft haar bestaan ontleend aan de Bijbel, als het levende en eeuwig blijvende Woord van God. Haar theologische zwakheid zou wel eens gelegen kunnen zijn in haar wijze van omgaan met de Bijbel. Voor velen is dit geheel afwezig. Men leeft uit enkele bijbelse noties, losgekoppeld van de Schriften zelf. Men leeft uit enkele teksten, geïsoleerd van de totaliteit van de Bijbel. Er is soms sprake van een doperse trek, die de Bijbel tot iets uitwendigs maakt, waardoor onder het inwachten van het werk van de Geest de bijbeltekst niet tot zijn recht komt of tot zwijgen wordt gebracht. Wat onze rijkdom zou moeten zijn, is een teken van onze zwakheid geworden. Men weet niet welke onvermoede krachten present zijn in het Woord, dat immers voor ons de stem wil zijn van de Goede Herder, Die wij juist kennen aan Zijn stem.

Zou dit niet samenhangen met het tweede karakteristieke element waardoor de theologie van de gereformeerde gezindte bepaald wordt: dat van de genade? De Reformatie heeft het *sola gratia* op een krachtige manier gepredikt. Zo luid en duidelijk, dat het weerstand opriep, vanzelf van de kant van Rome, maar niet minder van de kant van het humanisme. Laten wij niet menen dat die weerstand bij ons niet is te vinden.

Het verzet van Rome hield verband met het in de structuur van de Rooms-Katholieke Kerk ingebouwde pelagianisme en met de moralistische opvatting van een optimistisch mensbeeld.

Het humanisme meende uit te kunnen gaan van de krachten der vrije wil. Erasmus meende dat de prediking van de volstreckte genade de doodsteek zou betekenen voor de oproep tot een heilig leven. Niets is minder waar.

Intussen is de geschiedenis van Luthers ontdekking leerzaam voor ons. Genade is dit, dat God ons de gerechtigheid toerekent. Hij schenkt ons wat Hij eist. Wij zouden vandaag een beetje meer Augustinus kunnen gebruiken, die het conflict met Pelagius wakker riep met zijn gebed: *Heere, geef wat Gij beveelt en beveel dan maar wat Gij wilt*. Ook Pelagius meende dat dit gebed, dat gestoeld is op de vrijheid en de vastheid van Gods genade, het einde van de moraal zou betekenen. Augustinus en Luther, zij hebben evenals Calvijn later juist de vrijheid van Gods genade leren zien als de laatste en de vaste grond van de zekerheid van het geloof. Het is pure genade, wanneer God zegt dat we er mogen zijn: dat is de leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen, uit louter genade.

Romeinen 1: 16, 17 was Luthers tekst. Zwingli benadrukte hetzelfde element met zijn stelselmatige verwijzing naar de prediking uit het evangelie naar Johannes: Niemand kan komen, tenzij de Vader hem trekt (Joh. 6: 44). Voor Zwingli was dit woord niet een constatering vooraf, die tot lijdelijkheid moest voeren, maar een belijdenis achteraf, die de lofzang inleidde: pure genade is het, wanneer een mens tot Christus de toevlucht heeft leren nemen en tot God is gekomen. Calvijn, in het voetspoor van Bucer, verwees naar Romeinen 8: 30, waar sprake is van de orde van Gods heil en waar het heil in zijn totaliteit wordt verbonden aan de Raad, het welbehagen en de verkiezing van God.

Nergens is de gereformeerde gezindte krachtiger geweest dan waar dit besef de harten vervulde. En nimmer trad de zwakheid van die gereformeerde gezindte ook sterker aan het licht dan waar deze vrije, onverplichte, verkiezende genade werd

ingekapseld in een manier van denken die er een systeem van maakte. Scholastiek noemt men dit, maar het is een schoolse wijze van denken waarbij de academische kathedraal de vrijheid op de kerkelijke kansel aan banden legde. En deze systematiek kan gemakkelijk een raster leggen over de prediking en over de beleving van Gods genade. Op een vrijwel ondoorzichtige manier keert dan de vóór-reformatorische situatie terug. In die situatie had de priester in de biechtstoel uit te maken of er sprake was van een echt berouw, die wel, of slechts van een oppervlakkige verbrokenheid van het hart, die geen toegang tot de genade mocht meebrengen.

Op een verfijnde manier kwam hier de wijze van denken terug die zo lang de mensen in haar greep van onzekerheid had gehouden. Is mijn berouw wel echt? Zou ik dus durven geloven? Het is een uitermate subtiele vorm van pelagianisme, dat de zaligheid wil verdienen. Daartegenover staat de voorstelling van hen die zeggen dat het aannemen van Christus een kwestie is van een eigen wil en actie. Een geluid dat wij dikwijls horen binnen en vanuit de kringen van de evangelische beweging. Daarin ontbreekt schijnbaar de vrijheid en de ruimheid van het Evangelie niet. Zij worden echter aan de man gebracht op de manier van een verplichting. Het bevel van geloof en bekering wordt dan een commando, dat de mens in een bepaalde houding zet.

Ook binnen de theologie van de gereformeerde gezindte werken deze dingen door, bijvoorbeeld in de kwesties rond het aanbod van genade. Zij spelen altijd nog een rol, terwijl zij uitgaan van een verkeerde vraagstelling. Dan komt de vraagstelling van wat moet een mens doen, in plaats van de prediking van wat God gedaan heeft en nog doet. Het strijdpunt is al heel oud. Stelt God ons de genade voor, biedt Hij ze ons aan, zodat wij er een daad tegenover hebben te stellen? Of werkt Hij zelf, in en door het aanbieden, het voorstellen, tegelijk (het reformatorische *simul*) door Zijn Woord en Geest ook niet het willen en het werken naar Zijn welbehagen? Wie over het *sola gratia* wil denken, moet dit niet doen vanuit de mens, maar vanuit God, omdat genade primair een geschenk is dat voortvloeit uit de goedgunstige gezindheid van God. De genade schept wat God eist. En wij ontvangen haar slechts door en in het geloof in Christus. Uit Zijn volheid ontvangen wij genade voor genade. Ook het berouw is gave van Zijn genade. Waar we deze visie kwijt zijn geraakt, staan we niet voor de kracht maar voor de zwakheid van de gereformeerde gezindte.

Er is geen punt waarop dit zo duidelijk wordt dan wanneer we gaan spreken over de kerkopvatting zoals deze functioneert binnen de gereformeerde gezindte. Misschien is dit op zichzelf reeds te optimistisch gezegd. Wat haar kracht zou moeten zijn, is haar essentiële zwakheid geworden.

Jaren geleden verscheen een boekje met de titel *Tien maal gereformeerd*. Het was geschreven in de hartelijke bewogenheid over de verdeeldheid van de kerk. *Quis non fleret* schreef een van de auteurs: 'Wie zou niet wenen?' De bewogenheid die uit deze uitdrukking spreekt, is lang niet bij iedereen present. We zijn immers aan de kerkelijke verdeeldheid zozeer gewend geraakt, dat we ternauwernood het gevoel kunnen opbrengen dat we op een verkeerde manier bezig zijn. Toch is het opmerkelijk dat de theologen van de genade ook op een heel duidelijke manier de theologen van de kerk zijn geweest en nog behoren te zijn. Augustinus wordt leraar van de genade genoemd. Hij heeft ook in zijn strijd met de Donatisten de kerk verdedigd tegen sektarisme en tegen een verkeerd heiligheidsstreven. Calvijn was prediker van de genade, die daarbij de diepten van Gods verkiezende liefde wist te prediken. Hij was ook de man die de kerk gediend heeft met al zijn krachten. Van zijn *Institutie* is vooral het derde boek bekend, dat spreekt over de werken van de Heilige Geest. Maar dit derde boek is niet los te maken van het vierde boek, dat spreekt over de kerk als het uiterlijke middel waardoor God het verborgen werk van de Geest laat geschieden.

Wat hebben de gereformeerde vaders niet gedaan om de kerk te bouwen. Zij hebben de wacht betrokken bij de zuivere prediking, bij de eenheid en de heiligheid, maar ook bij de algemeenheid of katholiciteit van de kerk. Wat de Catechismus erover zegt en wat de Nederlandse Geloofsbelijdenis belijdt, is nog steeds de moeite waard. De gemeente van de Heere Jezus Christus wordt door Hem bijeengebracht, vergaderd, beschermd en onderhouden. Christus is het Hoofd van de gemeente.

Wat is ook de Nadere Reformatie anders geweest dan een voortgaande reformatie van de kerk in haar prediking en pastoraat, in haar structuur en relatie met de overheid? Wat wij belijden omtrent de Schrift en de genade van Christus, krijgt gestalte in de kerk. Het is dit besef, dat op een krachtige manier nog steeds binnen de gereformeerde gezindte aanwezig is. Groen van Prinsterer had de kerk op het oog. En de afgescheidenen, die hij verdedigd heeft, hadden vooral niet minder liefde voor de gemeente van Christus.

Wanneer we de geschiedenis van deze eeuw en de voorafgaande overzien, is het thema van de kerk zeer duidelijk present. Ik hoef echter de jaartallen slechts te noemen, om te laten zien dat hier ook de zwakheid ligt van de gereformeerde gezindte. De enigheid des geloofs, waarvan sprake is in de Catechismus, die enigheid waarin Christus Zijn gemeente vergadert, zij is er soms wel, zij wordt bij tijden beleefd en ervaren. Maar zij resulteert niet in de eenheid van de gemeente van Christus.

Hoe hebben we deze tragische zwakheid van de gereformeerde gezindte te verklaren? Men zou kunnen zeggen dat zij een uitvloeisel is van een bijzonder hoge waardering van het kerkelijk besef. Men sticht immers niet zomaar een altaar tegenover een altaar, men scheurt niet zomaar de rok die zonder naad is geweven, men bedient niet zomaar de heilige tekenen van brood en wijn. Het avondmaal is de verzegeling van de eenheid der gemeente. Wat heeft het ons te zeggen, wanneer die eenheid van het lichaam van Christus ver te zoeken is? De verdeeldheid van de kerk is nog nooit zo groot en zo diep geweest. Is er een weg die werkelijk omhoog voert en die daardoor uitnemender is dan wat we tot nu toe hebben meegemaakt?

Me dunkt dat we twee mogelijkheden ter beschikking hebben. De eerste is dat we onze belijdenis aanpassen en zeggen dat we het spreken over de éne kerk niet meer haalbaar vinden in onze tijd. Dan hebben we geen eenheid meer te zoeken en kunnen we volstaan met een simpele erkenning van de pluriformiteit van de kerk. Er zijn zuivere kerken en minder zuivere kerken. Zo dacht Abraham Kuyper en zo spreekt de Westminster Confessie uit de zeventiende eeuw. We hebben in dit geval de kerkmuren te respecteren, elkaar te erkennen tot op zekere hoogte en te proberen er het beste van te maken. Ik geef toe dat we, indien we die houding konden aannemen, al een heel eind op stap waren. Soms functioneren de dingen al op die manier: 'Ach wat doet het er toe? Het gaat toch om de kerk met een grote K. En aan de hemelpoort zal niet worden gevraagd hoe we hier met de kerk zijn omgegaan.' Zo relativiseren we de werkelijkheid. Maar we relativiseren daarmee ook het kerkelijk besef. Er steekt een stuk spiritualisme achter dat op den duur elke benadering van het probleem zal doden.

De andere mogelijkheid is dat we alles op alles zetten om aan de eenheid binnen de gereformeerde gezindte ook werkelijk gestalte te geven. Wij passen dan de belijdenis niet aan de werkelijkheid aan, zoals we immers met niet één onderdeel ervan zouden willen doen, maar we zoeken de werkelijkheid onder de klem te brengen van wat we belijden. Ik meen dat hier vooral een belangrijke roeping ligt voor de generatie die in de komende eeuw grotendeels met het kerkelijke vraagstuk

heeft om te gaan. Daarbij gaat het niet om eenvormigheid, doch om een pluriformiteit, niet van de kerken, maar binnen de ene kerk. En dan een kerk gebouwd op het fundament van apostelen en profeten, dit wil zeggen haar fundament vindend in de Heilige Schrift. Immers de kerk is uit het Woord geboren en de schapen kennen de stem van de Goede Herder en zij volgen Hem (Bern 1528).

Het valt niet te ontkennen dat er op dit punt hier en daar binnen de gereformeerde gezindte sektarische trekken zijn te herkennen, waardoor het leven van de kerk zelf, maar ook dat van de gereformeerde vroomheid ontwricht wordt.

De vroomheid

Erg genoeg is het dat de kerk haar katholiciteit binnen de gereformeerde gezindte nauwelijks kan waarmaken. Daar voegt zich echter terstond een andere overweging bij. De kerkelijke verdeeldheid leidt onvermijdelijk tot een directe aanslag op de katholiciteit van de vroomheid of spiritualiteit. Elke denominatie loopt het gevaar om haar eigen recht te demonstreren in een geheel eigensoortige vorm van vroomheid. De ware vroomheid zou de eigenlijke kracht moeten zijn van de gereformeerde gezindheid. Wij bedoelen daarmee dan die vorm van godsvrucht, die gestalte van de vreze des Heeren, die een rechtstreeks gevolg is, een voortvloeijsel van het leven voor Gods aangezicht.

Ik herinner, nu het hierover gaat, aan de overbekende inzet van Calvijns Institutie, waarin hij weergeeft wat gemeengoed is onder alle reformatoren en wat ook de essentie is van het spreken van de vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie: de ware wijsheid, die tenminste zo verdient genoemd te worden, bestaat in de samenhang van de kennis van God en die van onszelf.

Luther zei hetzelfde met andere woorden. Een mens heeft te maken met de zelfkennis, waardoor we weten dat wij gerechtvaardigd moeten worden, en met de Godskennis, waardoor we weten dat Hij alleen ons kan rechtvaardigen. Zwingli en de anderen zeiden feitelijk niets anders dan dit. Een mens staat 'voor Gods aangezicht' (*coram Deo*). Calvijn heeft vanuit deze tweevoudige kennis zijn gehele geloofsleer opgebouwd. Hij had geen dogmatiek en daaroverheen, of daaraan toegevoegd, ook nog eens een hoofdstuk over vroomheid. Zijn 'leer' was de *doctrina salutis*, de leer der godzaligheid. Daarin gaat het om de eenheid van leer en leven, van dogma en mystiek, van geloof en ervaring of bevinding, om de eenheid van vergeving en vernieuwing, van kennis en vertrouwen, van Wet en Evangelie. Kortom, het gaat in deze geloofsleer niet om een aanvulling van het denken met het gevoel. Beide passen in elkaar en het een is zonder het ander niet te denken.

Waar leer en leven van elkaar losgemaakt worden, daar is het gevaar van een dode orthodoxie levensgroot aanwezig. En als keerzijde ervan loert onmiddellijk de verzoeking van een zweverig, onbestemd religieus gevoel, waarin eigenlijk pit en merg ontbreken. En deze ontwikkeling is levensgroot aanwezig binnen de gereformeerde gezindte. Er is sprake van een orthodoxe traditie, die echter niet gevuld is met een krachtig, bewust, oprecht en teer leven voor Gods aangezicht. Diepte en breedte ontbreken eraan. Die twee behoren bij elkaar: de diepte van de ontmoeting met de Heere God door Christus en bij Zijn kruis, en de breedte van een leven voor de Heere op werkelijk elk terrein van heel het leven. We treffen deze dingen reeds op een heldere manier aan bij Augustinus. Hij vraagt zichzelf in een van zijn 'alleengesprekken' af: 'Wat zoek je eigenlijk?' 'Ik zoek God en niemand anders'. 'Werkelijk niets anders?' 'Niets anders'. Augustinus heeft op deze manier dezelfde toon aangeslagen als die welke we vernemen bij de reformatoren. God te kennen is het eeuwige leven.

Maar deze zelfde Augustinus heeft ook de breedte van heel het leven voor zich gezien. Dat is: diepte en breedte! Hij heeft als een eerste moderne mens een gehele cultuur uit zijn voegen gelicht.

Precies hetzelfde treft ons bij Calvijn. In al zijn werken verrast ons de predestinatiaanse gloed van een theologie die beoefend wordt voor Gods aangezicht. Daar leeft Calvijn in en daar leeft hij voor. Maar zijn theologie legde de grondslag voor een gehele cultuur, die in Zwitserland, Frankrijk en Schotland, in Hongarije en Nederland is terug te vinden, zeker niet in grote monumenten, maar in een manier van leven, waarin kerk en staat, bevindelijke diepte en theocratische breedte met elkaar wedijverden.

Ziedaar de kracht van een theologie, zoals deze ook de gereformeerde gezindte zou kunnen en mogen doortrekken. Wij vinden deze diepte en breedte niet maar als een symbool, doch als een vaste grond gefundeerd in het kruis van Christus. Die immers Koning wil zijn in het mensenhart, maar Wiens heerschappij zich ook uitstrekt over deze wereld, met al haar vragen en problemen. Christus' Koningschap: vindt daarin de vroomheid van de gereformeerde belijder niet haar bron en inspiratie?

Verwachting

We weten van dit Koningschap, waarin Christus nu heerst en dat Hij eenmaal aan God en de Vader zal overdragen, zodat God zal zijn alles en in allen (1 Kor. 15: 24-28). We kunnen over de theologie van de gereformeerde gezindte niet spreken zonder aan deze geweldige werkelijkheid te denken.

Misschien is de theologie van de gereformeerde gezindte daarom wel vol van beloften geweest, omdat zij bij elke vorm van belijden van het Koningschap van Christus bedacht is geweest op twee dingen. Allereerst op het samengaan van het absolute karakter van deze heerschappij met dat van het voorlopige, het ten dele ervan. Nú zien wij nog niet dat Hem alle dingen onderworpen zijn. Dat betekent dat we weten te relativiseren. Nu nog niet, nu nog niet volkomen, maar straks wel volmaakt en volkomen.

Er is niemand die vandaag kan zeggen: ik behoef mij vandaag nog niet geheel en al aan Hem te onderwerpen. Want Christus' heerschappij eist ons geheel en al op, volkomen en absoluut. En toch houden we rekening met het voorlopige van Zijn heerschappij, dat uitkomt in het feit dat de dingen hier en nu nog maar zeer onvolledig zijn. We zetten ons in, maar we weten van het gebrekkige van ons streven. En we herinneren ons dat de allerheiligsten zo lang zij in dit leven zijn, nog maar een klein beginsel hebben van de volmaakte gehoorzaamheid. Bij Hem is vergeving.

Maar, en dat is het tweede: deze wetenschap doet ons niet versagen of vertragen. Hier wordt de hoop geboren. De verwachting. Het laatste artikel van de Nederlandse Geloofsbelijdenis eindigt daarmee: 'daarom verwachten wij die grote dag met een groot verlangen, om ten volle te genieten de beloften van God, in Jezus Christus, onze Heere.' Wij leven hier in het voorlaatste, maar we houden het vol omdat we hopen. De hele schepping zucht, Gods kinderen zuchten, de Geest zucht naar die toekomst heen. En zij komt zeker en gewis.

Wie zou ooit durven beweren dat de theologie van de gereformeerde gezindte vol is geweest van deze verwachting? De grote dogmaticen hebben haar geschetst, de leer der laatste dingen, als een slothoofdstuk van de geloofsleer. De eschatologie kwam aan het eind en dan was het uit. Het is de vraag of daarmee recht is gedaan aan hetgeen wij op grond van Gods openbaring mogen geloven omtrent de overdracht van het Koningschap van Christus aan de Vader. Of recht gedaan is aan die geweldige tekst, dat God zal zijn alles en in allen. Men zou de vraag kunnen stellen wat er zou gebeuren met ons en met de gereformeerde theologie wanneer we haar binnen de gereformeerde gezindte, bij de overgang naar de volgende eeuw, eens zouden dóór-vervoegen in alle conjugaties door heel ons dogmatische denken en door heel ons levensgevoel. Wat zou dit te betekenen hebben voor de Schrift en het verstaan ervan? Wat zou het inhouden voor het *sola gratia*, voor de kerkleer, voor de vroomheid en voor de verwachting en hoop van Gods gemeente in deze wereld?

Misschien ontbreekt ons de context voor deze grote dingen. Ik bedoel die van de druk en vervolging, waardoor Guido de Brès wél in staat was om aan zijn verwachting uitdrukking te verlenen. Misschien zijn wij als gereformeerde gezindte te veel en te zeer gebonden aan déze tijd. Goed! Als het maar een binding is *coram Deo*!

Wij vragen zeker niet dat ieder theologie zal beoefenen als vak, maar wel dat de theologen onder ons de vreze des Heeren beoefenen, en dat ieder die zich hier voorbereidt op een taak in het leven, dit zal doen in en met de belijdenis en de beleving dat Christus' Koningschap, geworteld in Zijn priesterschap, nu erkend wordt. En wat is dit anders dan dat wij weten waar de impulsen vandaan moeten komen, die ook voor de toekomst kracht zullen verlenen? Gereformeerde theologie is voor ons een theologie van het Woord. Een theologie van de genade. Een theologie van de kerk. Een theologie van oprechte en ware vroomheid. Zij is misschien voor alles een theologie van de hoop. Niet in de zin van een futurologie die wij aanhangen en die een eigen bijdrage zou moeten of kunnen leveren voor allerlei prognoses, die toch niet kloppen. Maar als een theologie van de hoop, die door God is aangewezen als de bewaker van onze zaligheid, zoals Calvijn zegt. 'Geloof is de moeder van de hoop', zegt hij ook, 'en wij ontleen aan haar geduld en standvastigheid'. Wij ontleen aan haar 'monterheid of vrolijkheid'. De hoop, zij is niets anders dan de 'vastheid van het geloof, zodat wij kalm en rustig verwachten wat de Heere heeft beloofd'. De overdenking van het toekomstige leven (een onderwerp uit de *Institutie*) kan ons helpen om er de theologie van de gereformeerde gezindte mee te vullen. Wie daartoe is staat is, zal zich bewust zijn dat hij een groot geschenk van de Heere heeft ontvangen, waarmee hij te woekeren heeft.

Gereformeerd kerkelijk leven in Nederland in haar geschiedenis en in haar ontwikkeling

dr. ir. J. van der Graaf

De oorsprong van de Gereformeerde Kerk in de Nederlanden

Het Nederlandse kerkelijke leven is sterk gestempeld door de gereformeerde Reformatie, zeg: door de Calvinse tak van de Reformatie. Uiteraard was het zo dat de Reformatie in de zestiende eeuw een brede Europese beweging is geweest, waarbij zowel Luther als Calvin hun eigen invloed hebben gehad, ook in hun onderlinge wisselwerking. Maar in Nederland was de 'nije leer' toch vooral gestempeld door Calvin en anderen die met hem verwant waren.

Nederland stond in die tijd onder Spaanse overheersing. De worsteling om de 'nije leer' betekende zo tevens de worsteling om de vrijmaking van de Spaanse overheersing in de tachtigjarige oorlog, die gevoerd is van 1568 tot 1648; met Willem van Oranje als de strijder voor godsdienst en godsdienstvrijheid. We kunnen zeggen dat het Nederlandse Gemeenbest ontstaan is in de worsteling om de vrijheid van de kerk in de Nederlanden.

Reeds aan het begin van die tachtigjarige oorlog, van 4 tot 13 oktober 1571, werd op de Synode van Emden de grondslag gelegd voor het samenleven van de Nederlandse en de Waalse Gereformeerde Kerken, die toen onder het kruis of in de verstrooiing verkeerden. Op het Convent van Wezel in 1568 waren reeds voorlopige lijnen getrokken voor een geordend kerkelijk leven. Marnix van Sint Aldegonde, die in dienst stond van Frederik III van de Palts en sedert 1571 van Prins Willem van Oranje, heeft zich zeer beijverd voor de verdere organisatie van de kerk. De uitnodiging tot de Synode van Emden was uitgegaan van de kerken in de Palts, van Heidelberg, en was ondertekend door de predikanten Petrus Dathenus, Jean Taffin en Colonius.

Op de Synode van Emden werd besloten tot de ondertekening van de Nederlandse en de Franse Confessie en tot gebruik van de Catechismus van Genève in de Waalse kerken en die van Heidelberg in de Nederlandse Kerken. Hoewel het onjuist is om aan de Synode van Emden het karakter van een generale synode toe te kennen, werd daar toch de grondslag gelegd voor het samenleven van de Gereformeerde Kerk in de Nederlanden.

Als gezegd is de Verenigde Nederlandse Republiek ontstaan uit de worsteling om de godsdienstvrijheid, om de Gereformeerde Kerk in den lande. Daarom is er van meet af een nauwe verbinding geweest tussen kerk en staat in de Nederlanden. In Amsterdam ligt een klein straatje, dat de naam 'Mozes en Aäronstraat' draagt. Dit straatje vormt de verbinding tussen de zogeheten Nieuwe kerk uit die tijd en het stadhuis. Kerkelijke en burgerlijke overheden gingen via dit straatje bij elkaar op bezoek. Daaruit blijkt duidelijk de nauwe verbondenheid tussen kerk en staat. Een en ander kwam ook tot uitdrukking in de jaren 1618-1619, toen de Nationale Synode van Dordrecht werd gehouden.

Op die Synode werd besloten tot het uitgeven van een Bijbel in nieuwe vertaling. Zo ontstond de zogeheten Statenvertaling, die in 1637 het licht zag op last van de Hoogmogende Heren der Staten-Generaal. Tijdens die Synode werd ook besloten tot invoering van de gereformeerde belijdenisgeschriften in de Gereformeerde Kerk in de Nederlanden. Maar tijdens die synode was er ook al sprake van het grote geding tussen remonstranten en contra-remonstranten. Ten diepste ging het om de leer van de vrije genade

De remonstranten kenden ten aanzien van het verkrijgen van de genade aan de mens een vrije wil toe. Zij stelden ook dat er in de mens nog wel iets goeds aanwezig was, terwijl de gereformeerden uitgingen van de totale verdorvenheid van de mens, zijn onbekwaamheid tot enig goed en geneigd zijn tot alle kwaad. De voorzitter van de Dordtse Synode, Johannus Bogerman, heeft met zijn befaamde 'ite, ite' uiteindelijk de Remonstranten weggezonden. Zo kwamen de Remonstranten terzijde van de Gereformeerde Kerk in Nederland. In de zogeheten Canones van Dordrecht, de Dordtse Leerregels, ook wel genoemd de Vijf Artikelen tegen de Remonstranten, werd de leer van de Remonstranten veroordeeld en werd de leer van de uitverkiezing met name uitdrukkelijk beleden. In deze Dordtse Leerregels is sprake van de zogeheten 'dubbele predestinatie', de leer van de verkiezing en van de verwerping.

Deze Dordtse Leerregels zijn in de loop van de tijd nog al eens onderwerp van discussie geweest, omdat daarin op een te scholastieke wijze over verkiezing en verwerping zou worden gesproken. Overigens sluiten de Dordtse Leerregels af met een vermaning van de zijde van de Synode om godvruchtig met deze leer om te gaan en ze alleen aan te wenden tot vertroosting van de 'verslagen gemoederen'.

De na-reformatorische tijd

In ieder geval is het Nederlandse gereformeerde kerkelijke leven de eeuwen door gestempeld geweest door de drie gereformeerde belijdenisgeschriften, te weten de

Heidelbergse Catechismus, de Confessio Belgica of Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Canones van Dordrecht, waarbij ook nog gevoegd kan worden de Catechismus van Genève. In de kerkorde van de Nederlandse Hervormde Kerk, die tot vandaag de voortzetting is van de kerk der Reformatie, worden deze vier belijdenisgeschriften met name genoemd.

Hoezeer ook op de Synode van Emden en op de Synode van Dordrecht het gereformeerde kerkelijke leven in de Nederlanden werd geconstitueerd, toch waren er van meet af diverse stromingen in het gereformeerde kerkelijke leven. Al spoedig kwam ook een brede beweging op die de benaming 'Nadere Reformatie' kreeg.

Deze Nadere Reformatie is een verzamelnaam voor die theologische stromingen waarin de nadruk werd gelegd op de praktijk van de godzaligheid enerzijds en op de beleving, de bevinding van het geloof, door het werk van de Heilige Geest in de harten, anderzijds. Enerzijds werd gewaarschuwd tegen een dorre leerstelling. Het geloof is niet alleen een zaak van het verstand, maar ook een zaak van het hart. Het gaat om het werk van de Heilige Geest in de harten, waardoor het heil Gods aan de mens wordt toegepast. Nadruk werd gelegd op de bevinding van het geloof, op het bevindelijke leven.

Grosso modo kunnen we hier spreken van een piëtistisch gestempeld geloofsleven, hoewel er anderzijds ook bepaalde scholastieke tendensen aanwezig waren, met veel onderscheidingen ten aanzien van het geloof en ongeloof en met veel kenmerken van het geloof of voorwaarden waaraan voldaan moest worden, voor van geloof sprake was. In dat opzicht is er overigens onderscheid tussen de zogeheten begintijd van de Nadere Reformatie en de natijds.

In de begintijd is er duidelijk aansluiting bij de reformatoren zelf. In de natijds is er meer afstand. In de begintijd werden noties die bij de reformatoren zelf aanwezig waren, nader uitgewerkt, omdat gevoeld werd dat deze noties in het geheel van de gemeenten ontbraken of onderbelicht waren.

Het tweede waarop in de Nadere Reformatie de nadruk werd gelegd, was de praktijk der godzaligheid. Dat wat op zondag werd geloofd en beleden, moest in de praktijk van het leven in de week worden nageléeft, uitgeleefd. Deze Nadere Reformatie had zicht op de heiliging van het leven. Niet alleen in de personalistische zin, maar ook in de brede maatschappelijke en politieke zin. De Nadere Reformatie met name heeft zich beijverd voor godsdienstonderwijs in het leger en op de vloot, met name ook op de handelsvaart naar Indië. In de beste vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie ging het om een reactivering van het reformatorisch erfgoed.

Pas in de natijds van de Nadere Reformatie was er sprake van de personalistische

verenging en ook vergroeiing door het zoeken van allerlei kenmerken en bewegingen in de mens, waarbij de vensters naar het maatschappelijke en politieke leven ook meer en meer werden gesloten.

De negentiende eeuw

Van fundamentele betekenis voor het kerkelijke leven in der Nederlanden vandaag is de negentiende eeuw geweest. De Gereformeerde Kerk hier te lande was in de greep geraakt van allerlei theologische stromingen, die allermint strookten met de belijdenisgeschriften van de kerk der Reformatie.

Een van die stromingen was de Groninger richting, die model stond voor het zogeheten 'modernisme'. In het modernisme werd afgerekend met de meest fundamentele noties van de Heilige Schrift, met name ten aanzien van de heilsfeiten. Al wat bovennatuurlijk was, al wat niet door de rede verklaard kon worden en voor de rede acceptabel was, werd verworpen. Zo worden ontkend de maagdelijke geboorte van Christus, de lichamelijke opstanding en de hemelvaart. Ten aanzien van de natuurwetenschap sloot men sterk aan bij de evolutietheorie van Darwin. Kortom, het ging om een rationele theologie. Hele streken in kerkelijk Nederland kwamen in de greep van dit modernisme. Op bepaalde plaatsen werd niet meer gedoopt in de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, maar in de naam van geloof, hoop en liefde; of een kind werd gedoopt op de tranen van de moeder.

De consequentie van een en ander is geweest dat uiteindelijk hele streken werden ontkerkelijkt, zeker op langere termijn. Op allerlei plaatsen, maar ook in het geheel van de kerk, ontstond een verwoede strijd tussen de rechtzinnigheid en deze nieuwe vrijzinnigheid. In 1834 leidde deze strijd tot de grote Afscheiding.

Gezegd moet worden dat de Gereformeerde Kerk van die tijd, die toen de veelzeggende naam Hervormd Genootschap droeg, verkeerde onder de zogeheten Reglementenbundel van Koning Willem I. Door deze Reglementenbundel was de Kerk horig geworden aan de Staat. De kerk was zelf niet bij machte meer om tucht te oefenen en om belijdend, profetisch te spreken. Op allerlei plaatsen zijn toen maatregelen genomen tegen de rechtzinnigen die onverkort wensten vast te houden aan de Heilige Schrift als norm voor het geloof en de drie Formulieren van Enigheid als spreekregel voor de kerk.

Zo werd de Afscheiding voor een belangrijk deel veroorzaakt door de kerk zelf, daarbij geholpen door de overheid. Al moet ook worden gezegd dat afgescheidenen soms zelf provocerend te werk zijn gegaan, bijvoorbeeld door het demonstratief begraven van de reglementenbundel en van het gezangboek van de kerken. In ieder

geval is in 1834 een brede stroom van gereformeerd denkende en belijdende mensen buiten het Hervormd Genootschap terechtgekomen. Zij ondertekenden de Acte van Afscheiding en Wederkeer, waarmee zij zeggen wilden dat zij door hun afscheiding terugkeerden tot de belijdenis en de kerkenordening van de Synode van Dordrecht. In het woord 'Wederkeer' lag tevens opgesloten dat men beloofde terug te keren tot de kerk der vaderen, de vaderlandse kerk, wanneer deze zelf ook weer tot haar oorsprong zou zijn teruggekeerd.

De gemeenten van de Afscheidenen waren intussen vaak gemeenten in de verstrooiing.

Vele gemeenten hebben zich al heel gauw gebundeld tot een zelfstandig kerkgenootschap, te weten de Christelijke Afscheiden Gereformeerde Kerk een kerk, die ambtelijke vergaderingen kreeg en een eigen kerkorde. Later in 1869 werd de naam Christelijke Gereformeerde Kerk.

Een deel van de afgescheiden gemeenten is echter in de verstrooiing gebleven. Zij worden aangeduid met de benaming Kruisgezinden of Gereformeerde Gemeenten onder het kruis (zij wilden het kruis van de vervolging niet ontvluchten door – zoals anderen wel deden – vrijheid aan te vragen bij de overheid met het opgeven van de naam 'gereformeerd').

In 1841 ontstond een nieuwe groep afgescheidenen: de aanhangers van de in 1841 afgezette hervormde predikant van Benthuizen, ds. G.C.L. Ledeboer, die inderdaad demonstratief de gezangbundel had begraven in de tuin van zijn pastorie. De volgelingen van Ledeboer heten Ledeboerianen. De Kruisgezinden en Ledeboerianen zijn lange tijd in de verstrooiing gebleven tot ze in 1907 door arbeid van ds. G.H. Kersten voor een belangrijk deel werden verenigd tot een kerkgenootschap dat tot vandaag de benaming 'Gereformeerde Gemeenten' heeft.

Gemeenten die na deze vereniging zelfstandig, maar ook in de verstrooiing bleven verdergaan, kregen de verzamelnaam 'Oud Gereformeerde Gemeenten'.

Overigens bleef er binnen het Hervormd Genootschap, zeg: de vaderlandse kerk, een belangrijke stroom van gemeenten en predikanten die ook binnen deze kerk onverkort wilden blijven vasthouden aan de gereformeerde belijdenis en aan de kerkordening van Dordrecht. Zij wezen de Afscheiding af, maar kozen voor de weg van kerkherstel binnen de kerk. Van tijd tot tijd werden adressen, boodschappen gericht tot de Synode van de kerk, met de oproep om zich los te maken van de Reglementenbundel van Koning Willem I en terug te keren tot de gereformeerde belijdenis. Soms kwam het tot manifestaties, die uitliepen op een brede beweging onder het kerkvolk. Maar alle adressen strandden in de Synode, omdat de meerderheid van de Synode modern was en slechts een minderheid gereformeerd. Soms kwam het tot bundeling van rechtzinnigen in de kerk. Zo ontstond in 1868

de Confessionele Vereniging, waarvan bijvoorbeeld deel uitmaakte de bekende mr. Guillaume Groen van Prinsterer, een scherpzinnig jurist, die tevens politicus is geweest en o.a. de kampioen moet worden genoemd in de strijd om eigen christelijke scholen. Tot die tijd was het onderwijs op de scholen staatsonderwijs. Maar daar was het onderwijs van de Bijbel in de christelijke religie mogelijk en op vele plaatsen ook helemaal in ere. Anderzijds werden deze scholen steeds meer gekenmerkt door wat genoemd werd 'christendom boven geloofsverdeeldheid' en onderwijs 'in alle christelijke en maatschappelijke deugden'. Echt Bijbels onderwijs was op vele plaatsen ver te zoeken. Vandaar dat uiteindelijk door de rechtzinnigen in de Hervormde Kerk en door de Afscheidenen gekozen werd voor eigen christelijke scholen, waar het onderwijs zou zijn in de lijn van de opvoeding thuis. Voor dit bijzonder onderwijs heeft met name Groen van Prinsterer zich sterk beijverd, tot uiteindelijk in het begin van de twintigste eeuw dit onderwijs ook volledig werd erkend door de overheid en als zodanig ook werd gesubsidieerd. Behalve de Confessionele Vereniging kunnen we verder noemen een beweging als het Reveil, met mensen als Isaäc da Costa, Capadose en anderen. Een beweging die niet alleen rechtzinnig was in de leer, maar die ook een sterk sociale beweging had.

In 1886 voltrok zich intussen de Doleantie, die een nieuwe kerkelijke afscheiding betekende. In 1881 was door Abraham Kuyper de Vrije Universiteit opgericht. Aan deze Vrije Universiteit werden studenten opgeleid voor het predikantschap. Toen deze studenten echter als kandidaten afkwamen, was er voor hen geen plaats in de Hervormde Kerk van die dagen. Men heeft wel gezegd dat de Doleantie met het oog op de Vrije Universiteit in het leven is geroepen. Het ging erom de kandidaten die van de Vrije Universiteit kwamen, een plaats te bieden waar zij predikant zouden kunnen zijn. Feit is dat veel meer dan de Afscheiding de Doleantie voorgeprogrammeerd is geweest, waarbij de grote architect Abraham Kuyper een uitermate belangrijke rol heeft gespeeld.

In 1892 zijn overigens de kerken die uit deze Doleantie waren ontstaan, samengesmolten met een deel van de Christelijke Gereformeerde Kerk van na 1869. De verenigde kerk kreeg de naam 'Gereformeerde Kerken in Nederland'. Sinds 1892 zijn deze kerken naast de Nederlandse Hervormde Kerk de grootste geweest. De kerk die terzijde bleef van de vereniging in 1892, ging verder onder de benaming Christelijke Gereformeerde Kerken. Deze kerken bestaan ook tot op de dag van vandaag. In de Gereformeerde Kerken, die door de hereniging waren ontstaan, was sprake van een zogenaamde A-stroming en een B-stroming. De A-stroming ging terug op 1834 en de B-stroming op 1886.

Zo was rond de eeuwwisseling de kerkelijke situatie wat betreft het gereformeerde

kerkelijk leven in Nederland als volgt: naast de Nederlandse Hervormde Kerk bestonden de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Christelijke Gereformeerde Kerken, met daarnaast de gemeenten in de verstrooiing, die later zouden worden samengevoegd tot de Gereformeerde Gemeenten met overblijvende Oud Gereformeerde Gemeenten.

In de Nederlandse Hervormde Kerk vigeerden intussen vier richtingen, namelijk de vrijzinnige, de ethische, de confessionele (gegroepeerd rondom de Confessionele Vereniging) en de gereformeerde richting.

Ontwikkelingen in de twintigste eeuw

Ik kom dan nu wat dichterbij huis door de ontwikkelingen van het kerkelijke leven in de twintigste eeuw nader onder ogen te zien.

In 1906 werd binnen de Nederlandse Hervormde Kerk opgericht de Gereformeerde Bond tot vrijmaking van de Nederlandse Hervormde Kerk. Deze Bond beoogde het vrijmaken van de kerk van de Reglementenbundel van Koning Willem I. In 1909 werd gekozen voor een naamswijziging, namelijk Gereformeerde Bond tot verbreiding en verdediging van de waarheid in de Nederlandse Hervormde Kerk. Met deze nieuwe naam werd het beginsel van afscheiding afgewezen en werd gekozen voor het voluit arbeiden binnen de Nederlandse Hervormde Kerk om daarin de rechtmatige plaats van de belijdenis als spreekregel van de kerk te herkrijgen.

Binnen de Hervormde Kerk voltrok zich verder niet-aflatend de strijd om kerkherstel, waarbij zich telkens weer nieuwe organisaties opwierpen om de kerk van de Reglementenbundel van Koning Willem I te bevrijden. Bij die verschillende organisaties was er echter onderling verschil, als het ging om de waarde van en de binding aan de gereformeerde belijdenisgeschriften. Maar náást de Nederlandse Hervormde Kerk voltrok zich het gereformeerde kerkelijke leven binnen de Gereformeerde Kerken en de Christelijke Gereformeerde Kerken, terwijl er van dwarsverbanden tussen de kerken niet of nauwelijks sprake was.

In de Tweede Wereldoorlog kwamen wat meer dwarsverbanden tot stand, met name omdat gezamenlijke kanselboodschappen werden gegeven, bijvoorbeeld vanwege de deportatie van de Joden naar de vernietigingskampen in Duitsland en ook wel om andere knellende aangelegenheden in oorlogstijd. Uitgerekend in de barre oorlogstijd ontstond overigens binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland een scheuring, doordat prof. dr. K. Schilder werd geschorst vanwege een bepaalde leerverschil, dat met kerk en verbond te maken had. Sinds die tijd bestaan in Nederland ook de Gereformeerde Kerken, onderhoudende artikel 31 van de Dordtse

Kerkenorde, later genoemd Gereformeerd Kerken Vrijgemaakt. Deze kerken monopoliseren voor zich overigens het gereformeerde kerkelijke leven. Ze presenteren zich vaak als Gereformeerde Kerken zonder meer, dus zonder toevoeging 'vrijgemaakt'.

In de jaren zestig is binnen deze kerken nog weer eens een scheuring ontstaan, omdat een deel van de leden binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt zich niet konden vinden in de strakke, kerkelijk opstelling. Men kon moeilijk aanvaarden dat de ware kerk samenviel met de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt. Sinds die tijd zijn de zogeheten Buitenverbanders naast de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt verdergegaan. Later hebben ze zich verenigd tot de zogeheten Nederlands Gereformeerde Kerken.

Binnen de Nederlandse Hervormde Kerk voltrok zich in de Tweede Wereldoorlog een diepgaande bezinning op het kerk zijn. In de concentratiekampen waren belangrijke vertegenwoordigers van de Nederlandse Hervormde Kerk bijeen, soms komend uit verschillende richtingen. Men heeft toen gezegd dat, als de Hervormde Kerk uit de Tweede Wereldoorlog te voorschijn zou komen, ze er anders uit zou komen dan ze er was ingegaan. De Hervormde Kerk zou worden een Christusbelijdende volkskerk, die zou weren al wat haar belijden weerspreekt. De richtingen zouden verdwijnen en plaatsmaken voor modaliteiten dat wil zeggen verschillende wijzen van hetzelfde belijden.

En inderdaad is er in de naoorlogse jaren een brede vernieuwingsbeweging totstandgekomen, die uiteindelijk heeft geresulteerd in een nieuwe kerkorde voor de Nederlandse Hervormde Kerk, die in 1951 werd aangenomen. Toen pas werd uiteindelijk gebroken met de Reglementenbundel van Koning Willem I en toen werd duidelijk uitgesproken dat de Nederlandse Hervormde Kerk Christusbelijdende volkskerk zou zijn. Vanaf die tijd heeft de Hervormde Kerk weer als vrije kerk in de samenleving kunnen functioneren, die zich van tijd tot tijd met herderlijke boodschappen tot volk en overheid richt. De Hervormde Kerk werd in feite weer een kerk die tucht zou kunnen oefenen naar binnen en die profetisch zou kunnen spreken naar buiten. Een ander punt is of het hoge ideaal in de loop van de jaren ook inderdaad verwezenlijkt is geworden.

Discussie rondom de hervormde Kerkorde

Bij de invoering van de nieuwe Kerkorde voor de Nederlandse Hervormde Kerk in 1951 is sprake geweest van fundamentele discussies over de plaats van de belijdenis in de nieuwe kerk. Zoals eerder gezegd, zijn in de kerkorde van deze kerk de vier gereformeerde belijdenisgeschriften met name genoemd. De discussie

cirkelde echter om de aard van de binding aan deze belijdenisgeschriften. De formule waarmee een en ander uiteindelijk verwoord werd, was deze, dat de Nederlandse Hervormde Kerk belijden zou *in gemeenschap met de belijdenis der vaderen*. De benaming 'gemeenschap' is een weergave van de uitdrukking 'koinonia', die we vinden in Handelingen 2. Met dit woord 'gemeenschap' wilde tot uitdrukking gebracht zijn dat het niet zonder meer gaat om een juridische, formalistische binding aan de belijdenis, maar ook om een geestelijke binding. Het ging om de religie van de belijdenis, waarin het bevindelijke element ook helemaal aanwezig zou zijn: 'Wij geloven met het hart en wij belijden met de mond' (artikel 1 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis).

Toen echter bleek dat een belangrijk deel van de Nederlandse Hervormde Kerk juist voor deze formulering koos om daarmee de echte binding aan de belijdenis te omzeilen, werd door een ander deel, het rechtzinnige deel, gekozen voor de uitdrukking *in overeenstemming met de belijdenis der vaderen*. De belijdenis werd gezien als spreekregel voor de kerk, waaraan de kerk gebonden was zolang, niet vanuit de Schrift was aangetoond dat de belijdenis op bepaalde punten onjuist was. Dit verschil in visie op de functie van gereformeerde belijdenisgeschriften heeft het hervormd kerkelijk leven in de naoorlogse dagen diepgaand gestempeld. De richtingen, hoewel anders geschakeerd dan in de vooroorlogse jaren, zijn toch gebleven en van tijd tot tijd worden fundamentele discussies gevoerd omtrent fundamentele noties uit de Schrift, waarbij binding aan de belijdenis verschillend wordt geïnterpreteerd.

De Gereformeerde Kerken en de andere kerken van de Afscheiding en Doleantie stonden rondom 1951 ook zeer gereserveerd tegenover de nieuwe Hervormde Kerkorde, omdat men in de kerken van Doleantie en Afscheiding koos voor de juridische binding aan de belijdenis, dus voor de uitdrukking 'in overeenstemming met de belijdenis der vaderen'. Hoewel bij velen de hoge verwachting leefde dat vernieuwing van de Nederlandse Hervormde Kerk ook zou leiden tot een hergroepering van de kerken, dat wil zeggen ook een herenigingsproces op gang zou brengen, was dit toch uiteindelijk niet het geval vanwege fundamentele verschillen met betrekking tot het zicht op de belijdenis.

De huidige situatie

Bezien we nu ter afronding het kerkelijk leven in Nederland vandaag – en ik bedoel dan weer het kerkelijk leven van die kerken die hun origine hebben in de Reformatie – dan moet gezegd worden dat er sprake is van sterke verdeeldheid. Ooit verscheen een boekje, dat de titel droeg *Tien keer gereformeerd*. Daarmee is

de kerkelijke gescheidenheid in Nederland wat het gereformeerde kerkelijke leven betreft wel heel uitdrukkelijk geïllustreerd.

Gezegd moet echter worden dat de Gereformeerde Kerken, dat wil zeggen de kerken die uit de Doleantie van 1886 zijn ontstaan en in 1892 een herenigingsproces doormaakten, een heel specifieke ontwikkeling hebben doorgemaakt. Grosso modo kunnen we deze ontwikkeling kenschetsen als een deconfessionalisering. De binding aan de gereformeerde belijdenis, die in de vooroorlogse jaren zo sterk werd benadrukt, zodat alle ambtsdragers de gereformeerde belijdenisgeschriften moesten ondertekenen, is losgelaten.

De tachtigjarige prof. dr. Herman Ridderbos, die jarenlang een leidinggevende positie in theologisch opzicht heeft ingenomen binnen de Gereformeerde Kerken, zei dezer dagen in een interview dat de Gereformeerde Kerken hun bestaansrecht verloren hebben, omdat van binding aan de belijdenis geen sprake meer is. Gezegd moet worden dat binnen de Gereformeerde Kerken dezelfde stromingen, modaliteiten zich zijn gaan aftekenen, die al sinds jaar en dag binnen de Nederlandse Hervormde Kerk voorkomen.

Zelfs is het zo dat het gereformeerde element relatief zwakker aanwezig is dan binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Dit hangt samen met het feit dat binnen de Nederlandse Hervormde Kerk gereformeerde stromingen zich al tientallen jaren lang gebundeld hebben en daardoor een zekere consolidatie hebben teweeggebracht binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Binnen de Gereformeerde Kerken is dat niet het geval. Deze kerken zijn in hun totaliteit lange tijd gereformeerd geweest. De verschillende stromingen zijn, onder invloed van theologische ontwikkelingen aan met name de Vrije Universiteit, geruisloos binnengeslopen. En gereformeerden hebben altijd hardnekkig geweigerd om de richtingen in hun kerk te institutionaliseren, te verzelfstandigen door het oprichten van modaliteitorganisaties zoals in de Nederlandse Hervormde Kerk het geval is. Doordat echter de Gereformeerde Kerken confessioneel gezien in dezelfde situatie terecht zijn gekomen als de Nederlandse Hervormde Kerk, is er nu veel minder verzet binnen de Gereformeerde Kerken als het gaat om samengaan met de Nederlandse Hervormde Kerk.

In het begin van de jaren zeventig is zo een beweging op gang gekomen, 'Samen op Weg', die zich beijvert om tot een fusie te komen van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het koninkrijk der Nederlanden. Het merkwaardige verschijnsel doet zich nu voor dat binnen de Gereformeerde Kerken nauwelijks bezwaar wordt aangetekend tegen een dergelijke hereniging, terwijl het verzet in toenemende mate is gekomen vanuit de Nederlandse Hervormde Kerk. Met name de Gereformeerde Bond en de

Confessionele Vereniging in Nederland dat wil zeggen beide modaliteiten van gereformeerde signatuur c.q. confessie binnen de Nederlandse Hervormde Kerk, hebben grondige bezwaren tegen de voorgenomen hereniging. Gevreesd wordt dat een samengaan van beide kerken geen versterking van het confessionele element in de zin van de gereformeerde belijdenis zal teweegbrengen, maar eerder een verzwakking zal betekenen.

In 1948 sloot de Nederlandse Hervormde Kerk zich direct aan bij de toen opgerichte Wereldraad van Kerken. De Nederlandse Hervormde Kerk had zelfs een voortrekkersrol bij het ontstaan van de Wereldraad. In die jaren – ik zeg het slechts ter illustratie van de ontwikkeling – waren de Gereformeerde Kerken mordicus tegen aansluiting bij de Wereldraad van Kerken vanwege de te vage basisformule van de Wereldraad. In de jaren zestig werd echter, mede door de theologische ontwikkelingen binnen de Gereformeerde Kerken, het standpunt ten aanzien van de Wereldraad herzien en sloten de Gereformeerde Kerken zich bij de Wereldraad aan. Ook wat dit betreft is er geen verschil meer als het gaat om de oecumenische betrokkenheid van de beide grote kerken in Nederland.

Anderzijds moet worden gezegd dat het enthousiasme waarmee de beweging 'Samen op Weg' begonnen is, thans behoorlijk is geluwd, omdat nu gestuit wordt op een grote kern van gemeenten waar het Samen-op-Weg-proces geen realiteit kan worden. Er zijn momenteel ongeveer 150 zogeheten gefedereerde gemeenten gevormd. Dat zijn gemeenten waar een hervormd predikant of een gereformeerd predikant wordt beroepen voor een gezamenlijke gemeente. Maar in de meeste van de hervormde gemeenten en gereformeerde kerken is van Samen-op-Weg geen of nog geen sprake. Er zal nog wel heel wat water door de Rijn stromen alvorens van een herenigde kerk sprake is. Wel worden van tijd tot tijd – en in versneld tempo – zogeheten combi-synoden gehouden, gecombineerde synodevergaderingen van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk.

Terzijde van deze baan gaan de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, de Nederlands Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Gemeenten (die overigens in 1953 ook nog een keer een scheuring hebben ondergaan) en verschillende Oud Gereformeerde Gemeenten. Dan heb ik nog niet genoemd de kleine Remonstrantse Broederschap. Deze is recent wel als waarnemer bij het Samen-op-Weg-proces betrokken.

En verder heb ik geheel terzijde gelaten de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. De rooms-katholieke kerkprovincie vormt in het geheel van de Romana een aparte gemeenschap.

Wel moet ik nog wijzen op de zogeheten Raad van Kerken, waarin allerlei kerken

gebundeld zijn. Een raad die zich bezighoudt met overall-problemen in kerk en samenleving.

Volledigheidshalve – en zonder een oratio pro domo te willen houden – moet nog worden gezegd dat vanwege het deconfessionaliseringsproces binnen de Gereformeerde Kerken het centrum van het gereformeerde kerkelijke leven in Nederland meer en meer is komen te liggen bij de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk met daarnaast, buiten de Nederlandse Hervormde Kerk, de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt). Er is sprake van confessionele en geestelijke verbondenheid. Maar het al of niet aanvaarden van het beginsel van Afscheiding houdt gescheiden.

Ik sluit af met het ideaal dat Groen van Prinsterer voor ogen had. Hem ging het om de zogeheten gereformeerde gezindte, dat wil zeggen om een gereformeerd kerkelijk leven dat ondubbelzinnig, maar dan ook onbekrompen gebonden zou zijn aan de gereformeerde confessie. Van hem is de volgende uitspraak: 'Buiten de leer van de om niet verleende genade, die Jezus Christus belijdt als waarachtig God en waarachtig mens en Zijn dood aanvaardt als een volkomen verzoening voor onze zonden, is er voor ons geen gereformeerde, ja is er zelfs voor ons geen christelijke kerk.'

Groen hoopte dat op basis van deze belijdenis kerken in Nederland van gereformeerde confessie ooit een keer één zouden zijn, elkaar zouden gaan herkennen en erkennen. Daar is het nog ver van. In ontkerstenend Nederland is de Gereformeerde Kerk nog steeds een versplinterde kerk. Toch is er, Gode zij dank, sprake van gereformeerd kerkelijk leven, waarbij ook vandaag mensen met hart en ziel betrokken zijn: 'Wij geloven met het hart en wij belijden met de mond.'

De identiteit en de contouren van de gereformeerde gezindte

ds. M. Golverdingen

Wie gereformeerde gezindte zegt, zegt Groen van Prinsterer (1801-1876). Deze vrome, bewogen Reveilman heeft de uitdrukking ontworpen. Groen was een bekwaam historicus, die ondermeer de inhoud van de onuitgegeven archieven van het Huis van Oranje-Nassau publiceerde. In de jaren 1846-1856 gaf hij in *Ongeloof en Revolutie*¹ een onthullende analyse van de samenhang tussen de Verlichtingsgedachte en de Franse Revolutie en de doorwerking daarvan in zijn eigen tijd. Als christen-politicus blijft zijn naam verbonden aan de strijd voor de vrije, christelijke school.

Groen was ook advocaat. Als zodanig trad hij na de Afscheiding van 1834 onverschrokken op voor afgescheidenen die voor de rechter waren gedaagd.² In zijn pleidooien smeedde hij het begrip gereformeerde gezindte. Het bestuur van het Hervormd Kerkgenootschap had de overheid in de arm genomen om de Afgescheidenen tot terugkeer naar het Genootschap te dwingen. De regering schakelde daarvoor politie en leger in. Gezinnen kregen inkwartiering van zes tot acht dragonders, die dagelijks zorg droegen voor de nodige overlast. Zo werden de Afgescheidenen door de liberale overheid op verzoek van een liberaal synodebestuur getiranniseerd.

Groen deelde het standpunt van de Afscheiding van 1834 beslist niet, maar over de kerkmuren heen herkende hij in de Afgescheidenen zijn directe geestverwanten.³

1. G. Groen van Prinsterer, *Ongeloof en Revolutie. Een reeks van historische voorlezingen*. Nieuwe uitgave, bewerkt door dr. H. Smitskamp, Franeker, 2^e druk, z.j. Voor de lezer van vandaag is deze uitgave het gemakkelijkst toegankelijk.
2. Voor een uitvoerige, wat verouderde, maar heel goed leesbare levensbeschrijving kan men terecht bij P.A. Diepenhorst, *Groen van Prinsterer*, Kampen, 2^e druk, 1941. Een recente studie met bijdragen van een groot aantal auteurs is *Een staatsman ter navolging. Groen van Prinsterer herdacht*, zonder plaatsnaam, 1976. De titel is wat misleidend. Het boek heeft niet alleen betrekking op Groen als politicus, maar belicht vrijwel alle facetten van zijn optreden. Het geeft op blz. 238-246 een overzicht van de beschikbare boeken en artikelen over Groen.
3. Men leze over de verbondenheid van Groen en de Afgescheidenen vooral ook het boek van P.A. Diepenhorst, in noot 2 genoemd, blz. 209-256.

Altijd weer klinkt in zijn woorden een treffende, hartelijke geloofsverbondenheid door met deze eenvoudige christenen. Hij gebruikt woorden als 'sympathie' en 'belangstelling en deelneming in hun werk en lot'. Hij spreekt over zijn medelijden vanwege 'de grootheid van het onrecht' hun aangedaan en vanwege 'het blijkbare van onze broederlijke betrekking'.⁴

De gereformeerde gezindte

De regering wilde aan de Afgescheidenen geen vrijheid van godsdienst toekennen. Naar het inzicht van de liberale regering zou deze 'secte' niet behoren tot de gezindheden, genoemd in de grondwet van 1815, die recht hadden op vrijheid van godsdienst, zoals de Hervormde Kerk, de Roomse kerk en de Remonstrantse Broederschap.

Groen nam met grote kracht tegen deze gedachte stelling. 'De Afgescheidenen zijn geen *nieuwe secte*; zij zijn leden der *Gereformeerde Gezindheid*. Als zoodanig, hebben zij, met de leden van het Hervormd Kerkgenootschap, aanspraak op die *gelijke bescherming*, welke aan alle bestaande gezindheden toegezegd is... Is het niet bekend en overbekend, dat zij Gereformeerden zijn; Gereformeerden bij uitstek, en dat hierin juist de grond der afscheiding ligt. Afvalligen wellicht van het Kerkgenootschap, maar voorzeker getrouwe leden van de gezindheid, van de kerk'.⁵

Het Hervormde Kerkgenootschap heeft zich in de ogen van Groen feitelijk afgescheiden van de historische Nederlandse Hervormde Kerk, toen men in 1816 het Algemeen Reglement aanvaardde. Daarom noemt hij die gedeformeerde kerk als regel 'het Genootschap' of 'het Kerkgenootschap'. Dat is immers een organisatie, gevormd door Koning Willem I en zijn adviseurs, naar de redelijke inzichten van het verlichte denken, dat de deur heeft opengezet voor allerlei vrijzinnige tendensen. Groen ziet het als zijn opdracht in dit Genootschap te blijven om dat van binnenuit te reformeren tot de oude Gereformeerde Kerk. Maar hij erkent dat de Afgescheidenen zich door de feiten geroepen wisten – al was dat naar zijn mening zeer ten onrechte – om zich juist buiten het Genootschap te begeven om zó in de aloude Gereformeerde Kerk te kunnen blijven.

De kerkmuren staan er, maar de verbondenheid van de gereformeerde belijders

4. G. Groen van Prinsterer, *Het recht der Hervormde Gezindheid*, Ede, 1996, blz. 128. Dit is een uitgave in de huidige spelling. De eerste druk verscheen in 1848.
5. G. Groen van Prinsterer, *De maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst*, Leiden 1837, 3^e druk, blz. 60-61.

in en buiten het Genootschap is gebleven. De Afgescheidenen zijn geen lid van het Genootschap van 1816, maar zij zijn wel leden gebleven in staatsrechtelijke zin van de Hervormde Kerk van 1815, omdat zij de confessie van harte onderschrijven.⁶ De gereformeerde gezindte is er!

De identiteit van de gereformeerde gezindte

De identiteit van deze gezindte is historisch bepaald. Groen heeft de identiteit van deze bevolkingsgroep zelf herhaaldelijk omschreven: 'De belijdenis, de uitdrukking van het gemeenschappelijk geloof, kentekent de Gezindheid'.⁷ Ieder die de belijdenis van de oude Hervormde Kerk hartelijk is toegedaan, behoort tot de gereformeerde gezindheid, of hij nu in of buiten het Kerkgenootschap leeft. Het behoren tot deze gezindte is een zaak van het hart, een zaak van het geloof: 'Waar het geloof is, dáár is de gezindheid'.⁸

Het levende geloof put immers uit de waarheid van Gods Woord, dat tot belijden roept. Dat geloof kan niet zwijgen over hetgeen het in de Schrift heeft gevonden: Christus en Zijn gerechtigheid, Christus en de gezonde leer. Dat geloof vindt zichzelf terug in het gereformeerde belijden, zoals dat verwoord is in de drie Formulieren van Eenheid: de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels. Er is geen sprake van dat daarmee een mensenwoord op één lijn naast Gods Woord zou worden geplaatst. De gereformeerde leer wordt niet door de kerk aanvaard, omdat ze in de Symbolen of Formulieren staat. Het is precies andersom. De kerk heeft de bijbelse waarheden door het geloof aanvaard en daarom zijn ze in de Formulieren te vinden. Groen noemt de Symbolische Schriften 'onafscheidelijk van het wezen der Kerk', 'een uitdrukking van haar geloof, een vorm van haar geest, een belichaming van haar ziel', 'de enige leus en band van de gemeente, de aangenomen regel van prediking en onderwijs'.⁹

Wie het kerkelijke gezag van de Formulieren wegneemt en zich alleen op het Woord beroept, doet iets wat bijbels klinkt, maar voluit onbijbels is. De sluisdeuren worden opengezet voor een stroom van dwalende gevoelens. We worden 'met vernietiging van de kerk, rechtstreeks naar de volledige heerschappij van

subjectivisme en individualisme geleid'.¹⁰ God vraagt Zelf in Zijn Woord het belijden van de waarheid van de Schriftuurlijke leer. De vrijzinnige tijdgenoten van Groen beriepen zich ook op het Woord alleen¹¹, maar zij deden dat om in de kerk alle ruimte te scheppen voor hun onbijbelse gedachten. De confessie is de uitdrukking van het geloof, belichaamt de eenheid daarvan, is een 'gemeenschappelijk aannemen van de waarheden, die zij uit de kenbron van de geopenbaarde waarheid, de Heilige Schrift, ontleent' (...), is 'aanwijzing van de kerkleer voor degenen die buiten zijn'.¹²

Stel eens, zo zegt hij, dat men een decreet laat verschijnen, dat de ondertekening van de Formulieren zou verbieden... Dan nog zullen de getrouwe lidmaten van de Kerk zich op de belijdenisgeschriften beroepen om aan te geven dat hun geloof het geloof van de Kerk is. 'Evenzeer als tevoren, zal in de overeenstemming van hun belijdenis met de Formulieren het bewijs zijn van *identiteit* en van *goed recht*'. Ook in die omstandigheden 'zal men gehouden zijn aan de leer die, niet *om* de Symbolen, maar *blijkens* de Symbolen, de leer van de Kerk is'.¹³

De hoofdzaak en het wezen van de Formulieren

Wie de identiteit van de gereformeerde gezindte wil benoemen met begrippen als statisch en dynamisch, homogeen of heterogeen, zwaait met modekreten. Dat gezwaai is eerder potsierlijk en vermakelijk dan dat het getuigt van echt begrip van de kern van de zaak. Die wordt immers gevormd door het hartelijk en gemeenschappelijk belijden van de kernwaarheden van de Schrift. De confessie is geen museumstuk, dat door vakantiegangers op een druilerige dag zonder al te veel interesse wordt aangeaapt. Het gaat om een document waarin de kerk uitdrukking geeft aan de bijbelse leer, die het levende geloof belijdt. Dit betekent niet dat iemand die werkelijk gereformeerd denkt, zal willen beweren dat in de belijdenisgeschriften op elk punt alles voor alle eeuwen is gezegd. De nood van de tijd bepaalt mede welke accenten er in een belijdenisgeschrift vallen. In de zestiende eeuw had men niet de aandacht voor de beloften van de bekering van Israël, zoals wij die vandaag, geschokt door de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog, opnieuw kennen. In de Reformatie stonden zaken als de rechtvaardiging door het geloof alleen en de bijbelse avondmaalsleer heel centraal. Daarom geven de

6. Vergelijk W. van 't Spijker, *Eenheid in verscheidenheid? De identiteitscrisis binnen de Gereformeerde Gezindte*, Kampen 1974, blz. 22.

7. G. Groen van Prinsterer, *De maatregelen...* (zie noot 4), blz. 60-61.

8. Idem, blz. 62.

9. G. Groen van Prinsterer, *Het recht...* (zie noot 3), blz. 75-76.

10. Idem, blz. 34-35. Zie ook blz. 180.

11. Idem, blz. 87-91.

12. Idem, blz. 178, vergelijk blz. 50.

13. Idem, blz. 76-77.

belijdenisgeschriften geen uitgewerkte verbondsleer, al ontbreken de aanzetten niet. Een loochening van de lichamelijke opstanding van Christus, zoals een door de rede geblinddoekte theoloog als H. M. Kuitert die vandaag aan het kerkvolk leert¹⁴, kende men in de zestiende eeuw niet. Dat was toen eenvoudig onvoorstelbaar. Daarom is zondag 17 van de Heidelbergse Catechismus heel beknopt gehouden. De confessie blijft mensenwerk en heeft haar beperkingen. Zij vertolkt de goede belijdenis, die de Heilige Geest heeft gegraveerd in het hart van de gelovigen. Zij heeft kerkelijk gezag, maar staat nooit op één lijn met de Schrift. Ze mag en moet telkens weer aan de Schrift worden getoetst. Een man als Groen van Prinsterer had hiervoor oog. Zo proeft men bij hem reserves ten aanzien van de opbouw van de Dordtse Leerregels, die hij als een theologisch traktaat minder geschikt achtte voor de meeste eenvoudigen. Soms zijn er zelfs opmerkingen die aangeven dat hij de Dordtse leerregels van minder belang acht dan de andere belijdenisgeschriften. Men moet het symbool van de eenheid niet zoeken in een verborgen en ondoorgrondelijk leerstuk.¹⁵ Maar de kern van de zaak, die in dit Formulier beleden wordt, is ook zijn belijdenis namelijk 'de waarheid dat de oorzaak van de zaligheid niet in onze verdiensten, maar enkel in het welbehagen Gods ligt, en dat wie roemt, roeme in de Heere'.¹⁶ Het gaat Groen steeds om het handhaven van de Formulieren 'in wezen en hoofdzaak' op een onbekrompen manier.¹⁷ Onder de Afscheidenen keken sommigen duidelijk wantrouwend naar deze formulering,¹⁸ maar Groen liet zich daardoor niet weerhouden om de wezenlijke verbondenheid van het gereformeerde volksdeel door de confessie te onderstrepen.

De contouren van de gereformeerde gezindte in de negentiende eeuw

De contouren van het historisch bepaalde begrip gereformeerde gezindte zijn nu goed herkenbaar. Groen zag in deze gezindte nog iets oplichten van de oude,

14. H. M. Kuitert, *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof. Een herziening*. Baarn, 1992, 14^e druk (!), blz. 165: 'Opstanding is niet het weer levend worden van een lijk'.

15. G. Groen van Prinsterer, *De Anti-Revolutionnaire en Confessionele partij in de Nederlands Hervormde Kerk*, Goes 1954, blz. 49. Dit boek dateert van 1860. Hier spreekt bij Groen ongetwijfeld het ondogmatische karakter van het Reveil mee in zijn waardering van de Dordtse Leerregels. Het Reveil 'schaarde zich niet om het vaandel der aloude Dordtse orthodoxie, maar om den banier der hervorming, om het Woord Gods (...) ook al vond het met blijdschap in treffende bewoordingen de leer der verlossing terug in onze belijdenisgeschriften' (blz. 35).

16. G. Groen van Prinsterer, *Het recht...* (zie noot 3), blz. 77.

17. Idem, 75, 77, 139.

18. W. van 't Spijker, *Eenheid...* (zie noot 6), blz. 21.

historische Hervormde Kerk. Het ideaal van de ene Gereformeerde Kerk bleef hem daarbij voor ogen staan. Dat geldt allereerst voor zijn gedachte dat hét kenmerk van de gereformeerde gezindte wordt gevormd door de *hechte verbondenheid met de drie Formulieren*.¹⁹ Daarmede is de identiteit van dit volksdeel concreet bepaald. Door het begrip gereformeerde gezindte kon Groen vasthouden aan *de wezenlijke eenheid van de gereformeerde belijders* in ons land. Ondanks de Afscheiding behoorden zij immers allen tot de ene historische gereformeerde kerk. Als zodanig vormden zij een gemeenschap van gelovigen op grond van één gemeenschappelijke belijdenis.

Al bleef ieder vooralsnog op eigen kerkelijk terrein, samenwerking in één richting en met het oog op hetzelfde doel was mogelijk. Er was immers innerlijke verbondenheid. Die samenwerking moest gericht zijn op het gebruik van de verkregen rechten der gezindheid, die de Heere nog gaf. Inzet van deze samenwerking was het 'vrijheid verlangen van godsdienstoefening, van opvoeding, van armwezen, van al wat begrepen is in het wezen van een kerk'.²⁰ Het is duidelijk dat Groen het begrip gereformeerde gezindte heeft benut om een basis te leggen voor *een brede samenwerking op grond van de gereformeerde belijdenis* ten behoeve van de vrije School met de Bijbel en zijn politiek optreden als Evangeliebelijder met enkele geestverwanten in de Tweede Kamer.²¹

Verskil en overeenkomst tussen de christelijke en de gereformeerde identiteit

Is er een verschil tussen de christelijke en de gereformeerde identiteit? Voor ons besef is het begrip christelijk meer omvattend dan het begrip gereformeerd. Man kan van Luther niet zeggen dat hij gereformeerd was in de zin van onze belijdenisgeschriften, maar we ontmoeten in hem een echte christen, die zeer krachtig spreekt vanuit een fundamentele reformatische overtuiging.

Mag ik het verschil illustreren met het beeld van twee cirkels, getrokken vanuit hetzelfde middelpunt? De omtrek van de cirkel van de christelijke identiteit is weliswaar groter dan die van de gereformeerde, maar beide hebben hetzelfde centrum. Dat middelpunt is door de Reformatie aangewezen. Toen is het christelijk geloof opnieuw ontdekt, beleefd en beleden: de aanbidding van de Drie-enige God; de Schrift als het onfeilbare Woord van God; de algehele verdorvenheid van het

19. G. Groen van Prinsterer, *Het recht...* (zie noot 3), blz. 139.

20. Idem., blz. 139.

21. Vergelijk voor een uitvoerige bespreking van de in deze paragraaf genoemde drie aspecten W. van 't Spijker, *Eenheid...* (zie noot 6), blz. 18-22.

menselijk bestaan; de voldoening van Christus; de volstrektheid van de genade; de rechtvaardiging door het geloof alleen; de genadige verkiezing, die het fundament vormt van de geloofs zekerheid en de rechtvaardige verwerping; de verantwoordelijkheid van de gevallen mens tegenover God.

Groen heeft het belijden van de Reformatie enkele malen bondig samengevat. Hij plaatst ons daarmee nogmaals – om zijn woorden te gebruiken – voor de hoofdzaak en het wezen van de drie Formulieren. Daarbij gaat het om een viertal kernpunten:

- de onvoorwaardelijke onderwerping aan de Heilige Schrift,
- de rechtvaardiging door het geloof alleen,
- de belijdenis van Gods soevereiniteit,
- de erkenning van Zijn vrije genade.²²

Hier staan we bij het middelpunt, dat de cirkels van de christelijke en de gereformeerde identiteit gemeenschappelijk hebben.

De omtrek van de beide identiteiten verschilt in grootte. Wij belijden in artikel 27 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis dat de algemene christelijke kerk wereldwijd wordt aangetroffen. De Heilige Geest werkt ook in niet specifiek gereformeerde kerkelijke denominaties. Laten we één voorbeeld noemen. Wie zou het christen-zijn van calvinistische baptisten als Bunyan, Philpot, Gadsby en Huntington willen bestrijden? Wie is nooit getroffen door de levende kennis van Christus in de kringen rond *The Gospel Standard*?²³ Hun doperse inzichten zijn duidelijk en als zodanig in strijd met het gereformeerd belijden. Toch dragen deze baptisten een weliswaar versmalde, maar zeer herkenbare reformatorische identiteit uit. Zij verstaan de kernnoties van de Reformatie met hun hart.

De identiteit van de evangelische beweging

Kan men een goed christen kan zijn zonder de reformatorische identiteit te hebben? De opkomst van de evangelische beweging maakt die vraag actueel. Daar wijst men

22. Het feit dat Groen de leer van de onvoorwaardelijke soevereiniteit en de vrije genade van God kenmerkend acht voor de Gereformeerde Kerk en die niet noemt bij de Protestantse Kerk en de Christelijke Kerk, is bijbels en kerkhistorisch aanvechtbaar. Zie *Het recht...*, blz. 77-78. Ook hier zal de niet-confessionele belijndheid van het Reveil hier meespreken. 'Het Réveil was op zichzelf noch Calvinistisch, noch Luthers, noch Doopsgezind; het was Christelijk' (*De Anti-revolutionnaire en confessionele partij*, blz. 34-35.) Kennelijk acht Groen het beklemtonen van de leer van de soevereiniteit van God typisch gereformeerd.

23. Het blad van de zogenaamde Strict Baptists, dat dit jaar zijn 165^e jaargang inging. De Strict Baptists bewegen zich in de lijn van Joseph Charles Philpot (1802-1869). Zie over hem J. A. Saarberg, *Der pelgrims metgezel*, 3^e herziene druk, Houten 1987.

immers nadrukkelijk op de christelijke identiteit die wordt uitgedragen, maar tegelijkertijd wijst men de belijdenisgeschriften af. Men heeft aan de Bijbel genoeg. Er zijn principiële bezwaren tegen ondertekening van de drie Formulieren. In de praktijk stemt men wel in met de zeer beknopte beginselverklaring van de Evangelische Alliantie, die negen geloofsuitspraken bevat. Maar deze verklaring functioneert niet als gemeenschappelijke confessie. Hooguit dient ze als basis voor de eigen visie van een plaatselijke gemeente op de inhoud van de Schrift. Het maakt duidelijk dat de evangelische beweging duidelijk aansluiting vindt bij het ver doorgevoerde individualisme, dat onze tijd kenmerkt.²⁴

Dat is het echter niet alleen. Een illustratie kan dat verduidelijken. Wie kennis neemt van een pedagogisch begaafde auteur uit evangelische kring als Else Vlug, proeft een geheel ander klimaat. Ze belijdt wel dat het geloof een gave van God is, maar ziet het geloof toch vooral als een verwerkelijking van de éigen keuze. Het is een zaak van de mens zelf of hij de genade aanvaardt of niet. We kiezen vrijwillig voor God of tegen Hem. 'De door God gegeven vrije wil van het kind is de sleutel tot zijn geestelijk leven. Zijn wil moet gevormd en ontwikkeld worden. Een kind moet leren om het goede te willen. Het moet leren kiezen, elke dag weer'. Het moet 'diezelfde wil ook leren buigen voor een hogere wil en tenslotte voor de wil van God. God dwingt nooit. Je moet altijd vrijwillig kiezen vóór of tegen Hem. Dit is in wezen ieder gehoorzaamheids- en autoriteitsprincipe.'²⁵ Zo vertelt ze hoe ze jonge kinderen onderwijst in lofprijs: 'De Heer prijzen gaat niet vanzelf. Je moet altijd eerst je ik-gerichtheid overwinnen. Je moet je wil ertoe zetten. Dat is de goede keuze die we men onze vrije wil kunnen maken en waarschijnlijk de reden dat we überhaupt een vrije wil hebben.'²⁶ Niemand zal betwisten dat elke opvoeding het leren maken van keuzes inhoudt. Die vrijheid is echter van een geheel andere orde dan een vrije wil om voor God te kiezen.

Hoe sympathiek bepaalde accenten in de evangelische beweging ons ook zijn, de schaduwzijden zijn er ook en ze overheersen. Men beseft niet dat het ontbreken van een belijdenis ruim baan geeft aan individualisme en dwalende gevoelens. De evangelische beweging is dan ook moeilijk af te bakenen. Een groot deel van de honderden instellingen, groeperingen en stromingen die samen de beweging vormen, legt zo veel nadruk op de eigen menselijke geloofsbeslissing, dat men

24. M. Golverdingen, *Mens in beeld*, 2^e druk, Leiden 1996, blz. 41.

25. Else Vlug, *Weid mijn lammeren. Geestelijke begeleiding en pastoraat aan kinderen*, Hoornaar 1993, blz. 31.

26. Idem, blz. 97.

onvoldoende oog heeft voor het geheim van de goddelijke verkiezing.²⁷ Er is als regel sprake van een evangelisch-arminiaanse identiteit. Zodra we aan de mens zelf een vermogen toeschrijven om uit eigen kracht tot geloof te komen, is er geen sprake meer van een echte christelijke identiteit. Dan wordt tekortgedaan aan de volstrektheid van de zonde en de volstrektheid van de genade. Er is niets gevaarlijker dan de gedachte dat het geloof ten diepste een wilsprestatie van de mens is, die zelf beslist of hij van de genade gebruik zal maken of niet. Daarmede houdt een kerk, een school, een opvoeding, een individu op gereformeerd te zijn. Het is niet mogelijk om een bijbels christen te zijn op arminiaanse basis.

De waarde van een uiterlijke reformatorische identiteit

Ook andere vragen dienen zich aan. Wat is de waarde van een uiterlijke reformatorische identiteit zonder een vernieuwd hart? Gaat het bij een slechts uiterlijke vormgeving niet gewoon om kuddedrag?

We zijn allen kinderen van onze tijd. We staan in de maalstroom van de eeuwwende. Dergelijke vragen geven aan hoe sterk ook wij door het individualisme, dat zo kenmerkend is voor het moderne levensbesef, zijn geraakt. Dan redeneren we: Wat ik persoonlijk niet ervaar, heeft geen waarde. Dit individualisme wordt volledig zichtbaar als we de vraagstelling iets veranderen: *Wat is de waarde van de Bijbel zonder nieuw hart?* De betekenis van de Schrift is niet afhankelijk van mijn persoonlijke ervaring! Het is het Woord van God, dat eeuwig blijft²⁸ en verkondigd wordt, opdat verloren zondaren met het geloof zouden worden begiftigd²⁹. De Heilige Schrift is en blijft voor ieder mens ook de enige bron³⁰ van de christelijke normen en waarden.

Zo hangt ook de betekenis van de uiterlijke gereformeerde of reformatorische identiteit niet af van onze individuele ervaring. Deze identiteit krijgt allereerst een gestalte in de belijdenisgeschriften, waarin de kerk als gemeenschap der heiligen de bijbelse inhoud van het levende geloof belijdend heeft vertolkt. Ook dat belijden heeft een blijvende betekenis, al is die volstrekt ondergeschikt aan de waarde van de Schrift. Het is immers dwaas om te denken dat wij de bijbelse waarheden voor het eerst moeten ontdekken. We mogen staan op de schouders van het voorge-

27. Vergelijk K. Runia, 'De spiritualiteit van de evangelischen', in W. van 't Spijker, W. Balke, K. Exalto en L. van Driel (red.), *Spiritualiteit*, Kampen 1993, blz. 283-293. Zie met name blz. 291.

28. Jes. 40:8, 1 Petr. 1:25.

29. Mark. 16:15, Joh. 20:20-31, Rom. 10:13-17.

30. Deut. 6:1-2, 6-7, Ps. 119:105, Matth. 22:37-40.

slacht, dat uit de Schrift heeft mogen leven en de kerninhoud daarvan in de belijdenis vertolkte. Geestelijke bagage mag en moet worden overgedragen. Dat is een voluit bijbelse gedachte.³¹ Zo was het ook in de tijd van de Reformatie. De reformatoren verkondigden het opnieuw ontdekte Evangelie. Bij de ontvouwing daarvan grepen ze ook terug op de kerkvaders van de vroeg-christelijke kerk en het belijden van die kerk. Ze werden niet moe om te beklemtonen dat zij geen nieuwe leer brachten.

Zo heeft Luther (1483-1546) zich ingezet voor de vertaling en verspreiding van een klein boekje van de kerkvader Augustinus (354-430), dat de titel draagt *Geest en Letter*.³² Het is een brief van de kerkvader aan de keizerlijke ambtenaar Marcellinus, waarin hij de leer van vrije, onverdiende genade verdedigt tegen Pelagius (overleden na 418), die de mens een vrije wil toekende om de zonde of de deugd te kiezen. Augustinus laat daarbij zien hoe de Bijbel spreekt over Wet én Evangelie, zonde én genade. Het boekje verscheen in Wittenberg, Zürich en Straatsburg. De invloed was bijzonder groot.³³ Met dergelijke publicaties gaven de reformatoren aan dat de bijbelse leer geen nieuwlichterij was, maar stond in de lijn van het voorgeslacht.

De gereformeerde identiteit krijgt niet alleen uiterlijk gestalte in de overdracht van de blijvende waarde van de belijdenis, maar ook in de kerkgang, in de opvoeding, in het onderwijs, in de catechese, het jeugdwerk en de levensstijl. Anders gezegd: de uiterlijke identiteit leidt jongeren binnen in de zeer inhoudsvolle traditie van het gereformeerde belijden en het daarmee verbonden levenspatroon. Dat levenspatroon heeft zich vanouds gekenmerkt door soberheid, eenvoud en door distantie van allerlei cultuuruitingen die haaks staan op de vreze des Heeren.

Een woord als kuddedrag past niet bij het overdragen van de uiterlijke reformatorische identiteit. Zo'n woord getuigt alleen maar van een overspannen nadruk op de individualiteit van de moderne mens. Dat is ook kenmerkend voor het hedendaagse postmodernisme. Daarin wordt elke samenhang tussen de dingen ontkend. Er zouden geen grote verhalen meer zijn. Het grote verhaal van de Bijbel heeft evenmin betekenis. De hoogste waarheid is, dat waarheid er niet is. Er

31. Deut. 4:9, 6:6-9, Jozua 4:21-24, Ps. 78:4-7, Ef. 6:4.

32. *De Spiritu et littera*. Voorzover mij bekend verscheen er merkwaardig genoeg nooit een Nederlandse vertaling van dit geschrift. Er is wel een uitstekende hedendaagse vertaling beschikbaar in het Duits, in de serie 'Biblische Studien', uitgegeven door Otto Weber: Augustin, *Geist und Buchstabe*, Neukirchen-Vluyn 1962.

33. Luther sloot zich er zelf heel nauw bij aan, maar plaatste wel een eigen accent. Zie Bernhard Lohse, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang*, Göttingen 1995, S.87.

bestaat geen bijbelse visie op mens en wereld. Er is geen behoefte om zich op vaste bakens te richten. Niets hoeft. Alles mag.³⁴ In die visie is kuddegedrag zo ongeveer het ergste wat er denkbaar is! Laten we echter nooit vergeten dat een kudde een herder heeft, die de schapen leidt naar een veilige plek om te grazen. Doen wat een ander doet, denken zoals een ander denkt, omdat het naar het Woord van God is, wordt als zodanig nergens in de Bijbel negatief beoordeeld. Maar God ziet wel ons hart aan. Hij vraagt naar waarheid in het binnenste.

Hoe anti-traditioneel onze tijd ook is, de Schrift roept ons om te gaan in de sporen van ons voorgeslacht en al gaande te ontdekken dat de kerk der eeuwen uit de rijkdom van het Woord heeft geleefd. Het is daarbij van groot belang, dat de overdracht van uiterlijke identiteit plaatsvindt op een heldere, doorleefde wijze, zodat jongeren zich iets daarvan kunnen indenken en iets van de waarde kunnen aanvoelen. Die overdracht kan en mag niet plaatshebben zonder een voortdurend gebed om het werk van de Heilige Geest in het hart om de uiterlijke identiteit tot een innerlijke maken.

De crisis in de gereformeerde gezindte

Tegelijkertijd moet worden gezegd dat de gereformeerde gezindte sedert de tijd van Groen op een aangrijpende manier aan duidelijkheid en herkenbaarheid heeft verloren. Hij streed voor het herstel van die kerk binnen het Genootschap, de Afgescheidenen zochten het kerkherstel daarbuiten. Maar er was ondanks kerkelijke gescheidenheid toch sprake van een zekere eenheid, omdat men elkaar vond in het onbekrompen handhaven van de oude belijdenis en samen optrok op het terrein van onderwijs en politiek. Inmiddels is er anderhalve eeuw voorbij gegaan. De gereformeerde gezindte vertoont vandaag een uitgesproken triest en ontredder beeld. In dit verband is terecht gesproken over een identiteitscrisis.³⁵ Er is sprake van versplintering enerzijds en vervaging en verschuiving anderzijds. De crisis spitst zich toe op de kerk en op de belijdenis. De kerkelijke verdeeldheid is zo groot geworden dat men de grootste moeite heeft om een buitenlander uit te leggen hoe het zover in Nederland heeft kunnen komen. Eén oorzaak wil ik noemen. De belijdenis geeft geen afgeronde verbondsleer. Dat gaf in de praktijk ruimte voor een voortdurende strijd over verbond en doop, die tot verschillende verbondsbeschouwingen leidde en tot bijna evenveel verschillende kerken. Zo ver was het

34. Henk P. Medema, *De uitdaging van het evangelie in een postmoderne eeuw*, Vaassen 1997, blz. 35, 39, 51.

35. W. van 't Spijker, *Eenheid in verscheidenheid...* (zie noot 5), blz. 85 e.v.

nooit gekomen als er meer zicht was geweest op de betekenis van de eenheid van de kerk van Christus.

In 1973 verscheen een boek met de trieste titel *Tien keer Gereformeerd*.³⁶ Bij een herdruk zou de titel *Elf keer Gereformeerd* moeten luiden. In het begin van de jaren tachtig deed zich immers nog een kerkscheuring voor in de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, die leidde tot een nieuwe kerkelijke gemeenschap van die naam met de toevoeging 'buiten verband'. De gereformeerde belijders die met Groen in de Hervormde Kerk waren achtergebleven, raakten met name de laatste jaren diep verdeeld. Naast de Gereformeerde Bond ontstond in het begin van de jaren tachtig een beweging rond het blad *Het Gekrookte Riet*. Deze stroming kon zich in het beleid van de Gereformeerde Bond steeds minder vinden en vroeg nadrukkelijk aandacht vraagt voor het bevindelijk-geestelijk leven.³⁷ Daarnaast tekende zich binnen de Gereformeerde Bond zelf omstreeks 1990 duidelijk een nieuwe, evangelisch-gereformeerde stroming af, die andere wegen wil inslaan. Het gaat om een min of meer nieuw geloofstype. Men is minder dogmatisch, sterk missionair gericht, kent een oecumenische openheid en neemt cultureel een tussenpositie in.³⁸ Daarbij kwamen de spanningen over het Samen op Weg-proces van de Gereformeerde Kerken en de Hervormde Kerk. Als dat proces voltooid zal zijn, zal de Hervormde Kerk als kerkhistorische gestalte niet meer bestaan. Moet men zich ongewild mee laten nemen in dit proces en zijn plaats innemen in de nieuwe kerk of moet men zich straks aan het nieuwe kerkverband onttrekken om de Hervormde Kerk te behouden? Het verschil in antwoord op deze vraag heeft de gereformeerde belijders in de Nederlandse Hervormde Kerk tot op het bot verdeeld.³⁹

De crisis in de gereformeerde gezindte heeft niet alleen op de kerk, maar ook op de belijdenis betrekking. Het onbekrompen handhaven van de belijdenis gaf Groen de mogelijkheid om de eenheid van de gereformeerde belijders te blijven beklemtonen. Maar juist daaraan schort het vandaag. Zo kreeg in de Gereformeer-

36. *Tien keer Gereformeerd*, Kampen, 1973. Tien vertegenwoordigers van de verschillende groeperingen binnen de gereformeerde gezindte geven hierin hun visie.

37. J. Zwemer, *In conflict met de cultuur. De bevindelijk gereformeerden en de Nederlandse samenleving in het midden van de twintigste eeuw*, Kampen 1992, blz. 136-137.

38. T. v.d. Lagemaat, Met vensters en deuren. 'De positie van de Gereformeerde Gezindte in de hedendaagse samenleving', in *Gereformeerden en het gesprek met de cultuur*, Zoetermeer 1991, blz. 57.

39. J. E. Post, *Gereformeerd zijn en blijven, een wankel evenwicht?!*, Heerenveen 1998, blz. 319-322. De schrijver - een socioloog - biedt in zijn boek ondermeer een beknopt, maar goed leesbaar overzicht van de geschiedenis van de Gereformeerde Bond.

de Kerken vanaf het begin van de jaren zeventig een zogenaamde dynamische opvatting van de belijdenis ruimte. Daarmede werd de verbindende kracht van de drie Formulieren tussen haakjes geplaatst. Voortaan vormde de confessie niet meer dan een richtlijn of een inspiratiebron voor het geloof.⁴⁰ Op die wijze schiep men ruimte voor allerlei vrijzinnige tendensen in prediking en theologie. Kortom, men opende de mogelijkheid om de belijdenis te laten zeggen wat ze nooit heeft bedoeld te zeggen! Deze ontwikkeling werd sinds het begin van de jaren zestig voorafgegaan en begeleid door de ontwikkeling van een niet-gereformeerde visie op de Bijbel, die Schriftkritiek voorstond en ondermeer uitmondde in de gedachte dat alleen het getuigenis van de Schrift 'aangaande Christus en Zijn heil' in al haar menselijkheid als betrouwbaar kon worden beschouwd.⁴¹ Een kleine groep bezwaarden deed alles om het tij te keren, maar vergeefs. Het bracht ds. W.C. van den Brink (1905-1976), predikant van Nieuw-Loosdrecht, aan het einde van de jaren zestig tot de uitspraak dat met de laatste synode de Gereformeerde Kerken in de bossen van Lunteren begraven waren.⁴²

De contouren van de gereformeerde gezindte vandaag

Welke kerken en groeperingen kunnen vandaag tot de gereformeerde gezindte worden gerekend? Voor Groen was daarvoor het onbekrompen handhaven van de confessie in geest en hoofdzaak bepalend. Dat historische criterium lijkt ons nog het enig juiste. Dat betekent in de huidige verhoudingen een heroriëntatie ten aanzien van de contouren van de gereformeerde gezindte

Deze bevolkingsgroep wordt ook nu allereerst begrensd door de belijdenis van de woordelijke inspiratie van het Woord van God. 'Wij geloven zonder enige twijfeling al wat daarin begrepen is', zo belijden we met artikel 5 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Wie de vastheid, de onfeilbaarheid van Gods Woord op Schriftkritische wijze reduceert tot een zwevende betrouwbaarheid, heeft de gereformeerde identiteit verloren. Het eerste gevolg van een dergelijke visie is bijna altijd het pleidooi voor en de invoering van de vrouw in het ambt. Dan is er

40. Idem, blz.152-153.

41. M. Golverdingen, 'Van Assen tot Delft, Enkele notities over ontwikkelingen in de leer der organische inspiratie binnen de Gereformeerde Kerken in het tijdvak 1926-1980', in *Kerkelijk Jaarboek Gereformeerde Gemeenten 1984*, blz. 380-381. De gesignaleerde opvatting is die van G.C. Berkouwer.

42. H.C. Endelijk, *De Gereformeerde Kerken in Nederland, Deel 2 1936-1975*, Kampen 1992, blz. 226-227.

bij de uitleg van de Bijbel reeds een wissel omgezet. Wie de zwiigende vrouw uit de bekende teksten in de brieven van Paulus⁴³ laat spreken in de gemeente, doet de Schrift geweld aan en overschrijdt de grens. Daarmee heeft men zichzelf buiten de gereformeerde gezindte geplaatst.

De tweede begrenzing wordt gevormd door de belijdenis van de rechtvaardigmaking door het geloof alleen, uit genade alleen, krachtens Gods eeuwig welbehagen. De arminiaanse en de gereformeerde visie op de mens zijn onverenigbaar. Wie aan de mens enig vermogen toeschrijft om te geloven in eigen kracht, behoort niet tot de gereformeerde gezindte. In het licht van deze heroriëntatie kunnen noch de Nederlandse Hervormde Kerk noch de Gereformeerde Kerken als geheel tot de gereformeerde gezindte gerekend worden. Dat geldt ook voor de Nederlandse Gereformeerde Kerken, die de vrouw tot het diakenambt hebben toegelaten. In een aantal gemeenten bepleit men nu met veel enthousiasme het geven van toegang aan de vrouw tot alle ambten.⁴⁴ De gereformeerde gezindte wordt bij de nadering van het jaar 2000 gevormd door alle overige kerken van gereformeerd belijden, door de stromingen van de Gereformeerde Bond en de groep rond het blad *Het Gekrookte Riet* binnen de Hervormde Kerk en door individuele personen die van harte instemmen met de belijdenis, al behoren zij tot kerken die als zodanig hun gereformeerde identiteit hebben verloren.

De eenheid van de op deze wijze begrensde gereformeerde gezindte is er helaas één in verscheidenheid. Er zijn duidelijk twee hoofdstromingen te onderscheiden. Er is een orthodox-verbondsmatige⁴⁵ stroming, die vooral wordt vertegenwoordigd

43. 1 Kor. 14:14, 35, 1 Tim. 2:12. Vergelijk Ef. 5:22, Kol. 3:18, Titus 2:5, 1 Petr. 3:1. Vergelijk J. Severijn, *Diakonia der vrouw*, Maassluis z.j. Zie vooral *Vrouw en ambt*, Amsterdam 1999. Deze publicatie geeft de stukken die de Synode van de Chr. Geref. Kerken in 1998 bracht tot de met grote meerderheid aanvaarde uitspraak dat de Schrift geen ruimte biedt aan de vrouw in het ambt.

44. Ds. Smouter over veranderingen in NGK: *Moderne visie op de vrouw beïnvloedt kerk*. In *Reformatorisch Dagblad*, 15 november 1999.

45. In de gebruikte begrippen wordt de trouw aan de belijdenis van beide stromingen aangegeven alsmede de invalshoek die kenmerkend voor elke stroming kan worden geacht. Bedenkingen blijven ook bij deze terminologie mogelijk. Orthodox in gereformeerde zin sloot altijd het bevindelijke element in, zoals b.v. de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels duidelijk maken. Het spreken over een orthodox-verbondsmatige stroming wil niet zeggen dat bij bevindelijk gereformeerden een visie op het verbond ontbreekt. Men zien ook de bijdrage van ds. J. Westerink aan deze bundel. C.S.L. Janse ging in *Bewaar het pand*, Houten 1985, blz. 62-70 diep op de kwestie van de terminologie in. Hij koos voor het begrippenpaar 'gereformeerd' - 'bevindelijk gereformeerd'. Het eerste begrip omvat bij hem ook een kerkverband als de Gereformeerde Kerken. Deze kerken kunnen in theologisch opzicht naar mijn inzicht echter als geheel niet meer bij de gereformeerde gezindte worden gerekend. Het begrip 'bevindelijk gereformeerden' is inmiddels algemeen gangbaar geworden. Een nadeel van dit begrip is dat het de bevinding niet expliciet bindt

door de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, een deel van de Christelijke Gereformeerde Kerken en een gedeelte van de Gereformeerde Bond. In deze stroming zijn de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt de grootste kerkelijke gemeenschap.

Daarnaast staat de orthodox-bevindelijke stroming, die bestaat uit de overige kerken van gereformeerd belijden, vrije gemeenten, een belangrijk deel van de Gereformeerde Bond en de beweging rondom het blad *Het Gekrookte Riet* in de Nederlandse Hervormde Kerk, alsmede de groepering die zich in de Christelijke Gereformeerde Kerken heeft geschaard rondom het blad *Bewaar het Pand*. Binnen deze stroming vormen de Gereformeerde Gemeenten, die theologisch gezien min of meer een middenpositie innemen, het grootste kerkverband.

Tussen de twee genoemde stromingen bestaan ingrijpende verschillen in de visie op het verbond, in de beleving van het heil en tot op zekere hoogte ook in levensstijl en culturaanvaarding. Daarbij komt nog een duidelijk verschil in waardering van de Nadere Reformatie. Bij de orthodox-verbondsmatige stroming in de gereformeerde gezindte wordt het geloof vooral gezien als een persoonlijk aanvaarden van de verbondsbeloften en een instemmen met de confessie. Men gaat er min of meer van uit dat de gemeenteleden allen kinderen van God zijn. Bij de orthodox-bevindelijke groep is het geloof primair een zaak van innerlijke bevinding, van existentiële ervaring van het ingrijpen van God in het persoonlijk leven.⁴⁶ Deze stroming beklemtoont de noodzaak van wedergeboorte en bekering, waardoor men een kind van God wordt. Men zou gemakshalve beide stromingen samen kunnen aanduiden als de brede gereformeerde gezindte en de orthodox-bevindelijken als de smalle gereformeerde gezindte.

De betekenis van de visie van Groen voor ons kerkelijk leven

Voor triumfantisme is binnen de gereformeerde gezindte op de drempel van het jaar 2000 geen plaats. Mannen en vrouwen die eenzelfde dierbaar geloof ontvangen hebben, gaan op de dag des Heeren naar verschillende kerken. Soms worden in die kerken in vacante perioden dezelfde preken gelezen. Toch zoekt men elkaar niet. Gods kerk is verdeeld, gescheurd, versplinterd. Wat heeft dat onze werfkracht in een ontkerstende wereld belemmerd! Wij staan mede schuldig aan de ontkerstening van ons volk. We zijn kennelijk het voluit gereformeerde zicht op de kerk als

aan Schrift en belijdenis. Zie voor de kwestie van de terminologie ook T. v.d. Lagemaat, 'Met vensters en deuren. De positie van de Gereformeerde Gezindte in de hedendaagse samenleving', in *Gereformeerden en het gesprek met de cultuur*, Zoetermeer 1991, blz. 53-56.

46. C.S.L. Janse, *Bewaar het pand* (zie de vorige noot), blz. 64.

openbaring van het lichaam van Christus in deze wereld gedeeltelijk of geheel kwijt.

Voor enig triumfantisme is geen enkele reden. Het praktisch materialisme, dat de huidige markt-economie beheerst, tast ook de gereformeerde gezindte aan. Eenvoud, soberheid en vreemdelingschap in deze wereld zijn minder kenmerkend voor de levensopenbaring dan voorheen.⁴⁷ De moderne genotcultuur vreet ook deze kring aan. Ze krijgt een trieste, uiterst aanklagende gestalte in het functioneren van de zogenaamde refo-café's in het gehele land. Door het een en door het ander bekommeren we ons niet over 'de verbreking van Jozef'.⁴⁸ Zelfvoldaanheid en kerkisme vernauwen zo gemakkelijk onze blik. Het grote gevaar bedreigt ons, dat we niet meer verstaan dat de kerkelijke verdeeldheid zonde is... We zien niet, dat er een oordeel Gods op deze gezindte ligt...

Laten we waken voor het individualisme dat op zoek is naar een kerk 'die bij mij past'. Dan verlagen we de kerk tot een geestelijk consumptieartikel. Laten we blijven op de plaats waar God ons heeft gesteld. Laten we daar doen wat onze hand vindt om te doen. Laten we in onze binnenkamer en in Gods huis vragen om de ontferming van de Heere over ons land, ons volk en onze kerken. Laten we als jongeren niet denken dat wij het een en ander wel tot stand zullen brengen door ons activisme. Wij hebben bekering nodig. Wij hebben een reformatie nodig of een reveil. Een reformatie is Gods werk. Een reveil ontstaat in stad of streek als de wind des Geestes aanwakkert. We hebben nergens meer behoefte aan dan aan het onweerstaanbare werk van de Heilige Geest.

De visie van Groen op de gereformeerde gezindte kan een jonge generatie, die oog in oog staat met de verscheurdheid van Gods kerk, voor moedeloosheid bewaren. In onze kerken zijn velen vandaag de visie van deze Réveilman kwijt. Hun blik is versmald tot hun eigen kerk. Zo was het niet bij Groen. Hij zag iets van de eenheid van de kerk van Christus over de kerkmuren heen. Hij reikte te allen tijde naar eigen zeggen 'met vreugd en weemoed' de broederhand aan afgescheidenen. Hij koesterde 'in de gezamenlijke waardering der beproefde en onveranderlijke grondslagen van het kerkelijk bestaan' de hoop op hereniging.⁴⁹ Groen zag de geestelijk eenheid van alle oprechte gelovigen. Die eenheid kan niet teniet worden

47. J.A. Coster e.a., *De eeuw in het hart. De bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw*. Zie daarin met name de bijdragen van J.A. Coster, die de gegevens van een onderzoek naar verschuivingen sinds 1981 presenteert, de analyse daarvan door H.C. Stoffels, en het commentaar van L.A. Jansen.

48. Amos 6:6.

49. G. Groen van Prinsterer, *Het recht* (zie noot 3), blz. 125

gedaan, omdat Christus niet gedeeld kan worden. Gods kinderen zijn in Nederland kerkelijk van elkaar gescheiden, maar op een verborgen wijze, door het ware geloof één in Christus, het Hoofd van de kerk. Ds. A. Vergunst (1926-1981) beklemtoonde eens terecht dat die eenheid, bij al ons gepraat over de gescheidenheid, meer aandacht moet ontvangen.⁵⁰

Daarbij is er ook een ander lichtpunt. Vele kerken zijn de afgelopen dertig jaar leeggelopen, maar niet die van de gereformeerde gezindte. Waar de boodschap van zonde en genade, veroordeling en vrijspraak, leven en dood wordt verkondigd, wordt ook de jonge mens aangesproken op zijn diepste bedoelingen. Het Woord is er nog... De Heilige Geest werkt nog... De Koning van de Kerk regeert... De Heere trekt nog mensen uit de duisternis tot Zijn licht. Hij overwint hen. Zijn verlossend handelen doorbreekt de macht van de zonde in ons leven. Geestelijk dode zondaren worden nog wedergeboren tot een levende hoop. Zijn genade is onweerstaanbaar. Daarom worden er nog jonge mensen bekeerd. Hij maakt Zich aan jongeren, die zichzelf als grote zondaren leren kennen, bekend. Hij laat nog spelen op de fluit van het Evangelie. Wat geeft het horen van die klanken een begeerte in ons leven naar Hem. Geleid door het onderwijs van Woord en Geest, getrokken door de koorden van Gods liefde, brengt Hij ons tot de overgave aan Hem. De uiterlijke identiteit is een innerlijke geworden.

De Heere, de God van het verbond der genade, vervult getrouw Zijn Woord. Hij bouwt ook vandaag Zijn kerk, dwars door onze kerkelijke verdeeldheid heen. De Kerk is een wonder. De Kerk is Gods zaak. De Kerk is een zaak van geloof. Het nieuwe millennium brengt ons dicht bij de voltooiing van het Gebouw, dat verrijst naar Gods eeuwig bestek... Jonge mensen, vraag om het onderwijs van Gods Geest in je persoonlijk leven. Heb het Woord lief, heb de belijdenis lief. Maak de inhoud van de Schrift je eigen. Leer de gereformeerde belijdenis verstaan. Weersta de dwaling. Blijf bij de gereformeerde leer, die aan de mens geen enkele inbreng tot de zaligheid toekent, maar Gods genadig welbehagen centraal stelt. Vrije genade is bepalend voor de gereformeerde identiteit.

De betekenis van de conceptie van Groen voor de gereformeerde gezindte als geheel

Groen leefde in de tijd dat de gedachte van de Verlichting in het liberale denken in de kerk, bij de deftige burgerij en in het onderwijs steeds meer gestalte kreeg.

50. A. Vergunst, 'Toewijding. Eén lichaam, elkanders leden', in *Tien keer Gereformeerd* (zie noot 30), blz. 105.

Wij zijn nu bijna anderhalve eeuw verder. Onze tijd kenmerkt zich door de ongekennde radicalisering van de Verlichting, die alle sectoren van het volksleven doortrekt. Dagelijks is het geluid hoorbaar van de drillboren, die de laatste restanten van het christelijk verleden wegbeitelen. Men werkt aan de moderne algemeenheid.

De deftige liberalen uit de negentiende eeuw waren nog vrij trouwe vrijzinnige kerkgangers. De verwachting van onderzoekers is dat in 2020 niet meer dan een kwart van ons volk nog een band – op papier of in werkelijkheid – met een kerk zal hebben.⁵¹ Zelfs de meest progressieve liberaal uit de vorige eeuw kon zich geen wetgeving voorstellen die abortus provocatus mogelijk maakt op het ongeboren leven in de moederschoot. Het zelfbeschikkingsrecht van de mens wordt nu in een extreme vorm verdedigd. De autonoom denkende mens wil zich niet laten bevoogden door de Bijbel, de kerk, de traditie of de gewoonte. Niemand mag meer een absolute waarheid claimen. Tegelijkertijd is het individualisme tot hoogste norm verheven. Het bijbelse zicht op de samenhang der dingen is zoek. De gereformeerde gezindte wordt steeds meer een kleine minderheid.

Dat leidde met name sinds de jaren zestig en direct daarna tot hernieuwde bezinning. Naast de sterke toename van de ontkerstening en het identiteitsverlies van de Gereformeerde Kerken was ook het overheidsbeleid, dat niet meer voorzag in subsidiëring van kleinschalige organisaties, een factor van belang. Er ontstonden op basis van de gedachte van Groen dan ook tal van nieuwe vormen van samenwerking op het terrein van onderwijs en opvoeding, opinievorming en volksgezondheid. Binnen de orthodox-bevindelijke stroming werden veel initiatieven genomen door de Gereformeerde Gemeenten. Met name een man als ds. A. Vergunst zag de noodzaak en de waarde daarvan.⁵²

Zo kreeg het Gereformeerd Psychiatrisch Ziekenhuis 'De Fontein' gestalte op basis van samenwerking in de volle breedte van de gereformeerde gezindte. In het bijna geheel uitgebouwde reformatisch voortgezet onderwijs ontmoeten alle kerken van de orthodox-bevindelijke stroming elkaar dagelijks. 'Ook waren er in Juda nog goede dingen'.⁵³

Nu het wassende water van de ontkerstening voor onze voordeur staat en wij ons

51. J. W. Becker, R. Vink, *Secularisatie in Nederland 1966-1991, Sociale en Culturele Studies* – 19, Rijswijk 1994, blz. 72-74.

52. A. Vergunst, 'Quis non fleret (Wie zou niet weten?)', in *Tien keer Gereformeerd* (zie noot 30), blz. 24.

53. 2 Kron. 12:12.

soms dweilend door de gang bewegen om het huis droog te houden, blijft het van buitengewoon belang om de samenwerking in de gereformeerde gezindte op de juiste waarde te blijven schatten en met grote zorg daarmee om te gaan. De conceptie van Groen heeft vandaag veel meer betekenis dan wij ons wel bewust zijn.

De gereformeerde gezindte tussen aantrekking en afstoting

De stromingen in de gereformeerde gezindte en de beeldvorming ten aanzien van de gereformeerde gezindte

dr. H.C. Stoffels

De term

Zoals zoveel begrippen ter aanduiding van een bepaalde groepering is ook de term 'gereformeerde gezindte' een omstreden begrip, ja het is een *strijdbegrip*. Groepen eigenen zich de term toe en gebruiken deze om anderen in te sluiten of buiten te houden. Er is een brede invulling van het begrip, maar de laatste tijd bestaat in sommige kringen de neiging om slechts een beperkte groep gereformeerden tot deze gezindte te rekenen.

Een kwart eeuw geleden verscheen het boekje *Tien keer gereformeerd*. Het is een bundeling van artikelen die eerst in *De Waarheidsvriend*, het weekblad van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, waren gepubliceerd. Het thema van de bundel is eenheid en verscheidenheid van de gereformeerde gezindte. Interessant is wie de redactie van *De Waarheidsvriend*, gezien de uitnodigingen, allemaal tot die gereformeerde gezindte rekent. We komen vertegenwoordigers tegen van de Gereformeerde Bond, de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Gemeenten, de Oud Gereformeerde Gemeenten, maar ook vertegenwoordigers van de vrijgemaakt Gereformeerde Kerken, de synodaal Gereformeerde Kerken en de toenmalige 'buitenverbanders' (nu Nederlands Gereformeerde Kerken geheten). De meeste auteurs beklagen de interne verdeeldheid, maar geven geen praktische oplossingen. 'Wie zou niet wenen?', schrijft ds. A. Vergunst van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika.¹ Sommige anderen vinden het eigenlijk wel best zo. 'In vrede naast elkaar beter dan in ruzie bij elkaar' schrijft de synodaal gereformeerde predikant ds. J. Overduin pragmatisch.²

1. A. Vergunst, 'Quis non flet? (Wie zou niet wenen?)'. In: W. Aalders e.a., *Tien keer gereformeerd*, Kampen (Kok) 1973, p. 22.

2. J. Overduin, 'In vrede naast elkaar beter dan in ruzie bij elkaar'. In: a.w., p. 36.

Een zelfde bonte verscheidenheid treft men aan in het *Contact 'Orgaan van de Gereformeerde Gezindte* (opgericht in 1963), een organisatie bestaande uit personen die wensen te bevorderen dat de deelnemende kerken met elkaar contact oefenen, elkaar aanspreken op de basis van Gods Woord en de drie Formulieren van Eenheid en op deze wijze dichter bij elkaar komen. Het COGG organiseert jaarlijks een conferentie, die door zo'n honderd mensen bezocht wordt, maar heeft in al die tijd gezien de doelstellingen weinig vooruitgang geboekt. In feite hebben de synodaal Gereformeerde Kerken het zoeken naar samenwerking met andere kerken en groepen binnen de gereformeerde gezindte vanaf het begin van de jaren zestig opgegeven en zijn zij samen met hervormden en lutheranen op weg gegaan naar het kerkelijk middenveld. De 'kleine oecumene' van christelijke gereformeerden, vrijgemaakt gereformeerden en Nederlands gereformeerden is in al die jaren nauwelijks van de grond gekomen, hooguit hier en daar op het plaatselijke vlak, maar daar zit vrijwel geen vooruitgang meer in.

Soms werd de term 'gereformeerde gezindte' alleen voor de gereformeerde kerkgenootschappen van de Afscheiding en de Doleantie gereserveerd en 'vergat' men gemakshalve de Gereformeerde Bond en de Confessionele Vereniging in de Nederlandse Hervormde Kerk.³

Een veel beperktere invulling nog van het begrip 'gereformeerde gezindte' vinden we in de encyclopedie van religies, kerken en stromingen in Nederland *Wegwijs in religieus en levensbeschouwelijk Nederland*: de gereformeerde gezindte '...omvat die kerkverbanden en afzonderlijke gemeenten, die behoren tot de uiterst orthodoxe flank van het gereformeerd protestantisme.'⁴ Uit de nadere invulling blijkt dat men hieronder met name de bevindelijk gereformeerde kerken en groeperingen wenst te verstaan. De kerken van de Doleantie, zeg maar de nazaten van Abraham Kuyper, vallen er volgens deze definitie geheel buiten, maar ook forse delen van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Bond, voorzover deze geen uitgesproken bevindelijk karakter hebben.

In deze sterk versmalde betekenis komen we de term 'gereformeerde gezindte' de laatste tijd steeds vaker tegen. Soms blijken alleen de synodaal gereformeerden er

3. J. van der Graaf, 'Gereformeerd gezind?'. In: *a.w.*, p. 64

4. E.G. Hoekstra en M.H. Ipenburg, *Wegwijs in religieus en levensbeschouwelijk Nederland. Handboek religies, kerken, stromingen en organisaties*, Kampen (Kok) 1995, p. 117.

buiten te vallen, soms mogen ook de vrijgemaakten en de Nederlands gereformeerden niet meedoen. Gereformeerd valt dan vrijwel samen met 'bevindelijk gereformeerd'. Om die verwarring te omzeilen, hanteren sommigen ook wel de term 'reformatorische gezindte' als ze het over de bevindelijk gereformeerden hebben.⁵

De godsdienstsociologen Dekker en Peters schreven een aardig boekje over *Gereformeerden in meervoud*. Daarin zeggen zij onbekommerd het volgende: 'Alle zich gereformeerd noemende godsdienstige organisaties of kerken rekenen wij dus tot de gereformeerde gezindte in Nederland. En alle personen die met één van deze organisaties verbonden zijn, vormen dus tezamen de gereformeerden in Nederland.'⁶

In haar dissertatie *Mondig – bondig – zondig. Drie stromingen binnen de gereformeerde wereld in Nederland* verstaat de sociologe M.P. Veerman onder de 'gereformeerde gezindte' eenvoudigweg 'het geheel van personen, kerken en groeperingen die zich gereformeerd noemen.'⁷

Als ik het over de 'gereformeerde gezindte' heb, sluit ik me aan bij mijn vakbroeders en -zuster en denk ik aan *alle* zich gereformeerd noemende kerken en groeperingen. Dus inclusief die groepen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk die zich zelf gereformeerd noemen. En ook inclusief de vrijgemaakt gereformeerden en de synodaal gereformeerden. Ook al heeft de grote broer het ouderlijk huis verlaten, peinst hij er niet over om terug te keren en beschouwen de anderen hem als het zwarte schaap, hij is wel degelijk lid van de familie.

Eenheid en veelheid

Is er dan sprake van een zekere eenheid? Sociologisch gezien onderscheidt de gereformeerde gezindte zich in ieder geval van de meeste andere religieuze groepen in Nederland door een aantal kenmerkende eigenschappen:

5. Zo bijv. A. van Nieuw Amerongen, 'Reformatorische gezindte en Wetenschap'. In: J.A. Coster e.a., *De eeuw in het hart. De bevindelijk gereformeerden op weg naar de eenentwintigste eeuw*, Houten (Den Hertog) 1998, p. 166-175.
6. G. Dekker en J. Peters, *Gereformeerden in meervoud. Een onderzoek naar levensbeschouwing en waarden van de verschillende gereformeerde stromingen*, Kampen (Kok) 1989, p. 18.
7. M.P. Veerman, *Mondig – bondig – zondig. Drie stromingen binnen de gereformeerde wereld in Nederland*, Gorinchem (Narratio) 1995, p. 23.

1. een sterkere kerkelijke binding, tot uiting komend in kerkgang, gevoelens van verbondenheid, financiële bijdrage, contacten met ambtsdragers en andere gemeenteleden
2. grotere instemming met christelijke geloofsovertuigingen
3. grotere betekenis van het geloof voor het dagelijks leven bij het nemen van beslissingen en bij het nadenken over de zin van het leven
4. een sterkere neiging tot verzuild gedrag, tot uiting komend in de keuze van politieke partij, dagblad, school en omroep
5. sterkere instemming met conservatieve opvattingen over gezin, seksualiteit, leven en dood en economie.⁸

Toch overheerst slechts bij weinigen het gevoel deel uit te maken van één grote familie. Daarvoor is de gereformeerde gezindte, eigenlijk al sinds de Afscheiding (1834) en de Doleantie (1886), teveel verdeeld geraakt. Alle conflicten en breuken van de afgelopen eeuw hebben die verdeeldheid alleen maar versterkt. Gevoelens van eensgezindheid en verwantschap kunnen best kerkgrenzen overstijgen, zoals we zo dadelijk zullen zien, maar wat Kuitertadepten gemeen hebben met Gekrookte Rieters of met doorgewinterde vrijgemaakten is niet direct duidelijk. Pas als je behoorlijk in de geschiedenis gaat graven, ontdek je gemeenschappelijke wortels. Hoe onderscheid je dan de stromingen binnen de brede gereformeerde gezindte? Op basis van welke criteria? Dekker en Peters maken een naderhand veelgebruikte vierdeling op basis van twee geloofsdimensies: orthodoxie en bevindelijkheid. Orthodoxie staat hier voor trouw aan de Bijbel als Gods Woord en aan de drie Formulieren van Eenheid. Bevindelijkheid duidt op een vorm van godsdienstigheid waarin de persoonlijke ervaring van Gods ingrijpen centraal staat. Dekker en Peters onderscheiden de volgende mogelijkheden:

1. *orthodox en bevindelijk*. Hierbij denken zij aan de *bevindelijk gereformeerden*.
2. *niet-orthodox, maar wel bevindelijk*. Deze combinatie komt volgens Dekker en Peters in de werkelijkheid niet voor.
3. *orthodox, maar niet-bevindelijk*. Hierbij passen de vrijgemaakt gereformeerden en de Nederlands gereformeerden.
4. *niet-orthodox en niet-bevindelijk*. Hierbij denken de auteurs aan de synodaal gereformeerden.⁹

8. Dekker en Peters (a.w.), p. 119-121.

9. idem, p. 44-48.

Jammer vind ik bij deze indeling dat de laatste stroming vooral gekenmerkt wordt door wat ze blijkbaar niet is: niet orthodox en niet bevindelijk. Je kunt ook pragmatisch kijken naar wie binnen de gereformeerde gezindte met wie nauwe contacten onderhoudt en/of samenwerkt. Zo onderscheid ik vier organisatorische kernen:

1. *De bevindelijk gereformeerde kern*, waarvan de aanhang te vinden is in de (Oud) Gereformeerde Gemeenten, in delen van de Christelijke Gereformeerde Kerken (Bewaar het Pand), de Gereformeerde Bond (deels), de groep rond het blad *Het Gekrookte Riet* en in een hele stoet van zelfstandige lokale gereformeerde of hervormde gemeenten. Op maatschappelijk terrein fungeren de SGP, het *Reformatisch Dagblad*, de reformatorische scholen en wat dies meer zij als zuilorganisaties. Het gaat hier om een hechte minizuil, voor een belangrijk deel tot stand gekomen als reactie op de ontzuiling in de Nederlandse samenleving vanaf de jaren zestig. Een karakteristiek zelfbeeld in deze kern is dat van de *vreemdeling*, die de pelgrimsreis naar de eeuwigheid maakt. Men beziet de moderne maatschappij met enige schuwheid en argwaan. Al weet men ondertussen prima wat er in de wereld te koop is. Natuurlijk is er binnen deze zuil sprake van een linker- en rechtervleugel, met een brede middengroep. De linkervleugel kan sympathie opbrengen voor het evangelische geluid, zoals we dat in de volgende kern tegenkomen; de rechtervleugel zoekt het isolement.
2. *De evangelisch-reformatische kern*, omvattende allen uit de verschillende gereformeerde groeperingen die zich thuisvoelen bij de Evangelische Omroep, bij de RPF en bij tal van evangelisch getinte organisaties. Binnen deze kern werken zij samen met christenen uit niet-gereformeerde kerkgenootschappen (baptisten, leden van Evangeliegemeenten, Vergadering van Gelovigen etc.). De nadruk op de drie Formulieren van Eenheid valt hier enigszins weg. Delen van de Gereformeerde Bond, van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Nederlands Gereformeerde Kerken, maar ook leden van andere gereformeerde kerkgenootschappen voelen zich tot deze kern aangetrokken. Een karakteristiek zelfbeeld is dat van de *evangelist*, die vrijmoedig tegenover anderen getuigt van de blijde boodschap. Deze kern oefent aantrekkingskracht uit op leden van de drie overige kernen.
3. *De vrijgemaakt-gereformeerde kern*, omvattende al diegenen die zich bij het GPV, bij het Nederlands Dagblad en bij alle vrijgemaakt-gereformeerde organisaties thuisvoelen. Tot voor kort kenmerkte deze kern zich door grote exclusiviteit en mochten alleen vrijgemaakten lid worden van het GPV of van andere vrijgemaakt-gereformeerde organisaties. De laatste jaren heeft deze kern haar strakke grenzen opengesteld voor anderen. Er werken Nederlands gerefor-

meerden en confessioneel hervormden bij het *Nederlands Dagblad*. Maar de aanhang van deze kern wordt toch vooral uit de vrijgemaakt Gereformeerde Kerken gerecruteerd. De 'verloving' tussen GPV en RPF duidt op het naar elkaar toegroeien van de evangelisch-reformatorische kern en de vrijgemaakt-gereformeerde kern. Het feit dat veel vrijgemaakt-gereformeerden lid zijn geworden van de Evangelische Omroep geeft aan dat de exclusiviteit hier minder sterk benadrukt wordt dan vroeger het geval was. Ook hier treft men vleugelvorming aan, waarbij de rechtervleugel terugverlangt naar de strakke sociale grenzen en geloofsgrenzen van vroeger en de linkervleugel de grenzen nadrukkelijk wil verruimen. Het karakteristieke zelfbeeld is in deze kern de christen als noeste *medearbeider van God*. Midden in de maatschappij, maar wel zeer gereformeerd en als zodanig zeer herkenbaar.

4. *De modern-gereformeerde kern*, vooral te vinden binnen de synodaal Gereformeerde Kerken, maar ook daarbuiten, waar men zich thuisvoelt bij het CDA, de NCRV, het dagblad *Trouw* en op kerkelijk gebied naar oecumene streeft in de bredere protestantse wereld. Het is hier moeilijker een karakteristiek zelfbeeld aan te geven. Wellicht past nog het beste dat van de gelovige als fatsoenlijk *burger*, die weet heeft van normen en waarden in een bandeloze, vercommercialiseerde samenleving. Zie bijvoorbeeld de paginagrote advertenties van de NCRV, waarin deze 75-jarige zichzelf aanprijst als een omroep die mensen in hun waarde laat. Ook hier is trouwens sprake van een rechtervleugel, die terugverlangt naar de belijnde gereformeerde kerk van weleer en een linkervleugel, die het proces van ontzuiling van binnenuit meegemaakt en ook wel bevordert heeft. De brede middengroep volgt, matig geïnteresseerd en weinig bevlogen, de moeizame gang naar eenwording met hervormden en lutheranen. Deze kern oefent een bescheiden aantrekkingskracht uit op gereformeerden uit de andere kernen, die op zoek zijn naar een vrijere vorm van geloofsbeleving.

Beeldvorming en aantrekkingskracht

Het beeld dat anderen van de gereformeerde gezindte hebben, is weinig vlelend. In het eerste 'God in Nederland'-onderzoek van 1966 vroeg men naar de beelden die verschillende bevolkingsgroepen van elkaar hadden. Ten aanzien van de gereformeerden overheerste het negatieve oordeel. Katholieken vonden gereformeerden stijf en zwaar op de hand, voorzover ze iets van gereformeerden vonden overigens, want een kwart van hen had helemaal geen beeld van gereformeerden. Die kwamen ze in Limburg en Brabant waarschijnlijk nooit tegen. Hervormden

vonden gereformeerden zwaar op de hand, schijnheilig, strijdbaar en stijf. Niet-kerkelijken vonden gereformeerden schijnheilig, stijf, zwaar op de hand en bekrompen. De criteria die anderen het minst van toepassing achtten voor gereformeerden, waren: oppervlakkig, vooruitstrevend en verdraagzaam.¹⁰ Jammer genoeg zijn deze interessante vragen in latere onderzoeken niet meer aan de Nederlandse bevolking voorgelegd, voorzover ik weet. We zullen ernaar moeten gissen, maar ik zit er niet ver naast als ik het vermoeden uitspreek dat het beeld dat de buitenwacht van gereformeerden heeft in de afgelopen dertig jaar niet veel positiever is geworden. Wetenschappelijke publicaties van Hendriks, Janse, Dekker, Peters, Zwemer, Stoffels en vele anderen hebben wel bijgedragen tot grotere kennis omtrent de gereformeerde gezindte, maar of daardoor bij de buitenwacht een positiever beeld ontstaan is, betwijfel ik zeer. Men moest oproeien tegen de invloed die uitging van de boeken van ex-gereformeerde auteurs als Jan Wolkers en Maarten 't Hart, die hun weg naar honderdduizenden huiskamers gevonden hebben. Gereformeerd, hardvochtig, onbuigzaam en liefdeloos zijn daarin haast synoniem geworden. De veel mildere portrettering van bijv. iemand als Geert Mak in zijn recente boek *De eeuw van mijn vader*, een prachtige kroniek van het gereformeerde geslacht waaruit hij afkomstig is, maar wel mee heeft gebroken, zal bij de gemiddelde niet-gereformeerde lezer toch ook een gevoel van innerlijke vreemdheid oproepen.¹¹

De *aantrekkingskracht* van de gereformeerde gezindte op de buitenwereld is dan ook gering. Het is eerder omgekeerd: men raakt leden kwijt aan de vrije groepen en aan de onkerkelijkheid. In die zin is er eerder sprake van *afstotingskracht*. De synodaal Gereformeerde Kerken verliezen jaarlijks meer dan 12.000 leden. De emancipatiebeweging van Abraham Kuyper is duidelijk over haar hoogtepunt heen. Bij de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Nederlands Gereformeerde Kerken is de groei er zo ongeveer uit, waardoor ze feitelijk achterblijven bij de groei van de Nederlandse bevolking. De vrijgemaakten en de bevindelijk gereformeerden groeien voornamelijk dankzij het geboorteoverschot, niet zozeer dankzij een enorme toeloop van buitenaf. Zo weten de Gereformeerde Gemeenten hun ledenverlies nog te compenseren, want ook daar is een gestage stroom richting andere kerken en richting de onkerkelijkheid. Zouden de gezinnen kleiner worden, dan zou ook bij deze kerken de groei verminderen.

Waarom is de aantrekkingskracht van de gereformeerde gezindte op buitenstaanders

10. *God in Nederland*, Amsterdam (Van Ditmar) 1967, p. 208.

11. G. Mak, *De eeuw van mijn vader*, Amsterdam (Atlas) 1999.

zo gering? Het zou iets te gemakkelijk zijn om de oorzaken in het algemeen bij de secularisatie te zoeken. Er zijn tenslotte kerken die er wel in slagen mensen van buitenaf aan te trekken, met name in de evangelische hoek. Ik denk dat er twee oorzaken zijn: de gereformeerde gezindte werft niet of nauwelijks en de toegangsdrempel is te hoog.

Binnen de gereformeerde gezindte wordt veel tijd en energie gestoken in de gelovige opvoeding van het nageslacht, zowel thuis, als in de kerk (catechese) en op school. Het kost in de regel al veel moeite om de eigen jeugd bij de les te houden. Daarmee vergeleken is de arbeid die verricht wordt om anderen te bereiken gering. Men zal het in de regel niet als prioriteit of zelfs maar als zijn missie zien. 'Zieltjes winnen' heeft een ongunstige bijklank in het dagelijks spraakgebruik en dat geldt ook voor vele gereformeerden. In die zin hebben de kerkgenootschappen met elkaar en met de buitenwereld impliciet een soort 'non-agressiepact' gesloten: als jullie ons onze gang laten gaan, laten we jullie met rust. Het zijn 'onbeschaafde' groepen als pinkstergemeenten, Jehovah's Getuigen en Mormonen die de boer op gaan om nieuwe leden te werven. Beter dan andere groepen hebben zij begrepen dat we op religieus en levensbeschouwelijk terrein in ons land langzamerhand in een marktsituatie terecht gekomen zijn, waar 'luie', zelfgenoegzame groepen met ledenverlies geconfronteerd worden en actieve, ondernemende groepen beloond worden met ledengroei.

Maar ook als er wel veel tijd en energie gestoken wordt in evangelisatie-activiteiten, geldt dat de toegangsdrempel naar de gereformeerde gezindte voor de meeste buitenstaanders te hoog is. We zagen zojuist dat er heel wat stereotyperingen over de gereformeerde gezindte bestaan. Zou iemand van buitenaf graag bij zo'n groepering willen horen? Daarvoor moet hij of zij wel het een en ander overwinnen. Maar stel dat deze persoon de stoute schoenen aantrekt en een kerkdienst van – laten we zeggen – de Gereformeerde Bond of de Gereformeerde Gemeente binnenstapt. Hij zal het gevoel hebben dat hij in een andere wereld is terechtgekomen. De gewoonten, de rituelen, de stijl en de taal zullen hem vreemd voorkomen. Van de Joden en de Grieken in de tijd van Paulus werd ook een ommezwaai, een bekering gevraagd, maar de cultuurschok was misschien toch minder groot dan nu.

Er zijn echter uitzonderingen... De niet-gelovige journalist Herman Vuijsje, opgegroeid in een onkerkelijk sociaal-democratisch gezin, beschrijft in *Pelgrim zonder God. Een voettocht van Santiago de Compostela naar Amsterdam* hoe hij – bijna thuis na een maandenlange omgekeerde pelgrimstocht – op zondagmorgen in Tholen ter kerke gaat in de Grote Kerk, een Gereformeerde Bondskerk. De

dominee preekt over Romeinen 7:19 'Want het goede dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik' en Vuijsje merkt op:

'...het klinkt me als muziek in de oren. Ik geniet nu ik eindelijk weer eens meemaak hoe mensen vrijwillig bijeenkomen om zichzelf en elkaar heel duidelijk aan morele waarden te herinneren... Sociaal-democraten en katholieken hebben hun normatief erfgoed laten verwateren, en zichzelf opgescheept met een 'moet kunnen'-mentaliteit die intussen achterhaald is.

Je hoeft geen liefhebber te zijn van predestinatie of in je privé-leven rondsnuffelende ouderlingen om het orthodox protestantisme te kunnen waarderen vanwege zijn onverstoort vasthouden aan het belang van openbaar moraliseren. Dat lijkt mij de kracht van kerken, van de christelijke traditie, ook nadat God met pensioen is gegaan: het gemeenschappelijk beleven van morele beginselen, als brug tussen van buiten af en van binnen uit opgelegde beheersing.¹²

Zo hoor je het niet vaak van een ander. Maar er leven in deze maatschappij op onverwachte plekken hoge verwachtingen ten aanzien van de kerken. En wie weet ontdekt Vuijsje op een goede dag ook nog eens dat de Eeuwige in het geheel niet met pensioen is, maar nog zeer arbeidzaam, ja dat de Bewaarder Israëls sluimert noch slaapt (Psalm 121:4).

12. H. Vuijsje, *Pelgrim zonder God. Een voettocht van Santiago de Compostela naar Amsterdam*, Amsterdam (Pandora) 1990, p. 225.

Hervormd of afgescheiden binnen de gereformeerde gezindte

dr. ir. J. van der Graaf

Inleiding

In 1971 kreeg het denken over de gereformeerde gezindte een nieuwe impuls. In de Nederlandse Hervormde kerk verscheen een getuigenis tegen de zogeheten maatschappij-kritische theologie, ondertekend door prof. dr. G.C. van Niftrik, prof. dr. G.P. van Itterzon, prof. dr. H. Jonker, dr. W. Aalders, mw. J.A. van Ruler-Hamelink en ir. J. van der Graaf. In brede kring werd weer nagedacht over het ideaal van de gereformeerde gezindte. Een conferentie van predikanten uit verschillende kerkelijke denominaties binnen de gereformeerde gezindte was er een gevolg van. Er verscheen ook een boekje, getiteld *Tien keer gereformeerd* (Kampen 1973). In deze titel wordt overigens de beschamende verdeeldheid van deze gezindte uitdrukkelijk verwoord.

Het élan van die jaren in het denken over de gereformeerde gezindte is weggeëbd. Verdere bezinning vond plaats in de kleinere of grotere bijeenkomsten van het Contact Orgaan voor de Gereformeerde Gezindte (COGG) en jaarlijks binnen de Christelijke Hogeschool De Driestar. De bezinning in het COGG heeft uiteindelijk geresulteerd in een geschrift, waarin een zogeheten ecclesiologische consensus is verwoord; een stuk waarin overeenstemming tot uitdrukking wordt gebracht over wat participanten van het COGG voor dit moment gemeenschappelijk over de kerk kunnen zeggen.

De kerk

De gereformeerde gezindte is de kerk niet. In de Bijbel zal men deze aanduiding tevergeefs zoeken, zoals men trouwens in de Schrift ook de kerk, waarover we vaak spreken, niet tegenkomen. In de Heilige Schrift staat de gemeente centraal. Samen vormen die gemeenten de kerk. Daarvoor zijn ook lijnen te vinden in het Nieuwe Testament. Maar het hart van de kerk klopt in de gemeente. De gemeente wordt op vele manieren aangeduid, o.a. als een pilaar en vastheid der waarheid (1 Tim. 3:15). In de gemeente vindt de koinonia, de gemeenschap, plaats. Die

gemeenschap is allereerst gemeenschap in het ongetwijfeld christelijk geloof en is dan ook gemeenschap met Christus.

De gereformeerde belijdenis spreekt op verschillende plaatsen wel over de kerk. In de Nederlandse Geloofsbelijdenis (artikel 27) wordt de kerk aangeduid als ('een vergadering van ware christgelovigen, al hun heil en zaligheid verwachende van Jezus Christus, gewassen met Zijn bloed, gereinigd en verzegeld met de Heilige Geest'). Zo hoog gestemd spreekt de belijdenis over de kerk. Die kerk mag worden aangemerkt als het eigendom van Christus.

Die kerk is allereerst en vooral een *christelijke* kerk. Christelijk is de hoogste naam, omdat daarin de verbondenheid met Christus tot uitdrukking komt. De christelijke kerk heeft echter in de loop der eeuwen een historische ontwikkeling gehad. De geschiedenis van de christelijke kerk is mede gekenmerkt door scheidingen en scheuringen. Zo zijn er verschillende kringen ontstaan. In de vorige eeuw maakte dr. Ph.J. Hoedemaker (hervormd predikant), in zijn strijd met dr. A. Kuyper (de grondlegger van de Gereformeerde Kerken in Nederland), onderscheid tussen drie kringen. Hij zei letterlijk: 'Is de protestant geen christen en de calvinist geen protestant? Ligt het verschil tussen dezen dan niet hierin, dat de protestant de kring, waarin hij samenwerking zoekt, wat enger neemt dan hij, die alles wat christen heet omvatten wil en dat hij, die zich de calvinist noemt die kring nog nauwer, veel nauwer neemt?' Er is de algemeen christelijke kring. Daarbinnen is er de nauwere protestantse kring, en daarbinnen is de nog weer nauwere gereformeerde kring.

Kerken of bewegingen van gereformeerde signatuur zijn gegroepeerd om, liever gebaseerd op de gereformeerde confessies. De Heilige Schrift is de regel van het geloof. Daaraan wordt het geloofsleven genormeerd. De belijdenis is de spreekregel van de kerk; een akkoord van kerkelijke gemeenschap, van kerkelijke overeenstemming. Binding aan de gereformeerde belijdenis is kenmerkend voor een gereformeerde kerk en bepaalt ook de breedte van de kring.

Kenmerk

De gereformeerde belijdenis, zoals die is neergelegd in de drie Formulieren van Eenheid, te weten de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels, is gekenmerkt door het woord *sola*, alléén. *Sola Scriptura*. Alleen de Heilige Schrift is norm voor het geloofsleven, voor het gemeentelijke leven en voor het kerkelijke leven. Niet wat wetenschappelijk acceptabel is, niet wat theologen, filosofen, doorgeleide christenen, vrome mensen ervan denken, maar alléén wat God in Zijn Woord heeft geopenbaard, heeft gezegd.

Sola gratia. Het is alléén genade wanneer een mens behouden wordt. Een mens wordt niet behouden door zijn goede werken, door zijn vrome werken, maar door genade alleen. Dat is de verrassende ontdekking van Maarten Luther geweest. En kenmerkend voor genade is, dat er genade voor nodig is om genade aan te nemen. *Sola fide*, alléén het geloof is, het derde kenmerk. Het geloof, als de lege hand, waarmee de genadegaven van God mogen worden aanvaard. Uiteindelijk is dit solakaracter van de gereformeerde belijdenis getypeerd in de diepste belijdenis: *Solus Christus*, alléén Christus. Hij is de Weg, de Waarheid en het Leven.

De gereformeerde belijdenis wil intussen niet worden opgevat als een soort notariële akte, waarin de kerk haar belijdenis rationeel verwoordt. De gereformeerde belijdenis is een geloofsdocument. Daarom gaat het ook om het geestelijke karakter van de belijdenis. De Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt bij herhaling: 'Wij geloven met het hart en belijden met de mond...' Het geloven met het hart gaat voorop. Dat heet de *religie* van de belijdenis. Dat komt tot uitdrukking in wat van de eerste pinksterdag heeft gegolden, namelijk dat de apostelen bijeen waren in de gemeenschap, in de breking van het brood en in de gebeden. (Hand. 2:42)

Geschiedenis

'Gereformeerde gezindte' is eigenlijk een verlegenheidsuitdrukking. Het is een dekmantel voor de kerkelijke verscheidenheid. Een paraplu om alle groeperingen die gereformeerd zijn onder te brengen.

De benaming is afkomstig van Groen van Prinsterer. De grondwet van 1815 verleende in dit land aan alle godsdienstige gezindheden in het Koninkrijk der Nederlanden gelijke bescherming. De liberale politicus Thorbecke wijzigde in 1848 het woord 'gezindheid' echter in 'genootschap'. Daarom werd over het Hervormd Genootschap gesproken.

In 1834 brak het grote conflict uit binnen dit hervormde genootschap. Het modernisme, vandaag vrijzinnigheid geheten, had zich breed gemaakt in deze kerk, de kerk van de Reformatie. Dat heeft tot gevolg gehad dat de grote afscheiding van 1834 plaatsvond. Daaruit zijn de verschillende kerken van de Afscheiding ontstaan.

Groen van Prinsterer kwam in die dagen op voor het goed recht van de Afscheidenen. Voor Groen bleef de gereformeerde kerk één, ondanks de breuk van de Afscheidenen met het hervormde genootschap. Krachtens hun *gezindheid*, aldus Groen, bleven de Afscheidenen behoren tot de gereformeerde gezindte. Het kenmerkende voor het gereformeerde was immers de binding aan en de

verworteling in de gereformeerde belijdenis. Gezindheid was voor Groen van Prinsterer derhalve een levensovertuiging.

Na 1834 was er zo intussen *feitelijk* sprake van tweemaal gereformeerd: gereformeerd binnen het hervormde genootschap en daarbuiten.

Greep

Het is een machtige greep van Groen van Prinsterer geweest om kerkoverstijgend van een gereformeerde gezindte te spreken. Toch heeft zich na 1834 een ingrijpend proces van kerkelijke versnippering voorgedaan. Zou Groen hebben voorzien dat het tien keer gereformeerd zou worden? Ds. H.G. Abma schreef in *Gewoon Hervormd* (Kampen, 1972): 'Het lijkt de vloek van de scheiding, dat die immer scheidingen baren moest. Ietwat ruw kon men zeggen dat er twee hervormde kerken zijn. Een verdeelde kerk en een verbroken kerk.' En op een andere plaats: 'We moeten ons dan ook hoeden voor een ontwikkeling, waarbij het gereformeerde wordt overtroefd door het gereformeedere en het gereformeedere door het gereformeedste op een dergelijke manier dat, volgens de regel dat het beste de vijand is voor het betere, tenslotte er een uiterste verbijzondering als alleen makend overschiet.'

Groen bedoelde het goed recht van de Afscheidenen, maar bleef zelf de Nederlandse Hervormde Kerk trouw. Maar met gezindheid te plaatsen boven het instituut kwam toch ook de weg vrij naar kerkelijke versnippering. Vandaag moeten we spreken van tien keer gereformeerd.

In de loop van de jaren na 1834 heeft zich overigens langzaam maar zeker de gedachte ontwikkeld dat de gereformeerde gezindte zich voornamelijk buiten de Nederlandse Hervormde Kerk zou bevinden. Dr. J. Hendriks schrijft in zijn boek *De emancipatie van de gereformeerden* (Alphen a.d. Rijn 1971) als hij opsomt welke kerkgenootschappen tot de gereformeerde gezindte gerekend worden: 'Soms wordt hiertoe ook gerekend de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk.' Over de Confessionele Vereniging, de beweging in de Hervormde Kerk waar Groen van Prinsterer nauw bij betrokken was, spreekt hij in zijn opsomming in het geheel niet.

Belijdenis en verbond

Wanneer we in het oog vatten 'twee keer gereformeerd', zoals dat in de vorige eeuw tot ontwikkeling kwam, moet ook van twee principieel verschillende denklijnen worden gesproken.

De eerste denklijn is die van de gereformeerde *belijdenis*. Een lijn die op zich overigens zowel voor gereformeerden binnen de Hervormde Kerk als voor gereformeerden buiten de Hervormde Kerk geldt. De gereformeerde belijdenis als spreekregel voor de kerk. Gereformeerden buiten de Hervormde Kerk huldigen echter het afscheidings*principe*. Wanneer de kerk niet meer aan haar belijdenis beantwoordt, is er het récht, zelfs de *plicht* van afscheiding. De kerk zal een belijdenisgetrouwe kerk of wel een belijdeniskerk zijn. Dat wordt ook door gereformeerden binnen de Hervormde Kerk beaamd, maar zij willen de strijd om de belijdenis van binnenuit voeren. De kerk moet van binnenuit worden vernieuwd en niet langs de weg van afscheiding.

En dan komt de tweede denklijn, namelijk die van het *verbond*. God heeft eenzijdig Zijn verbond met mensen. Daarin speelt de gemeente een wezenlijke rol. Mensen kunnen ontrouw zijn aan het verbond, maar dat doet Gods trouw niet teniet. Daarom wordt, met een pleidooi op Gods trouw in het verbond, de plaats ingenomen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk.

Het verbond is als zodanig in de gereformeerde traditie vaak een twistappelp geweest. Met name de verhouding van verbond en verkiezing heeft tot kerkelijke onenigheden geleid. Daaruit zijn kerkscheuringen voortgekomen. Echter is van Christus uit gezien het verbond één en ongedeeld. Het verbond en de gemeente zijn op elkaar betrokken. Er is geen verbond zonder gemeente en er is geen gemeente zonder verbond. En dan is het de vraag of de eenheid van het verbond zich verdraagt met de verscheurdheid van de gemeente.

Ds. G. Boer, ooit voorzitter van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, heeft een fundamenteel boekje over de gereformeerde gezindte geschreven, getiteld *De Gereformeerde Gezindte – nu en in de toekomst* (Huizen 1967). Daarin zegt hij dat de gereformeerden in de Hervormde Kerk de kerk in uiterste zelfverloochening dienen. 'O, hoe moeilijk in de praktijk. En in een voortdurend op de hoede zijn voor partij- en sektievorming, om zo te strijden voor het gereformeerd karakter van deze hele kerk.' Over Afscheiding en Doleantie zegt hij, met erkenning van de zegen die de arbeid van Hendrik de Cock (1834) en Abraham Kuiper (1886) heeft afgeworpen: 'kerkelijk hebben we deze hervormingen moeten bekopen met een veelheid van kerken. Deze werkelijkheid kon gedekt worden met de leer van de pluriformiteit van de kerk of met een beroep op de onzichtbare kerk, die bij alle verdeeldheid op aarde toch één is. Beide oplossingen zijn, mijns inziens, in het aangezicht van het Nieuwe Testament niet te verdedigen.'

Geen consensus

Tot vandaag hebben gereformeerden binnen de Hervormde Kerk en buiten de hervormde kerk, genoemde consensus van het COGG ten spijt, met elkaar geen échte overeenstemming inzake de kerkvraag. Ze stemmen wel overeen in hun hartelijke liefde vóór en verbondenheid mét de gereformeerde belijdenis. Maar kerkelijk gezien gaat men met deze belijdenis verschillend om. Dat heeft ook te maken met de waardering, zeg ook de interpretatie van de artikelen 27 t/m 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, waarin over de kerk wordt beleden. Artikel 28 met name spreekt over de ware en de valse kerk. De vraag is wat de ware kerk en wat de valse kerk is. Geeft artikel 28 niet ook duidelijk aan dat, als het om de valse kerk gaat, de sekten moeten worden genoemd? Kort (te kort) gezegd: is de ware kerk in principe niet altijd daar aanwezig waar de Schrift open ligt en waar de gereformeerde belijdenis een plaats heeft? En is de valse kerk door de eeuwen heen niet in de kerken telkens weer de schaduw geweest van de ware kerk? Het is hier niet de plaats om deze gedachte nader uit te werken. In ieder geval gaan op het punt van de onderscheiding van ware en valse kerk, in de interpretatie van artikel 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, gereformeerden binnen de hervormde kerk en gereformeerden buiten de hervormde kerk uiteen.

Intussen is de praktijk van het kerkelijke leven dat kerken in hun eigen ontwikkeling ook vaak eenzijdig bepaalde accenten zijn gaan leggen. Een deel van de gereformeerde belijdenis is zo tot kenmerk geworden van het eigen kerkelijke leven. De vraag is of in alle kerken van de gereformeerde gezindte de volle inhoud van de gereformeerde belijdenis nog wel helemaal tot zijn recht komt. Ds. G. Boer zei in het bovengenoemde geschrift: 'Alles wat in de belijdenis voor handen is en wat niet, of nog niet, of niet meer in de prediking wordt verkondigd als de schat van het Evangelie, dat wordt kerkelijk gezien slapend bezit. Wanneer dat zich uitbreidt wordt het vergeten bezit en daarbij blijft het niet, want slapend en vergeten bezit wordt straks geëlimineerd bezit'. Deze verschillende onderscheidingen zijn in het geheel van de gereformeerde gezindte te zien.

De vraag is of binnen alle kerken van gereformeerde signatuur de gereformeerde belijdenis levend bezit is. Zo niet, dan geldt het woord van Groen van Prinsterer in zijn geschrift *De anti revolutionaire en confessionele partij in de Nederlands Hervormde Kerk* (1860): 'Buiten de leer van de om niet verleende genade die Jezus Christus belijdt als waarachtig mens en waarachtig God en Zijn dood aanvaardt als een volkomen verzoening voor de zonden, is er voor ons geen gereformeerde,

zelfs geen christelijke kerk'. Daar ligt het levende hart van de gereformeerde belijdenis.

Samen op weg

Er is wel de gedachte geopperd, dat het Samen-op-Weg-proces, waarin de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch Lutherse Kerk samengaan, het ideaal van de gereformeerde gezindte van Groen van Prinsterer dichterbij heeft gebracht. In ieder geval wordt de scheur die in de kerk in 1886 ontstaan is, ongedaan gemaakt. De vraag is echter op welke wijze, op welke basis de kloof wordt gedicht. Dan moet eerlijk worden gezegd dat de Gereformeerde Kerken in Nederland in de loop der jaren, met name na de Tweede Wereldoorlog, steeds verder van de gereformeerde belijdenis zijn afgeraakt en dat het Samen-op-Weg-proces daarom vooral een gebeuren is tussen de hervormde midden-orthodoxie en grosso modo de Gereformeerde Kerken. Hier vindt geen vereniging plaats op basis van de gereformeerde belijdenis. Daarom is in feite het ideaal van Groen van Prinsterer in het Samen-op-Weg-proces verder weg gekomen.

Echter blijven wel de twee genoemde denklijnen bestaan. Ook vandaag zeggen gereformeerden binnen de Nederlandse Hervormde Kerk, dat zij zich niet mogen afscheiden van het geheel van de kerk en blijven zij pleiten op Gods trouw in het verbond, daarbij onverminderd de strijd voerend om het goed recht van de gereformeerde belijdenis, ook in de kerk die zich aandient. Tegelijkertijd zeggen afgescheidenen dat zij in dit proces geen plaats kunnen hebben, omdat de kerk, die zich aandient, geen belijdenisgetrouwe kerk zal zijn. De denklijnen rondom verbond en belijdenis zijn ook vandaag in de praktijk van de gereformeerde gezindte nog kerkscheidend. Daarom is er (helaas) geen uitzicht op eenheid van de gereformeerde belijders.

Reveil

We kunnen niet zeggen hoe het in de toekomst met 'de gereformeerden' in Nederland zal gaan. De kerk in Nederland is meer en meer gesmaldeeld. Gereformeerde belijders bevinden zich op een smal spoor. In Nederland is minder dan de helft van de bevolking (38 procent) nog bij een kerk aangesloten. Een minderheid binnen de minderheid noemt zich gereformeerd en is dan, kerkelijk gezien, verdeeld.

De nood der tijden zou gereformeerden in de toekomst dichterbij elkaar kunnen

brengen. De nood van de secularisatie, met alle gevolgen van dien inzake normen en waarden, brengt gereformeerden vandaag al dichterbij elkaar. Schouder aan schouder staat men om ontwikkelingen in de samenleving die van de heilzame normen en waarden van de Schrift afvoeren, tegen te gaan. Deze samenwerking zou (hopelijk) kunnen betekenen dat er meer zicht komt op elkaar. Dan mag er sprake zijn van een legitieme verscheidenheid binnen hetzelfde gereformeerde belijden. Niet ieder slaat alle akkoorden van het gereformeerd belijden (ten volle) aan. Gereformeerde belijders, ook in verschillende kerken, hebben elkaar nodig om ook het *totaal* van de gereformeerde confessie, van het gereformeerde geloof tot uitdrukking te brengen.

Mogelijk en hopelijk komt het tot nieuw, actueel belijden in de toekomst, oog in oog met de ontwikkelingen in de samenleving, waarbij dan gereformeerde belijders van verschillende kerken elkaar niet alleen in het oog maar ook in het hart hebben gezien.

Hopelijk – God geve het – komt het nog tot een nieuwe opwekking in dit land. Misschien is daarvoor zelfs nodig een nieuwe reformatie, waarin het gereformeerd belijden weer voluit aan het licht treedt en de religie van de belijdenis weer in de harten van mensen, breed in onze samenleving, indaalt.

Groen van Prinsterer gebruikte ten aanzien van de belijdenis de woorden *onbekrompen* en *ondubbelzinnig*. De gereformeerde belijdenis *ondubbelzinnig* betekent dat wat in de belijdenis voorhanden is, ook vandaag de belijdenis is van gereformeerde belijders. Maar ook *onbekrompen*. Het gaat niet om letterknechterij. In erkenning van wettige verscheidenheid mag worden geleefd uit het geloof dat ons van de vaders is overgeleverd.

De gereformeerde gezindte heeft vernieuwing nodig: terugkeer naar de Bron, leven uit de belijdenis en de religie ervan, elkaar in het oog krijgen vanwege het verbond en het ene, ongedeelde, algemene christelijke geloof.

De bevindelijk gereformeerden

ds. J. Westerink

Waar hebben we het over en over wie spreken we, wanneer we in dit hoofdstuk aandacht vragen voor de bevindelijk gereformeerden en de situatie waarin ze verkeren rond de overgang van het tweede naar het derde millennium na Christus' geboorte? Wat zijn het voor mensen die – zoals de term dat zegt – op een bevindelijke manier gereformeerd zijn? Die vraag klinkt buiten de kring waarin ze zich bevinden. De wereld om hen heen kan zich er meestal niets bij voorstellen en moet geholpen worden met min of meer denigrerende termen als 'zwarte gereformeerden' of 'zwarte-kousen-kerken', met streekaanduidingen als 'de bible belt', de Veluwe en Zeeland, of met plaatsnamen als Staphorst, Urk, Genemuiden, plaatsen waarover dan allerlei indianenverhalen rondgaan en waar de vaderlandse sensatiepers zich heen spoedt wanneer er iets aan de hand is dat leesvoer oplevert voor het publiek. Maar ook binnen en rond de kring van de bevindelijk gereformeerden wordt er verschillend aangekeken tegen de term als zodanig en worden er verschillende antwoorden gegeven op de vraag wie er tot deze kring behoren en waaraan ze te herkennen zijn.

Kortom, de uitdrukking 'bevindelijk gereformeerden' en dus ook de titel van dit hoofdstuk roepen een aantal vragen op, die beantwoord moeten worden, willen we te weten komen waarover we precies spreken.

Vragen

Hoewel de term 'bevindelijk gereformeerden' al langer bestond, is hij als aanduiding van een bepaalde bevolkingsgroep toch veel meer ingeburgerd sinds – ik mag ook wel zeggen: door – de verschijning van het proefschrift *Bewaar het pand* van dr. C.S.L. Janse, waarop hij in 1985 promoveerde, en dat als ondertitel heeft: *De spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*. Onmiddellijk na de verschijning van dit werk, waarvoor inhoudelijk grote waardering bestond, werden er kritische vragen gesteld bij en bezwaren gemaakt tegen de term 'bevindelijk gereformeerd' en de wijze waarop die uitdrukking werd ingevuld. En al is de term inmiddels ingeburgerd, ook al omdat er niet zo gemakkelijk een betere te vinden is, en al weten we wel ongeveer wat ermee wordt bedoeld, toch zijn de vragen gebleven. Kun je een term

als 'bevindelijk', die hoort bij het leven dat de Heilige Geest werkt wanneer Hij een zondaar wederbaart en in de weg van bekering en geloof doet delen in al de schatten en weldaden van Christus, gebruiken in een sociologische aanduiding van een bevolkingsgroep? Is een gemeente bevindelijk wanneer die gemeente voldoet aan een aantal uiterlijke kenmerken, zoals die genoemd worden in Janse's proefschrift? Is een dominee bevindelijk wanneer hij voldoet aan bepaalde uiterlijke kenmerken en is een preek bevindelijk, wanneer hij gehouden wordt door zo'n predikant? Is iemand bevindelijk wanneer hij kerkt in een gemeente die een bevindelijke prediking begeert? Janse is uiteraard de eerste om te zeggen dat niet alles in de geestelijke zin van het woord bevindelijk is wat sociologisch als bevindelijk wordt aangeduid. Maar roept de term geen misverstanden op en heeft hij niet geleid tot een uitholling van het begrip 'bevinding', met alle verwarring die dat juist voor jongeren meebrengt? Vooral wanneer ze de echte bevinding pijnlijker missen bij bevindelijk gereformeerden en soms verrassend menen te ontdekken bij mensen die niet of niet helemaal tot de kring behoren? Juist wanneer we deze uitdrukking gebruiken als een sociologische aanduiding, is het dringend noodzakelijk tegelijkertijd een duidelijk antwoord te geven op de vraag: wat is bevinding?

Hetzelfde geldt ten diepste ook voor de aanduiding 'gereformeerd'.

De term 'bevindelijk gereformeerden' wordt gebruikt ter onderscheiding van anderen, die wel gereformeerd maar niet bevindelijk zouden zijn. De vraag is: kan dat wel? Is 'bevindelijk' iets dat bij het gereformeerde komt, of is gereformeerd ten diepste bevindelijk? Er wordt bijvoorbeeld onderscheid gemaakt met de orthodox-gereformeerde bevolkingsgroep, waartoe dan vooral de leden van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt worden gerekend. Maar is op de keper beschouwd een bijbelse orthodoxie mogelijk zonder bevinding? Zijn die twee los van elkaar verkrijgbaar? Uiteraard begrijp ik wel ongeveer wat de bedoeling achter deze onderscheiding is, maar is het niet nodig – en weer zeg ik: vooral met het oog op onze jongeren anno 2000 – deze zaken weer helder te krijgen? Is orthodoxie mogelijk zonder bevinding en omgekeerd?

Zo zijn er ook vragen te stellen ten aanzien van de aanduiding 'gereformeerd'. Bevindelijk gereformeerden worden onderscheiden van modern gereformeerden. Ik begrijp wel wie daarmee worden aangeduid. Maar de vraag laat zich stellen: wanneer is iemand gereformeerd? Als hij zichzelf zo noemt, als hij lid is van een kerk die zich gereformeerd noemt? Ben je nog gereformeerd, wanneer je niet meer gelooft dat de Bijbel het onfeilbare Woord van God is, wanneer je de Dordtse Leerregels niet meer volledig onderschrijft, wanneer je de algemene verzoening leert, om maar een enkel ding te noemen?

Hoort bevinding niet bij het echt gereformeerd zijn en is echte bevinding niet gereformeerd omdat het anders geen Schriftuurlijke bevinding is?
Kortom, vragen te over.

Wat is bevinding?

Allereerst geven we aandacht aan een paar woorden die wel als synoniemen voor bevinding worden aangeduid.

Is bevinding hetzelfde als ERVARING?

Nee. Bevinding brengt wel ervaring met zich mee: geloofservaring. Maar het zijn geen synoniemen. Terwijl bevinding, zoals we nog zullen zien, werk van de Heilige Geest is, speelt in de ervaring de mens zelf een grote rol. De Geest geeft bevinding, de mens ervaart. Hoe gevaarlijk ervaring op zichzelf kan zijn, heeft de negentiende-eeuwse theologie van Schleiermacher bewezen, waarin de ervaring ging heersen over de openbaring van God. Daarom is het van harte te hopen dat de roep om een wettige plaats voor de ervaring in de prediking, zoals die in onze tijd in de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt klinkt, ertoe mag leiden dat men terugkomt van zijn afwijzen van de Nadere Reformatie en de wijze waarop door velen van haar vertegenwoordigers bevindelijk gepreekt werd en dat men daar in de leer gaat, als het gaat om bevindelijk preken. Gereformeerden die orthodox willen zijn en blijven, kunnen daar hun winst mee doen. Wie op dit punt een eigen weg wil gaan met voorbijgaan aan de schatten van het verleden, loopt het grote gevaar bij een soort ervaringstheologie uit te komen, die schadelijk is voor het gereformeerd zijn. Er zijn symptomen die daarop wijzen.

Overigens staan er ook in de kring van de bevindelijk gereformeerden op dit punt bakens in zee. Denk slechts aan de uitdrukking: 'Het staat niet in de Schrift, maar de ervaring van Gods volk leert het'. Ervaring wordt dan een norm boven en buiten de Heilige Schrift en het is gevaarlijk wanneer het geestelijk leven van anderen naar die norm wordt beoordeeld.

Hetzelfde kan van het GEVOEL gezegd worden.

Bevinding brengt gevoel met zich mee. Denk slechts aan een Psalmregel als: 'Ik gevoel de grootheid van mijn kwaad' (Psalm 51 ber.). En let er maar eens op hoe vaak de Dordtse Leerregels spreken van het gevoel. Maar gevoel is niet een synoniem voor bevinding. Ook het gevoel is een stukje van ons mens-zijn, dat door de zonde is aangetast en dat daardoor gestoord is. Ons gevoel kan ons bedriegen. Bij het tijdgeloof speelt juist het gevoel zo'n belangrijke en bedrieglijke rol. Een mens kan zich in zijn doodstaat heel gelukkig voelen, maar hij is het niet. En

wanneer de Heilige Geest een mens wederbaart, voelt hij zich ongelukkig omdat hij zichzelf leert kennen, maar hij is juist gelukkig omdat de Heere bezig is hem zaligmakend te bearbeiten.

Er is geen bevinding zonder gevoel, maar er is wel gevoel zonder bevinding.

Ook MYSTIEK wordt wel eens aangeduid als een synoniem voor bevinding. Maar ook hier is geen is-gelijk-teken te plaatsen. Bevinding heeft mystieke trekken. In de middeleeuwse bruidsmystiek van iemand als Bernard van Clairvaux zitten elementen die een reformatorische gelovige aanspreken. In de Reformatie werd een uitdrukking als de 'unio mystica' van de gelovige met Christus onbevange gebruikt. Maar terwijl in de bevinding de Heilige Geest vanuit Christus werkt in de gelovige, dus van Boven naar beneden, is in de mystiek een mens bezig heen te werken naar de gemeenschap met Christus, dus een soort opklimmen van de ziel naar Christus. In de mystiek hebben mensen soms de Bijbel niet meer nodig. Uit die kringen stamt de uitdrukking, dat de Bijbel slechts een bij-bel is, waarbij de echte bel moet klinken in je hart. In de bevinding is en blijft het Woord de bron en de norm.

Het wordt hoog tijd voor een antwoord op de vraag wat we dan wel onder bevinding moeten verstaan.

Luisterend naar Gods Woord komen we in de Statenvertaling een aantal malen vormen van het werkwoord 'bevinden' tegen. Ik geef als voorbeeld Psalm 46:2, waar de dichter van de Heere zegt: 'Hij is krachtig bevonden een Hulp in benauwdheden'. Als zelfstandig naamwoord komen we het woord 'bevinding' alleen tegen in Rom. 5:4, waar we lezen dat de lijdzaamheid bevinding werkt. De vertaling van het NBG heeft daar overigens het woord 'beproefdheid'. In beide gevallen zit er in het woord iets van wat Calvijn zegt: een gelovige, die zekerder dan zeker vaststelt dat Gods Woord waar is. Dat is gebleken in de praktijk, toen de proef op de som werd genomen. Bevinding is dan dat in de praktijk van het geloofsleven bevestigd wordt dat de Heere waarachtig is en dat Zijn Woord door en door betrouwbaar is. We zouden het kunnen vergelijken met ijs. IJs van een nacht is wel echt ijs, maar je kunt er niet op staan, je zakt erdoorheen. Als het een week lang hard gevoren heeft, dan is het betrouwbaar. Het bewijst zijn betrouwbaarheid en wie er op gaat staan, zakt er niet door. Zo is het hier ook. Zo'n mens heeft er bevindelijke kennis van gekregen dat je met de Heere van het Woord en met het Woord van de Heere niet bedrogen uitkomt. Dat is het eerste dat we goed moeten onthouden bij het woord 'bevinding'.

Maar er is meer van te zeggen.

Wanneer we zoeken naar een definitie van het woord 'bevinding', vinden we een neutrale in Van Dales Woordenboek: bevinding is de gewaarwording in het gemoed van de gemeenschap met God. Deze definitie laat zien hoe onmogelijk het in feite is dit woord te gebruiken voor een sociologische aanduiding. Hier wordt immers gesproken van dat wat het grootste, hoogste en rijkste is voor de gelovige: herstel van de door de zonde verbroken gemeenschap met God.

In de *Christelijke Encyclopedie* (Kok, Kampen, tweede druk) zegt prof. dr. K. Dijk: 'De bevinding ligt op het terrein van de innerlijke reacties, die de Geest werkt, wanneer Hij ons Christus en al Zijn weldaden deelachtig maakt.'

Prof. L.H. van der Meiden, tijdens zijn leven jarenlang hoogleraar aan de Theologische School van de Christelijke Gereformeerde Kerken, heeft een boekje over bevinding geschreven, waarin hij een aantal elkaar aanvullende definities over bevinding geeft. Hij schrijft o.a.: bevinding is dat wat de ziel ondervindt als de Geest werkt in het hart, de liefde van Christus het hart vervult, de verzoening met God genoten wordt, maar ook: wat gelovigen missen en lijden in duisternis en twijfel en doormaken in verachtering der genade en bestrijding, naar de Schrift. Zonder ook maar een poging te doen om volledig te zijn, laat ik ook een stem uit de Gereformeerde Gemeenten horen, namelijk van ds. A. Moerkerken, die bevinding typeert als: het geheel aan geestelijke ervaringen, die Gods kinderen ondervinden wanneer de Heilige Geest de weldaden van Christus komt toepassen (in *Mystiek en bevinding*).

Als er één ding duidelijk wordt uit de verschillende omschrijvingen, dan wel dit: bevinding is werk van de Heilige Geest. Dat is het beslissende punt.

Daar vloeit het een en ander uit voort. Bevinding heeft dan alles te maken met het Woord (Van der Meiden noemt dat uitdrukkelijk: 'naar de Schrift'). Het Woord is immers het middel waarvan de Heilige Geest gebruik maakt. En waar de Geest werkt en in al de waarheid leidt, daar verheerlijkt Hij Christus (Joh. 16:14). Hij werkt van Christus uit en naar Christus toe en leert zo God kennen als de Vader van Christus, Die een zondaar in die weg leert kennen en belijden als: Abba, Vader, Gij zijt mijn Vader en mijn God (Rom. 8:14-17).

Van bevinding is dus sprake waar de Heilige Geest een zondaar wederbaart, door de prediking van het Woord het geloof in zijn hart werkt en versterkt, en hem brengt in de gemeenschap met God en Zijn Christus. Het is duidelijk dat de hele mens daarbij betrokken is: het hart dat vernieuwd, het verstand dat verlicht, de wil die omgebogen, het gevoel dat gezuiverd en de wandel die geheiligd wordt.

Dat bevindelijke behoeft niet aan Gods Woord toegevoegd te worden. Gods Woord

is bevindelijk. Met slechts één voorbeeld kan ik dat al duidelijk maken. Denk aan het werkwoord 'kennen'. In het Oude Testament komen we het dikwijls tegen, of het nu gaat om de Heere, Die ons kent of de belofte dat Gods volk Hem zal kennen en Zijn wegen. In het Nieuwe Testament zegt Christus in Johannes 17: 'Dit is het eeuwige leven dat zij U kennen'. Wat is dat 'kennen'? Kunnen we dat puur verstandelijk invullen? Let erop dat hetzelfde werkwoord gebruikt wordt voor de meest-intieme liefdesgemeenschap tussen man en vrouw in het huwelijk. Als vrucht van het feit dat Adam Eva kende, werd ze zwanger en baarde ze een zoon. Het is een bevindelijk kennen in een totale relatie van liefde en vertrouwen. Die relatie brengt bevinding mee. Dat komt er niet bij, maar dat hoort erbij. Dat ligt in dit werkwoord opgesloten.

Hetzelfde kan gezegd worden van de gereformeerde belijdenis. Dat is geen verstandelijk document, waar wij het bevindelijke aan moeten hechten. Het is door en door bevindelijke taal, belijdenis van een beleefd geloof. Ook hier geef ik weer een voorbeeld. Ik denk aan artikel 24 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, waar gesproken wordt van het ware geloof dat Christus omhelst. Daar zit niets verstandelijks of afstandelijks in. Het is geloofstaal en dus bevindelijke taal. Zo doet de Heilige Geest: wanneer Hij in onze harten het ware geloof ontsteekt, brengt Hij ons tot de omhelzing van Christus.

Waar de Geest door en met het Woord werkt, daar doet dat Woord dus wat, daar brengt het bevinding mee. Hij werkt van Christus uit. Zo zegt Petrus het op de Pinksterdag in Jeruzalem: 'Deze, door de rechterhand Gods verhoogd zijnde, heeft dit uitgestort wat gij ziet en hoort.' Dat betekent echter niet dat bevinding begint met Christuskennis. Op Pinksteren ontstaat er diepe verslagenheid in het hart, omdat mensen zichzelf leren kennen voor God. En de Geest werkt op Christus aan, maar dat betekent niet dat zijn werk eindigt waar een zondaar Christus leert kennen. Het gaat er immers om dat zondaren terug worden gebracht in het Vaderhuis en aan het Vaderhart van God.

We kunnen in dit verband spreken over een toeleidende weg, wanneer de Geest, waar Hij het geloof gaat werken, de bodem van ons hart rijp maakt voor het zaad van het Woord, ontvankelijk voor het Evangelie. Dat is geen voorwaarde waar wij aan moeten voldoen; het is de weg waarin de Geest werkt. Luister maar naar de prediking van Johannes de Doper: bereid de weg des Heeren; bekeert u. En dan: Zie het Lam Gods.

U vindt het allemaal zo evenwichtig verwoord in het bekende lied van Robert Murray Mc'Cheyne: eerst een vreemdeling van God en mijn hart. Dan de ontdekking aan zichzelf: Toen vluchtte ik tot Jezus. En eindelijk de bevrijdende

jubel: Nu ken ik de waarheid zo diep als gewis.

Daarbij is er een grote variatie, teken van de veelkleurige wijsheid van God, Die in ieders leven ingaat op een wijze die Hem behaagt en Die Hij in Zijn wijsheid goed acht voor die mens. Maar het is altijd Geesteswerk en dus Geestelijk, d.w.z. door en door bevindelijk, of we nu lezen van Henoch of van Noach, van Abraham of van Jakob, van Petrus of van Thomas, van Paulus of van Timotheüs.

Het is bevindelijke taal wanneer de Emmaüsgangers zeggen: Was ons hart niet brandende in ons?; maar ook als Petrus belijdt: Heere, tot Wie zouden wij heengaan? In de Psalmen bezingt Asaf hoe de Heere hem bracht tot de belijdenis: Ik was een groot beest bij; en in diezelfde Psalmen horen we de bevindelijke taal van de Korachiet, die roept: Mijn Steenrots, waarom vergeet Gij mij? Wie hier verstandelijk redeneert of concludeert, doet aan het Woord zelf tekort.

Het is dan ook geen wonder dat de gereformeerde belijdenis, die het Woord nasprekt en samenvat, ook door en door bevindelijk is.

De voorbeelden zijn voor het oprapen. In de Heidelbergse Catechismus kunnen we verwijzen naar de persoonlijke toonzetting, die het hele leerboek typeert. Wie hier letterlijk leerredes houdt, doet aan dit troostboek van de kerk schromelijk te kort. Wie hier in onze tijd niet meer mee uit de voeten kan, verraadt, naar te vrezen is, gebrek aan geestelijke kennis van geestelijke zaken. Neem alleen zondag 16 eens. Enerzijds de vraag: 'Wat verkrijgen wij meer voor nuttigheid uit de offerande en de dood van Christus aan het kruis?' In zo'n vraag horen we het door de Geest gewerkte geloof, dat enerzijds verwonderd is over een kruimeltje genade, en dat tegelijk hebberig van aard is, omdat het zoveel ontdekt in Christus en Zijn werk en verstaat dat het Zijn lust is om armen rijk te maken en hongerigen te verzadigen. En in diezelfde zondag spreekt datzelfde geloof van diepste aanvechtingen.

Wat de Nederlandse Geloofsbelijdenis betreft, behoef ik slechts te verwijzen naar het door en door bevindelijke spreken over de enige Voorbidder ('Niemand die ons liever heeft dan Hij'), artikel 26.

Onze Dordtse Leerregels geven heel veel geestelijk onderwijs. Ook hier een voorbeeld, uit het prachtige pastorale vijfde hoofdstuk. Hoe bevindelijk spreken de kerken, in synode bijeen, als we daar lezen dat de verberging van Gods aangezicht bitterder is dan de dood, terwijl de aanschouwing van het verzoende aangezicht van God zoeter is dan het leven!

Waar de Heilige Geest bevinding geeft, daar gaat het Woord leven, daar ontmoet een zondaar de levende God en hoort hij Zijn stem, daar wordt een mensenkind

gebracht tot Christus en tot het geloof in en het leven uit Hem. Daar wordt droefheid naar God over de zonde geboren en daar leert een zondaar vluchten tot Christus. Daar leert hij de hartelijke vreugde in God door Christus en het hartelijke verlangen om te wandelen voor Gods aangezicht. Daar leert hij de blijvende strijd tegen de zonde en het vlees kennen en de worsteling om het nieuwe leven. Een bevindelijk christen is een geestelijk mens, die door de Geest onderwezen in het Woord verstand heeft gekregen van God en Goddelijke zaken. En of dat nu in beginsel het geval is of dat er van een gevorderd en geoefend leven mag worden gesproken, het was het Woord waardoor de Geest hen levendmaakte en het blijft hun ootmoedige gebed: 'Maak in Uw Woord mijn gang en treden vast'.

Bevindelijke prediking

Uit het bovenstaande vloeit voort dat de prediking als ambtelijke bediening van het Woord in het midden van de gemeente – uiteraard – bevindelijke prediking dient te zijn. Ik versta daaronder een prediking waarin het Woord als Woord van de Geest aan de orde komt, waarin de gereformeerde confessie in al haar facetten resoneert en waarin de dienaar van het Woord Geestelijke leiding zoekt te geven, d.w.z. dat hij laat zien en verkondigt hoe de Heilige Geest met dat Woord ingaat in het hart en leven van zondaren. Om deze prediking aan te duiden is ook wel de term Schriftuurlijk-confessionele prediking gebruikt.

De dienaar van het Woord die zich tot deze gewichtige arbeid geroepen weet, dient daartoe allereerst grondig en eerbiedig en vooral biddend te luisteren naar wat de Geest in dat Woord dat hij zoekt te bedienen, tot de gemeente zegt. Hoe kan hij anders de stem van God zijn? Het gaat er immers om dat de gemeente – zoals in het bevestigingsformulier voor de dienaren van het Woord staat – zal bedenken 'dat God Zelf door zijn mond tot u spreekt'. Het gezagvolle 'Zo zegt de Heere!' dient altijd te worden voorafgegaan door het ootmoedige 'Spreek Heere, Uw knecht hoort!' De dienaar is 'his Masters voice', een horige slaaf, die gewillig gemaakt is en begerig is geworden om de woorden van zijn Meester te spreken. Alleen dat Woord is immers levend en krachtig en alleen van dat Woord geldt dat het zal doen wat de Heere behaagt.

Tegelijkertijd is het noodzakelijk dat de dienaar van het Woord de gemeente kent, dat hij weet wat er leeft en huist in het hart van een mens, d.w.z. dat hij dus allereerst ook zichzelf heeft leren kennen. De kracht van meerdere predikers van de Nadere Reformatie lag mede daarin dat ze verstonden wat er diep in de harten van de hoorders leefde. Mensen voelden – en voelen – zich ontdekt, herkend, aangesproken door het Woord zoals deze geestelijke herders dat

brachten met de pastorale bedoeling om zondaren te leiden tot en te houden bij de grote Herder der schapen en hen te bedienen uit de volheid van Zijn schatten en gaven.

Geestelijke – of zo u wilt bevindelijke – prediking is, gegeven het bovenstaande, altijd onderscheidende prediking. Terwijl men vroeger sprak over staten en standen in het geloofsleven, waarmee de prediker rekening moest houden, zeggen we vandaag soms dat het Woord moet landen bij de hoorder. Inhoudelijk wordt daarmee hetzelfde bedoeld. De hoorder moet – al weer zo'n sprekende uitdrukking – zijn naam horen noemen, zoals dat het geval was met de hoorders op de Pinksterdag in Jeruzalem, toen Petrus sprak van Jezus, 'Die gij gekruisigd hebt'. Daarmee zette hij Jezus midden in hun leven neer en ontdekte hij hen aan hun vijandschap tegen God. Als wij zeggen dat bevindelijke prediking onderscheidend is, denken we dus niet alleen aan het onderscheid tussen bekeerden en onbekeerden in de kerk – of zoals Christus ze zelf in de gelijkenissen aanduidt: wijzen en dwazen –, maar ook binnen die beide groepen is er weer een gevarieerdheid. Zonder dat de prediking zondag aan zondag uitmondt in een opsomming van al die verschillende geestelijke situaties en zonder dat de prediking blijft steken in het 'classificeren' van de verschillende groepen, is het toch nodig dat de dienaar van het Woord van die verschillen en verscheidenheid weet en vanuit de tekst geestelijke leiding zoekt te geven. Wat is het een zegen voor dienaar en gemeente, als er een kerkenraad is die waakt tegen een eenzijdige tekstkeuze en erop toeziet dat er voedsel is voor de hele kudde.

Waar zo de Schriften opengaan, zal er een Schriftuurlijk evenwicht gevonden worden tussen de verkondiging van de Vader en Zijn werk, de Zoon en Zijn werk en de Geest en Zijn werk. De verwerving van het heil door het bloed van Christus zal een plaats hebben naast de bediening van het heil door de Geest van Christus. De drie stukken: ellende, verlossing en dankbaarheid, komen aan de orde. We horen dan van een arme zondaar en een rijke Christus en hoe die twee tot elkaar komen. Schijn en wezen dienen onderscheiden te worden zoals bijvoorbeeld in de gelijkenis van de Zaaier zo prachtig gebeurt. Allerlei aspecten van het geloofsleven komen aan de orde, zoals bijvoorbeeld de Psalmen daarvan spreken, het boek dat wel 'de binnenkamer van het Oude Testament' wordt genoemd, waarin men 'de gelovigen in het hart ziet'. En zo zou er nog meer genoemd kunnen worden, maar dat gaat het bestek van dit artikel te boven.

Duidelijk is dat niet alles in één preek aan de orde behoeft te komen. Beslissend is wat de tekst die gepreekt wordt te zeggen heeft. Dat geldt niet alleen de verklaring, maar ook de toepassing. Noodzakelijk is daarom voor de dienaar dat

hij bij de voorbereiding van de prediking ook de vraag stelt waar de tekst waaruit hij het Woord begeert te bedienen, geestelijk staat.

Moet er bevindelijk gepreekt worden?

Die vraag is eigenlijk al beantwoord. Dat bevestigende antwoord krijgt echter nog meer kracht als we erop letten hoe er in de Schrift zelf en ook hoe er in de loop van de geschiedenis gepreekt is.

Om te beginnen wijs ik op de Heere Jezus Zelf, de grote Leraar. Luister eens hoe Hij spreekt tot Nicodemus (Joh. 3), de Samaritaanse (Joh. 4), de blindgeborene (Joh. 9), de Farizeeën. Wat een ontdekkende, persoonlijke, geestelijk leidinggevendende prediking! Denk aan de gelijkenissen en let er eens op hoe de hoorders zichzelf herkenden, ook wanneer ze zich ergerden.

In het Oude Testament zien we hoe de profeten in hun prediking geadresseerde geestelijke leiding gaven. In het Nieuwe Testament ontdekken we hetzelfde in de prediking van de apostelen. Ze verkondigen het heil in Christus de Gekruisigde en hoe een zondaar aan dat heil deel krijgt. Ze wijzen aan wat daarvoor uit de weg moet, ontdekkend aan de noodzaak van de Borg en Zaligmaker, leidend tot bekering en het geloof in Hem. Kortom, zoals Paulus het samenvat bij zijn afscheid van de ouderlingen van Efeze: al de raad Gods, zonder iets achter te houden. Daarbij is duidelijk dat wie geestelijk preekt, een tekst niet behoeft te vergeestelijken, omdat Gods Woord in zichzelf geestelijk is.

Het zal duidelijk zijn – trouwens dat blijkt ook al in de Schrift – dat er niet alleen in de hoorders, maar ook in de predikers een grote variatie te vinden is. Een van mijn oude hoogleraren zei wel eens: iedere prediker is slechts een pijp op het grote orgel van God. Maar bij alle variatie zal daar waar Schriftuurlijk gepreekt wordt, bevindelijk gepreekt worden en geestelijke leiding gegeven worden.

De voorbeelden daarvan zijn ruimschoots voorhanden in de kerkgeschiedenis. Ik noem namen van Augustinus in de oude kerk, van Bernard van Clairvaux in de Middeleeuwen, van Luther en Calvijn in de tijd van de Reformatie, van mannen van de Nadere Reformatie en Puriteinen. We ontdekken verschillende accenten, mede bepaald door de tijd waarin ze leefden en de fronten waarop ze streden. Uiteraard maakt het verschil of iemand dient in de vervolgde martelarenkerk of in een kerk die leeft in een periode van materiële welvaart. En uiteraard is er in de loop van de eeuwen een verdieping van inzichten gekomen en heeft de Heilige Geest verder geleid in het ontwikkelen van wat in beginsel al eerder aanwezig was (zo zie ik de verhouding van de Reformatie en de Nadere Reformatie o.a.). Maar deze prediking geeft herkenning, zelfs over kerkmuren en landsgrenzen heen,

terwijl het ontbreken van dat element in de prediking vervreemdend werkt, zelfs binnen een en hetzelfde kerkverband.

Wie zijn de bevindelijk gereformeerden?

Wanneer we nu proberen een antwoord te geven op de vraag wie tot de bevindelijk gereformeerden gerekend moeten worden, voelen we, gelet op het voorgaande, aan dat we in een bepaald spanningsveld terechtkomen. Het woord 'bevinding' brengt ons immers zozeer in de sfeer van het werk van de Heilige Geest, dat het heel moeilijk is deze term te vullen met een inhoud waarmee een socioloog kan werken. En bevinding heeft zozeer met iemands persoonlijke verhouding tot God te maken, dat het onmogelijk is er een groepsaanduiding van te maken.

Die bezwaren blijven bestaan, ook wanneer ik anderzijds erken dat de term inmiddels ingeburgerd is en wanneer ik er begrip voor toon dat het niet eenvoudig is een betere term te vinden, omdat andere aanduidingen misverstanden oproepen (bijvoorbeeld de term 'oud gereformeerd' wordt ook gebruikt als aanduiding van een bepaald kerkverband), of min of meer denigrerend klinken. Daar komt nog bij dat het immers de bedoeling is een term te vinden die deze gereformeerden onderscheidt van anderen die op de naam 'gereformeerd' ook aanspraak maken. We weten ook ongeveer wat wordt bedoeld en wie ermee worden aangeduid: leden van de beide Gereformeerde Gemeenten, Oud Gereformeerden, leden van een aantal vrije gemeenten en thuislezers, en een deel van de hervormd gereformeerden in de Nederlandse Hervormde Kerk en een deel van de Christelijke Gereformeerde Kerken.

Als kenmerk voor de bevindelijk gereformeerden zou ik willen noemen de erkenning van de noodzaak van de bevinding en de begeerte naar een bevindelijke prediking. De spanning tussen de inhoud en het gebruik van de term 'bevindelijk gereformeerd' blijft echter. Waar de bevinding als vrucht van het werk van de Heilige Geest in het persoonlijk leven ontbreekt, dekt de vlag van de bevindelijk gereformeerden de lading niet. Gegeven de arglistigheid van ons hart lopen we dan het grote gevaar de schijn voor het wezen te houden en als de gerusten in Sion te roemen in wat we hebben, terwijl het echte leven uit God ontbreekt. Een bijkomend gevolg is dan dat wij meewerken aan een karikaturale beeldvorming naar buiten, terwijl jongeren in verwarring worden gebracht.

Het is een hoge eer als bevindelijk gereformeerd aangeduid te worden. Die eer brengt echter de roeping mee aan die naam te beantwoorden door een leven dat staat in het teken van de psalmregel: 'Hoor wat mij God deed ondervinden; wat Hij gedaan heeft aan mijn geest.'

Licht- en schaduwzijden van de bevinding

Zeker rond het begin van het derde millennium is het niet moeilijk een aantal lichtzijden te ontdekken van datgene wat we bevinding noemen. We leven immers in een tijd waarin veel aandacht voor ervaring en gevoel wordt gevraagd. In het denken van de moderne mens, die moe is van het verzakelijkte denken van een materialistische wereld, speelt ervaring een grote rol. Zoals ik het ervaar, zo is het. En we mogen onze gevoelens uiten en een rol laten spelen in onze keuzen en beslissingen. En al is bevinding het werk van de Heilige Geest en komt ze dus in principe van de andere kant en is ze niet zelden een krachtige correctie op wat we voelen en ervaren, het is een feit dat er als zodanig in het moderne denken en levensgevoel een bepaalde opening is voor wat wij bedoelen met bevinding. Bevinding betekent dat de mens in het zicht komt en serieus wordt genomen en aangesproken in de situatie waarin hij of zij verkeert. Waar de bevinding zijn rechte en rechtmatige plaats ontvangt in de prediking, zal die prediking altijd op een aansprekende wijze realistisch zijn, herkenbaar voor de mens die zijn naam hoort noemen, zich herkend weet en zich bij de hand genomen voelt door de Heere, Die zondaars onderwijst aangaande de weg. Omdat de Catechismus een door en door bevindelijk leerboek is, heeft hij na vier eeuwen nog niets van zijn actualiteit verloren.

Omdat de Nederlandse Geloofsbelijdenis een bevindelijk getuigenis is van Wie God is en wat God zegt en doet, heeft zij vandaag nog niets van die getuigende kracht verloren.

Omdat de Dordtse Leerregels zo nadrukkelijk leiding zoeken te geven aan het bevindelijke leven, vormen ze tot op de dag van vandaag een troostboek voor de kerk en de schat van Christus' bruid. Hier horen we de hartenklop van het leven des geloofs, zoals de Heilige Geest dat werkt. Daarom ligt er kracht in, dwingen ze tot luisteren en hebben ze wat te zeggen in alle tijden. Daarbij zijn ze ook brandend actueel als antwoord op de remonstrantse dwalingen, die vandaag nog springlevend zijn en waarmee in het bijzonder onze jongeren worden geconfronteerd.

Als we daarnaast van schaduwzijden spreken, bedoelen we niet dat de bevinding als werk van de Heilige Geest schaduwzijden heeft. Maar helaas gaan mensen er soms verkeerd mee om. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer mensen proberen het geestelijk leven in kaart en op noemer te brengen. Begrijpelijk als een reactie op ervaringen en gevoelens die niet uit God zijn. Het tijdgeloof kent ook zijn gevoelens. De schijn moet ontmaskerd worden en onderscheiden van het wezen.

Maar gevolg is dat men een poging doet om het geestelijke leven te systematiseren, waarbij in schema gebracht wordt wat een mens moet ondervinden en kennen en hoe en in welke orde. Echter, al zijn er duidelijk bepaalde grondtrekken aan te wijzen van het werk Gods zoals dat in ieder van de Zijnen gestalte krijgt, leven – en dat is bevinding toch als het goed is – laat zich niet in een schema wringen. Waar bevinding tot een schema wordt, worden mensen gebracht tot het uitzien naar verschillende stadia: eerst dit, dan dat, en zolang ik dat niet heb meegemaakt... Het gevolg is dat mensen terug worden verwezen naar zichzelf, dat er onzekerheid wordt gekweekt, en dat de bevinding meer gezien wordt als grond voor dan als vrucht van het geloof.

Een gevaar is ook dat de prediking wordt tot beschrijving van wat een mens bevindt, een tekening waar een hoorder naar kijkt en vervolgens zichzelf aan toetst om dan al of niet tot de conclusie te komen dat hij aan deze norm voldoet. Het gaat er echter in de prediking om dat de grote werken Gods verkondigd worden en dat we daarin de Heere ontmoeten en horen wat Hij gedaan heeft en nog doet. Dan verkondigen we het werk van de Drie-enige God, de Vader en Zijn eeuwig welbehagen, Christus en Die gekruisigd, en de Geest Die wil toe-eigenen wat we in Christus hebben. We ontmoeten een God Die zo volkomen gewillig is en een volkomen Zaligmaker is, ook in de toepassing van het heil.

Problematiek en aantrekkingskracht van de bevindelijk gereformeerden

De grootste problematiek van de bevindelijk gereformeerden is, dat ze helemaal kinderen zijn van hun tijd. En als die tijd donker is, gaat dat aan hen niet voorbij. En als die tijd een geesteloze tijd is, merk je dat ook bij hen. Wij zijn niet anders, niet beter dan de wereld om ons heen. Dat blijkt juist hier zo pijnlijk, ondanks het isolement dat we zoeken. Als het in de wereld regent, drupt het in de kerk. Dat gaat niet een van de kerken waarin we bevindelijk gereformeerden vinden, voorbij. Overal horen we de klacht over geestelijke dorheid en duisternis. In allerlei verslagen lezen we dat er mogelijk nog wel wat ritselingen van de Geest merkbaar zijn, maar dat het doorbrekende werk van de Geest teveel ontbreekt, met alle gevolgen voor gemeenten en ambtsdragers, voor ouders en kinderen.

Dat ligt niet aan de Geest. Dat ligt aan ons, mensen van deze tijd, Adamskinderen besmet met hetzelfde virus dat in de wereld zijn slachtoffers maakt. Daarom is er alle reden tot klagen, maar dan op de wijze van het Woord: 'Wat klaagt dan een levend mens, een iegelijk klage vanwege zijn zonde.' Wij staan de Geest tegen, bedroeven Hem, blussen Hem uit. Dat zijn overigens ook echt bevindelijke noties! Vooral de predikers mogen dat zichzelf aantrekken en zich op dit punt toetsen.

Hebben wij nog een boodschap of praten we maar wat? Geloven we nog dat het Gode behaagt door de dwaasheid van de prediking zalig te maken, of geloven we er eigenlijk niet meer in? Proberen we een beetje vlot te zijn en populair te worden? Praten we de mensen naar de mond door het te zeggen zoals men het graag hoort of staan we in de bediening der verzoening in het bewustzijn dat we verantwoordelijk zijn voor de zielen van hen die ons horen en die God naar dit woord zal oordelen? Zoeken we zelf de verborgen omgang van de Heere met die Hem vrezen, opdat we van daaruit geestelijke leiding kunnen geven in de opening van de Schriften?

Een probleem voor de bevindelijk gereformeerden is, dat ook uit hun kring niet weinig jongeren, die met een verstarde en gestolde bevindelijkheid waaraan het leven ontbreekt niets kunnen beginnen, op zoek naar iets echts, naar een boodschap, terecht komen in evangelische kringen. En dat is diep te betreuren, want daar wordt het gevoel wel aangesproken en daar worden wel emoties opgewekt, maar daar ontbreekt helaas maar al te veel het echte werk van de Heilige Geest, waardoor een mens zondaar wordt en naar Christus wordt uitgedreven om in Hem een volkomen Zaligmaker te vinden. En zo vervreemden onze jongeren van wat echte gereformeerde bevinding is en blijven ze in oppervlakkige emotie en menselijke activiteit steken. Bij wie ligt de oorzaak?

Een aparte problematiek van de bevindelijk gereformeerden is ook de enorme kerkelijke verdeeldheid binnen hun kring, waarbij enerzijds kerkelijke onverschilligheid het gevolg is en anderzijds het verlangen om zich tegenover elkaar te profileren als de meest bevindelijke en meest behoudende groep de verwijdering steeds groter maakt. Soms moeten uiterlijke kenmerken innerlijke leegheid bedekken, zoals Adam probeerde met zijn vijgenbladeren. Niet alleen de Heere doorziet dat; ook een deel van de jongeren ontmaskert dat met de scherpe blik die jongeren eigen is, terwijl anderen zich juist helemaal mee laten voeren in een wetticisme, dat zich steeds verder vervreemdt van het echte leven des geloofs, dat vooral naar jongeren toe zich zo teer en gunnend kan openbaren.

Er is veel reden tot verootmoediging, reden om samen de woorden van de biddende Daniël (Dan. 9) tot de onze te maken: 'Wij hebben gezondigd.' Om dan pleitend op Gods beloften te smeken: 'O, Heere, hoor; o Heere, vergeef; o Heere, merk toch op.'

Hebben de bevindelijk gereformeerden anno 2000 nog aantrekkingskracht? Het is mijn diepe overtuiging dat in de Schriftuurlijk-bevindelijke prediking, zoals

we daar in dit artikel over gesproken hebben, de enige maar ook grote aantrekkingskracht van de bevindelijk gereformeerden ligt. Juist op dit punt – en hier heeft uiteindelijk alles met alles te maken – ligt er een geweldige rijkdom in wat de Heere in de gereformeerde traditie van eeuwen in ons land geschonken heeft. Die erfenis omvat zoveel geestelijke schatten, dat het alleen maar een verarming zou betekenen, wanneer onze jongeren het in evangelische richting gaan zoeken.

Toen een paar evangelische dominees uit Canada jaren geleden ons land bezochten en tegenover een aantal predikanten uit de gereformeerde gezindte verslag deden van een opwekking in hun land en de boodschap die zij brachten, zei een van de aanwezige predikanten: Wat u ons vertelt, is ons niet vreemd; alleen, onze Catechismus leert het ons al jaren veel rijker. Dat woord is mij als toen jonge predikant diep in de ziel gezonken. Wij hebben van de Heere in de gereformeerde traditie door de eeuwen heen een rijkdom meegekregen, die we slechts tot grote schade van onszelf en van onze jongeren verwaarlozen kunnen. De Heere geve dat er weer zo gepreekt en geleefd mag worden. Hij is het waard en onze jongeren zijn erbij gebaat.

Eén ding hebben we daarbij nodig: de Heilige Geest!

Waar zijn de wachters op de muur, die nog in Pinksteren geloven,
nog uitzien naar het Licht van Boven,
nu hier Gods lampen langzaam doven?

Keer tot ons weer, de nacht is guur,
maar dat Uw storm ons wakker waaie,
Uw vuur ons louterend doorlaaie,
wil heilige onrust in ons zaaien.

Herschep ons, Geest, dit worde Uw uur. (A. Wapenaar)

De Nederlandse 'gereformeerde gezindte' in de wereldkerk

drs. C. Blenk

In onze tijd gaan velen, ook uit reformatische kring, naar het buitenland. Voor zaken of met vakantie. En van hen zijn er weer velen die overal in Europa geweest zijn. Ook in allerlei kerken. Een vraag: Kunnen we daar ook overal bevindelijk-gereformeerden ontmoeten? Alleen in de Schotse Free Church blijkt er sprake te zijn van herkenning. En die zijn dan nog niet eens verzuimd. Zo gezien is 'bevindelijk' slechts een smaldeel van gereformeerd. Dan hoeven wij niet verder te zoeken. Dan is de Hongaarse zusterkerk niet echt bevindelijk. En dan zijn de Engelse Strict-Baptists niet echt gereformeerd. Maar hoe zit het dan met ons? Zijn wij dan een Hollandse sekte? Nee toch?

Reformatisch wijst terug naar de Reformatie (en dat is weer een Augustinus-reveil!). Wij herkennen zeker bevinding in Europa's verleden: in Luthers Turmerlebnis en in de troost in de Heidelbergse Catechismus; ook bij nadere reformaties elders: in de aanneming-tot-kinderen in de Westminster Confessie, in de Busskampf van Duitse piëten.

Wij herkennen die bevinding vooral in Bunyans Christenreis: geestelijke ervaringen op de smalle weg naar de hemelstad! Dan is bevindelijk breder, zelfs breder dan gereformeerd! Ik kies daaruit drie ijkpunten' Heidelberg, Westminster en Bunyan. Alle drie niet-Nederlands en ... in vele talen vertaald.

De Reformatie: Europa-breed

a. De Reformatie begon niet hier, maar in Midden-Europa: in Duitsland met Luther en in Zwitserland met Zwingli. De Duitse minimale reformatie stond tegenover de Zwitserse maximale reformatie. Een Franse protestant leerde via Genève de ene kennen en via Straatsburg de andere: dat was Calvijn. Hij zocht een brug tussen die twee. Calvijn wilde dus geen derde reformatie, maar juist één. Doch hij bereikte alleen een overeenstemming, een consensus met de Zwitsers (Zürich, 1549), niet met de Duitsers. Zodoende bleven er dus toch twee soorten protestanten in Europa bestaan: Lutheranen en Calvinisten. Daar kwamen de Anglicanen dan nog bij.

Maar dat lag niet aan Calvijn: hij wilde wel naar Luther vliegen en voor

Engeland wel zeven zeeën oversteken. Calvinus oecumenicus dacht Europa-breed. Wat kwam ervan terecht?

- b. In Frankrijk, Calvijns vaderland, laaide het calvinisme op, maar het werd weer onderdrukt of verjaagd.
- c-e. Het hield juist stand in drie verre landen: de Nederlanden, Schotland en Hongarije. Waarom daar wel? Calvijn leerde een recht van opstand: de tirannie verdrijven. En deze drie konden dat van achter natuurlijke grenzen.
- f. Ook in Engeland was er in de anglicaanse kerk een Calvijns vleugel: de Puriteinen.

Kwam de Reformatie nu ook buiten Europa, zoals de Roomse missie? Nee, de reformatie deed niet aan zending, want: 1. zij moest zelf overleven; 2. zij had de missiekanalen, de kloosterorden, juist afgeschaft en 3. men had geen toegang tot Spaans-Portugese koloniën. 4. Men was ook tegen de missie wegens de 'apostolische successie'... Men achtte het zendingsbevel tijdgebonden...

De Reformatie; wel bevindelijk?

Was de Reformatie wel echt bevindelijk? Wij moeten inderdaad onze toestanden en termen niet terugprojecteren naar de zestiende eeuw. Men stond toen nog vóór het subject-object-denken van Descartes, dat leidde tot een scherpe onderscheiding tussen het subjectieve, het onderwerpelijke, en het objectieve, het voorwerpelijke. Maar men had wel degelijk Godservaring, diep en breed.

De reformatie had er 'kennis aan'!

Luther vroeg eerst: 'Hoe krijg ik een genadig God? Ben ik uitverkoren? Is mijn berouw wel echt?' Hij kwam in het klooster van Erfurt tot licht door zijn biechtvader, Von Staupitz, die hem hielp met 'kenmerken'. Maar de man bleef zelf rooms-katholiek!

Daarna had Luther een tweede worsteling in Wittenberg: nu ging het niet meer over verkiezing, maar over gerechtigheid. Hij ontdekte dat God die niet éist, maar juist schénkt! Wij noemen dat Luthers Turmerlebnis. Hij voelde zich als herboren. Maar... hij werd niet gereformeerd.

En Calvijn? Hij sprak van een plotselinge bekering. Maar hoe die in haar werk is gegaan, weten we niet echt. In zijn Psalmen-commentaar wordt Calvijn wel persoonlijk. Hij heet zelfs theoloog van de Geest. Maar hij was dat niet alleen: hij was ook theocraat.

De Heidelbergse Catechismus (1563) klinkt bevindelijker: persoonlijk, troostvol,

heilsordelijk. Net als bij Luther: ellende, verlossing en dankbaarheid. Ursinus en Olevianus wilden de Duitse Lutheranen winnen voor het meerdere licht. Wel bespreekt de Catechismus de bekering niet meer bij ellende of verlossing, maar bij de dankbaarheid. Het verbond (ontdekt door de Zwitserse Eidgenossen) blijft op de achtergrond. De verkiezing (ontdekt door vervolgde Hugenoten) wordt verzwegen. Men wilde de Duitsers hiermee niet afstoten.

De echt-Calvijns confessies, dus de Franse en Nederlands Geloofsbelijdenis, zijn meer heilshistorisch, dus niet zo bevindelijk. Was mede daarom een Nadere Reformatie zo gauw nodig?

Tweede reformaties: vroom

De Nederlands Nadere Reformatie was niet de enige vroomheidsbeweging in Europa.

- a. In de Lutherse traditie ontstond het Piëtisme: eerst al de liederen van (de anti-gereformeerde) Paul Gerhardt: *Beveel gerust uw wegen*, en Angelus Silezius: *Christus in het hart geboren*. Toen kwamen de gezelschappen (collegia piëtatis) van Spener en Francke (1690), met nadruk op Busskampf, Wiedergeburt und Bekehrung. Dit Duitse piëtisme greep veel meer terug op Luther dan onze Nadere Reformatie dat deed op Calvijn! Maar beide bleven in de kerk.

Deze bevinding in Duitsland is – anders dan in Dordt en Westminster – niet verbonden aan uitverkiezing!

- b. Ook de anglicaanse puriteinen waren bevindelijk: zie Perkins. De Westminster Confession mag ook bevindelijk-gereformeerd heten: vanwege het accent op de effectieve (= inwendige) roeping en het spreken over een aanneming tot kinderen en verzegeling door de Geest na de rechtvaardiging. Zouden zij (met Schotse steun) alsnog winnen op de Westminster Synode (1643-49)? Dat toch niet.

Uit de anglicaanse staatskerk ontstonden in de zeventiende eeuw vrije kerken: Baptisten, Congregationalisten en Methodisten.

Maar mogen die dissenters nog wel Calvijns heten? John Owen was congregationalist, laagkerkelijk. Hij begon bij de enkele gelovige en stelde het gevoel soms boven het geloof. John Bunyan (1628-1688) was baptist. Hij schreef – o.i.v. Luther – in de gevangenis een hele Christenreis: met Sinä's bliksem vóór de smalle poort en Golgotha erna! Oerbevindelijk, maar niet oergereformeerd. Later, in de negentiende eeuw, waren strict baptists als Philpot zeer 'experiental', met kenmerken ('tokens'). Maar ook de ruimere baptist Spurgeon was bevindelijk: denk aan de gulden keten: roeping, rechtvaardiging enz. Maar zij waren niet echt gereformeerd! Want een andere doopvisie werkt door in een andere wetsvisie (niet

voor 'reborn') en in een andere kerkvisie (alleen van 'reborn', ter beoordeling van anderen) en zelfs in een andere staatsvisie (geen theocratie).

Men kan de cirkel nog breder trekken. Feitelijk hebben alle kerken ervaringsstromingen, vroomheidsbewegingen: middeleeuwse moderne devotie, Grieks-orthodoxe mystiek en rooms-katholieke contemplatie, in kloostergebeden en meditatieën. Maar waar ligt dan nog de grens? Wat is de norm? Toch het Woord Gods! Kan religieus gevoel bij een icoon of bij de misviering wel de toets van dat Woord doorstaan? Dan is het ijkpunt dus: Schriftuurlijk-bevindelijk. Dat kan dus ook Luthers of baptistisch zijn.

Uitbreiding buiten Europa

In de zeventiende eeuw kwam het protestantisme toch ook buiten Europa! Toen protestantse zeemogendheden (Holland en Engeland) koloniën kregen, zagen handelscompagnieën en predikanten hier een taak. Wat de Reformatie niet zag, ontdekte de Nadere Reformatie.

Naast anglicanen koloniseerden ook vervolgde Britse dissenters in Amerika: de Pilgrimfathers waren congregationalist. Nederlanders gingen naar Zuid-Afrika en stichtten daar (blanke) gereformeerde kerken. Pas in de achttiende eeuw kwam de zending op.

Niet de historische kerken, maar verachte Duitse piëtisten en Britse baptisten (Carey) gingen het doen: in Deens- of Brits-Indië. Juist toen de roomse missie stagneerde (de Jezuïetenorde werd in 1773 zelfs opgeheven), begon de protestantse. En wat de missie niet deed, deed de zending: de Bijbel vertalen. 'Wat de Reformatie twee eeuwen verzuimde, haalden zij in twintig jaar in.' In de negentiende eeuw leidde Erweckung en Revival tot zending: maar dan door genootschappen. Het was pionierszending.

Modern imperialisme baande de weg, met name in Engeland. 'Brittannia rules the waves'. De Indische Oceaan werd een Britse binnenzee. Protestants Great-Brittain had het grootste werkterrein.

Amerika, dat tegen dit (Europese) imperialisme gekant was, deed des te meer aan zending. Bij de Second Awakening ontstond in samenwerking met oud-calvinisten de Amerikaanse zending: over de Pacific naar Azië.

De Student Volunteer Movement van John Mott (methodist) bepleitte 'evangelising the world in this generation' (1900).

Afrika werd pas ontsloten na de afschaffing van de slavernij (1834), maar nog vóór het imperialisme (Livingstone was een Schotse congregationalist). Azië werd pas ontsloten na de opening van China en Japan (1820). Hudson Taylor, methodist,

startte de faith mission. Maar in Azië was meer weerstand van oude culturen en religies dan in Afrika.

Deed het Calvinisme ook mee?

- a. Amerikaanse kerken werkten vooral in Japan, China en Korea. In Korea sloeg het echt in. De bekende zendeling Nevius maakte de jonge kerk direct zelfstandig: het Nevius-systeem. Nog zijn de leiders van de grootste kerken afgestudeerden van Calvin-college: christian reformed.
- b. Nederlandse kerken werkten in Nederlands-Indië, het grootste islamland ter wereld. Eerst werd Java territoriaal verdeeld onder de gereformeerde en de hervormde zending. Na de pacificatie van de heidense buitengebieden (1900) werd Toradja-land territoriaal verdeeld onder zendingen uit de hervormde-gereformeerde richting in de Nederlandse Hervormde Kerk en zendingen uit de Christelijke Gereformeerde Kerken.
Zij werkten met de drie Formulieren van Eenheid.
Zijn deze jonge kerken nu ook bevindelijk-gereformeerd?
Dr. B. Plaisier, die er werkte en erop promoveerde, zegt ervan: Ja, maar met eigen interpretatie. In Sulawesi ontstond een eigen Toraja-belijdenis; op Java is de Heidelbergse Catechismus aangepast.
- c. De Schotse presbyterianen zagen reeds vanaf 1810 zending als taak van de kerk (de Church of Scotland en de Free Church werkten hier samen). Zij richtten zich vooral op zwart Afrika: Nigeria, Uganda en, in het voetspoor van Livingstone, vooral Malawi. De Blantyre Mission van dr. D.C. Scott heet wel 'het beste zendingswerk'. Hij was al in 1900 voor afrikanisatie. Maar kreeg het thuisfront tegen...

Zending leidde ook tot oecumene. Eerst bundelden zich kerkenfamilies: de anglicaanse Lambeth-conferenties (1867), de Reformed-Presbyterian Alliance (1875) enz. In 1910 kwam in Edinburgh de eerste wereldzendingsconferentie bijeen: met wereldwijde strategie, maar nog blank. In de tweede, te Jeruzalem (1928), waren de jonge kerken erbij. Op de derde, in India (Tambora, 1938), bleek het christelijk geloof voor het eerst echt wereldwijd. Christendom, hoe westers ook gestempeld, kon wortelen in andere culturen! De Nederlander Kraemer schreef hiervoor: *The Christian message in a non-christian world*.

Maar de Nederlandse gereformeerde gezindte stond merendeels buiten deze oecumene. Wel ontstond in 1946 de Reformed Oecumenical Synod (nu: Council) van de Gereformeerde Kerken met o.a. haar dochterkerken. De Christelijke Gereformeerde Kerken braken hiermee in 1988 en zochten een van de zes andere samenwerkingsverbanden.

Wat is er nu nog over van de Reformatie in Europa?

In Lutherse kerken overleefde het piëtisme de Verlichting, in Duitsland gebundeld in de Gnadauer Gemeinschaft, 1888, door het IJzeren Gordijn verdeeld, maar door de Wende herenigd. Er zijn ook Freikirchen. Een Evangelische Allianz bundelt samen.

De drie genoemde Calvinse kerken in Schotland, Nederland en Hongarije voelden zich – hoewel minderheden – nog lang kern van de natie. Maar hoe verging het hun?

1. In Schotland ontstonden twee afscheidingen: Secession (1733) en Disruption (1843). Maar de Schotse Kuyper, Chalmers, is juist afgescheiden ter wille van 'church-extension' en was een sociaal bewogen evangelical en minder dogmatisch.

Voor de Free Presbyterian Church (met psalmen zonder orgel) is bevindelijk. Schotland kent geen christelijke school of partij, dus ook geen verzuiling.

In de Anglicaanse Kerk trekken evangelicals de lijn van de puriteinen door. Packer bewondert Owen. De leider is John Stott. Zij hebben meer evangelisatiedrang. Strikter is de Leycester-conferentie, met een stekje in Frankrijk: de Pastorale van Dijon.

2. In Nederland ontstonden – naast een Reveil – ook twee afscheidingen: 1834 en 1886, net als in Schotland. Maar hier kwam nog meer versplintering: 1892, 1926, 1944, 1953, 1967! Het neo-calvinisme ging uit van de antithese in de politiek. Die verzuiling is na de oorlog wel doorbroken, maar de wig werkt door: Nederland als gidsland van de secularisatie.

Bevindelijk-gereformeerden combineren de tucht van Calvin en de verkiezing van Dordt met de bevinding van de Nadere Reformatie en de verzuiling van het neo-calvinisme: een unieke mengeling.

3. De Hongaarse hervormde kerk bleef lang door Habsburgers of Turken overheerst ('Liever Turks dan paaps'). Het opstandsvuur bleef branden. Kerk en volk werden pas in de late negentiende eeuw vrij. In de hoofdstad Boedapest werd toen buiten de singels een eerste Calvin-kerk gebouwd. De Hongaarse hervormde kerk hield bisschoppen en kreeg geen diakenen; zij kreeg wel gezangen, maar geen modernisme. Anders dan in Hongarije en Nederland waren hier geen afscheidingen. De Hongaarse Kuyper, Sebástyen, bleef binnen de hervormde kerk.

Maar na de Eerste Wereldoorlog werd de Donau-monarchie ontbonden. Groot-Hongarije werd verkleind en dus werd ook de kerk verknipt.

Na de Tweede Wereldoorlog werden allen 40 jaar overheerst door het Sovjet-communisme. De kardinaal was tegen, de hervormde synode vóór...

Na de Opstand (1956) werkten bisschoppen mee (als 'dienst'), het volk niet.

Na de Wende (1989) kreeg de kerk haar scholen en faculteiten weer terug. In deze Hongaarse kerken wordt nu naast westerse ideeën ook (Duits) piëtisme ingevoerd: de Hongaarse Bibelbund; en de beweging Bethanië in Roemenië.

Gebruikte literatuur

W. Balke e.a., *Luther en het gereformeerd protestantisme*, Den Haag 1982

Jean ~ Jacques Bauswein en Lucas Visscher, *The Reformed Family Worldwide*, Grand-Rapids 1999

Hans-Werner Gensichen, *Missionsgeschichte der neueren Zeit*, Göttingen, 2e druk 1969

W.F. Golterman, *Eenheid in de chaos der kerken*, Haarlem 1962

J. Herbert Kane, *A concise history of the christian World Mission*, Grand-Rapids, 4e druk, 1983

Kenneth Scott Latourette, *Christianity in a Revolutionary Age*, Grand-Rapids, 5 delen, 3e druk, 1976

C.A. van der Sluijs, *Charles Haddon Spurgeon*, Kampen 1987

H.A. Wiersinga, *Geschiedenis van de zending*, Kampen 1959

De kracht en de zwakte van de gereformeerde gezindte

ds. C. den Boer

De gereformeerde gezindheid

Wat ik versta onder de 'gereformeerde gezindheid' zal uit het vervolg van mijn verhaal duidelijk worden. Zie de onderdelen *Kenmerk* (de kracht van de gereformeerde gezindte).

Ik begin dus niet met het geven van afgrenzingen. Ik benader het begrip vanuit de wortel. Gereformeerd gezind is: wat doet op en gelovig leeft uit de gereformeerde, Calvinse belijdenis in de kerken der Reformatie van ons land in het bijzonder. Wie gereformeerd gezind is, is aanspreekbaar op die belijdenis.¹

Of zoals Groen van Prinsterer het formuleerde: geen formulier-rechtzinnigheid zonder meer (= dode orthodoxie), maar levende geloofswaarheden, in de formuleren verkondigd.²

1. Wat is gereformeerde gezindheid? Het begrip is ontstaan rondom de Afscheiding (eerste helft 19e eeuw). De 'auctor intellectualis' is Groen van Prinsterer. In dit begrip wordt de nadruk gelegd op de gezindheid boven kerkelijke verdeeldheid (genootschappelijkheid) uit: de (hervormde of) gereformeerde gezindheid binnen en buiten de Hervormde Kerk (1837). Zij wil aanspreekbaar zijn op de 'religie van de belijdenis' (drie Formulieren van Enigheid; de Dordtse Leerregels niet als een overtuigendheid uitgezonderd), de belijdenis van de drie-enige God met als stralend middelpunt het Hoofd van de Kerk, Jezus Christus, Die ons door de Heilige Geest doet leven uit het geloof. Ds. G. Boer *De gereformeerde Gezindte nu en in de toekomst* (Huizen 1964):

'Wij zijn ten diepste gereformeerd, omdat Woord en Geest ons te sterk geworden zijn en ons reformeren naar God toe, naar Christus toe, naar het Woord toe.' 'Meer dan andere landen zijn wij gezegend met de regenerende kracht van Gods Heilige Geest en met een verstaan van het Evangelie, dat o.a. zijn neerslag vond en vindt in de belijdenis en het belijden van de Kerk'. 'Alles wat in de belijdenis voorhanden is en wat niet, of nog niet en niet meer in de prediking van nu wordt verkondigd als de schat van het Evangelie, dat wordt – kerkelijk gezien – slapend bezit' (straks vergeten, bestreden, geëlimineerd bezit).

2. Zie hierover *Tien keer Gereformeerd*; een publicatie van de Gereformeerde Bond (bundeling van artikelen in *De Waarheidsvriend*); Kampen 1973. De bundel bevat reacties op vragen als: Is de eenheid van de gereformeerde belijders alleen een geestelijke eenheid of moet die ook kerkelijke consequenties hebben? Is er gezien de ontwikkelingen in de Hervormde Kerk en de gescheiden

In de onderdelen *Marginalisering* doe ik een poging om zwakten in de gereformeerde gezindte op het spoor te komen (toegespijst op de rechter- en linkerflank). In de onderdelen *Uitdaging* wil ik proberen sluimerende krachten binnen de gereformeerde gezindte wakker te roepen.

I. Haar boodschap (die van de Reformatie)

I.A. Kenmerk

De 'kernenergie' van de gereformeerde gezindte ligt in een boodschap waarmee zij midden in het bonte gewoel van kerk en wereld wil staan: de bijbelse bevrijdende boodschap van vrije genade, van genade overvloeiende voor de grootste der zondaren. De boodschap van de drie 'sola's' van de Reformatie. Die staan hoog in haar vaandel geschreven. Daarover wil zij gewaakt hebben, pastoraal/diakonaal. De trinitarische zelfopenbaring van de levende God.

'*Sola scriptura*' – de Schrift alleen. Gereformeerd gezind betekent: bijbelgetrouw. Schriftkritiek, in welke vorm ook, is ondergraving van het *fundament* van elk kerkelijk en geestelijk leven.

'*Sola gratia*' – genade alleen. Gereformeerd gezind houdt in: volstrekt aangewezen willen zijn op de van Gods kant komende genade, soeverein en vrijmachtig. In de rechtvaardiging van de goddeloze, de dubbele verkiezing, de wedergeboorte als een eenzijdig werk van God in de ziel (Dordtse Leerregels, III/IV, 11). Iedere vorm van pelagianisme/arminianisme is vertroebeling van de *bron* van elk kerkelijk en geestelijk leven.

'*Sola fide*' – door het geloof alleen. Gereformeerd gezind is: leven uit het geloof dat het verzoeningswerk van Jezus Christus genoeg is om mee voor God te bestaan. Dat geeft heilzame ontspannenheid en tevens heilige ingespannenheid. Waar geloof is een werkzaam geloof. Het draait om de rechtvaardiging, het gaat om de heiliging (de heiliging van Gods Naam op heel de aarde). In dit alles ligt de *vitaliteit* van elk kerkelijk en geestelijk leven.

kerken reden om de motieven van Afscheiding en Doleantie nog weer eens onder ogen te zien en is er binnen het raam van het gereformeerd belijden ruimte voor een legitieme pluriformiteit? Volgens prof. dr. G. Dekker zijn er thans: orthodox-gereformeerden, bevindelijk-gereformeerden en modern gereformeerden.

Als deze boodschap niet onverkort (ondubbelzinnig) gepredikt wordt, boeten wij aan kracht in. Hier ligt de katholiciteit en uniciteit van de gereformeerde gezindheid. Daarin blijven wij verbonden met de kerk der eeuwen (de Vroege Kerk, de Reformatie, het puritanisme) en dat maakt het bestaan van de gereformeerde gezindte 'up to date'. Dat geeft ons ook de rechte gezamenlijkheid.

I.B. Marginalisering

Deze gezindheid blijkt telkens weer in onze achterhoede gemarginaliseerd te zijn, in deze zin dat er wat aan toegevoegd is, dat er een selectie gemaakt wordt van bepaalde onderdelen van de belijdenis of ook dat er iets van die belijdenis wordt afgedaan. We zien dit:

- a) rechts: in het hypercalvinisme/ ultra-gereformeerdheid:
 - de Bijbel is Bij-bel. Het komt erop aan, dat de mens door de Heilige Geest op een buitengewone wijze wordt wedergeboren (Woord en Geest los van elkaar);
 - Gods genade is verworven door Christus, maar wordt alleen aan de uitverkorenen aangeboden; er is geen algemeen aanbod van genade; de beloften alleen zijn niet genoeg; wees geen 'Christus-mannetje';
 - een ware gelovige komt er, al zou hij de halve wereld uitmoorden.
- b) links: in een imput van arminiaanse evangelische bewegingen:
 - de Bijbel alleen. Wat er in de traditie van de kerk, de eeuwen door, aan Bijbeluitleg is te vinden, heeft weinig betekenis;
 - Gods genade is voor iedereen. 'God heeft u lief.' Soms heilsuniversalistisch (geen hel);
 - geloven is gevolg van een samenspel tussen God en mens; 'kies voor Jezus';
 - wie de bijzondere gaven van de Geest ontvangen heeft, gelooft pas 'echt'.

I.C. Uitdaging

Telkens beweegt de gereformeerde gezindte zich tussen deze twee klippen als tussen Scylla en Charibdis.

Mijns inziens doen we er goed aan ons weer opnieuw intensief bezig te houden met de brief van Paulus aan de Romeinen.

Dat kan naar alle kanten genezend werken. Daarin gaat het immers centraal om de vraag: waar is Gods gerechtigheid op de aarde te vinden? Antwoord: niet in Israël (onder de wet), niet in het heidendom (zonder de wet); maar in de ene

Israëliet Jezus Christus, in Zijn volbrachte verzoeningswerk. Wie de armen van geloof om Hem slaat, is rechtvaardig voor God, al is hij goddeloos. In hem komt Gods gerechtigheid overeind (heiliging in gebrokenheid). Hij is de Geestrijke mens (uit Israël en de volkerenwereld), in Wie Gods verkiezend welbehagen zich uitwerkt.

Deze samenvatting en kern van het Evangelie is een goed geneesmiddel tegen onze achterhoedse ketterijen. Tegen het logisch willen maken van de verkiezingsleer en tegen heilsuniversalisme, tegen de inperking van het vrije, ongereserveerde genadeaanbod en tegen de leer van de vrije wil.

Een bijzondere uitdaging voor de gereformeerde gezinden in onze tijd is: hoe brengen wij de boodschap van zonde en genade zo:

- dat zonde iets concreets is (geen lot, maar schuld);
- dat genade doorleefde werkelijkheid is?

Hier dus de vraag naar de landingsbaan van het Evangelie ('de boodschap en de kloof'). Kenmerkend voor de gereformeerde gezindheid is in alle gevallen dat de heilige wet van God in ere gehouden dient te worden. In de gereformeerde prediking komt Gods wet (niet alleen ter ontdekking, maar ook als regel der dankbaarheid) aan de orde.

Daarop heeft ds. G. Boer indertijd in zijn discussie met H. Berkhof over de midden-orthoxie uitdrukkelijk gewezen. Onzes inziens ligt hier voor ons allen een heilige opdracht. En het kon wel eens zijn dat wij ons minder zorg hebben te maken over de vraag hoe wij de postmoderne mens van onze tijd en ook onze refojongeren kunnen bereiken, naar mate wij bereid zijn om hun te leren wat waarden en normen zijn (zingevingsvragen) en wat het betekent om hartelijk te leven uit de heilfontein, ons in Christus Jezus geschonken.

Dat laatste houdt ook in dat we niet alleen tot Christus wensen te komen, maar ook uit Hem zoeken te leven.

In dit beginsel ligt het antwoord op de uitdagingen die op ons afkomen aan het eind van het tweede millennium. De belijdenis van de Reformatie mag geen 'slapend bezit' zijn (G. Boer in *De Gereformeerde Gezindte nu en in de toekomst*).

II. Haar confessioneel gehalte (van drie formulieren)

II.A. Kenmerk

Ik kan me geen gereformeerde gezindheid voorstellen die niet georiënteerd wil zijn op de belijdenis van de Gereformeerde (Calvinistische) Kerk in Nederland: de drie Formulieren van Eenheid. De confessie is haar kloppend hart. Dat is in beginsel iets gezamenlijks en samenbindends. Even afgedacht van de vraag hoe en in welke mate het alleenrecht van deze belijdenis in de kerken van de gereformeerde gezindte functioneert (ondertekening van de formulieren door ambtsdragers, ja dan nee; plaats in de kerkorde, in de catechese en in de eredienst o.a.).

Hoe vaak lezen we niet ook in statuten van instellingen uit deze hoek: Gods Woord, opgevat naar de drie Formulieren van Eenheid... De gereformeerde belijdenis is (in deze volgorde): 'een lied om te zingen, een staf om te gaan en een stok om te slaan' (O. Noordmans).

Dogmatisch (wat de leer betreft) staan hierin de belangrijkste stukken van de geloofsleer op een rij. Een dronk uit een schaal waters (Gods Woord). In principe is alles gezegd. Formulering daarvan is steeds in de kerk der eeuwen als een 'must' ervaren (afweer van dwalingen ook). We weten waaraan we elkaar hebben te houden. Bovendien moet de Kerk een gezicht hebben; de buitenwacht moet weten wat men aan ons heeft. Ondubbelzinnig en onbekrompen.

De belijdenis is 'de hartekreet', de 'zielsuitdrukking', het 'Godverheerlijkend getuigenis' van de naar Gods Woord ge-re-formeerde kerken; 'haar kenmerk, haar banier en haar verenigingspunt' (prof. C. Veenhof in *Tien keer Gereformeerd*; zie noot 2).

Daarin is de gereformeerde gezindheid onderscheiden van liberale stromingen (het woord 'liberaal' zegt genoeg) en in het algemeen van evangelische bewegingen/gemeenten. De laatste hebben vaak belijdenis-vrees (het hebben van een belijdenis als akkoord van gemeenschap kan afsnoering van de spontaneïteit van geloven teweegbrengen; zo echter niet de anglicaanse 'evangelicalen').

In de gereformeerde gezindheid heerst het besef dat geloof zowel 'fides qua' is (het geloof als relatie; ervaring) als ook 'fides quae' (inhoud van het geloof; geloofskennis). Het geloof heeft een kennis-element (zie Heidelbergse Catechismus, zondag 7) dat gestalte krijgt in het dogma van de kerk. Zie het kennis-debat van onze tijd. Verder is het waar: 'non in intellectu, quod non prius in sensu' [niets

komt in het verstand/ hart dat niet eerst in de zinnen, de betekeniswereld/ ervaring van het ik is geweest].

'Een reformatisch christen is een belijdend christen. Beslist, hardnekkig, vastberaden.' (A.A. van Ruler).

II.B. Marginalisering

De belijdenis, zoals boven omschreven, komt echter in onze achterhoede nogal eens op de tocht te staan:

a) rechts: in de rechterflank van de gereformeerde gezindte is er sprake van 'confessionalisme', waarin de belijdenis als een dwangbuis, als een bunker, als gestolde waarheid functioneert. De religie van de belijdenis (het hart) klinkt dan niet meer mee. De waarheid is hard geworden. En ze wordt niet meer in haar totaliteit beleefd.

Wij mogen ons wel afvragen wat er waar is van wat A.A. van Ruler schrijft, namelijk dat de mensen van de gereformeerde reformatie allemaal het slop zijn ingerend van het confessionalisme: zij hebben alles vastgezet op de zuivere leer, op de ene kaart van de leerstellige geformuleerde waarheid.

Zijn de ultra-gereformeerden gaandeweg niet gekomen tot een zeer bepaalde interpretatie van de gereformeerde interpretatie van het evangelie?

Vaak zijn het enkele leerstellingen uit de confessie die tot de hoogste macht worden verheven, terwijl veel andere zaken blijven liggen (bijvoorbeeld inzake het verbond, de heiliging, het sacrament, de liturgie, de ambten). Zij hebben een confessie uit de confessie geselecteerd. 'Een confessie van eigen maaksel': de aloude waarheid.

Enkele vragen:

a. Waarom hebben de Gereformeerden Gemeenten aanvullende artikelen opgesteld over het verbond?

b. Komen de drie belijdenisgeschriften van de Nederlandse Gereformeerde Kerken in kerk en school onder ons inderdaad nog wel in al hun diepte en breedte aan de orde?

b) links: aan de linkerkant van de gereformeerde gezindte signaleren we afkalving van belijdeniskernen. Zo is in de Gereformeerde Kerken in Nederland in 1905 artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (over de taak van de overheid) ingekort ('om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst...') en is in 1977 de dubbele verkiezing tussen haken gezet. Om verder maar te zwijgen over alle deconfessionalisering van de GKN sinds de jaren zestig.

Verder kunnen we ons afvragen hoeveel vraagtekens er ook, onder belijdenisgetrouwen tegenwoordig niet worden gezet bij wat in de drie Formulieren van Eenheid wordt beleden op het punt van de voorzienigheid (zondag 10 Heidelbergse Catechismus), van de Dordtse leer betreffende verkiezing en wedergeboorte, van het leven na dit leven (de hemel voor de doden die in de Heere sterven; de hel als plaats van eeuwige pijn).

N.B.

De belijdenis is het gemeenschappelijk 'bezit' van de gehele gereformeerde gezindheid. Veranderingen daarin aanbrengen door een kerk op haar eentje is zeer ongewenst. De belijdenis is indertijd in Dordt aanvaard in aanwezigheid van vertegenwoordigers uit buitenlandse kerken (oecumene).

Ook geeft het te denken, als het EO-onderzoek *De boodschap en de kloof* constateert dat 55 % van de EO-achterban een vrouwelijke dominee bijbels niet verkeerd acht en de helft van de ondervraagde vrijgemaakte EO-leden niet gekant is tegen een vrouw op de kansel. De praktijk wint het hier van kennelijk van de leer.

II.C. Uitdaging

Van groot belang acht ik voor de gereformeerde gezinden nu, dat zij de belijdenis constant toetsen. Zo is zij van oorsprong ook bedoeld. Van de Schrift naar de belijdenis (niet omgekeerd).

Prioriteiten mogen daarin mijns inziens zijn:

- de hermeneutiek (het geheel van uitlegkundige regels waarmee de boodschap van de Schrift verstaanbaar kan worden gemaakt voor nu). Wie hermeneutisch dwaalt, heeft confessioneel geen been meer om op te staan. Bijvoorbeeld: hoe lezen wij de brief aan de Romeinen (op het punt van de verkiezing)? En: zeggen Genesis 1-3 ons werkelijk wat Paulus ons voorhoudt over de man-vrouw-verhouding?
- de vragen rondom thema's die niet of nauwelijks aan de orde komen in de belijdenis, maar waarover de kerk zich wel degelijk ook dient uit te spreken. Ik noem hier alleen: de vraag naar de verhouding van Kerk en Israël. Heb ik het mis, als ik zeg dat de bezinning zich op dit punt onder ons gelukkig in goede banen beweegt (geen vervangingsleer; geen twee-wegenleer)?

Een andere uitdaging waarvoor de gereformeerde gezindte in onze tijd staat, is, dunkt mij, de vertolking van de gereformeerde waarheid in een postmoderne wereld, die antidogmatisch is ingesteld.

Kenmerkend is, naar men zegt, voor postmoderniteit: individualisme, relativisme, fragmentarisme. Niet meer: het collectieve (gemeenschappelijke waarden en normen); niet meer: het zoeken naar objectief geldende waarheid. Maar wel: religieuze beleving in allerlei individuele vormen (in elke godsdienst zit wel iets van mijn gading).

Kan men in zo'n tijd nog met de aloude gereformeerde waarheid aankomen? Ik beantwoord die vraag met 'ja'. Maar ik worstel tevens met de vraag langs welke weg ik die postmoderne mens daarmee kan bereiken.

Hoe kan ik de waarde van Gods exclusieve Waarheid, hoe kan ik de normen van God mijn Schepper, die mijn leven zinvol maken, aanreiken aan een naar geborgenheid zoekende mens die er geen begrip van heeft dat een wet ergens op slaat? Kan ik aansluiten bij het weer opkomend verlangen bij de mens van de millenniumwisseling om weer terug te keren tot een waardevast en genormeerd bestaan?

III. Haar bevindelijke gestalte (een hartenzaak)

III.A. Kenmerk

Gereformeerd gezind is bevindelijk getint; bevindelijk in de zin van: 'Hoor, wat mij God deed ondervinden...' Bevindelijk ook in de zin van: dagelijks levend in een Godgewijd leven. Dat zou ik willen noemen: de vitaliteit van de gereformeerde gezinden.

Bevinding wordt gekenmerkt door het hebben van geloofservaringen waarover men ook zijn mond kan opendoen. Daarbij gaat het niet zelden door grote diepten (tot en met Godsverlating), maar mag het ook komen tot grote hoogten (thuiskomen aan Gods Vaderhart). 'Het heeft God behaagd Zijn Zoon in mij te openbaren' (Gal.1:15v).

Kenmerkend echter is door alles heen: de zekerheid van Gods heil en de zekerheid van het geloof. Dat hoort bij het wezen van het geloof, dat zelfs in tijden van geestelijke verdorring niet weg is. Dat te zeggen, ligt in de lijn van wat Calvijn en o.a. de Dordtse Leerregels ons voorhouden.

• Dit ware geloof heeft het voor het zeggen in de gereformeerde gezindheid. Het heeft de wereld, de duivel en het eigen hart vaak tegen. Maar het heeft het Woord van de levende God mee.

Het draagt in een 'inwonende' Christus in het hart en in een daadwerkelijke levensheiliging van Zijn Geest de kentekenen van het geestelijke leven.

Kenmerkend voor een gereformeerd geloofsleven is het hebben van kennis (zie boven). Maar kenmerkend daarvoor is ook: een 'gevoelig' en authentiek leven. Mijns inziens maakt dit dat de gereformeerde religie niet uit de tijd, maar juist hoogst actueel is. Juist in een uiterst gevoelige tijd als waarin wij leven en waarin het authentieke aandacht krijgt. Juist in een tijd van diep verval van waarden en normen. Denk vooral ook aan onze jongeren.

III.B. Marginalisering

Dit hooggestemde geloofsleven werd en komt in de flanken van de gereformeerde gezindte nogal eens in de marge terecht:

a) rechts: waar het begrip 'bevindelijk gereformeerd' gereserveerd wordt voor een bevolkingsgroep die SGP-minded is en herkenbaar aan standpunten op levensbeschouwelijk terrein. Een groepering in het isolement, die zich steeds bedreigd voelt;

- er bestaat een prediking die de twijfel veiliger vindt dan zekerheid. Het kenmerk van de twijfel krijgt dan voorrang op het kenmerk van de zekerheid. Men hoort hier vaker wat het niet is dan wat het wel is.
- voor alle zekerheid schuilt men liever weg in uiterlijke kenmerken (opvattingen over verzekeren, staking, inenting, bioscoopbezoek, tv-bezit). Dat lijkt ons te kunnen behoeden voor wereldgelijkvormigheid. Bevindelijkheid van de buitenkant, waar het hart vooreerst niet mee van doen heeft. Een geestelijk gesprek in het gezin - van hart tot hart - komt zelden voor.
- met straffe hand worden regels en gedragspatronen opgelegd aan kinderen. Het kind des verbonds is uitwendig lid van een uitwendige kerk. Het Heilig Avondmaal is los gemaakt van het bevel: 'Doe dit tot Mijn gedachtenis.' Grotere deelname aan het Heilig Avondmaal wordt gezien als teken van geestelijke achteruitgang.³

3. Zie hierover het verslag van het minisymposium *De eeuw in het hart* (maandag 5 oktober 1998; t.g.v. het 25-jarig jubileum bij het Reformatorisch Dagblad van dr. C.S.L. Janse, hoofdredacteur van het RD). Een symposium naar aanleiding van de uitkomsten van de in 1998 gehouden RD enquête onder leerlingen van verschillende reformatorische scholen en hun ouders (de 'bevindelijk gereformeerden' = SGP-georiënteerden). Hieruit blijkt, dat er - vergeleken met de uitslag van de in 1981 gehouden enquête over de emancipatie van de 'bevindelijk gereformeerden' (i.v.m. de dissertatie van Janse) - sprake is van verschuivingen, c.q. assimilatie in het waarden en gedragspatroon aan de omringende cultuur (volgen op afstand of een stille revolutie; staat de 'refodijk' op springen?). Er is sprake van een verdergaande assimilatie, ondanks veel eigen orga-

b) links: in kringen waar de subjectiviteit van het geloof een sterk gevoelsmatig karakter draagt:

- twijfel (ook aan het feit dat je een kind van God bent) is zonde;
- het kruis (Golgotha) en de bekering zijn gepasseerde stadia; daar moet het niet altijd over gaan in de prediking; met alle gevaren van gearriveerdheid;
- een christen leeft onder het Evangelie, niet meer onder de wet; het Oude Testament is vervangen door het Nieuwe Testament (leven uit de Geest).

III.C. Uitdaging

1. 'Och, dat al het volk profeten ware.' A.A. van Ruler wijst ons in zijn alom bekende verhaal over 'ultra-gereformeerd en vrijzinnig' op de tirannie van de geestelijke mens. Die ben ik ook wel tegengekomen. Maar ik heb ook eenvoudige kinderen van God ontmoet, die als ware profeten door hun getuigenis een stempel zetten op een gemeente en regio. Waar zijn die profeten vandaag?

2. Wij voelen ons geroepen om meer en meer gestalte te geven aan het algemeen 'priesterschap' van gelovigen. (zie hierover o.a. artikel 28 NGB) Inschakeling van door Gods Geest begaafde gemeenteleden (in goede samenhang en samengang met de ambten), zowel van mannen als van vrouwen, kan de kerk zeer ten goede komen. De velden zijn wit om te oogsten. Vooral op het punt

nisaties. Een meerderheid heeft geen bezwaar tegen: bioscoopbezoek, vrouwelijk kamerlidmaatschap, verzekeren, inenten. Een groeiende minderheid is voor gebruik van voorbehoedsmiddelen (inperking van gezinsgrootte). Slechts 54 % (tegen 65 % in 1981) ziet grote deelname aan het Heilig Avondmaal als een slecht teken. Zingen van gezangen tijdens de eredienst en een nieuwe Bijbelvertaling: een groeiend aantal voor. De vrouw in het ambt worden door 48 % van de jongeren afgewezen (van de ouders 81 % tegen; in 1981: 92 %). 53 % (van de ouders 69 %) stelt dat men zich nergens anders thuis voelt dan in de eigen kerk.

Onder de jongere bevindelijken is 80 % het er niet mee eens dat het voor een meisje minder belangrijk is een goede schoolopleiding te krijgen dan voor een jongen. 75 % heeft geen principieel bezwaar tegen vrouwelijk kamerlidmaatschap. Een groeiende minderheid (ook onder ouders) twijfelt over de plicht van vrouwen om een hoofddeksel te dragen tijdens kerkdiensten. En is zelfs ruimte voor vrouwelijke ambtsdragers. Er is - samengevat - spraken van:

a) beginnende twijfel aan de historische betrouwbaarheid van de Bijbel, aan het goed recht van kerkelijke gewoonten, aan de uitsluiting van de vrouw uit het ambt. b) liberalisering van opvattingen over verzekeren, staken, inenten, bioscoopbezoek, tv-bezit, gebruik van voorbehoedsmiddelen.

Prof. dr. G. Dekker, socioloog, stelde tijdens dit symposium dat sociaal en cultureel persisteren goed mogelijk is door een zekere assimilatie: het oude wezen bewaren in nieuwe vormen, veranderen om gelijk te blijven.

van de inschakeling van de vrouw in kerkenwerk is het tegrein in de gereformeerde traditie braak blijven liggen. Van het feminisme – hoe bedreigend ook – is nog wel het een en ander voor ons te leren.

Laten kerkenraden hier niet maar het 'spook' zien van een on-bijbelse democratisering van het kerkelijk leven. Ik ken kerkenraden van grote gemeenten die het aantal ambtsdragers expres klein gehouden willen hebben, omdat zij hun macht niet wensen te delen. Zelfs komt het voor dat kerkenraden deelname van vrouwen aan een verkiezing van ambtsdragers zien als heersen over de man, verboden door Gods Woord.

3. De roep, het verlangen naar een opwekking (een ontwaken uit onze geestelijke dommel).

IV. Haar contextualiteit (in rapport met de tijd)

IV.A. Kenmerk

Een wezenlijk kenmerk van gereformeerd gezind zijn is ook de hartstocht voor een reformatie van heel het leven, persoonlijk en maatschappelijk, in gezin en maatschappij. Reformata, quia reformanda: gereformeerd om gereformeerd te worden. Als God het kwaad niet verduurt, zouden wij het dan verdragen?

Ik kan me geen gereformeerd gezind mens voorstellen die niet graag opkomt voor de heiliging van Gods Naam op heel de aarde. Hij beleeft zijn christen-zijn in rapport met de tijd. Dat is gereformeerd zijn in contextualiteit. De vraag hoe een mens zich in zijn sterven bevindt, is een voorrangsvraag. Maar het is al evenzeer van groot belang, hoe een mens het leven doorkomt: coram Deo, onder Gods ogen.

Op dat laatste is door Calvijn steeds grote nadruk gelegd. In het dagelijkse leven – tussen doornen en distelen – moet God aan Zijn eer komen. Ook de begintijd van de Nadere Reformatie – kijk het na bij oudvaders als Jodocus van Lodenstein – wordt gekenmerkt door de voortdurende oproep tot heiliging van hart en leven. Verinnerlijking in de gemeenschapsoefening met God behoeft niets af te doen van strijdvaardigheid in het opkomen voor de Naam des Heeren op alle terreinen van het publieke leven (in maatschappij en politiek, nationaal en internationaal). Het draait om de rechtvaardiging, maar het gaat om de heiliging. En 'al wat gedaan werd uit liefde tot Jezus, dat houdt zijn waarde, 't zal blijven bestaan'.

IV.B. Marginalisering

Ook op dit punt is er binnen de gereformeerde gezindheid sprake van marginaliseren.

- a) rechts: in de rechterflank van de gereformeerde gezindte ontbreekt nogal eens het rechte zicht op de verhouding schepping-verlossing. Hier dreigt het gevaar van een dualistische levensinstelling en van een dubbele moraal (het gewone leven, de cultuur, de politiek, de maatschappij hebben hun eigen wettelijkheden, die om een eigen moraal en gedragscode vragen, los van wat er zich in de binnenkamer afspeelt). Een gescheiden burgerschap van twee werelden. Dat wij intussen, zeer ten nadele van een christenleven als leven van een vreemde deling op aarde, vermaterialiseren, wordt op de koop toegenomen. Wij nestelen ons in een eigen refo-Wegwijs en beconcurreren elkaar intussen vrolijk.

Ik ben er niet zeker van of onze mensen nog zo tegen loterij zouden zijn, als zij zouden weten dat het lot dat men vandaag koopt, volgende week het lot blijkt te zijn waarop honderdduizend gulden wordt uitgekeerd.

Intussen worden de bloemetjes ook wel buiten gezet (denk aan trouwpartijen) en gaan we zonder veel bezwaar op in de genotscultuur van onze dagen.

- b) links: in kringen waar een theologie van het Koninkrijk van God een hoofdrol speelt. Hier zijn twee valkuilen:
 - de eerste valkuil is dat we het welzijn van de wereld dermate van onze inspanningen afhankelijk maken dat wij met geweld alle wantoestanden de wereld willen uithelpen. Dat is theologie van de revolutie. Daarin is het Rijk van God identiek aan het resultaat van onze activiteiten. Het is hier als met kinderen die de huiskamer versieren, terwijl hun jarige vader nog even uitslaapt. Straks komt hij beneden en zegt: 'Wat hebben jullie alles mooi voor mij gemaakt!' Zal het zo gaan bij de wederkomst van de Heere Jezus? Of is alles wat gelovigen op aarde mogen doen, slechts een 'lichtplek' in een oerwoud waar even het zonlicht van een herschapen werkelijkheid doorheen glanst?
 - de tweede valkuil is die van een cultuuroptimisme. De gelovige kent slechts een klein beginsel van gehoorzaamheid. Hij weet ook dat de wereld om hem heen, naarmate het einde van die wereld nadert – al spant hij zich nog zo in om het leven in te richten naar Gods geboden – er niet beter op wordt. Wetloosheid, anarchie, terreur zijn met handen te tasten. Maar dat

weerhoudt hem er niet van om op te komen voor de waarden en normen van Gods Woord en de wereld te claimen voor de Schepper.

N.B.

Mijns inziens hebben wij in de beschouwingen van A.A. van Ruler te maken met zo'n cultuuroptimisme. Zo hooggestemd de loftrumpet te steken over de goede schepping als hij dat doet, is ons niet gegeven. In het genieten van de seksualiteit als een goede gave van God komt een gevallen zondaar gemakkelijk terecht in de valkuil van het hartstochtelijk en ongeremd seksualisme, waar het moderne leven aan stukgaat. En een sportliefhebber kan zich in onze dagen toch bij alle sportverdwazing niet verlustigen in de triomfen van Ajax met haar aanhang?

IV.C. Uitdaging

Voorzover ik zie, is er de laatste decennien binnen de gereformeerde gezindte het nodige ten goede aan het veranderen.

Ik wijs op de volgende ontwikkelingen:

- a) De prediking van zonde en genade moet handen en voeten krijgen in deze tijd met de vele vragen van het moderne leven. Predikanten worstelen daarmee. Zij proberen in te spelen op post-modernistische levensgevoelens zonder daarmee de oude paden te verlaten. Tevens signaleer ik dat bij voorgangers die als goed gereformeerd te boek staan, die oude paden al te vaak als platgetreden worden beschouwd.
- b) De SGP/RPF-GPV vormen de zgn. kleine christelijke partijen. In de praktische politiek en in de studiecentra van deze partijen kan – na de afbraak van het CDA – verwacht worden dat de waarden en de normen van het Woord van God voor de zedewetgeving, voor cultuur en beheer (het milieu), voor het onderwijs, voor de internationale verhoudingen (o.a. in een Verenigd Europa) enz. ondubbelzinnig en onbekrompen aan de orde komen. De vraag zal daarbij zeker zijn of en in welke mate er bij een theocratische visie op de wereld aansluiting te vinden is in een zekere opleving van het normbesef onder algemeen religieuzen en bij bijvoorbeeld de VVD. De Leidse rechtsfilosoof dr. Andreas Kinneging – te voren wetenschappelijk medewerker van de VVD – zei onlangs: 'De mens is van nature slecht, onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad'; hij 'is een slaaf van zijn driften, onder het motto zichzelf te zijn'. Is er dan toch nog zoiets als een 'wederhouder' (2 Thess. 2), die de totale verleugening en verloedering van de maatschappij tegenhoudt?

- c) Wij hebben minder hooggestemde idealen dan A.A. van Ruler met betrekking tot de (her)kerstening van de samenleving, maar onder ons (ook onder vele jongeren) mag gelukkig het besef leven dat wij een dure roeping hebben te vervullen in heel het leven. Het zendingsbewustzijn is de laatste tijd sterker gaan leven. Op onze jongeren wordt niet tevergeefs een beroep gedaan door hulporganisaties [gezondheidszorg, (wereld)diakonaat, internationale hulp aan derde-wereldlanden, onderwijs enz.].
- d) Onlangs is het voorstel gedaan om te komen tot een beraadsgroep voor bezinning op de refo-jongeren-problematiek; een beraadsgroep bestaande uit jongeren die afgevaardigd zijn door de kerken van de gereformeerde gezindte (uit elke kerk twee); een beraadsgroep die de resultaten van haar beraad aan de synoden van die kerken kwijt kan. En dat zou dan weer kunnen leiden tot een spreken tot de overheid met één stem van alle kerken van de gereformeerde gezindte. Overigens zou het wel eens kunnen zijn dat zo'n beraadsgroep voor dingen komt te staan, die ons de haren ten berge doen rijzen. Een leraar van een school voor reformatisch voortgezet onderwijs vertelde mij onlangs dat hij de ouders opbelde van een jongen die in twee dagen niet op school was geweest. Zij wisten ook niet waar de jongen uithing. 'Maar u kunt hem zelf bellen', zeiden ze, 'hij heeft een GSM-telefoon.'
- e) Anderzijds dreigt het gevaar dat wij ons onkritisch aanpassen aan het moderne leefklimaat. In de onderwijswereld zal dat betekenen dat wij ons moeten afschermen tegen een godloze cultuur. Maar we worden hier ook uitgedaagd om in te spelen op de uitdagingen van de cultuur (denk aan de informatica). Van aanpassing aan de 'Babelcultuur' hebben wij zo langzamerhand binnen de kerken in Nederland genoeg ellende gezien. Ik pleit voor antithese in solidariteit. Solidariteit: a) omdat wij van huis uit in niets verschillen van wat het moderne heidendom bezielt; de geest van postmoderniteit zit onder elke huid; en b) omdat God ook in onze God-vergetende wereld telkens niet ver blijkt te zijn van een ieder van ons (Hand.17: 27); de Geest zucht in de ganse schepping (Rom.8:20vv).
- f) Laat ons zuinig zijn op de dwarsverbindingen die in de gereformeerde gezindheid aanwezig zijn en waarin vaak een wezenlijke eenheid in de verscheidenheid en gescheidenheid van de kerken mag worden beleefd. Laat het niet zijn: bij elkander deugen zij niet, van elkander meugen zij niet. De

kleine gereformeerde gezindte of de reformatorische mini-zuil, die door een verregaande verwatering van de protestants-christelijke zuil is bevorderd, is ook iets om zuinig op te zijn.

Controle of dominantie van een bepaalde kerk is hierbij ongewenst. En platforms waarbinnen onderlinge samenwerking kan worden bevorderd, zijn zeer gewenst. Als wij er maar voor oppassen, dat onze organisaties niet steeds meer een eigen (kerkelijke) eigenheid dragen. Ik noem:

- het reformatorisch onderwijs (basisscholen; scholen voor voorgezet onderwijs, hbo); met studentencontacten (op universitair niveau binnen bijvoorbeeld de CSFR);
- de kleine politieke partijen. Waarom geen unie tussen SGP (met eigen achterban) en de RPF/GPV (+ evangelischen)?
- de media, o.a. de Evangelische Omroep met een achterban die grotendeels bestaat uit reformatorischen;
- dagbladen als het RD (uit de reformatorische minizuil) en het ND (uit vrijgemaakte kring goeddeels);
- maatschappelijke/ diakonale instellingen (o.a. GPZ, Gliagg De Poort, de Schuilplaats; Woord en Daad);
- de zending: meest kerkelijk georganiseerd (dat is goed); overkoepelende contacten zijn aanbevelenswaardig (zoiets als de NZR);
- conferenties van het C(ontact)O(rgaan)Gereformeerde(Gezindte)⁴; predikanten-

4. Het Contactorgaan van de Gereformeerde Gezindte (COGG) is opgericht op 19 september 1963 (het is een voortzetting van het Gereformeerd Convent in oprichting, 1957). Het bestaat uit vertegenwoordigers van vijf groepen, al of niet officieel hun *kerk of groepering* vertegenwoordigend. Thans:

- Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
- Gereformeerde Kerken in Nederland
- Nederlands Gereformeerde Kerken
- Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt (op persoonlijke titel)
- Gereformeerde Bond tot verbreiding en verdediging van de waarheid in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Confessionele Vereniging
- Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika (op persoonlijke titel).

Doelstelling: 'Het COGG wenst te bevorderen dat de deelnemende kerken of groeperingen met elkaar contact oefenen, opdat ze elkaar beter leren verstaan, elkaar aanspreken op basis van Gods Woord en de drie Formulieren van Enigheid en op deze wijze dichter tot elkaar komen.'

Uit het perscommuniqué van de eerste conferentie (22/23 april 1964, Woudschoten/ Zeist): 'Op basis van de drie Formulieren van Enigheid aanvaarden de aanwezigen elkaar als gereformeerden in het besef van de ongeoorloofdheid van hun verdeeldheid en spraken ze uit voor elkaar op die basis aanspreekbaar te zijn.' Prof. dr. H.N. Ridderbos (voorzitter): 'Een samenspel van zonden

conferenties (Haamstede);

- gezamenlijk ethisch appel (abortus/ euthanasie).

Een casus: bij de Lodenstein-scholengemeenschap (sectie godsdienst) is een godsdienstmethode in voorbereiding. Godsdienstleraren van andere reformatorische scholengemeenschappen mogen meelesen, meer niet. Niet meedoen! Is dat een kwestie van wantrouwen?

De christenheid in de wereld heeft iets defensiefs, maar ook altijd iets offensiefs aan zich. En hoe verdeelder die christenheid zich opstelt, des te zwakker is zij in haar verdediging en proclamatie van Gods heilige Naam.

V. Haar kerkelijke idealen (twee polen)

V.A. Kenmerk

De kerken van de gereformeerde gezindte hebben – in het algemeen gesproken – hun kerk-zijn gebaseerd op de belijdenis aangaande de kerk, zoals geformuleerd in de artikelen 27-32 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Daarin onderkennen we twee spanningsvolle polen:

- a) die van de (zichtbare) kerk, door de vergaderende Christus samengeroepen en samengehouden in de weg van de bediening van het Woord en van de

en dwaasheden houdt ons uit elkaar, is de oorzaak van onze verdeeldheid en versplintering en doet ons als kerkmen tegenover elkaar staan.'

Het COGG wil niet meer zijn dan een adviserend orgaan, een geestelijk centrum, een platform. In mei 1996 werd een 'ecclesiologische consensus' opgesteld en gepresenteerd, een visie op de kerk vanuit de Schriften, unaniem aanvaard. Daarin valt sterk de nadruk op de eenheid van de kerk als lichaam van Christus dwars door onontkoombare schisma's heen. Prof. W. van 't Spijker deed in 1996 het voorstel om te komen tot een convent van kerken.

Dr. ir. J. van der Graaf typeerde op de jaarvergadering van de Gereformeerde Bond (29 mei 1996) de gereformeerde gezindte als een 'pleister op een diepe wond, een alibi om aan de kerkelijke nood te ontsnappen, een gewetenssusser.' 'En verder valt er, kerkelijk gezien, niets goeds van te zeggen.' 'Het COGG is niet bij machte gebleken verder te komen dan enige contacten binnen een deel van de Gereformeerde Gezindte. Kerkelijk gezien is er van de Gereformeerde Gezindte niets goeds te zeggen. Het verbroekkelingsproces ging verder door, werd zelfs nog versterkt door de opkomende Reformatorische zuil. Een deel van de Reformatorische zuil staat buiten het COGG, een deel van het COGG staat buiten de Reformatorische zuil. Een ander deel is ambivalent. Maar als geheel genomen is de gereformeerde gezindte een kerkelijke onmogelijkheid gebleken. Verder dan een bescheiden 'contactorgaan' kwam het niet.' 'Geen verdeelder wereld dan de gereformeerde wereld.' (De Waarheidsvriend, jrg. 84, nr. 12, 13 juni 1997).

sacramenten, in de weg van de regering en de tucht vanwege de ambten (de kerk als 'congregatio')

- b) die van de (ware/onzichtbare) kerk die een vergadering is van ware Christ-gelovigen, delend in de door Christus verworven heilsweldaden (de kerk als 'coëtus').⁵

Deze twee lijnen zijn als schering en inslag. Ik kan ook zeggen: ze zijn als de twee rails van een spoorlijn. Ze moeten steeds evenwijdig aan elkaar blijven. Helaas is dat in de geschiedenis van het gereformeerd protestantisme niet altijd het geval geweest. Een enkel voorbeeld. In de Nederlandse Hervormde Kerk ligt sterk de nadruk op het eerste (a): de eenheid moet bewaard blijven, ook al gaat dat wel eens ten koste van de tucht en de waarheid [uiterste consequentie: de kerk wordt een vergaarbak van ketterijen]. In de kerken van de afscheiding ligt van oorsprong een sterk accent op het tweede (b): de waarheid (ook de beleving ervan) gaat boven alles, ook al wordt de kerkelijke eenheid daardoor verbroken [uiterste consequentie: de kerk wordt versplinterd in gelijkgezinde gemeenten; congregationalisme/independentisme].

Eén ding mag als een paal boven water staan: de eenheid van de Kerk als het lichaam van Christus is een hoog goed. Ooit kreeg ik – in Bennekom – twee jongens van een Bijbelschool bij mij, die mij vroegen of ik mee wilde doen aan een enquête. Zij wilden een gemeente gaan stichten; een gemeente van mensen die op zoek waren naar God. Of zij ook over hun plannen overleg gepleegd hadden met bestaande reformatische kerken in Bennekom? Nee, dat niet.

De eenheid van de kerk is een kostbare zaak. Denk aan de hogepriesterlijke bede van de Heere Christus (Joh. 17): 'dat zij allen één zijn'. Dat zij ook ons dagelijks gebed. Om de geloofwaardigheid van de kerk (in de wereld). De idee van de pluriformiteit van de kerk (A. Kuyper) – uiting van veelkeurige wijsheid? – zij ons vreemd. Wij stichten geen kerken/ gemeenten in het wilde weg. Want een

5. In de *Institutie* van Calvin zijn deze twee lijnen evenwichtig bijeen. Tegenover het machtsinstituut van de paus en de priesters (de kerk blijft de kerk, al zouden alle bisschoppen liegen) ligt sterk de nadruk op de geestelijke dimensie van de kerk, de onzichtbare kerk. De kerk bestaat uit het volle getal der uitverkorenen van alle tijden en plaatsen, door Woord en Geest tot een verborgen gemeenschap met Christus gebracht. Tegenover de dopers en echter legt Calvin er evenzeer de nadruk op dat de kerk geen vereniging van gelijkgezinden is. Via de bediening van Woord en sacrament is zij de onvervangbare moeder van alle gelovigen, waardoor zij gemeenschap met de Vader en de Zoon ontvangen. Scheiding van de Woord-kerk is heiligschennis.

gemeente die naar de Naam van Christus is genoemd, is geen zelfbedieningszaak. Wat wij geloven en belijden, geloven en belijden wij samen met alle heiligen! Het lichaam van Christus mag niet verbroken worden.

Ons mag een heimwee naar eenheid van alle Christ-gelovigen bezielen. 'Calvinus oecumenicus' (W. Nijenhuis) wilde wereldzeeën oversteken om geestverwanten te ontmoeten. In zijn dagen zijn er keer op keer godsdienstgesprekken gevoerd (met Lutheranen, Zwinglianen), die ten doel hadden 'on speaking terms' met elkaar te blijven, zonder dat er van de waarheid iets zou worden afgedaan.

In de huidige situatie echter zitten wij met de brokstukken. Ook en juist de gereformeerde gezindte is verdeeld 'als beenderen aan de mond van het graf'. En geen sterveling onder ons ziet kans om die brokstukken bijeen te brengen. Samen-op-Weg kan gezien worden als een van hogerhand georganiseerde constructie die het kerk-zijn niet bevordert en verdere deconfessionalisering in de hand werkt. Alle kerken van de gereformeerde gezindte (binnen en buiten de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland) tot een nieuw kerkelijk instituut maken, is dat haalbaar?

V.B. Marginalisering

Ik volsta met enkele stellingen:

- a) de gereformeerde gezindte loopt steeds gevaar het ideaal van de gelijkgezindheid als het hoogste kerkelijke ideaal te zien (conventikel);
- b) binnen de gereformeerde gezindte heeft het 'kerkisme' veel kwaad gedaan; het heeft geleid tot een liefdeloos veroordelen en verketteren van elkaar (etiketten-plakkerij). 'Vele kerkscheuringen worden tegenwoordig gerechtvaardigd met leerstukken, maar de wortel der verbittering zit in de kopstukken.' (ds. Joh. van der Poel)
- c) de kleine traditie (inzake liturgische kwesties o.a.) wordt al te weinig gerelateerd aan de grote (katholiek-reformatische) traditie;
- d) intolerantie is kwaad, verdraagzaamheid is goed (1 Thess. 5:15);
- e) er wordt weinig meer geleden aan de kerk;
- f) er is sprake van een doorgaande verzuiling.

V.C. Uitdaging

Ik kan niet verder komen dan enkele adviezen:

- 1) Laat iedere gereformeerd gezinde de identiteit van zijn eigen kerk bewaken. Hij mag weten waarom hij lid is van de kerk waarin hij is gedoopt en waarin hij onderwezen wordt in de 'leer der godzaligheid.' 'Kerkgevoel' (de beleving van de kerk als een 'home' met een stuk geborgenheid) is niet maar iets negatiefs.

Het is niet in alle opzichten positief, als – blijkens de onlangs gehouden RD-enquête – een groot aantal jongeren hun kerklidmaatschap relativeren en zeggen dat zij ook net zo goed lid konden zijn van een andere kerk. Deze afzwakking van kerkbesef kan een verborgen en niet altijd terechte kritiek op de eigen kerk inhouden en uitlopen op kerktoerisme en een kerkelijk zwerversbestaan of een vlucht naar een evangelische gemeente (met meer openheid en tegelijk grote onderlinge verdeeldheid). Het kan echter ook uitgelegd worden als een protest tegen te hoog opgerichte kerkelijke muren: horen wij in wezen niet bijeen en maken wij ons niet – gelet op de nood der tijden – al te druk om marginale zaken?

- 2) Laat iedere gereformeerd gezinde het lidmaatschap van zijn kerk relateren aan het hart van het kerk-zijn (zie de twee genoemde lijnen van het kerk-zijn volgens artikel 27-32 NGB).

- 3) Laten alle gereformeerd gezinden antwoord geven op de volgende vragen:
- Is de Nederlandse Hervormde Kerk een valse kerk? Waarom (niet)?
 - Is een SOW-kerk per definitie een valse kerk? Waarom (niet)?
 - Zijn de Christelijke Gereformeerde Kerken (onderling bepaald geen eenheid) een verkieslijke kerk (omlijnd en open tegelijk)? Idem de Vrijgemaakten/ Nederlands Gereformeerden?
 - Zijn de Gereformeerde Gemeenten/de Gereformeerde Gemeenten in Nederland de zuiverste openbaring van de ware kerk (vanwege de aloude gereformeerde waarheid)?
 - bestaat er een kerk op aarde of ook in Nederland waar de volle waarheid in al haar delen te vinden is?
 - betekent de oproep van de Nederlandse Geloofsbelijdenis om zich bij de ware kerk te voegen (artikel 28) dat wij geroepen zijn om ons bij de zuiverste kerk aan te sluiten?

De kerkelijke verdeeldheid en de oecumene

ds. J.H. Velema

Een actueel onderwerp

Het onderwerp dat mij is toegewezen, is pijnlijk actueel. Om de volgende redenen:

1. Aan het einde van dit tweede millennium, waarin de wereld steeds kleiner is geworden en de Europese eenwording grote vorderingen maakt, is er nog steeds sprake van een grote mate van kerkelijke verdeeldheid. De Tweede Wereldoorlog ligt al meer dan een halve eeuw achter ons. In het eerste oorlogsjaar werd ik predikant en in de oorlog droomden we over andere kerkelijke verhoudingen, een droom die overigens in de hongerwinter van 1944 wreed verstoord werd door de scheuring van de Gereformeerde Kerken en het ontstaan van Vrijmaking. Na de oorlog benoemden verschillende kerken eenheids-deputaten.¹ Maar zicht- en tastbare resultaten zijn uitgebleven; soms lijkt het nog erger te zijn geworden.
2. We worden als Kerk van Christus hoe langer hoe meer naar de rand van de samenleving gedrongen. We hebben een regering die een paars, dat is een normloos karakter draagt. De secularisatie heeft geweldig toegeslagen. De kerkverlating in de Nederlandse Hervormde Kerk en in de Gereformeerde Kerken is groot. Duizenden verlaten de kerk waarin ze geboren en gedoopt zijn.² Ondanks dat alles is en blijft er de kerkelijke verdeeldheid.
3. In deze jaren is er een SOW-proces op gang gekomen tussen Hervormde, Gereformeerde en Lutherse kerken. Het gaat met veel vertragingen en ondanks grote weerstanden door. De kleinere kerken van gereformeerde belijdenis zijn bij dit proces niet betrokken. Er moest nu sprake zijn van een GSOW of RSOW – gereformeerd of reformatorisch; op deze namen kom ik nog terug – maar helaas – het lijkt er niet op. We refereren en confereren, we debatteren en polemiseren maar voort, maar het eenheidsoord ligt nog ver in het verschiet.

1. De Gereformeerde Kerken (onderh. art. 31 DKO) – later werd de naam Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) – deden dat op hun synode te Groningen van 1946 en de Christelijke Gereformeerde Kerken op de synode van Utrecht 1947. De Gereformeerde Kerken (synodaal), die ook voor 1940 deputaten voor eenheid hadden, benoemden op de synode van Zwolle 1946 nieuwe deputaten.

2. Elk jaar tellen de Hervormde en Gereformeerde Kerken 70.000 leden minder.

4. Pijnlijk actueel noem ik dit onderwerp, dat de verdeeldheid raakt.
 - Pijnlijk is deze verdeeldheid als we elkaar als leden van verschillende kerken ontmoeten en heel vaak de enigheid van het geloof herkennen en beleven.
 - Pijnlijk is deze verdeeldheid tegenover de wereld. Onze werfkracht wordt erdoor gebroken; onze geloofwaardigheid erdoor aangetast. De wereld kan zo niet zien dat Christus door de Vader is gezonden.³
 - Pijnlijk bovenal voor Gods aangezicht. Kunnen we het verantwoorden voor Hem dat we zo verdeeld zijn en elkaar weren van elkaars avondmaalstafels? Wie deze pijn voelt, lijdt aan de kerk, aan haar verdeeldheid en haar zorgeloosheid met betrekking tot die verdeeldheid.

Het feit van de verdeeldheid

Na deze inleiding signaleer en observeer ik eerst het feit van de verdeeldheid. Ook hier een viertal opmerkingen:

1. Hoe één en hoe verdeeld, intern en extern, is de huidige gereformeerde gezindte? In 1973 verscheen het boekje met de berucht geworden titel *Tien keer gereformeerd*.⁴ Dat was een kwart eeuw geleden een aanklacht. Die aanklacht geldt nog steeds. De Gereformeerde Gemeenten in Nederland – de zgn. uitgetreden, zoals men op de Veluwe zegt – beleefden nog een uittreding: een aantal predikanten en gemeenten verbrak de broze eenheid. Het gaat van uittreding tot uittreding steeds voort – zo herhalen we. We begrijpen dat onder het dak van de pluriforme Hervormde Kerk gezegd wordt: afscheiding is een repeterende breuk. Als je eenmaal de rechtmatigheid van afscheiding hebt aanvaard, word je zelf slachtoffer van dit beginsel. De afscheidingsgeest houdt je niet in de fles. Dat is de externe verdeeldheid van de gereformeerde gezindte. Van eenheid extern wordt weinig openbaar. Zeker, er is het Contactorgaan Gereformeerde Gezindte, waarover straks meer. Maar er is geen ander orgaan te noemen waarin de gereformeerde gezindte zich naar buiten als eenheid presenteert.
2. Maar ook intern is er verdeeldheid. In diverse plaatsen is er groot verschil tussen – ik noem maar een paar voorbeelden – een Christelijke Gereformeerde Kerk en een Gereformeerde Gemeente of tussen een Christelijke Gereformeerde Kerk en een Nederlands Gereformeerde Kerk, om van verschil tussen de

Gereformeerde Kerken(Vrijgemaakt) en de Gereformeerde Gemeenten maar niet te spreken. Doch zelfs in één en dezelfde kerk – ik bedoel kerkverband – zijn er verschillen. Als u zou zeggen: ik ben christelijk gereformeerd, dan vraagt een insider of ook een kundige out-sider: in welke plaats bent u christelijk gereformeerd? In Almere of Poederoyen? In Elburg of Emmeloord? Zelfs staan er in een paar plaatsen christelijke gereformeerde kerken van verschillend stempel: Veenendaal, Urk, Rotterdam. Zelfs zijn er in een Fries dorp – het is de buurt waar 12½ eeuw geleden Bonifatius vermoord werd door vechtlustige Friezen – twee christelijke gereformeerde gemeenten, gebruik makend van hetzelfde kerkgebouw. Ze hebben ook elk nog een eigen dominee. Diep en diep treurig. Maar het is in de Gereformeerde Bond niet anders. Ook daar spreekt men over rechtse, midden- en vagebonders. Er is nogal wat verschil tussen de ene en de andere bondsgemeente, zelfs in dezelfde plaats. Ook hier weer: Veenendaal. Bij de Gereformeerde Gemeenten treden de verschillen minder naar buiten, maar ze bestaan wel degelijk. En zelfs in de Gereformeerde Kerken(Vrijgemaakt) zijn er interne verschillen. In Spakenburg, een bolwerk, weet men ervan mee te praten. De mobiliteit bevordert de perforatie van de kerkelijke grenzen. Men kan ouderling zijn in een bepaalde gemeente na twee kerken van hetzelfde kerkverband gepasseerd te zijn. De verschillen kregen in de Christelijke Gereformeerde Kerken een bepaalde organisatievorm, toen in 1965 de stichting 'Bewaar het pand' werd opgericht en een gelijknamig blad verscheen.⁵ Rechts van de Gereformeerde Bond ontstond 'Het Gekrookte Riet'. Een spotvogel meldde onlangs dat er fusieplannen waren tussen beide stichtingen. De gezamenlijke naam zou dan zijn: 'Het gekraakte pand'. We lachen, maar het is al met al indroevig dat deze splijtzwam werkt.

3. Deze verdeeldheid plant zich helaas ook voort in het buitenland. De officiële naam van de Gereformeerde Gemeenten is Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika. Christelijke gereformeerde emigranten naar Canada stichtten de Free Reformed Churches. De vrijgemaakten de Canadian Reformed Churches. Dat deden ze eveneens in Australië. En als deze van oorsprong Nederlandse kerken in het buitenland zending gaan drijven en tot gemeentestichting komen, resulteert dat in het feit dat er in heel de wereld niet minder dan 746 reformatorische kerken zijn. In Nigeria alleen al zijn er 11

3. Joh. 17:21

4. W. Aalders e.a. *Tien keer gereformeerd*, Kampen 1973.

5. Aanleiding voor de oprichting van deze stichting was het synodebesluit van 1965 om de mogelijkheid van het gebruik van televisie voor evangelisatiedoeleinden niet uit te sluiten. Dit zou de bekende druppel zijn geweest na verontrusting over allerlei ontwikkelingen.

verschillende calvinistische kerken voortgekomen uit 11 zendingbedrijvende reformatorische kerken.⁶

4. Gaat dit proces van afscheiding door of stabiliseert het zich? Momenteel – ik kijk dan naar het laatste decennium – stabiliseert dit proces zich enigszins. De laatste jaren zijn er geen afscheidingen meer geweest en is het gebleven bij twaalf keer gereformeerd. Oecumenische toenadering is er tussen de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken(Vrijgemaakt) blijkens recente synode-uitspraken,⁷ al betekent dit niet dat deze kerken over een paar jaar verenigd zullen zijn. Anders dan in 1892, toen het maar zes jaar duurde voor er een vereniging tot stand kwam tussen de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Christelijke Gereformeerde Kerk tot de Gereformeerde Kerken. Die toenadering is er ook plaatselijk tussen enkele Christelijke Gereformeerde Kerken en enkele Nederlands Gereformeerde Kerken, waar kanselruil plaatsvindt of waar men een samenwerkingsgemeente heeft: gemeenschappelijke kerkenraden; een gemeenschappelijke predikant; gemeenschappelijke diensten, zoals het geval is in bijvoorbeeld Lelystad, Arnhem en Nieuwegein. Des te opmerkelijker omdat de christelijke gereformeerde synode de samensprekingscontacten verbrak. Eenzelfde situatie is er in de Gereformeerde Kerken(Vrijgemaakt): de synode wil niet samenspreken met een commissie van de Nederlands Gereformeerde Kerken, maar plaatselijk mag men wel komen tot kanselruil. Hier hebben we te maken met de spanning tussen het kerkverband en de plaatselijke kerk. Aan die spanning is het te danken dat de plaatselijke verhoudingen vaak muurvast lijken te zitten.

De oorzaken en de gevolgen van de verdeeldheid

Wat zijn de oorzaken en de gevolgen van die verdeeldheid?

1. De gesignaleerde verdeeldheid heeft allereerst historische oorzaken. Onder die verdeeldheid verstaan we dan, zoals ook deze lezing aangeeft, de kerkelijke verdeeldheid. Geestelijke verdeeldheid is er altijd geweest. Luther, Calvijn en Zwingli zaten niet op één lijn. Het grote verschilpunt was de avondmaalsleer. In de Gereformeerde Kerk in ons land, zoals die ontstaan is na de Reformatie

6. Gegevens ontleend aan het artikel van W. van Laar 'Missiologische thema's op de drempel van een nieuw millennium', in *Theologia Reformata* 3, pag.95, die verwijst naar het Jaarboek *The Reformed Family Worldwide* 1999 van WARC.

7. Besluitenboekje van de synode van 1998 1.2.2. pag. 320. Vgl. *Werken aan Eenheid*, uitgave van Deputaten Kerkelijke eenheid van de G.K.V., Barneveld 1997, hoofdstuk 2.

en tot 1834 ongedeeld was, was duidelijk sprake van geestelijke verscheidenheid. Brakel en Comrie, die in dezelfde tijd leefden, bliezen op verschillende wijzen op de evangeliebazuin. Er zou veel meer te noemen zijn, maar ondanks alle geestelijke verscheidenheid was er kerkelijke eenheid. En als er al sprake was van een dreigende scheuring, dan verzette men zich daartegen met kracht van schriftuurlijke argumenten.⁸ De kerk bleef één. Dit veranderde in 1834, toen de Afscheiding plaats vond. Een diep ingrijpende gebeurtenis, die men schriftuurlijk verantwoordde en confessioneel fundeerde en die tegelijk een opvallend protest was tegen de politiek van Willem I, die zich dan ook fel keerde tegen de Afscheidenen en hen, in strijd met de tradities van het Oranjehuis, liet vervolgen, hun geen godsdienstvrijheid gunnende.⁹ Hoe onontkoombaar de Afscheiding ook was, het is tegelijk onweersprekelijk dat toen de verdeeldheid pas goed begon, alsof men in een eng keurslijf had gezeten en nu de vrijheid had zich verdeeldheid te veroorloven. In de kerk van de Afscheiding ontstond na drie jaar al een scheuring. De Gereformeerde Kerken onder het kruis ontstonden. Wel kwam er in 1869 een vereniging tot stand, maar enkele gemeenten gingen niet mee. Ze zijn later terug te vinden in de Gereformeerde Gemeenten, die in 1907 in de huidige vorm werden samengebracht door de kerkelijke leider ds. G.H. Kersten. De Doleantie kwam in 1886, een nieuwe breuk in de Hervormde Kerk. De twee kerken buiten de Hervormde Kerk verenigden zich in 1892, maar ook toen waren er gemeenten en leden die wilden blijven wat ze waren: de huidige Christelijke Gereformeerde kerken.¹⁰ In 1944 kwam de Vrijmaking, een scheur in het in de eerste decennia van deze eeuw zo machtige bolwerk van de Gereformeerde Kerken. In die Vrijgemaakte Kerken kwam weer een nieuwe breuk in 1967: de Nederlandse Gereformeerde Kerken ontstonden. Ze werden eerst buitenverbanders genoemd in tegenstelling tot de vrijgemaakte binnenverbanders. In 1953 kwam een breuk in de Gereformeerde Gemeenten, die nog voortduurt.¹¹ Ik noemde niet de gang van zaken in de uiterst rechtse flank, waar de verschillende soorten oud-gereformeerd zich bevinden.

2. Maar achte: de opsomming van deze historische gang van zaken zitten natuurlijk allerlei motieven, wilt u oorzaken: theologisch, confessioneel,

8. J. van Genderen, 'Wilhelmus à Brakel', in T. Brienens e.a., *De Nadere Reformatie*, Den Haag 1986, pag.167: Het verschil met de Labadisten over de kerk.

9. Zie H. Algra, *Het wonder van de 19e eeuw*, Franeker 1970³, hoofdstuk X, De vervolging.

10. H.A. Hofman, *Ledeboerianen en Kruisgezinden*, Utrecht 1977².

11. F. Mallan en L.M.P. Scholten, *Uit ons uitgegaan*, Rotterdam 1978.

dogmatisch van aard. Het kan niet de bedoeling zijn de gevoerde strijd gedetailleerd te schetsen. Liever geef ik een samenvatting. De verschillende afscheidingen, hebben alle te maken met de verschillende visie op de verhouding tussen verbond en verkiezing. En niet minder met een verschillende visie op het werk van de Heilige Geest. Door allerlei formuleringen en systemen wordt het werk van de Geest geblokkeerd. In 1905 gaven de Gereformeerde Kerken een verklaring uit betreffende doop en wedergeboorte, die voet gaf aan de leer van de veronderstelde wedergeboorte, terwijl in 1942/'43 deze verklaring werd aangescherpt en bindend verklaard, wat uiteindelijk kerkscheurend heeft gewerkt.¹² En in 1931 gaf de synode van de Gereformeerde Gemeenten een verklaring uit in zeven punten, waarbij werd gesteld: er zijn twee verbonden en de uitverkiezing is albeheersend voor de prediking.¹³ Het is bepaald on-oecumenisch om als kerk apart nadere verklaringen te geven van de gereformeerde belijdenis, die niet het bezit is van een bepaalde gereformeerde kerk. Bovendien trekken dergelijke verklaringen de scheidslijnen scherp. In dit verband merk ik op dat elke kerk van gereformeerde belijdenis gevaar loopt sektarische trekken te krijgen als men zijn eigen gelijk normatief gaat stellen en eigen identiteit onaantastbaar acht.¹⁴

3. Behalve historische en dogmatische oorzaken zijn er ook psychologische en sociologische oorzaken. Konden Luther en Zwingli elkaar niet vinden omdat Luther de harde, imponerende Duitser was, die gelijk moest hebben en Zwingli de goedaardige Zwitser, die tegen de mankracht van Luther niet op kon? In hoeverre heeft het verschillende karakter van De Cock en Scholten een rol gespeeld in de crisis van de jeugd van de kerk der Afscheiding?¹⁵ Speelde karakterverschil tussen Kuyper en Van Lingen een rol bij de voortzetting van de Christelijke Gereformeerde Kerken in 1892?¹⁶ Zou het in 1944 anders zijn gegaan als de tegenstelling tussen Hepp en Schilder geen rol had gespeeld? En hoe lagen de psychologische verschillen in het Kampen van de jaren zestig tussen enkele hoogleraren en de daar werkende predikanten?¹⁷ En als Kok en

Steenblok andere figuren waren geweest, zou er dan in 1953 een breuk zijn gekomen? Psychologische verschillen zijn niet doorslaggevend, maar ze spelen een rol.

4. Waarom kreeg de Afscheiding meer invloed op het platteland dan in de steden, meer in het noorden dan in het zuiden? Waarom loopt de Bijbelgordel als een diagonaal van Middelburg tot Staphorst en niet over Noord-Holland of de Achterhoek? Sociologische verschillen zijn er ongetwijfeld. In 1936 kwam er in de plaatselijke Gereformeerde Kerk van Nunspeet een breuk. Nooit vergeet ik de opmerking die later in het Bulletin van het G.S.I. gemaakt werd: De bontjassen bleven gereformeerd en de knipmutsen – nu praktisch verdwenen – werden christelijk gereformeerd. Het is generaliserend gezegd, maar er zit een waarheidselement in.
5. Hoe is de on- en zelfs anti-oecumenische houding van de gereformeerde gezindte in deze oecumenische tijd te verklaren? Het antwoord hierop is m.i. tweërlei. Allereerst: men is bang voor het verlies van de waarheid, zoals men die constateert in de Wereldraad van Kerken en ook in de Nederlandse Raad van Kerken. Liefde tot de waarheid is ieder die gereformeerd is, ingeboren. Het zit in zijn of haar genen, bij wijze van spreken. Nu we leven in een tijd waarin er weer felle aanvallen gedaan worden op Gods waarheid en Jezus Christus wordt gedevalueerd, zijn goede gereformeerden bang dat aan de waarheid tekort wordt gedaan.¹⁸ Dat heeft als nadeel dat men al te spoedig gespitst is op een bepaald punt en zich daarop richt, ten koste van de katholieke visie op het geheel van Gods Waarheid. Daarmee loopt men gevaar tot sektarisme en fundamentalisme¹⁹ te vervallen. Het behoeft niet, maar het kan heel gemakkelijk dat het gereformeerde zo wordt doorgevoerd dat niemand meer gereformeerd is dan alleen de man die zichzelf gereformeerd noemt. Daar komen nog twee factoren bij. Ten eerste: wij zijn een vrijheidslievend volk in alle opzichten. We laten ons niet gemakkelijk dwingen tot een bepaalde opvatting. Dat is een volkstrekk. Dat resulteert heel gemakkelijk in de mentaliteit: als je het niet met me eens bent, gaan we uit elkaar. Afscheidingen komen niet alleen in kerken, maar ook in allerlei partijen en organisaties voor. Met als gevolg: zoals het Nederlandse polderlandschap doorsneden is van rivier en meren, zo is ook het kerkelijke landschap vol van grotere en kleinere eilandjes of kerken. We zien elkaar weer, maar we kunnen bij elkaar niet

12. O.a. D. Deddens en M. te Velde, *Vrijmaking – Wederkeer*, Barneveld 1994. Vooral het hoofdstuk: Kerkstrijd, in oorlogstijd, pag.39.

13. A. Moerkerken, *Genadeleven en genadeverbond*, Texel 1979; hoofdstuk: Zes gewichtige uitspraken, pag.47 v.v.

14. J.H. Velema in H.Hagoort, *Kerkelijke eenheid*, Kampen 1996, pag.83.

15. H. Bouwman, *Crisis der jeugd*, Kampen 1914; opnieuw uitgegeven door C. Smits, Kampen 1976.

16. Vgl. het artikel van W. van 't Spijker in *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis* na 1880, 15e jrg.1992, nr.36, 1892: Spiritualiteit in het spel?

17. Vgl. de roman van Hans Werkman, *Het hondje van Sollie*, Kampen 1999.

18. H.M. Kuitert, *Jezus de nalatenschap van het Christendom*, Baarn 1998.

19. Vgl. J.H. Velema, *Fundamentalisme? Fundamenteel*, Heerenveen 1997.

komen, zeggen we, want het dogmatische water is veel te diep! En het tweede: we hebben sinds de jaren zestig een duidelijke refo-zuil: reformatorische media, scholen, gezondheidszorg, hulpverleningsorganisaties. Die zuil moet in stand blijven.²⁰ En wie niet helemaal in het zuilenpaadje loopt, is verdacht, wordt gewantrouwd. De posities zijn geconsolideerd. Geen veranderingen en geen verenigingen en fusies. Houden wat we hebben. De oude paden niet verlaten en de oude palen niet verzetten. Dat is een heersende mentaliteit, gevoed door het *Reformatorisch Dagblad* en refo-happenings, die samenbindend en tegelijk afstotend werken, maar in ieder geval de status quo conserveren.

Een evaluatie

Langzamerhand kom ik zo tot een beoordeling van de geschetste en min of meer verklaarde kerkelijke verdeeldheid. De vragen die op dit punt gesteld worden, raken het hart van de zaak: is kerkelijke verdeeldheid zonde, een kwaal, een noodzakelijk kwaad of een feitelijk historisch gegeven waar wel mee valt te leven? Ook hier puntsgewijs een paar opmerkingen.

1. Om met het laatste te beginnen: de kerkelijke verdeeldheid mag een historisch gegeven zijn en ze mag al zoveel decennia duren, maar er valt niet mee te leven, al weet ik dat velen zich bij de verdeelde situatie neerleggen, daarbij de schuld gevend aan de kerkelijke leiders of aan halsstarrige vechtersbazen. Maar er valt, nu we staan op de laatste schansen, niet mee te leven. We kunnen ons er wel van afmaken met de praktische opmerking dat we beter in vrede naast elkaar dan in ruzie bij elkaar kunnen leven, maar dat kunnen we voor Gods aangezicht niet verantwoorden. Het is een kwalijke zaak dat er zoveel verschillende kerken zijn, die elk voor zich de waarheid claimen. Dat moet toch verwarrend werken op de buitenstaander en in de kerk op de jeugd, die van de geschiedenis geen weet heeft en voor de leer geen belangstelling, maar die in plaats van woorden daden wil zien? Tijdens m'n actieve dienstjaren gebeurde het menigmaal dat op dezelfde zondag in drie kerken in Nunspeet avondmaal werd gevierd. In de week daarvoor gebeurde het meermalen dat je broeders en zusters, ambtsdragers uit de beide andere kerken, de Nederlands Hervormde Kerk en de Gereformeerde Gemeente, ontmoette en een goed geestelijk gesprek voerde. We passeerden elkaar op het kerkpad, wensten elkaar een goede

20. W.H. Dekker, 'Verzuiling als veruitwendiging van de godsdienst', in *Wapenveld* nr.3, 1996. In het *Reformatorisch Dagblad* verscheen in juni en juli 1996 een serie over het onderwerp: Verzuild en verdeeld.

- zondag, maar we vierden gescheiden Avondmaal. Ik vond het vaak een uiterst moeilijke aangelegenheid die de vreugde van het Avondmaal verdonkerde.
2. Het lijkt een noodzakelijk kwaad te zijn. Wel een kwaad, maar nu eenmaal noodzakelijk vanwege de gebrokenheid van deze bedeling. Maar zo redenerend leggen we ons veel te gemakkelijk bij de historisch gegroeide situatie neer. Als een verslaafde, aan welke macht ook, tegen de pastor zegt: ik ben en kan nu eenmaal niet anders, dan is het een slechte vorm van hulpverlening om die verslaving te accepteren en er verder niets aan te doen. Zo ligt het met de kerkelijke verdeeldheid ook. Het ergste is dat de nood van deze verdeeldheid nog zo weinig als nood wordt beleefd.
3. Is die verdeeldheid een kwaal? Dan is het een algemeen christelijke kwaal. Niet specifiek Nederlands, want in Amerika kunnen ze er ook wat van. Ook niet specifiek reformatorisch, al lijkt dat soms wel zo, want evangelisch Nederland is ook hopeloos verdeeld. En als het een kwaal is, moet die kwaal grondig worden bestreden. Dan moet de diagnose goed worden gesteld, opdat het juiste medicijn kan worden toegepast tot een heilzame therapie. Het laten dóórzielen van een kwaal kan dodelijk zijn.
4. De verbijsterende veelheid van kerken, die ieder voor zich hun eigen identiteit veilig willen stellen op basis van de zuiverheid van de leer, is zonde en in strijd met het uitgesproken gebod van Christus: opdat zij allen één zijn. De eerste eigenschap van de kerk is haar eenheid. En de magna charta van de kerk uit Efeze 4 laat er geen twijfel over bestaan: de kerk is één. Het lichaam van Christus kan toch niet gedeeld worden? Waar halen wij de moed vandaan om dat te doen en dat maar zo te laten? Omdat wij het alleen weten en één kerk het monopolie van de waarheid heeft? Wat zijn we dan ver verwijderd van de christelijke ootmoed en het genadekarakter van het heil. Wat zijn we ook ver verwijderd van wat Calvijn ons heeft geleerd. Calvijn, oecumenicus genoemd, wilde terwille van een oecumenische synode wel tien zeeën oversteken terwille van de zaak. Hoe heeft deze reformator gewerkt voor de eenheid van de kerk. Prachtige gedachten zijn in de *Institutie* te vinden. Ik noem: gelovigen die samenstemmen tot één waarheid der goddelijke leer, zijn geroepen om kerkelijk één te zijn. Men moet niet lichtvaardig vanwege sommige kleine verschillen de kerk verlaten, als de gezonde leer, waarop de godzaligheid berust, maar ongeschonden bewaard wordt en evenzo het door de Heere ingestelde gebruik van de sacramenten. Weggaan uit de kerk betekent dan een verloochening van God en Christus.²¹

21. *Institutie* IV, 1, 10-21. Geciteerd door J. van Genderen in *Kerkelijke eenheid* (n.14), pag.45-46.

Ach, waren deze woorden overal bedacht!

5. Als er sprake is van zonde, moet er schuld worden beleden. Welke kerk moet schuld belijden? We wijzen elk met de vinger naar de ander. Nee, we moeten allen schuld belijden. We zijn allen van het kerkspoor afgegaan. We hebben allen ons eigen kerkelijk leven opgebouwd, soms weldoortimmerd, maar we vergeten dat het Huis Gods in puin ligt: de Kerk, die toch altijd groter is dan welke gereformeerde kerk ook. In 1973 werd op een vergadering van het COGG een verklaring van schuldbelijdenis aangenomen betreffende het langs elkaar heenleven, het voorbijgaan aan elkaars moeilijkheden, het ontbreken van het besef dat ons aller zaak op het spel staat bij de moeiten die elke groep afzonderlijk heeft.²² Dat zijn inderdaad wezenlijke zaken. Maar heeft dit na een kwart eeuw zoden aan de dijk gezet? Het geldt voor ons allen persoonlijk, maar ook voor iedere kerk afzonderlijk: dit is onze allergrootste zonde dat we 't allermeest van onszelf zijn vervuld. We dienen schuld te belijden, niet over de beslissing van onze vaders in het verleden, maar over onze zonden in het heden: dat de kerkelijke verdeeldheid ons zo onbewogen laat en dat we er zo gemakkelijk in berusten. Schuld over onze kerkelijke hoogmoed, het onderlinge wantrouwen, onze geesteloosheid. Schuld ook over het feit dat we zo weinig onze missionaire roeping tegenover de wereld zien en betrachten.
6. Het zal uit het bovenstaande duidelijk zijn dat kerken niet gescheiden mogen blijven als de andere kerken geen valse kerken meer zijn. Er is ongetwijfeld de spanning tussen waarheid en eenheid. Geen eenheid ten koste van de waarheid, want dat betekent een valse eenheid; maar ook geen waarheidsmonopolie claimen ten koste van de eenheid, want dan zal de waarheid tegen ons getuigen. Schrift en belijdenis zijn in dat opzicht duidelijk. Er is maar één lichaam van Christus. De artikelen 27-29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis geven duidelijke aanwijzingen. Ik weet: ze zijn in een andere tijd geschreven, toen er nog maar één Gereformeerde Kerk was.²³ Maar een veelheid van gereformeerde kerken is voor de Kerk der Reformatie een ongehoorde, onbestaanbare en ongeoorloofde zaak geweest.
7. Tenslotte is er nog de vluchtpoging: geen kerkelijke eenheid, jammer, maar er is wel geestelijke eenheid en dat is toch het belangrijkste. Het is verblijdend dat die geestelijke eenheid er is. Misschien meer dan vroeger, omdat de

aanvallen tegen het gereformeerd belijden en de vervlakking op geestelijk gebied ons samenbindt. Ja, er kan zelfs meer geestelijke eenheid zijn tussen leden en ambtsdragers van andere kerken dan tussen leden en ambtsdragers van dezelfde kerk. Zo is helaas de trieste situatie. Ze wijst op de daling van het geestelijke peil in alle kerken. Maar vanwege die geestelijke eenheid ga je temeer verlangen naar kerkelijke eenheid.

Pogingen tot eenwording

Maar zijn er dan nooit pogingen tot eenwording ondernomen en heeft dat geen resultaten opgeleverd?

1. We kennen twee kerkelijke verenigingen in deze eeuw. De Gereformeerde Gemeenten ontstonden in 1907 uit een vereniging van Gereformeerde Gemeenten onder het kruis en Ledeboeriaanse gemeenten onder leiding van ds. G.H. Kersten. Oecumene op kleine schaal.²⁴ Kleinschalig was ook de samenvoeging van de Gereformeerde Kerken (in Hersteld Verband), ontstaan na het conflict-Geelkerken in de Gereformeerde Kerken, met de Hervormde Kerk in 1946. Groots en weerstand oproepend, die tot verdeeldheid leidt, is de poging om de Nederlandse Hervormde kerk en de Gereformeerde Kerken en de kleine Lutherse Kerk met elkaar te verenigen. Men bevindt zich in staat van hereniging, maar landelijk moet er nog heel wat water naar de zee stromen voor het zover is. Plaatselijk is dat wel het geval en zijn er SOW-kerken.
2. Pogingen tot vereniging zijn er diverse geweest. Reeds na de Eerste Wereldoorlog sloegen de Christelijke Gereformeerde Kerken het oog op de Gereformeerde Gemeenten. Maar na enkele samensprekingen was het afgelopen, definitief afgelopen. Definitief, want na de Tweede Wereldoorlog probeerden de deputaten van de Christelijke Gereformeerde Kerken het opnieuw, zelfs tot drie keer. Het laatste antwoord was het meest welwillend, maar ook raadselachtig: 'Bij de overweging van het verzoek kwamen enkele factoren naar voren, welke als beletselen gezien werden om tot samenspreking over te gaan.'²⁵ Helaas werd niet aangegeven waarin die beletselen bestaan.
3. De synode van de Gereformeerde Kerken wendde zich in het zicht van het eeuwfeest van de Afscheiding tot de Christelijke Gereformeerde Kerken met

22. W. van 't Spijker, *Eenheid in verscheidenheid?* serie Theologie en Gemeente nr. 11, Kampen 1974, pag. 86 en 87.

23. Vgl. het hoofdstuk over 'De Kerk' in J. van Genderen en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1992, pag. 641-661, paragr. 46,3-5.

24. Zie noot 10. En H.A. Hofman 'Uit de verstrooiing bijeengebracht', in *'k Zal gedenken*, Woerden 1981.

25. J.H. Velema, *Kerk tussen klem en knoop*, Utrecht 1967, hoofdstuk 'Kerkelijke Kaart', over De Gereformeerde Gemeenten, pag. 123-129.

verzoek tot samenspreking. Een verzoek dat twee keer werd herhaald, maar door de christelijke gereformeerde synode werd afgewezen. Pas in 1947 werd het verzoek ingewilligd en zijn er nadien diverse samensprekingen gehouden, maar die werden beëindigd in de jaren zestig, toen er in de Gereformeerde Kerken steeds meer afwijkingen van de gereformeerde belijdenis werden getolereerd. Geen resultaat dus.²⁶

4. De eerste synode van de Gereformeerde Kerken, onderhoudende artikel 31 DKO – zoals men zich aanvankelijk noemde – wendde zich tot de Christelijke Gereformeerde Kerken met verzoek om samenspreking met het doel tot eenheid te komen. Vele, vele samensprekingen zijn gehouden met diverse onderbrekingen.²⁷ Na een halve eeuw zijn deputaten van deze kerken dichterbij elkaar gekomen en hebben beide synoden uitspraken gedaan, die uitzicht op vereniging bieden, al is het in de praktijk nog lang niet zover.²⁸ Wel is er in enkele plaatsen sprake van kansruil.
5. De Nederlands Gereformeerde Kerken – eerst nog Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt buiten verband) geheten – zetten de samensprekingen met de Christelijke Gereformeerde Kerken voort na de breuk in 1967. Ook met deze kerken zijn vele samensprekingen gehouden. Zonder resultaat. De laatste christelijke gereformeerde synode besloot de samensprekingen te beëindigen.²⁹ Maar plaatselijk zijn er zeer nauwe contacten. Niet alleen is er sprake van kansruil in ongeveer twintig gemeenten, maar ook zijn er enkele samenwerkingsgemeenten. Dat brengt, zoals reeds gesignaleerd, een spanning mee met het kerkverband waartoe men behoort.
6. Meer aandacht moet ik besteden aan het COGG, dat sinds 19 september 1963 onder deze naam opereert. Aan het COGG ging vooraf het Gereformeerde Convent i.o., dat voor het eerst bijeenkwam in april 1957 in – mirabele dictu – de consistorie van het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente te Gouda. Het laatste dankzij de energieke en sympathieke opstelling van de toenmalige Goudse predikant, ds. A. Verhagen. Als doelstelling werd

26. Id. pag. 106-122.

27. Id. pag. 89-106.

28. De generale synode van 1998 was o.a. van oordeel dat met de eenheid die wij in eigen kerkverband ontvangen hebben, zorgvuldig zal moeten worden omgegaan en dat die niet in gevaar mag komen bij het zoeken van eenheid met de GKV. Besluitenboekje 1.2.2. sub 5, pag. 320.

29. De generale synode sprak uit met droefheid te moeten vaststellen dat het niet gelukt is in de samensprekingen de verschillen weg te nemen en de belemmeringen op weg naar de eenheid met de NGK op te heffen en besloot daarom de samensprekingen voorlopig te beëindigen. Besluitenboekje 1.3.1. pag. 322.

geformuleerd: te bevorderen dat de deelnemende kerken en groeperingen met elkaar contact oefenen, opdat ze elkaar beter leren verstaan, elkaar aanspreken op de basis van Gods Woord en de drie Formulieren van Eenheid en op deze wijze dichterbij elkaar komen.³⁰ Een bescheiden, goede doelstelling. Deelnemende kerken en groeperingen waren: de Gereformeerde Kerken, de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Nederlands Gereformeerde Kerken, de hoofdbesturen van de Gereformeerde Bond en de Confessionele Vereniging en personen à titre personnel uit de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt). Vertegenwoordigers van genoemde instanties vergaderen een paar maal per jaar. Elk jaar wordt een conferentie gehouden waarop wordt gerefereerd en geredeneerd: broederlijk, hartelijk en samenbindend. Enkele jaren geleden werd een ecclesiologische consensus gepubliceerd, zeer waardevol. De laatste jaren worden er in verschillende plaatsen samenkomsten gehouden, waarin de nood van de kerkelijke verdeeldheid en de noodzaak van kerkelijke eenheid sterk worden beklemtoond. Maar tastbare resultaten ontbreken tot dusver.

Wie het COGG heeft meegemaakt, weet dat het COGG een podium is waarop ambtsdragers en leden van verschillende kerken elkaar in ieder geval ontmoeten, leren kennen, leren begrijpen en waarderen. Maar dit levert geen zichtbare resultaten op. Ze dronken een glas, ze liepen broederlijk over het gras, maar de kerkelijke verdeeldheid bleef zoals het was.

Het COGG was en is om twee redenen een zwak plantje. Ten eerste: jarenlang waren er maar twee kerken officieel vertegenwoordigd: de Christelijke Gereformeerde en de Gereformeerde Kerken, later gevolgd door de Nederlands Gereformeerde Kerken, overigens niet zo'n hecht kerkverband. De Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) doen niet mee wegens hun exclusief kerkbegrip en de Gereformeerde Gemeenten niet vanwege hun isolementsdrang. De Nederlandse Hervormde Kerk komt niet in aanmerking en diverse oud-gereformeerde gemeenten voelden er niets voor. Op persoonlijke titel deden wel enkelen uit de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) mee, o.a. dr. R.H. Bremmer en de toen nog vrijgemaakte Ton Bolland. Zo ook uit de Gereformeerde Gemeenten. Zelfs was een predikant uit de Gereformeerde Gemeenten enkele jaren voorzitter, maar in de jaren zeventig werden de predikanten teruggefloten; alleen een enkele moedige ouderling bleef meedoen. Op deze manier kan er geen krachtig geluid van het COGG uitgaan, laat staan imponerende daden.

30. J.H. Velema, '25 jaar C.O.G.G.', in *Jaarboek* 1989.

Een tweede reden ligt in deelname van de Gereformeerde Kerken. Hun vertegenwoordigers zijn zeer trouw en ademen graag in de gereformeerde sfeer van het COGG, maar ze vertegenwoordigen officieel kerken die van de gereformeerde belijdenis afwijken, al zijn deze vertegenwoordigers allen volop gereformeerd. Maar zo kan men niet spreken van een krachtig gereformeerd orgaan. En zo sukkelt het COGG voort, al 35 jaar lang, de verdeeldheid en de verscheurdheid exact weerspiegeland.

Een paar vragen

Een paar vragen blijven over, vragen die zeer ontdekkend zijn en ons de spiegel voorhouden.

1. Heeft de term 'gereformeerde gezindte' nog wel zin, als we toch allemaal anders gereformeerd gezind zijn? Die vraag beantwoord ik zonder aarzelen positief, omdat die term niet afhankelijk is van wat gereformeerde mensen ervan maken. Die term drukt geen subjectieve gezindheid uit, maar een objectieve stand van zaken. Ieder die Gods Woord onvoorwaardelijk aanvaardt en daarvoor buigt en wil leven volgens de drie Formulieren van Eenheid, behoort tot de gereformeerde gezindte. Er zullen leden van de Gereformeerde Kerken (synodaal) zijn, die dit niet onderschrijven, maar dan behoren ze niet tot de gereformeerde gezindte. En er zullen oud-gereformeerden zijn, die het COGG niet kennen, maar die beantwoorden aan de juist genoemde criteria en behoren daarom tot de gereformeerde gezindte. Laten we in een tijd van verval en afval, waarin het gereformeerd zijn gedevalueerd is, deze term a.u.b. behouden.
2. Heeft het nog zin bij al die kerkelijke onenigheid te spreken van de drie Formulieren van Eenheid? Ze worden daarom wel Formulieren van Onenigheid genoemd. Ook deze vraag blijf ik positief beantwoorden. Die drie Formulieren zijn niet door ons gemaakt en ze hangen ook niet af van onze instemming of ontstemming. Het zijn heerlijke documenten, waarin de Kerk der Reformatie haar geloof op een rijke wijze heeft verwoord. Het zijn de Formulieren niet die bron zijn van onenigheid. Het zijn de mensen die die Formulieren niet goed lezen en die hun gedachten leggen in of hun rasters leggen over die Formulieren. Die Formulieren zijn uitdrukking van ons katholiek geloof. Er moest zoveel eenheid zijn in de gereformeerde gezindte en zoveel Geestkracht, dat we konden komen tot een nieuw belijden zonder het oude prijs te geven. Belijden waarin elementen worden gehonoreerd die vandaag ontbreken: de toekomst, het Koninkrijk Gods, Israël en allerlei ethische vragen. Als we de

Formulieren van Eenheid anders zouden gaan benoemen of langzamerhand aan de kant zetten, missen we het aanspreekpunt. Dan kunnen we elkaar niet meer wijzen op dat wat ons behoort te verbinden. Die Formulieren hebben in het verleden verbindend gewerkt en het moet aller wens, bede en ideaal zijn, dat dit ook in de toekomst – meer dan vroeger het geval is geweest – zal geschieden.

3. Minder positief beantwoord ik de vraag: komt de gereformeerde gezindte nog wel geloofwaardig over? De bedoeling van de vraag zal zijn: als er toch niets gebeurt en er niets verandert, wat heb je dan aan de gereformeerde gezindte? In antwoord daarop zeg ik: er moet een voortdurend appèl uitgaan op allen die tot de gereformeerde gezindte behoren om elkaar te zoeken en te vinden. De vraag kan ook bedoelen: is de gereformeerde gezindte nog wel gereformeerd? In dit verband signaleer ik een verschijnsel, waarover in de voorbereiding van de themadag waarop deze lezingen zijn gehouden, geen vraag wordt gesteld. Meerdere malen lees ik in het *Reformatorisch Dagblad* de term 'reformatorische gezindte', bij voorkeur verbonden met het bezittelijk voornaamwoord 'onze'. Voor zover mij bekend is er geen enkel besluit genomen of afspraak gemaakt over deze term. Maar in het raam van de RD-cultuur betekent reformatorische gezindte: bevindelijk gereformeerden. De modern gereformeerden behoren sowieso niet bij de gereformeerde gezindte. De orthodox gereformeerden mogen zich scharen onder de gereformeerde gezindte, maar de bevindelijk gereformeerden vormen de reformatorische gezindte.³¹ Die gezindte is te herkennen aan elf kenmerken en is in haar optreden geloofwaardiger dan de bredere gereformeerde gezindte.³² Het is bepaald te betreuren dat de zaak zo ligt. Het wijst eens te meer op de bijna hopeloze verdeeldheid en verscheurdheid die er is onder de gereformeerde belijders. Mijn grote bezwaar is dat men door zo het begrip 'gezindte' te versmallen de katholiek-gereformeerde opstelling verliest, in strijd met de gereformeerde belijdenis en de bedoeling van het begrip 'gereformeerde gezindte'.

Is er perspectief?

Tenslotte: is er enig perspectief dat er verandering komt in de kerkelijke verdeeldheid? De resterende vragen komen dan als vanzelf aan de orde.

31. De onderscheiding tussen drie soorten gereformeerden is afkomstig van de socioloog G. Dekker. Zie voor de benaming 'reformatorisch gezindte' J. van der Graaf, *Onthaast Verwachten*, Kampen 1999, pag. 37.

32. C.S.L. Janse, *Bewaar het pand*, Houten 1985, pag.69: Signalement.

1. Leeft de vraag naar samengaan of eenwording nog wel? Die vraag is moeilijk te beantwoorden. Enquêtes zijn hierover niet gehouden. Maar als je het kerkelijke leven observeert, moet je zeggen: velen lijken zich neer te leggen bij de status quo en zeggen, zo ze het nog zeggen: het wordt toch nooit anders; het helpt alles niets; laten we elkaar waarderen zoveel het kan en buiten de kerk met elkaar optrekken waar het nodig en mogelijk is.
2. Dat brengt ons bij een andere vraag: moeten we ons inspannen voor hereniging of afwachten of God het gaat bewerken?
 Wil God die hereniging wel? Is de bede of God wil bijeenbrengen wat bijeenhoort bijbels? Om met die laatste vraag te beginnen: ik meen dat dit volop bijbels is. Johannes 17 en Filippenzen 2, Efeze 4 en 1 Korinthe 12 spreken duidelijke taal. Het gaat om waarachtige eenheid: eenheid in de waarheid, enigheid des geloofs. Zo'n hereniging wil God zeer beslist. Hij wordt niet geëerd in onze verdeeldheid, in de uitsluiting van Zijn kinderen van elkaars avondmaalstafels. Hij wil de eenheid van allen die Hem in onverderfelijkheid liefhebben omdat ze één Heiland en Zaligmaker, één Heere en Koning hebben. Die hereniging is Gods werk, het werk van Zijn Geest. Dat zullen we voor alles voor ogen moeten houden. Maar dat sluit onze roeping niet uit. We mogen ook in dat opzicht niet lijdelijk afwachten. Zalig worden is Gods werk voor 100%, maar het is tegelijk ook onze verantwoordelijkheid voor 100%. Dat geldt ook voor de zaak van hereniging van kerken. Gods werk en onze verantwoordelijkheid, allereerst in de vurige bede om hereniging, om een krachtige werking van Gods Geest, om een reveil dat door alle kerken en over alle kerken moge gaan.
3. Welke kerken kunnen goed samengaan? Achter die vraag ligt weer de gedachte van keuze tussen verschillende kerken. En dat is m.i. niet juist. Krachtens oorsprong horen de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken het dichtst bij elkaar, maar ze staan vrij scherp tegenover elkaar. Evenzo de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Ze horen bij elkaar, maar van eenheid is niet veel sprake. Allen die gereformeerd zijn, in welke verdikking of verdunning ook – mits de gereformeerde belijdenis onderschrijvend en daaruit willende leven en daarnaar willende handelen – horen bij elkaar in één kerk, de nationaal gereformeerde kerk, waarin men één is zonder het in alles met elkaar eens te zijn. Is dat geen pure fantasie, een droombeeld dat een drogbeeld zal blijken te zijn? Ooit is op een COOG-conferentie de stelling verdedigd: de sleutel voor kerkelijke eenheid ligt bij de Gereformeerde Bond. Als de Bonders eens buiten de Hervormde Kerk kwamen te staan doordat zij niet mee kunnen met het

SOW-gebeuren, of nog beter: wanneer de Gereformeerde Bond de Hervormde Kerk zou voortzetten en de Hervormde Kerk haar belijdenis zou handhaven, dan is het gouden uur aangebroken dat allen die uit kerken en groepen voortkomen die na 1834 zijn ontstaan, terugkeren naar c.q. zich verenigen met de Hervormde Kerk, die dan weer gereformeerd is. Zo staat het in de Acte van Afscheiding, die nog niet verouderd is.³³ Soms lees ik dat stuk wel eens op m'n studeerkamer. Wat een dag zou dat zijn!

4. Nu het zover niet is – of mag ik zeggen: nog niet is – zullen we er naar moeten streven op de een of andere manier dichter bij elkaar te komen en tot andere kerkelijke verhoudingen te geraken. Deputaten van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) bestuderen de federatiemogelijkheden. Nog geen kerkelijke eenheid, maar wel niet meer langs elkaar heenleven, doch de plaatselijke mogelijkheden van kanselruil en nauwere samenwerking trachten te realiseren.
 De verhouding kerkverband en plaatselijke kerk is een uitermate moeilijk probleem. Het heeft twee kanten. Enerzijds zou in sommige plaatsen kunnen wat op landelijk niveau niet kan. Anderzijds kan men landelijk bepaalde besluiten nemen die plaatselijk niet gerealiseerd kunnen worden wegens oud zeer. Dat zal men inzonderheid op het platteland vinden, waar men niet gemakkelijk vergeet. Na 1892 waren er Gereformeerde Kerken A en B. De bedoeling was eenheid. Maar het duurde in Bunschoten-Spakenburg tot 1931 voor men één was en in 1944 ging men langs diezelfde lijn weer uit elkaar. Anderzijds zal men plaatselijk verder zijn dan op synodaal niveau in de nieuwe polders, waar men geen geschiedenis heeft; en in de gesecculariseerde steden, waar men door de nood gedreven dicht tegen elkaar schuift.
5. Zullen we ooit uit de kerkelijke verdeeldheid komen, dan is nodig:
 - een zien van en gaan lijden aan de nood der verdeeldheid, die voor Gods aangezicht niet kan en mag bestaan;
 - een gedurig en aanhoudend gebed om werkelijke eenheid;
 - de bereidheid om in het gesprek over eenheid niet uit te gaan van het gelijk van eigen identiteit; eigen specialisme, hoe historisch en theologisch ook gefundeerd, maar uit te gaan van Gods Waarheid en daar alles aan ondergeschikt te stellen.

33. J.H. Velema 'De Acte van Afscheiding – een separatistisch document?', in M. Drayer en W. van 't Spijker, *In trouw gescheiden*, Kampen 1984, pag.30 v.v.

Ik ga afronden.

Het was misschien geen opwekkend verhaal, maar ik hoop dat u het wel erkent als een eerlijk verhaal van iemand die snakt naar kerkelijke eenheid en daar nog graag wat aan zou willen doen.

We weten dat ons werk maar gebrekkig is, dat er vele, vele kerkelijke zonden zijn, dat we allen gezondigd hebben en dat de Heere God veel geduld met ons wil hebben en nog niet doet naar onze kerkelijke zonden.

Werkend wachten we en wachtend werken we, uitziende naar die grote morgen – ach wanneer? – wanneer het zal worden: één kudde en één Herder.

Amen, Koning van Uw kerk, maak het waar.

Verzuiling als veruitwendiging van de godsdienst

drs. W.H. Dekker

Terwijl in de kolommen van geliberaliseerde kranten als Trouw en NRC Handelsblad een discussie woedt over de vraag of de gemoderniseerde cultuur wel werkelijk zonder godsdienst kan, wordt in dit artikel de vraag omgedraaid. Kan een godsdienst zich zo in zichzelf opsluiten dat het lijkt alsof de moderne cultuur er godsdienstig bezien niet toe doet? Anders geformuleerd, helpt verzuiling als instrument tegen de seculariserende werking van het moderniseringsproces en draagt ze bij aan de instandhouding en groei van het geloof?

Er zijn de afgelopen jaren relatief veel sociologische publicaties over de gereformeerde gezindte verschenen. Op zichzelf is dit niet verwonderlijk. De gereformeerde gezindte vormt een duidelijk afgebakende groep met een eigen identiteit en subcultuur, waarbij zowel de identiteit als de subcultuur kunnen worden uitgelegd als een reactie op of zelfs verzet tegen het moderniseringsproces. Vooral de onderzoeken die door, onder begeleiding of in de stijl van de godsdienstsocioloog G. Dekker (Vrije Universiteit) gedaan zijn, moeten hier genoemd worden. Hieronder vallen onder meer de studie van C.S.L. Janse, *Bewaar het Pand*, en Heime Stoffels, *Als een briesende leeuw*. Centraal staat steeds weer de vraag in hoeverre de verzuiling een bijdrage levert aan de instandhouding van de eigen groep, identiteit en subcultuur.

Sociologie is natuurlijk geen theologie. De openbaring van God maakt geen deel uit van het onderzoeksobject. Zelfs in de godsdienstsociologie is geen plaats voor God. In de hierboven bedoelde publicaties wordt dan ook niet gevraagd naar de mate waarin de gereformeerde gezindte gestalte weet te geven aan 'de wil van God'. Godsdienst wordt louter als een cultureel fenomeen van een groep mensen opgevat.

Het sociologisch perspectief

Kenmerkend voor de sociologische benadering in veel van de bedoelde publicaties is de functionalistische benadering. Onderzocht wordt op welke wijze de godsdienstige groepering zich verzet tegen de seculariserende werking van het moderniseringsproces en wat de effectiviteit is van de gekozen strategie.

De opbouw van het onderzoek is dan als volgt. Allereerst zondert men de groep af van de rest van de maatschappij. Er worden grenzen aan de groep gesteld: wat is nog (bevindelijk) gereformeerd en wat niet meer? De groep wordt afgebakend op grond van identiteit (geloofsleer) en cultuur (moraal en gedragskenmerken). Vervolgens geeft men aan dat zowel de identiteit als de cultuur onder druk staan ten gevolge van het moderniseringsproces. De eigenheid van de groep staat op gespannen voet met de modale cultuur en leidt tot een isolement. Hierdoor staat die eigenheid onder druk. Om als groep te overleven en de eigen identiteit te behouden moet er beleid ontwikkeld worden.

Veelal wordt verzuiling opgevat als een overlevingsstrategie teneinde de identiteit en de cultuur zuiver te houden. Verzuiling heeft een aantal belangrijke voordelen. De overdracht van de eigen identiteit en cultuur kan binnen de zuil onbedreigd plaatsvinden. Daarnaast biedt de zuil bescherming tegen de verleidingen van de moderne maatschappij. Tenslotte heeft een zuil het voordeel dat de macht samengebald wordt. De groep vormt een gesloten linie. Bij gevaar kan de groep gemakkelijk gewaarschuwd en gemobiliseerd worden. Bovendien kan de top namens de hele groep onderhandelen met vertegenwoordigers uit de moderne wereld.

Verzuiling als strategie

Kenmerkend voor de verzuiling van de bevindelijk gereformeerden is dat het niet langer een door sociologen toebedeeld etiket is, maar een door de groep zelf aanvaarde strategie. De bevindelijk gereformeerde zuil is steeds minder een uit de nood geboren isolement vanwege de aanvallen der wereld. Het is een bewust gekozen organisatievorm ter instandhouding van de eigen identiteit en cultuur. Dat is niet gering. De functionalistische denkwijze is deel gaan uitmaken van de identiteit van de gereformeerde gezindte. De maatschappelijke opstelling van kerken en organisaties wordt steeds meer beoordeeld op de mate waarin deze een nuttige bijdrage levert aan het overleven van de groep in een bedreigende omgeving. Overleven van de groep in de moderne cultuur is doel in zichzelf geworden. Wanneer je de beleidsaanbevelingen van C.S.L. Janse in *Bewaar het pand* leest, kom je deze functionalistische manier van argumenteren voortdurend tegen. Deze functionalistische benadering van de vraag hoe de gereformeerde gezindte zich op heeft te stellen in de moderne cultuur, valt niet vanzelfsprekend samen met een gereformeerde of bijbelse benadering. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de functionalistische benadering de gereformeerde steeds meer gaat verdringen en de gereformeerde geloofsidentiteit vervangen wordt door een sociologische groepsidentiteit. De maatschappelijke opstelling is dan niet langer een gestalte van het

openbare belijden, maar wordt slechts ingegeven door strategische motieven. Dat strategische motieven een rol spelen, kan geïllustreerd worden aan de hand van een aantal processen die zich binnen de bevindelijk gereformeerde zuil voltrekken: institutionalisering, verrechtsing en isolationisme.

Institutionalisering

Wanneer eenmaal de weg van de verzuiling is ingeslagen, lijkt het proces zich verder autonoom te voltrekken. Er ontstaan steeds meer organisaties en de organisaties operationaliseren voortdurend hun eigen identiteit tot in de details. Scholen ontwikkelen eigen onderwijsmethoden, verzorgende instellingen hun eigen zorgmethodieken. De gereformeerde identiteit wordt steeds verder beschreven en uitgewerkt in gedragscodes met betrekking tot geloofsleven, kleding en politieke opvattingen. De zuil lijkt te bureaucratiseren wat betreft het aantal organisaties (complexe organisatievormen), de hiërarchische denkwijze en het aantal regels. Voor een deel is dit eigen aan het idee van een zuil. Een zuil is nu eenmaal hiërarchisch geordend. Leken vragen daarom voortdurend aan de leiders van de zuil wat van hen verwacht wordt. Kerkbladen, kranten en tijdschriften (*Terdege*, *De Gezinsgids*) beschikken veelal over een rubriek waarin predikanten of maatschappelijk deskundigen, in antwoord op vragen van leken, adviserend en pastoraal bewogen voorschrijven wat er op bepaalde terreinen voor gedrag verwacht wordt. Door de openbaarheid van deze adviezen en de sterke behoefte aan gelijkheid in gedrag en opvattingen ontstaat er een steeds fijner netwerk van ideeën, opvattingen en gedragsregels.

Janse ziet deze institutionalisering als een antwoord op de schaalvergroting en toegenomen differentiatie van de moderne samenleving. Tegelijkertijd wil hij ruimte laten aan 'het charismatische en voor het niet van bovenaf georganiseerde'. Tragisch resultaat van de institutionalisering is nu juist dat er geen ruimte overblijft voor het charismatische, omdat het charismatische per definitie afwijkend is en daarmee een bedreiging vormt voor de noodzakelijk bevonden uniformiteit. Vanwege mijn werk heb ik mij de laatste tijd nogal bezig gehouden met de indrukwekkende verhandelingen van de Amerikaanse socioloog Irving Goffman (1922-1982) over 'de institutionalisering van het zelf'. Goffman heeft vooral onderzoek gedaan naar de invloed van zogenaamde totale inrichtingen, als ziekenhuizen en inrichtingen, op de identiteitsbeleving van de bewoners. Wanneer een instituut eenmaal vorm heeft gekregen, is ingericht, krijgt iedereen een rol die passend is bij zijn of haar positie in het instituut. De vrijheid om de rol naar eigen inzichten in te vullen is beperkt, omdat mensen zich dienen te richten naar het

systeem van de afdeling of de organisatie. Gevolg hiervan is dat mensen, wanneer zij worden opgenomen als patiënt, zich ook als zodanig gaan gedragen, ook wanneer dat gezien hun gezondheid niet nodig is. Mensen gaan overmatig veel op bed liggen, zelfs wanneer zij volledig ambulant zijn, en vragen voor alles toestemming aan verpleegkundigen, terwijl zij mondig en volwassen zijn. Dit is een logisch gevolg van het gegeven dat alles in de omgeving van de opgenomen persoon hem herinnert aan het feit dat hij patiënt is: het bed, het nachtkastje, de kleding van het personeel, de structurering van de dag. Met andere woorden, totale inrichtingen hebben de neiging de zelfbepaling van bewoners op alle terreinen te ondermijnen. De persoon heeft geen ziekte, maar *is* een zieke. Wanneer een patiënt zich weigert neer te leggen bij zijn ziekenrol, wordt dit als opstandigheid beschouwd en worden er disciplinerende maatregelen genomen, zoals psychosociale begeleiding of kalmeringsmiddelen.

Zonder te willen vervallen tot het cynisme van Goffman bespeur ik soms dezelfde tendensen in de reformatorische zuil. Artikelen in bladen als *Terdege* of *Daniël*, het jongerenblad van de Gereformeerde Gemeenten, hebben een sterk roldefinierend karakter. Voortdurend wordt aangegeven hoe je je als jongere hebt te gedragen, hoe te geloven, hoe te bidden, hoe de kerkgang voor te bereiden. Niet alleen het leven van de lezers wordt zo geüniformeerd, hetzelfde geldt voor de auteurs. Artikelen zijn voorspelbaar en hebben een sterk moralistisch of formeel karakter. Zelfs het bevindelijke geloofsleven wordt op een sterk rationalistische en formele manier beschreven. Geloof is pas waar geloof wanneer het voldoet aan een aantal gestelde voorwaarden, eigenschappen en kenmerken. Een bevindelijk gereformeerd jongerenblad als *Daniël* bevat nauwelijks indrukwekkende getuigenissen van persoonlijk geloof. Bekeringsgeschiedenissen van eigentijdse mensen worden bij mijn weten niet uitgegeven. Persoonlijk vind ik het dan ook niet verbazingwekkend dat er zo weinig 'doorbrekend werk' te vinden is in de gereformeerde gezindte. Juist door de institutionalisering van de zuil verkeert de bevindelijk gereformeerde steeds minder voor het aangezicht van God. De zuil heeft zich ertussen gewrongen. Het gevaar is groot dat het groepsbewustzijn groter is dan het bevindelijk geloofsbewustzijn. Vaste gewoonten en tradities krijgen het karakter van een ritueel, waarvan de betekenis verloren is gegaan, maar dat onontbeerlijk is voor de instandhouding van het groepsbewustzijn.

Verrechtsing

Voor al door de linkerflank van de reformatorische kerken wordt de laatste tijd beschuldigend gesproken over 'verrechtsing'. Geheel onterecht is dit niet. De laatste

jaren zijn door diverse kerken en organisaties beslissingen genomen die deze beschuldiging in de hand werken. Het meest opmerkelijk is natuurlijk de beslissing van de SGP om lidmaatschap van vrouwen onmogelijk te maken. Daarnaast wordt de benoeming van nieuwe hoogleraren aan de theologische universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerk door daarvoor verantwoordelijke synodeleden als verrechtsing uitgelegd. Opmerkelijk is ook de vermanende boodschap van de synode van de Gereformeerde Gemeenten aan haar kerkeraden om toezicht te houden op de reformatorische identiteit van de 'eigen scholen'. Wellicht zijn er meer voorbeelden te geven.

Het is maar de vraag of hier sprake is van verrechtsing. In mijn optiek zijn deze beslissingen eerder een uitvloeisel van institutionalisering of bureaucratisering. Het proces van institutionalisering gaat nu eenmaal gepaard met het tot in detail uitwerken van de eigen identiteit en cultuur. Vanzelf komt dan het afwijkende openbaar. Dat vraagt dan om besluitvorming of tucht. Institutionalisering vereist uniformering. Voor ketters of profeten met een bijzondere opdracht is dan weinig plaats. Gevolg hiervan is dat het steeds moeilijker wordt om als representant van de groep een afwijkende visie te vertolken zonder daarmee de loyaliteit met de groep op het spel te zetten. De receptie van het boek van Loonstra over de geloofwaardigheid van de Bijbel is hier een treffend voorbeeld van.

Wel is het zo dat institutionalisering gepaard gaat met *conservatisme*. De zuil heeft haar bestaansrecht aan een vastomlijnde verwoording van de traditie verbonden, waardoor geen ontwikkeling mogelijk is. Ontwikkeling in de traditie of de vormgeving daaraan wordt als beangstigend ervaren, omdat voor het gevoel hiermee het fundament van de zuil wordt ondergraven. Verzuiling lijkt daarom gepaard te gaan met verstarring of formalisering van het geloofsleven.

Ook hier ontstaat het gevaar van het inperken van het meest eigene van de bevindelijk gereformeerden: de bevinding of het charisma. Individuele geloofsbevindingen of 'lasten' isoleren van 'het gemiddelde' en 'beproefde'. Veranderingen zijn daarom alleen mogelijk wanneer die collectief en langs bureaucratische weg plaatsvinden. Het zou boeiend zijn om deze vooronderstellingen te toetsen aan de praktijk van de prediking. Wanneer de vooronderstellingen kloppen, zou men in de prediking een toenemende voorspelbaarheid en eenheid in stijl en moraal moeten aantreffen. Graafland geeft dit ook aan in zijn *Gereformeerden op zoek naar God*.

Isolationisme

De verzuiling vindt haar bestaansrecht in de wereld, die de identiteit van de groep en daarmee het reformatorische geloofsleven bedreigt. De uitbreiding van de zuil

moet steeds weer met dit uitgangspunt gelegitimeerd worden. Wanneer de zuil doel in zichzelf wordt, komt het niet goed uit als soms 'de wereld meevalt'. In preken en geschriften wordt 'de wereld' daarom als bedreigend en beangstigend afgeschilderd. Bovendien heeft dit het voordeel dat personen niet in de verleiding komen de waarheid van de eigen zuil te betwifelen of te beproeven.

Gevolg van de beaccentuering van de kloof tussen de kerk en de wereld is dat met name reformatorische jongeren en vrouwen (die omwille van leeftijd of geslacht het meest geïsoleerd van de wereld leven) de wereld met een gevoel van angst betreden. Men heeft al een gevoel van vervreemding alvorens er een ontmoeting heeft plaatsgevonden. Wanneer men noodgedwongen buiten de eigen kring moet treden (studeren, werken, boodschappen doen), leidt dit tot een onzekere en subassertieve opstelling. Terugkeer in het isolement van de eigen kring geeft dan een gevoel van veiligheid en geborgenheid.

Tegelijkertijd leidt dit isolement in het opiniërende deel van de zuil tot een vorm van gemakzucht. Theologische en ethische vragen aan de zuil hoeven niet of nauwelijks beantwoord te worden omdat de vragensteller niet instemt met de Bijbel en met de belijdenisgeschriften. Vertegenwoordigers van de reformatorische zuil zijn dan ook bijna niet in gesprek met de cultuur via publicaties, dissertaties en dergelijke. Publicaties over actuele ethische en theologische kwesties hebben veelal een voorlichtend karakter voor de eigen achterban. Ter illustratie hiervan een stukje uit een artikel uit *Het Gekrookte Riet*, zoals dat verkort in *Woord en Dienst* (17 mei 1996, nr.10) werd weergegeven.

'De grote vrees bestaat dat de SOW-beweging een beweging richting Rome is. Waren niet de praeses en dr. K. Blei aanwezig op het jubileum van een R.K.-bisschop en woonden ze niet de jubileummis bij? Is dat in de lijn van vraag en antwoord 80 van de Heidelberger? (...) Is het niet dat in de gereformeerde kerken een discussie gaande is over het bisschopsambt? En is het niet dat telkens weer berichten opduiken, waarin men wel een pausambt wil accepteren wanneer het maar meer pastoraal en collegiaal was? Maar de afstand tot het bisschopsambt is niet zo heel groot, want Rome heeft haar bisschoppelijk beleid en wij hebben het beleid van de bisschoppelijke synodevergadering en haar moderamen. Het is goed dat we de waarschuwing tot ons nemen, want de SOW-trein gaat richting Rome. Wie instapt dient te weten waar de trein heengaat...'

De in het begin van de alinea uitgesproken vrees wordt in de loop van de alinea geïllustreerd aan de hand van enkele observaties en hiermee als bevestigd en

gegrond beschouwd. De scribent gaat direct over tot de mobilisatie van zijn achterban. Hiermee bespaart hij zichzelf een stevige ontmoeting met Blei, gereformeerden en, laat staan, Rome.

De zuil lijkt weinig respect voor haar opposanten te hebben. Dat de opposanten in het algemeen van even weinig of zelfs minder respect voor die zuil en het reformatorische geloof getuigen, staat voor mij ook vast. De keuze voor het isolationisme van reformatorische opinieleiders is daarom alleszins verklaarbaar, maar nog niet gerechtvaardigd. Vooral niet omdat deze gemakzuchtige of oppervlakkige afschrijving van opposenten uiteindelijk ondermijnend werkt voor het vertrouwen van de achterban.

In dit zelfgekozen isolement ligt weinig kracht, althans niet naar de wereld toe. Er gaat geen kerstenende werking van uit. Bovenal staat het ontwikkeling van de gereformeerde traditie in de weg. Er vindt geen verdieping of ontwikkeling plaats. Wel ligt er troost in. Bij alles wat er over de reformatorische verzuiling gezegd kan worden, moet dit niet onderschat worden. De reformatorische zuil is een gemeenschap en dat is niet gering in deze tijd van individualisering en vereenzaming. De zuil biedt geborgenheid, structuur en orde en deze zijn niet overvloedig aanwezig in onze wereld.

Charisma of strategie

In het voorgaande heb ik vooral willen aangeven dat de zuilvorming van de gereformeerde gezindte een bijna vanuit sociologische motieven ingegeven strategie geweest is ter continuering van de eigen groep en groepsidentiteit. Hiermee doel ik vooral op het feit dat ter verdediging van de gekozen strategie naast theologische ook sociologische argumenten worden gehanteerd. Het proefschrift van Janse is hier het voorbeeld van. En dat is riskant. De sociologie is in het algemeen een beperkte raadgever. Het zich laten leiden door sociologische motieven is vooral riskant omdat het zich uiteindelijk tegen het meest eigene van de gereformeerde traditie lijkt te keren: het bevindelijke geloofsleven. Het afhankelijke leven lijkt steeds meer weggeorganiseerd te worden in menselijke organisatievormen.

Zelf heb ik sterk het idee dat bevindelijk geloofsleven vooral te vinden is in die delen van de gereformeerde gezindte die het minst verweven zijn met reformatorische organisaties (delen van de Oud Gereformeerde Gemeenten), in de groeiende evangelicale stroming binnen de reformatorische kerken en in de kring rond het blad *Kontekstueel*. Zonder de sterke verschillen tussen deze groepen uit te willen kennen kunnen we opmerken dat het verbindende element tussen hen de persoonlijke en individuele manier van denken en geloven is. Verder hebben deze

drie manieren van bezig-zijn met de gereformeerde traditie alle een reactie karakter. Kenmerkend voor de eerste manier, die ik dan maar generaliserend de oud-gereformeerde opstelling noem, is dat men de verzuilde organisatie te menselijk en te modern vindt. Natuurlijk wordt deze opstelling niet gepubliceerd in krantjes of gestimuleerd via toogdagen. Het is ook een weinig voorkomende opstelling, die slechts aan te treffen is in het spaarzaam voorkomende gezelschapsleven of in een klein hoekje tijdens een SGP-partijdag. Het zijn de stillen in den lande.

De *Kontekstueel*-opstelling is wel georganiseerd rond een blad, maar kent verder een vrijblijvend karakter. Hier wordt gezocht naar een voortzetten van de gereformeerde traditie in de moderne tijd, waarbij de vragen van de moderne tijd serieus genomen dienen te worden. Vanzelfsprekend brengt dit soms spanningen met de gereformeerde geloofsleer of levensstijl met zich mee en leidt dit tot verontrustend fronsen bij vertegenwoordigers van de reformatorische zuil. Het is reëel te veronderstellen dat deze opstelling een meer bevindelijke levenshouding met zich meebrengt. Wanneer je je in een gevarenszone begeeft, neemt het besef van afhankelijkheid toe. Tegelijkertijd is het evenzeer mogelijk dat de verbondenheid met de gereformeerde traditie afneemt, omdat andere tradities geloofwaardiger lijken. Dit alleen al maakt het besef vastgehouden te moeten worden alleen maar groter. In zeker opzicht is de opstelling van de *Kontekstueel*-groep vergelijkbaar met die van de ethische richting in de negentiende-eeuwse Hervormde Kerk en kan deze sociologisch getypeerd worden als een gematigde 'doorbraak'-opstelling. De evangelicale opstelling is vooral onder jongeren aan te treffen. Organisatorisch krijgt deze opstelling gestalte in de Evangelische Omroep, de RPF, enkele kerkelijke jeugdbonden en via eigen bijbelkringen, gospelconcerten en vakantie-groepen. Kenmerkend voor deze organisaties is dat deze niet direct zuilpretenties hebben. Dat zal ook niet meevallen. De evangelicale geloofsbeleving valt moeilijk te organiseren. Daarvoor is zij te individualistisch. De omgang met God is zeer direct. In gesprekken met studenten sta ik regelmatig versteld van die directheid. Stille tijd levert daadwerkelijke en spectaculaire ontmoetingen met God op. In bijzondere gebeurtenissen, ziekte of een goed cijfer voor een tentamen wordt zonder schroom de hand van God herkend. Hiermee is niet gezegd dat deze geloofswijze geen leiderschap erkent. Integendeel, er zijn veel charismatische leiders, maar deze krijgen alleen erkenning als het charisma onderkend wordt. Bovendien wordt nog wel eens van leider gewisseld. Verder kan van deze vorm van geloofsbeleving gezegd worden dat zij tamelijk emotioneel van karakter is en niet gekenmerkt wordt door een diepgaande theologische reflectie of actieve maatschappelijke betrokkenheid. Hoewel in deze beide zaken onder invloed van de anglicaanse evangelicalen verandering lijkt te komen.

Deze drie geloofswijzen zijn alle te vinden binnen de kerken van de gereformeerde gezindte, waarbij met name de evangelicale geloofswijze aan invloed lijkt toe te nemen. De aanwezigheid van deze drie stromingen laat al zien dat de strategische opstelling van de verzuiling niet sluitend is. De opstelling wordt van binnenuit aangevochten. Het geeft de zuil een wankel evenwicht.

Doorbraak

Bij kritiek op het proces van de verzuiling wordt door vertegenwoordigers als argument in het voordeel van de verzuiling van de gereformeerde gezindte regelmatig gesteld dat de 'doorbraak' van na de Tweede Wereldoorlog mislukt is. Er is dus geen strategisch alternatief. Op het eerste gezicht is dit een sterk argument. Alleen wordt dan wel vergeten dat hetzelfde gezegd kan worden van de gereformeerde zuil. Deze is evenzeer vastgelopen. De parallel wordt nog sterker wanneer de opstelling van de *Kontekstueel*-groep en de evangelicalen vergeleken wordt met die van de theologen en de jongeren in de gereformeerde zuil van de jaren zestig.

Hiermee houd ik geen pleidooi voor een strengere tucht ter voorkoming van hetzelfde proces dat de Gereformeerde Kerken getroffen heeft. Het is voor mij nog de vraag of de gereformeerde zuil het gered had wanneer in de jaren zestig harder was opgetreden. De strenge tucht van de Gereformeerde Synode in 1926 en 1944 heeft niet bijgedragen aan de interne geloofwaardigheid van de zuil. Dezelfde afnemende geloofwaardigheid van het gezag valt te constateren bij de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt).

Geloofwaardigheid is in sterke mate afhankelijk van redelijk verantwoord geloof met openheid voor vragen en bevindelijk beleefd geloof. Anders geformuleerd, de reformatorische traditie behoudt alleen dan haar gezag wanneer ze adequaat verantwoord en bevindelijk beleefd kan worden. Wanneer mijn analyse van de toenemende formalisering van het reformatorische geloof en afnemende bevinding, mede als gevolg van de verzuiling, juist is, valt voor de reformatorische zuil in de toekomst het ergste te vrezen.

Modernisering

Op dit punt is de visie van de socioloog Emile Durkheim (1858-1917) ontdekkend. Deze heeft zich intens beziggehouden met de gevolgen van het moderniseringsproces voor de godsdienst. In zijn ogen vormde godsdienst het bindmiddel van de maatschappij van vóór het moderniseringsproces: godsdienst als de basis van

sociale orde, het collectieve geweten van een maatschappij. Het moderniseringsproces met zijn arbeidsdeling, differentiatie en individualisering zou ondermijnend zijn voor de godsdienst. Durkheim maakte zich dan ook zorgen over de gevolgen van de modernisering voor de moraal. Het collectieve geweten staat op losse schroeven. Hij betwijfelde of een samenleving voldoende kan integreren op basis van onderlinge economische afhankelijkheid en niet-godsdienstig gemotiveerde rechtsregels. Durkheim was benauwd voor morele desintegratie en individualistische anarchie, door hem getypeerd als *anomie*. In zijn ogen was godsdienst voor een samenleving onontbeerlijk ter bevestiging van de sociale orde en voor de ontwikkeling van een collectief geweten. Durkheim pleitte daarom als agnost voor de ontwikkeling van een zogenaamde burgerlijke religie, waarin de moderne maatschappij ritueel gevierd kan worden.

Durkheims visie is voor onze tijd onheilspellend actueel. Het besef van desintegratie van de moderne cultuur in combinatie met het gevaar voor anomie wordt in onze maatschappij breed gedragen, zij het dat het veelal in machteloze analyses blijft steken. In de discussies in *Trouw* en *NRC Handelsblad* wordt zijn naam dan ook regelmatig genoemd.

De visie van Durkheim geeft veel stof tot bezinning. Hij laat vooral zien dat de moderne maatschappij godsdienst nodig heeft. In dat opzicht is het je terugtrekken in de zuil bedenkelijk.

Wanneer de opvattingen van Durkheim op de reformatorische zuil worden toegepast, wordt het pas echt spannend. De reformatorische zuil kan aan de hand van de ideeën van Durkheim uitstekend gelegitimeerd worden. De reformatorische zuil voorkomt anomie binnen de groep van reformatorische kerken en draagt bij aan een eenduidige moraal. Daarnaast draagt de reformatorische zuil bij aan integratie van de leden. Men hoort ergens bij en ziet naar elkaar om. Bovendien geeft de zuil betekenis en zin aan het leven. Het teleurstellende van godsdienst in de zin van Durkheim is dat het slechts een groepsfunctie heeft. De agnost Durkheim is slechts een liefhebber van godsdienst omdat deze onontbeerlijk is voor het samenleven van mensen. Juist de theorie van Durkheim laat zien dat het mogelijk is dat de reformatorische zuil tussen de levende God en de gelovigen schuift en daarmee het zicht op God ontnemt. Een bittere mogelijkheid.

Evaluatie

Wat levert dit alles nu op? In het voorafgaande is vooral een godsdienstsociologische benadering van de reformatorische kerken in de moderne cultuur gegeven. Zo'n benadering heeft altijd iets irritants in zich. Godsdienstsociologen hebben de

neiging godsdienstige handelingen anders te duiden dan de actor zelf beoogt. Terwijl een pastor denkt voor Gods aangezicht Gods kudde te weiden, legt de godsdienstsocioloog dit uit als disciplineren en machtsuitoefening.

Tegelijkertijd beseft een beetje socioloog dat de sociologie ook maar een mager antwoord heeft op de vragen van de maatschappij en het individu. Juist dit besef is de voedingsbodem geweest voor de hierboven weergegeven twijfels bij de strategie van de verzuiling. Juist door sociologische argumenten aan te wenden ter verdediging van de verzuiling wordt deze maatschappelijke opstelling verzwakt. De functionalistische benadering van ethische of maatschappelijke vragen en zelfs geloofsvragen maakt het reformatorische geloof tot een menselijke aangelegenheid. Het is ook een benadering die in zekere zin wezensvreemd dient te zijn aan het bevindelijke geloof. Het legt de geestelijke armoede bloot. Wat de sociologie wel kan doen, is al te menselijke elementen in het proces van verzuiling blootleggen en daarmee aangeven dat uit een andere dan een geestelijke bron gedronken wordt. Juist de geschiedenis van de gereformeerde zuil werpt de vraag op of een zuil niet slechts een tijdelijke wal is tegen het oprukkende modernisme en geestelijk tekortschiet. Op het moment dat het tot een menselijke of sociologische constructie verwordt, haalt het niet bij een geestelijke wapenrusting. De analogie met de gereformeerde zuil moet daarom vermeden worden.

Dit artikel is daarom een pleidooi voor een adequaat verantwoorde en bevindelijke geloofsopstelling als antwoord op en met oog voor de moderne cultuur. Sociologisch gezien ligt dit tussen doorbraak en verzuiling in, maar dat doet niet zo ter zake.

Therapie en diagnose

Over de zielsziekte van de gereformeerde gezindte

ds. H. van den Belt

Een therapie?

Is er een therapie voor de problemen van de gereformeerde gezindte? Wie deze vraag stelt, gaat er blijkbaar vanuit dat de gereformeerde gezindte niet gezond is. Het woord therapie veronderstelt bovendien dat de klachten van psychische aard zijn. Voor een lichamelijke kwaal kun je medicijnen voorschrijven of operatief ingrijpen, maar wie spreekt van een therapie, denkt aan psychosociale problemen. In gedachten zie ik de personificatie van onze gezindte voor mij op de sofa zitten. Laten we hem dhr. G. Gezindte noemen. Het is een zeer complexe persoonlijkheid, een vat vol tegenstrijdigheden. Waar moet ik beginnen? Wat moet ik vragen? 'Wat zijn uw klachten? Heeft u last van depressiviteit, lusteloosheid, wanhoop of interne spanningen?' En hoe moet je de klachten van dhr. G. Gezindte behandelen? In de psychologie heb je de beschikking over ten minste drie methoden. Je kunt gebruik maken van een spade, een spiegel of een hondenbrokje.¹ Ik kan à la Sigmund Freud gaan graven in het verleden. Er kunnen collectieve trauma's ten grondslag liggen aan de huidige crisis van mijn cliënt. Maar waar moet ik het dan zoeken? Is de herinnering aan zijn autoritaire moeder, Rome, hem te machtig geworden? Of ligt de bron van de spanningen in de puberteitscrisis van de Nadere Reformatie? De psychoanalyse kan soms een diep inzicht geven in de wortels van onze problemen, maar het gevaar van deze methode is dat elke verklaring ook als een bevestiging en verontschuldiging kan worden opgevat. We mogen de crisis van de gereformeerde gezindte niet verdoezelen door te denken: 'Zo zijn we nu eenmaal.'

Er zijn ook andere methoden. Als je bij Carl Rogers het oor te luisteren legt, hoef je de patiënt alleen maar een spiegel voor te houden.

1. Deze originele manier om de drie gangbare psychoanalytische methoden te verhelderen, heb ik ontleend aan Jay E. Adams, *Sheparding God's flock II*, 1975, p. 1. De spade staat voor de psychoanalyse van S. Freud, de spiegel voor de reflectieve psychotherapie van C. Rogers en het hondenbrokje voor het behaviorisme van B.F. Skinner e.a.

Patiënt: 'Dokter, ik voel me zo ongelukkig op de drempel van het nieuwe millennium.'

Therapeut: 'Ik merk dat u problemen heeft, vertel eens...'

'Ik bevind mij in een crisissituatie en ik weet niet wat mij te doen staat.'

'Volgens mij heeft u last van innerlijke onzekerheid. Hoe zou dat komen?'

'Ik geloof dat de omstandigheden van mijn leven mij in verwarring hebben gebracht.'

'Misschien lijdt u aan een vorm van, laat ik het noemen: desoriëntatie. Dat lijkt mij erg verwarrend. Welke omstandigheden bedoelt u eigenlijk?'

'De zuigkracht van de wereld is zo sterk en... ziet u, de veranderingen gaan zo snel, dat ik er door meegenomen word, terwijl ik het eigenlijk niet wil.'

'Aha! Dat is het dus! U verzet zich innerlijk tegen de ontwikkelingen om u heen en dat verzet geeft een grote mate van innerlijke onvrede. Waar komt uw weerstand vandaan?'

De methode van het spiegelen is vermoeiend, zowel voor de patiënt als voor de therapeut. En je helpt niemand echt verder door hem alleen maar terug te vertellen wat hijzelf aan je vertelt. Het kan misschien iets verhelderen, maar niet echt genezen. Vaak worden de problemen van onze gezindte zo aan de orde gesteld. We houden elkaar een spiegel voor en klagen erover dat er zoveel mis is met ons, maar het helpt ons niet uit de crisis.

Als je goed om je heen kijkt in de gereformeerde gezindte, merk je dat vaak de hondenbrokmethode wordt toegepast. In het behaviorisme telt alleen het gedrag van de patiënt. Je kunt mensen africhten, net als dieren, door het kwade te straffen en het goede te belonen. Zo kun je ook de patiënt op de sofa behandelen. Niet gaan graven in het verleden en geen gevoelens spiegelen, maar gewoon G. Gezindte africhten, zodat hij zich weer als een echte 'refo' gedraagt. Als je maar voldoet aan dat wat onder ons gebruikelijk is, heb je geen probleem.

Is een therapie wel wat we nodig hebben? Kunnen we niet veel beter zoeken naar een medicijn? Is er een middel om van onze kwaal te genezen en wederom tot genade te komen? Je zou bijna zeggen, met Kohlbrugge: 'Werp het Woord er in!' Dat is geen therapie, maar een medicijn. Dat alleen werkt genezend.

Ik ben geen therapeut en ik heb ook geen afgerond oordeel over de problemen van de gereformeerde gezindte. Toch wil ik een poging wagen om een paar zaken op een rij te zetten, ter verduidelijking. Wat weten we zeker? Waarover zijn we het eens? Over het enige medicijn! De ware bekering tot God en het ware geloof in Christus hebben we nodig. In ons persoonlijk leven en ook als gehele gezindte. We mogen niet in de valkuil trappen van het collectieve denken, de fout van

bijvoorbeeld het communisme. Dan blijven we steken in algemeenheden, waar iedereen het mee eens is en waar niemand iets mee opschiet. De structuren moeten niet bekeerd worden, maar de mensen. Niet de gezindte, maar de mensen die samen die gezindte vormen, hebben het medicijn nodig.

Ongetwijfeld zijn er over de inhoud van de begrippen 'geloof' en 'beking' meningsverschillen. Toch zal ik proberen een paar lijnen te trekken vanuit de dingen die onder ons volkomen zekerheid hebben. (Luk. 1:1) We moeten dus bij het medicijn van Gods Woord beginnen, om vervolgens de diagnose te stellen en te zoeken naar de symptomen van de ziekte. Elke dokter die zo te werk ging, zou ik absoluut wantrouwen. Stel je voor dat je huisarts zegt: 'Ik weet niet wat je mankeert, maar ik heb wel een medicijn, waarvan ik weet dat het je helpt. Als je dat gebruikt, zul je vanzelf ontdekken hoe het komt dat je zo akelig voelt.' Toch is dit de enige methode. Ik ben geen socio- of psycholoog, maar theoloog. Dus heb ik maar één manier om de vraagstelling te beantwoorden en dat is via een theologische methode. In de theologie moet je altijd bij God en Zijn openbaring beginnen. Je moet nooit proberen een weg vanuit de mens en zijn problemen naar God te vinden, maar je moet vragen naar de weg die de Heere Zelf van bovenaf ontsloten heeft. Dan zul je ook een helder zicht krijgen op de ware aard van je probleem.

Wat is dan het medicijn, of noem het de therapie, als je wilt? Wat we nodig hebben als gereformeerde belijders, is een hernieuwde volkomen overgave aan God. Het geloof is immers – daarover zijn we het toch wel eens? – geen daad of beslissing van een mens, maar een ophouden met werken en God door Zijn Geest in ons laten werken (Heidelbergse Catechismus, vraag en antwoord 103). Het is een daad van niets-meer-doen, het is je laten zaligmaken. De weg die ons daartoe leidt, zou ik in vier stappen willen onderscheiden. In het Engels is het gemakkelijk te onthouden: A, B, C en D: *There is something to Admit, there is something to Believe, there is something to Consider and there is something to Do.*²

Verootmoediging

There is something to Admit. Waar begint de persoonlijke reformatie? Wat is de eerste stap terug naar God? Wij moeten erkennen dat we fout zitten. Berouw is het begin van de beking. Denk maar aan de verloren zoon. (Luk. 15:17,18) 'Bekeert u en gelooft het evangelie' is in de Engelse bijbel: 'Repent and believe!'

2. Deze onderscheiding is ontleend aan een preek van Alistair Begg, reformed baptist (Parkside Church, Cleveland, Ohio, USA): *Building Bridges, A study in Personal Evangelism* (1996).

Ons eerste probleem is onze eigengerechtigheid, onze trots en zelfhandhaving. Er zal in ons hart iets overwonnen en afgebroken moeten worden, zullen we tot God terugkeren. Wat is dat? Eerst twee illustraties en daarna de toepassing.

Stel, je rijdt door de stad, op zoek naar een locatie waar je wordt verwacht, maar je kunt die niet vinden. Wanneer ga je vragen naar de weg? Je kijkt nog eens in het stratenboek, je rijdt nog een keer hetzelfde rondje, maar de tijd dringt. Iets weerhoudt je om je raam open te draaien en de weg te vragen. Wat is dat 'iets'? Het is hoogmoed. Het is een zelfoverwinning om te vragen naar de weg. Je doet het alleen als je echt niet anders meer kunt, als je 'verloren' bent.

Het vragen om geloof in de Heere Jezus en beking tot God veronderstellen dat je een verloren mens bent en niet meer weet hoe je jezelf moet redden. Je krijgt Gods genade nodig, als je reddeloos verloren bent. Is dat ook niet het probleem van onze gezindte als geheel? We belijden onze verlorenheid en schuld. Nederige en ootmoedig klinkende belijdenissen doen het goed onder ons. Maar beleven we ook écht onze verlorenheid: dat we zonder Gods genade geen been hebben om op te staan en dat het sola gratia is dat wij het leven, de adem en alle dingen hebben? Het tweede voorbeeld ontleen ik aan de rechtbank. De oude Germanen wisten al hoe ze dat moesten doen. Ze tekenden een vierkant in het zand, want bij elke rechtzaak zijn vier partijen. Er is een rechter en tegenover hem een verdachte. Er is een aanklager en er is een advocaat. In de Nederlandse rechtspraak heeft de verdachte het laatste woord. 'Heeft u nog iets te zeggen?' Je kunt proberen te ontkennen. Je kunt proberen jezelf te verontschuldigen door verzachtende omstandigheden aan te dragen. Je kunt ook beterschap beloven. Je moet in ieder geval iets doen om voor jezelf te pleiten. Je kunt toch moeilijk zeggen dat je voor 100% schuld hebt en het bij voorbaat eens bent met elk oordeel dat over je geveld wordt. In de Nederlandse rechtspraak hoeft je nooit aan je eigen veroordeling mee te werken. In de hemelse rechtzaal is dat anders. Wat moet de verdachte doen om daar vrijgesproken te worden? Schuld belijden. Zolang hij zich in allerlei bochten wringt om te ontkomen, staat hij zijn eigen vrijspraak in de weg. Zodra hij zijn schuld belijdt en de straf aanvaardt, is daar de hemelse Advocaat, Die Zelf in de bres springt en de schuld voor Zijn rekening neemt. Daarover zijn we het toch eens? Hoe de rechtvaardiging door het geloof dan ook precies beleefd moet worden – en waarschijnlijk zijn er daarin nuanceverschillen – het komt altijd neer op een aanvaarden en omhelzen van het rechtvaardige oordeel van God over de zonde en het ontvangen van de volkomen vrijspraak door Jezus Christus, de Parakleet, Die onze Voorspraak is bij de Vader. In de rechtvaardiging van de goddeloze klopt het hart van het Evangelie. Daar zink je weg om op de bodem van vrije genade terecht te komen. Sola gratia!

Nu zal niemand het mij betwisten dat ik dit over het persoonlijke geloofsleven opmerk, maar hoe zit het met de gereformeerde gezindte? We kunnen het persoonlijke geloofsleven niet losmaken van de crisis waarin wij ons samen bevinden. Het één hangt nauw met het ander samen. Juist met dat sola gratia hebben we de grootste moeite. Als wij ons voor God en voor elkaar verootmoedigen, is dat het begin van een nieuwe reformatie. Wij zouden teruggeworpen worden op de vrije genade van God, wij zouden leren onderscheiden wat de meest wezenlijke zaken van het geloof zijn en wij zouden opnieuw in de wereld een lichtend licht en een zoutend zout zijn. Dit is geen utopie, maar Gods belofte voor Zijn volk dat zich voor Hem verootmoedigt. (Lev. 26:41,42)

Wat hebben we nu ontdekt? Het eerste medicijn is de verootmoediging. We moeten erkennen dat we dwalen en dat we voor God schuldig staan en Zijn oordeel verdiend hebben. We moeten leren wat het betekent om verloren te zijn. Vanuit dit bijbelse medicijn kunnen we de diagnose stellen. Hoogmoed en trots moeten onze kwaal zijn. Dan rest ons alleen nog op de collectieve symptomen van die kwaal te wijzen.

Collectieve hoogmoed

Hoogmoed is een lelijk ding, want ze kleedt zich altijd netjes aan. Het is nu eenmaal niet populair om hoogmoedig te zijn. We kunnen om onze eigen hoogmoed te onmaskeren bij anderen te rade gaan. Hoe kijken zij tegen ons aan? 'Buitenkerkelijken' hebben een karikatuur van onze gezindte, maar een karikatuur zegt altijd iets over de werkelijkheid. De tekenaar tekent niet voor niets zo'n grote neus. Laten we dan toch maar in de spiegel durven kijken die de wereld ons voorhoudt. Welk beeld roept de gereformeerde gezindte op in de wereld om haar heen? Dat beeld wordt toch vooral bepaald door uiterlijkheden. Op zondag groeten ze je niet, met strakke gezichten lopen ze naar de kerk, de dames gekleed met rokken en hoeden. Televisie en sport zijn verboden. Verder leven ze luxe, maar dan in een oerdegelijke eikenhouten vorm. Vooral zijn 'refo's' mensen die klaarstaan om anderen te veroordelen. Deze karikatuur wordt bewust door de media in stand gehouden. Soms kun je daar boos over worden. Denk aan de verslaggeving rond het boek *Waanzee* en de recente tv-reportage over Opheusden. We kunnen in reactie op de karikatuur zelfs zeggen dat onze levensstijl werkt als een angel in het geweten van de wereldlingen. Men ergert zich aan ons, omdat men zich innerlijk schuldig voelt. Dan hebben we onszelf verdedigd en gerustgesteld, maar zo maken we ons er te gemakkelijk van af.

We kunnen ons beter afvragen hoe het komt dat we dit imago maar niet van ons af kunnen schudden. We hebben zelf een ander beeld van onze gezindte. En terecht! We zijn helemaal niet zo wereldvreemd en onze godsdienst bestaat niet alleen uit verboden en geboden. Bovendien belijden wij dat wij tot alle boosheid geneigd zijn. Het hart van onze religie is de vreze des Heeren, de diepe ootmoed voor God. Het beeld dat de 'wereld' van ons heeft, is vertekend. En toch lukt het niet om dit imago van ons af te schudden. We kunnen de rijke inhoud van ons geloofsleven niet communiceren naar moderne mensen, die zoeken naar zingeving. De boodschap komt niet over. En dat terwijl wij belijden dat we het allerbeste voor de hele wereld hebben! Vanwaar komt toch die onmacht?

Misschien moeten we nu even naar de spade van Freud grijpen en naar de oorzaak zoeken. Naar mijn mening ligt die vooral in het isolement waarin de gereformeerde gezindte verkeert. Ik kan er niet op ingaan hoe dat komt en wat de sociologische aspecten daarvan zijn, maar ik doel op de slogan 'In het isolement ligt onze kracht!' Ik wil niet eenzijdig zijn. Door het isolement is veel bewaard gebleven wat anders wellicht verloren was gegaan. Onze ouders en grootouders, die de reformatorische scholen hebben gesticht, hebben dat niet voor niets gedaan. Wat was er van het onderwijs terechtgekomen zonder een instituut als De Driestar? Toch is er ook iets misgegaan. In het isolement ligt tegelijk onze grootste zwakte. We hebben ons te weinig afgevraagd wat Gods bedoeling is. De instandhouding van de kerk is een doel op zich geworden. In plaats van de wereld met een open houding tegemoet te treden en uit te nodigen om kennis te maken met de dienst van God, hebben we hoge muren opgetrokken en hebben we anderen daardoor verhinderd om binnen te gaan. Het zout zit in het vat en de talenten zitten in de zweetdoek. Als de Heere terugkomt, kunnen we Hem het Zijne geven, maar wat hebben we met de schat van Zijn Woord gedaan? Hebben we de kostbare boodschap die Hij ons heeft toevertrouwd, ook gedeeld met anderen? Hebben we munt geslagen uit het zuivere goud van Zijn Woord, of hebben we alleen maar geconserveerd?

Niet in het isolement ligt onze kracht, maar in de levensheiliging. We hebben de levensheiliging opgevat als iets negatiefs, alsof 'heilig' alleen maar 'afgezonderd' betekent. Dat is slechts in afgeleide zin waar. Heilig betekent: toegewijd zijn aan God. Juist de Reformatie heeft ons geleerd dat een heilig leven een leven midden in de wereld is. Niet de kloosterling, maar de wasvrouw leeft naar de wil van God. Niet het celibaat, maar het huwelijk is heilig. Misschien is de gereformeerde traditie in de Nadere Reformatie toch wel teveel teruggekeerd naar de heiliging van de Middeleeuwen.

Op het punt van de evangelisatie is er overigens wel in de volle breedte van de

gereformeerde gezindte een opmerkelijke opening te constateren. Opeens is het besef doorgedrongen, rond 1985 denk ik, dat er zoveel mensen om ons heen zijn zonder God en zonder hoop in de wereld. Er was al langer sprake van evangelisatiewerk, maar niet zo kerkbreed en niet zo gedragen door grote groepen jongeren. Is dit een gevolg van de positieve invloed van de evangelische beweging? In ieder geval is de nieuwe impuls voor het evangelisatiewerk een teken van hoop voor de toekomst. Zullen we echter in staat zijn om hiermee door te gaan of is het tij onder een nieuwe generatie jongeren al weer wat aan het keren? Laten we bidden om Gods genade om als levende getuigen een getuigend leven te leiden.

Op ieder conservenblik staat een datum: 'tenminste houdbaar tot...' Als je die datum laat passeren, kun je het blik beter niet meer openmaken. Dat is ons probleem. We zullen moeten afleren om te conserveren en moeten leren om te communiceren. Het pand dat God ons toevertrouwd heeft, kunnen we alleen bewaren als we het gebruiken! (1 Tim. 6:20). Het isolement werkt ook niet. Bij de derde en vierde generatie is het tij van de wereldgelijkvormigheid niet te keren. De invloed van de buitenwereld sijpelt door de damwand heen en opeens blijken we tot onze schrik op een aantal punten net zo geseculariseerd te denken en te leven als de wereld om ons heen. De reformatorische jongeren gaan ook naar 'The Titanic', ze spelen met dezelfde computerspelletjes als hun buurjongens. Dan krijg je de reactie: de touwtjes worden strakker aangetrokken, de formulieren die ouders voor de reformatorische school moeten invullen, worden steeds langer, de vragen concreter. Naar de persoonlijke omgang met de Heere wordt niet gevraagd en dat is ook lastig met meerkeuzevragen. Deze reactie komt voort uit oprechte zorg. De wereldgelijkvormigheid neemt hand over hand toe! Maar is dat vreemd, als ons denkschema allang gelijkgeschakeld is met dat van de wereld? De vorm houdt altijd het langst stand.

In de tijd van de oprichting van de reformatorische zuil was er sprake van een 'natuurlijk' isolement. Zo'n 35 jaar geleden was het een middel om de 'kleine luyden' te beschermen tegen een vloedgolf van het moderne denken. De jaren zestig waren niet misselijk! Maar nu is er iets veranderd. De verzuiling is over. Wij leven in ons dagelijks leven veel meer midden in de wereld. Denk aan het hoge opleidingsniveau onder ons. Dat is op zich geen bedreiging, want domheid en onderontwikkeling zijn geen idealen om na te streven. Mede als gevolg hiervan is echter het 'natuurlijke' isolement doorbroken. Het is de vraag of wij weten hoe daarmee om te gaan. In plaats van een 'natuurlijk' sociaal isolement lijkt er een vorm van schizofrenie op te treden. Wij leven in een gespleten wereld en gaan daar op een gespleten manier mee om. In ieder geval kunnen we de boodschap van de

catechismusprek maar heel moeilijk op maandagochtend delen met onze voetbalminnende collega's. Het lijkt wel alsof wij van een andere planeet zijn. Is dat dan ons vreemdelingschap of is het veel meer een teken van innerlijke vervreemding van ons eigen geloof en een gebrek aan vertrouwen in de machtige boodschap die we voor de wereld hebben? Een gespleten persoonlijkheid heeft inderdaad een stevige therapie nodig!

Het medicijn van de verootmoediging ontdekt ons aan onze hoogmoed en die kwaal uit zich in onze onmacht om de karikatuur van de farizeeër te doorbreken. Die onmacht heeft te maken met het isolement, waarvoor we zelf gekozen hebben. Tegenover dit isolement staat de opdracht van Christus om Zijn licht in de wereld te verspreiden. Alleen de vrijmoedige overdracht van het Evangelie kan het imago van trots en hoogmoed wegnemen. Het beste evangelisatiemiddel is een geheiligd leven.

Zekerheid

De tweede stap om tot volkomen geloofsovergave te komen is: een onvoorwaardelijk geloof in de boodschap van het Evangelie. *There is something to Believe!* Volgens onze Catechismus betekent een oprecht geloof dat wij alles voor waarachtig houden wat God ons in Zijn Woord geopenbaard heeft. Dat is niet een soort historische kennis van de waarheid, maar het is in één beweging een hartelijk buigen voor de hele Schrift als het Woord van God en voor Christus als de Inhoud van de Schrift. Het is onmogelijk om deze geloofskennis van het geloof zelf te scheiden. Geloven is kennen en vertrouwen. Geloven is God zo leren kennen dat ik op Hem vertrouw en uit Hem leef (Ps. 9:11). De bevindelijke kennis van God is niet los verkrijgbaar. Toch wil ik de geloofsinhoud even onderscheiden van de geloofsdaad. Het wat-je-gelooft is nooit los van het dat-je-gelooft, maar wel onderscheiden van het hoe-je-gelooft. Laat ik het simpeler zeggen: geloofsovergave aan Christus veronderstelt dat je de inhoud van het Evangelie kent en dat je die van harte hebt aanvaard. 'Wie tot God komt, moet geloven dat Hij is en dat Hij een Beloner is van degenen die Hem zoeken' (Hebr. 11:6).

Als we ons bezig houden met de crisis van de gereformeerde gezindte op de drempel van het millennium, valt ons allereerst de grote mate van onzekerheid op. H. Bavinck karakteriseerde in 1901 de twijfel als de zielsziekte van de eeuw.³ Door

3. H. Bavinck, *De zekerheid des geloofs*³, Kampen 1918, p. 8.

de geschiedenis van deze eeuw zijn deze profetische woorden alleen maar bevestigd. Het lijkt alsof twijfel aan alle waarheid de normale en gezonde toestand is, terwijl elke vorm van zekerheid als dogmatisme en ziekelijke starheid wordt afgewezen. Nu straalt de gereformeerde gezindte wel een vorm van zekerheid uit naar buiten, zelfs zo dat het weerstand oproept in de maatschappij en gezien wordt als een vorm van intolerantie. Toch is het maar zeer de vraag of wij wel zo zeker zijn van onze zaak. Wordt de dogmatische zekerheid wel gedragen door de zekerheid van het geloof, door de persoonlijke kennis van en geborgenheid in Christus? Zijn we wel zo zeker als we lijken?

Wat we nodig hebben, is een diepe zekerheid dat het Evangelie, als de boodschap van Gods genade, absoluut betrouwbaar is. Welnu, als mijn analyse van de zielsziekte van de gereformeerde gezindte klopt en als we mogen beginnen bij het medicijn om de kwaal zelf te ontdekken, dan is onze tweede kwaal de twijfel. Omdat we die vaste zekerheid missen, staan we onze eigen genezing in de weg.

Collectieve twijfel

Temidden van de postmoderne samenleving, waar alles relatief is, lijkt de gereformeerde gezindte een bolwerk van zekerheden. Wij kennen de waarheid, wij hebben de waarheid en we zijn vóór de waarheid. We geloven dat de boodschap van de Bijbel geldt voor alle mensen en dat die niet afhankelijk is van de ervaring van het moment. Toch bedriegt hier de schijn ons. De zekerheid des geloofs is iets anders dan dogmatisme. Krampachtigheid kan een symptoom zijn van innerlijke onzekerheid! Het voortdurend herhalen van dezelfde waarheden kan betekenen dat we behoefte hebben aan zelfbevestiging. Iemand die steeds zegt: 'Dominee, zo is het toch!' verdenk ik ervan dat hij zelf nauwelijks gelooft wat hij zegt. Zekerheid aangaande de inhoud van het geloof betekent ook vrijheid. Ik denk aan dominee G. Wisse, die in Leiden bij zijn buurman, de filosoof prof. G.J.P.J. Bolland, kwam voor privé-les in de filosofie. De professor zei: 'Ik zou het u ontraden, want ik neem u uw geloof af.' De dominee antwoordde: 'Dat is voor mij geen bezwaar, want óf hetgeen ik voor geloof aanzie zou ik werkelijk verliezen, maar dan ware gebleken, dat dit geen geloof is geweest; óf het is wél waarachtig geloof (gelijk ik meen) maar dan kunt u het mij niet afnemen.'⁴ De zekerheid van de waarheid van het christelijke geloof moet ingebed zijn in de

persoonlijke geloofszekerheid en heilszekerheid. Niet dat ieder christen altijd zeker weet dat hij een kind van God is, maar de zekerheid van het heil behoort wel tot het normale christelijke leven. Dat juist deze kinderlijke geloofszekerheid onder ons verdacht gemaakt wordt, is er een teken van dat ook wij innerlijk geïnfecteerd zijn met de zielsziekte van deze eeuw, de twijfel.

Een ander symptoom van de twijfel als zielsziekte van de gereformeerde gezindte is de verdeeldheid. Dat geldt de laatste jaren veel meer binnen de kerken dan tussen de kerken onderling. De verschillen binnen de Gereformeerde Gemeenten bijvoorbeeld zijn zo groot, dat niet alle predikanten in elke gemeente mogen voorgaan. Hetzelfde geldt voor de Gereformeerde Bond. Er is een groot onderling wantrouwen over de hele breedte. Hoe komt dit toch? Vroeger was het ook wat! In de kerkbladen uit de eerste helft van deze eeuw vind je polemieken waar de honden geen brood van lusten. We moeten het verleden niet idealiseren. Die neiging om te zeggen: 'vroeger was alles beter' is op zich trouwens ook al een symptoom van innerlijke twijfel. Nostalgie is een gebrek aan vertrouwen in de toekomst. Volgens Prediker is nostalgie dwaasheid (Pred. 7:10).

Toch geloof ik dat de onderlinge verbondenheid en de geestelijke eenheid van de gereformeerde gezindte is afgenomen in de laatste jaren. Vroeger hadden ze elkaar nog wat te zeggen. Als je niet meer polemiseert, ben je blijkbaar met elkaar uitgepraat. Iedereen gaat zijn eigen gang. Waterdichte schotten scheiden de verschillende kerken en de verschillende stromingen binnen de kerken. Kerkelijke leiders die in hun studententijd voorop gingen in het zoeken naar eenheid in de gereformeerde gezindte, hebben dat streven al lang als een onhaalbaar idealisme opgegeven. Dat heeft niet alleen met leeftijd te maken, maar ook met de behoefte om zich in deze tijd van verwarring terug te trekken in het eigen bastion. Wat de kerkelijke eenheid betreft, is het niet alleen kommer en kwel. Juist onder jongeren is er soms verrassend sprake van geestelijke herkenning. Men vindt elkaar op SRB-avonden, waar in eendracht een lezing wordt aangehoord. Jongeren in deze tijd voelen in ieder geval aan dat het aankomt op de persoonlijke doorleving van het geloof.

Er zijn nog twee symptomen die onze innerlijke twijfel verraden. Ter linkerzijde wordt er een steeds luidere roep gehoord om de onfeilbaarheid van de Schrift anders te formuleren. Men spreekt dan liever over betrouwbaarheid. Nu wil ik de vragen waar de moderne wetenschap en het moderne bijbelonderzoek ons voor stellen, niet bagatelliseren. Die vragen verdienen serieuze bestudering. Maar hier is toch iets anders aan de hand. Hier wordt het relativiserende principe van het

4. Prof. G. Wisse, *Memoires*, Utrecht 1953, p. 54-55.

postmodernisme zichtbaar. Met een beroep op het postmodernisme wordt alom verkondigd dat wij het nu allemaal niet zo zeker meer weten. Hemel en hel komen ter discussie te staan en ook over ethische kwesties wordt opeens 'genuanceerder' gedacht dan een aantal jaren geleden. De oecumene van het hart, met alle positieve dingen die erover gezegd kunnen worden, dreigt een alibi te worden voor inhoudelijke nonchalance. Het maakt niet meer uit wát je gelooft, áls je maar gelooft. Niet de leer, maar de Heer, zeiden de ethische theologen aan het begin van deze eeuw. Nu is het noch de leer, noch de Heer, maar de sfeer, die alles bepaalt. Het lijkt heel bevindelijk, omdat een woord als spiritualiteit opeens weer volop in de belangstelling staat. Maar over welke spiritualiteit hebben we het dan? Er ontstaat vanuit de verbinding tussen de reformatische traditie en de evangelische beweging een nieuwe spiritualiteit en een nieuwe theologie, waarin de heldere belijdenis van Gods soevereine genade wordt gerelativeerd en waar voor de menselijke activiteit in de levensheiliging een al te positieve rol is weggelegd. De wedergeboren mens is tot veel goeds in staat en kan in principe een overwinning leven op de zonde leiden. Deze invloed strekt erg ver. Wat te denken bijvoorbeeld van *Het Boek*, dat de plaats van de Statenvertaling heeft ingenomen, soms zelfs binnen één band! Natuurlijk is een poging om de Bijbel eigentijds te vertalen niet bij voorbaat verkeerd. De taal van de zeventiende eeuw kan voor ons een onnodige belemmering vormen voor de communicatie van de Boodschap. Toch vraag je jezelf af: Wat gebeurt hier nu precies? Is zo'n gedachte-voor-gedachte vertaling wel wat we willen? De *Groot Nieuws Bijbel* staat veel dichterbij de grondtekst dan *Het Boek*. Hoe kan het dat die laatste vertaling zo snel ingang vindt?

Wij moeten natuurlijk oppassen dat we geen karikatuur maken van de evangelische christenen. Ook mogen we niet generaliseren. Wij hoeven de evangelische beweging niet uitsluitend als een bedreiging te zien. De angstvallige benadering ontmaskert ons gebrek aan vertrouwen in de gereformeerde traditie. De grootste bedreiging van de evangelische beweging is niet het arminianisme als zodanig. Daar zijn we genoeg tegen gewapend met onze belijdenis. Het krampachtig omgaan met de verkiezingsleer, alsof geen enkele remonstrant een oprecht kind van God kan zijn, is niet katholiek-gereformeerd. Internationaal gezien maken wij als gereformeerde belijders deel uit van de evangelische beweging. We zijn 'evangelicals', met als verbijzondering het woord 'reformed'. In Engeland en in de Verenigde Staten lukt het de gereformeerde belijders op de een of andere manier beter dan ons om de waarde van de gereformeerde theologie voor de volle breedte van het evangelicalisme vruchtbaar te maken. Daarbij kun je denken aan mensen als D. Martyn Lloyd-Jones of J.I. Packer. Waarom lukt het

ons niet? Verkiezen we het isolement boven de gemeenschap der heiligen? Of hebben we zo weinig fiducia in de gereformeerde leer dat we alles wat daarvan afwijkt als bedreiging ervaren? Die leer houdt het écht wel! De gereformeerde leer is immers de Schriftuurlijke leer! Met wedergeboren remonstranten valt nog wel samen te werken. In de hemel zullen ze niet ontbreken. Een veel grotere bedreiging, die via de evangelische beweging tot ons komt, is het relativisme: het openlijk ontkennen van het belang van de verschillen in geloofsopvatting en inhoud en het ter discussie stellen van de dingen die volkomen zekerheid behoren te hebben.

Het laatste symptoom dat ik wil noemen, is de onmacht om de gereformeerde theologie in deze eeuw fris en helder te herformuleren. Daarbij staat het werk van Herman Bavinck voor mij model. Maar wat is er na Bavinck verschenen? Het beste is een reproductie van de standpunten uit het verleden. Verreweg de meeste doctores onder ons zijn gepromoveerd in de kerkgeschiedenis. Er lijkt geen eind te komen aan het reproduceren van de standpunten van de Reformatie en Nadere Reformatie. In de band met de traditie schuilt een grote kracht voor de gereformeerde gezindte, maar als we niet in staat zijn om dezelfde boodschap voor deze tijd te verwoorden, is ons onvermogen een symptoom van onze verlegenheid met de rijke traditie die God ons heeft gegeven.

Samenvattend kun je concluderen dat onze zwakke relatie met de geloofsinhoud van de gereformeerde traditie openbaar komt door onze krampachtigheid en door onze onmacht de rijke boodschap van de gereformeerde traditie opnieuw te doordenken. Daarbij komt de verzoeking om onder invloed van de tijdgeest de waarheid te relativiseren en het relativisme te accepteren. Het medicijn van de zekerheid van het geloof bepaalt ons bij onze kwaal: de twijfel over de inhoud van dat geloof. Deze twijfel wordt gevoed door een gebrek in ons persoonlijke geloofsleven. Op dit punt zou je bijna voor de verzoeking bezwijken om de gereformeerde gezindte alleen maar de spiegel voor te houden van de eigen innerlijke onzekerheid. Dat zou te negatief zijn. Maar, laten we eerlijk zijn: onze band met het pand dat God ons heeft gegeven in de gereformeerde leer is veel minder hecht is dan wij zelf vermoeden. Onze twijfel moet ontmaskerd worden. Toch zijn we daarmee niet genezen. Het enige medicijn tegen de twijfel is het werk van de Heilige Geest, waardoor wij weer leren onderscheiden waar het op aankomt (Fil. 1:10) en opnieuw alles voor waarachtig houden wat God ons in Zijn Woord geopenbaard heeft.

Wat mag het kosten?

Toen iemand bij de Heere Jezus kwam, met de opmerking 'Meester! ik zal U volgen, waar Gij ook henegaat', antwoordde de Heere: 'De vossen hebben holen, en de vogelen des hemels nesten; maar de Zoon des mensen heeft niet, waar Hij het hoofd nederlegge' (Mat. 8:19-20). Met andere woorden: 'Weet je wel wat het kost om Mij te volgen?' Dat is ook voor ons op de drempel van het millennium een indringende vraag. Wat kost het ons om discipelen van Jezus te zijn? Willen we koste wat het kost de Heere Jezus volgen? Het derde wat ons te doen staat op weg naar de geloofsovergave, is het overrekenen van de kosten (Luk. 14:28). *There is something to Consider.*

Aan Billy Graham werd bij zijn jubileum gevraagd of er ook iets was dat hij anders zou doen als hij opnieuw aan het begin van zijn loopbaan zou staan. 'Ja', antwoordde hij, 'ik zou het moeilijker maken om in Jezus te geloven.' Hij had ingezien dat velen in een opwelling aan zijn oproep gehoor gaven. Blijvende bekering is geen zaak van een emotionele opwelling, maar van een totale overgave aan God en Christus op alle terreinen van het leven. Bekering is vragen: Heere, wat wilt U dat ik doen zal? Als we onbekeerd blijven, kunnen we ons nooit verschuilen achter onze onmacht, maar zullen we altijd onze onwil moeten belijden. Dat doen we dan ook wel, maar vaak zonder te beseffen dat onze onwil ook heel concreet is. Er zijn bepaalde zonden die wij niet op willen geven. We weten dat we anders met onze tijd, ons geld en onze relaties om moeten gaan, als we écht met de Heere willen leven. Maar we stellen de concrete bekering maar uit...

Wie de zonde doet, is een slaaf van de zonde! Je bent alleen echt vrij als de Zoon je vrijgemaakt heeft (Joh. 8:34,36). Hier doemt het beeld van de rijke jongeling voor ons op. Alle andere dingen die genoemd zijn, kom je bij hem tegen. Hij benadert de Heere Jezus met een oprechte vraag. 'Goede Meester! wat zal ik doen, opdat ik het eeuwige leven beërve?' Toch verradt zijn vraag zijn trots en eigengerechtigheid. De Heere Jezus wijst hem niet voor niets terecht, met dat vreemde antwoord: 'Wat noemt gij Mij goed? Niemand is goed, dan Eén, namelijk God.' Hij ziet de Zaligmaker als een Gelijke, als Iemand die net iets beter is dan hij. Hij benadert Jezus als een goed Mens, en niet als een Heiland, omdat hij zelf een 'goed mens' is en geen Heiland nodig heeft. Hij kent de verdorvenheid van zijn hart niet en wil niet toegeven dat hij verloren is. Toch bemint Jezus hem. Wonderlijk is dat!

De innerlijke twijfel is ook uit de vragen van deze jonge man af te leiden. 'Wat moet ik doen?' Hij weet natuurlijk best dat zijn gedrag onberispelijk is. Waarom dan toch die vraag? Zijn geweten laat hem niet met rust. Er is iets... Hij mist de

innerlijke rust en zekerheid van het geloof in zijn hart. Zijn behoefte aan bevestiging verradt zijn innerlijke onzekerheid. 'Wat ontbreekt mij nog?' Dat is typisch de vraag van een onzeker en hoogmoedig hart.

Dat alles verhindert hem echter nog niet om in te gaan in Gods koninkrijk. Hij wordt welmenend door de Heere genodigd: 'Kom herwaarts, volg Mij.' De wortel van zijn weerstand ligt dieper. Jezus ontdekt hem eraan door te zeggen wat het hem zal kosten om Zijn discipel te zijn. Alles moet hij opgeven en weggeven en hij moet als een arme bedelaar achter Jezus aan gaan. Dat is toch te duur. Dat kan hij niet zomaar doen. Hij gaat bedroefd weg, want hij heeft vele goederen. Tragisch, aangrijpend: bijna binnen en toch nog helemaal buiten het Koninkrijk van God.

Hoe is het met velen in de gereformeerde gezindte? We weten de weg precies, we kunnen anderen de weg wijzen, maar iets weerhoudt ons om die weg te bewandelen. Wat is dat dan? Er is iets om te overrekenen. De zaligheid kost ons niets, want Christus heeft de entree van het Koninkrijk der hemelen betaald door Zijn kostbaar bloed. Maar om binnen te gaan zullen we wel iets achter moeten laten. Het oude leven van de zonde en de dood kunnen we niet meenemen. Geloven in Christus betekent sterven aan ons eigen 'ik' en gekruisigd worden met Christus. Graham had geen gelijk. Het is niet gemakkelijk of moeilijk om christen te worden. Jezus heeft gezegd: 'Bij de mensen is het onmogelijk, maar niet bij God; want alle dingen zijn mogelijk bij God.'

Collectieve verslaving

Als ik opnieuw uitga van de veronderstelling dat het medicijn van de radicale bekering ons iets leert over de collectieve kwaal van de gereformeerde gezindte, moeten we concluderen dat er sprake is van een verslaving. Wie verslaafd is, zal altijd ontkennen. Je merkt pas hoe verslaafd je bent, als je probeert te stoppen met roken of drinken. Het leven zonder God is een leven in slavendienst van menigerlei begeerlijkheden en wellusten (Tit. 3:3). Juist hierin komt de wereldgelijkvormigheid van de gereformeerde gezindte aan het licht. We zijn net als de wereld gevangen in de tredmolen. Hoe harder het muisje rent, des te harder het molentje draait. Aangrijpend beeld van een leven dat geheel gericht is op en gevuld met de dingen die voorbijgaan.

Wij leven gemiddeld niet eenvoudiger of soberder dan de wereld om ons heen. Er zijn bepaalde terreinen waarop we ons niet begeven, maar van de economie van het genoeg is toch maar erg weinig zichtbaar. Een Mercedes-dealer in het westen van het land maakte onlangs reclame met de slagzin: 'Van Calvijn mag het!'

Vrienden uit een achterstandswijk van Den Haag, die daar naar een kerk uit de gereformeerde gezindte gingen, kregen van de burens de serieuze vraag of het een kerk voor rijke mensen was. 'Hoezo?' vroegen ze. 'Ze zien er altijd zo netjes uit en al die dure auto's...' Meer voorbeelden betekent meer van hetzelfde. Soms geven mensen midden uit de wereld meer blij van een helder inzicht in de dolgedraaide economie dan wij. De zorg voor het milieu en over de exploitatie van de grondstoffen en het besef dat we niet eindeloos kunnen blijven doorgroeien, is in de gereformeerde gezindte soms helemaal zoek. Zijn ook hierin 'de kinderen dezer wereld voorzichtiger dan de kinderen des lichts, in hun geslacht'? (Luk. 16:8).

Radicale bekering is ingaan in het Koninkrijk Gods. Alles in ons leven komt dan onder de heerschappij van Christus. We behoren niet meer tot deze tegenwoordige boze wereld, maar verwachten de toekomst. Het leven in Gods Koninkrijk is een leven van hoop en toekomstverwachting. Niet afwachten, maar verwachten is het geheim van het geheiligde leven. Daarin mogen we elkaar ook bemoedigen. Al te vaak beginnen we aan de verkeerde kant. We redeneren heel voorwaardelijk. Als ik minder bezig was met mijn werk of mijn gezin, zou ik meer tijd voor de Heere hebben. Als ik het niet zo druk had, zou ik meer lezen in de Bijbel. Als ik meer met de geestelijke dingen bezig was, zou ik meer verlangen naar de komst van Christus. Het is allemaal niet waar, want het is voorwaardelijk. Je moet het omkeren. Richt jezelf geheel en al op de heerlijke erfenis die weggelegd is voor degenen die de Heere vrezen en je zult ook anders leven. Je zult voor de Heere meer tijd vinden. Je zult Zijn Woord anders en vaker onderzoeken. Wie ingegaan is in het Koninkrijk, die is het point-of-no-return gepasseerd. Je kunt niet meer terug, de brug is opgehaald. Dat geloofsbesef geeft een leven waarin Christus werkelijk regeert. Wellicht moeten we in de gereformeerde theologie en in de prediking meer aandacht geven aan de toekomstleer. De belangrijke notie van het Koninkrijk Gods is onder ons onderbelicht gebleven in verhouding tot de vragen rond de toe-eigening van het heil. Die vragen moeten blijvende aandacht krijgen, maar er is meer. 'Wij zien Jezus met eer en heerlijkheid gekroond' (Hebr. 2:9). We zien Hem niet als Koning in de werkelijkheid om ons heen, maar door het geloof verstaan wij dat Hij aan de rechterhand van de Vader is en alle ding regeert (Heidelbergse Catechismus, vraag en antwoord 50). Hij heeft ons ook leren bidden om de uitbreiding van het Koninkrijk Gods in deze wereld en om de volle doorbraak ervan in de toekomstige wereld: 'Uw Koninkrijk kome!' Willen we wel burgers zijn van het hemelse Koninkrijk? (Fil. 3:20). Of gaan we treurig en bedroefd weg, omdat we zoveel goederen hebben?

Het zijn de wortels van de doornen en distelen die het goede zaad van het Woord verstikken. Die wortels zullen blootgelegd moeten worden. Dat gaat niet door middel van de spade van S. Freud. We hebben de ploegschaar van Gods heilige Wet nodig. Het mes moet er in. De macht van de zonde zal doorbroken moeten worden. Daartegen is maar één medicijn en dat is de liefde van Christus. We zijn niet in staat om onszelf te bevrijden. We hebben geen vrije wil. Onze wil is verslaafd aan de zonde en daarom actief dood. Maar wat bij ons onmogelijk is, is mogelijk bij God. Zo werkt de Heere in ons persoonlijke leven. En zo werkt Hij ook als er een opwekking komt in de gereformeerde gezindte. Wij worden voor onze onmogelijkheden geplaatst en zo krijgen we Gods volkomen genade nodig. Ik heb geen gelegenheid om diep op de symptomen van de collectieve verslaving in te gaan.⁵ Er is aan authentieke levensheiliging een groot gebrek. We zoeken de heiliging meer in uiterlijke kenmerken en gedragscodes dan in de innerlijke toewijding van het hart aan de Heere Christus. De diepste motivatie voor de levensheiliging is in de Schrift: 'Want gij zijt duur gekocht: zo verheerlijkt dan God in uw lichaam en in uw geest, welke Godes zijn' (1 Kor. 6:20). Heiliging is er niet zonder rechtvaardiging, zonder herstel van de gebroken relatie met God. We zullen ons diepgaand moeten bezinnen of we wel echt de kosten van de navolging van Christus willen overrekenen en bereid zijn, koste wat het kost, de wereld te verzaken, onze oude natuur te doden en te wandelen in een nieuw godzalig leven, achter Jezus aan.

Gered worden.

Ik ben gevraagd om het werk van een psycholoog te doen en dan nog wel voor een gecompliceerde en collectieve patiënt. Ik ben niet in dat werk gespecialiseerd en heb het gevoel dat ik ook in de analyse tekortgeschoten ben. Hopelijk geeft het te denken en te bidden. Te bidden om opwekking en herstel. Geen enkele therapie en geen enkel medicijn kan vruchtbaar zijn zonder de zegen van God. Dat geldt zelfs voor het medicijn van het Woord.

Is er hoop? Jazeker. *There is something to Do*. Wat moeten we doen om zalig te worden? We zullen ons moeten verootmoedigen, we zullen onvoorwaardelijk moeten buigen voor het gezag van Wet en Evangelie. We zullen moeten bedenken dat een goedkope godsdienst ons niet zalig zal maken. Maar als het er nu op aankomt, wat moeten we dan doen?

5. Zie daarvoor o.a. A.P. de Jong e.a. *Geboeid door geld en goed*, Leiden 1994.

Ik moet denken aan de reddingsdemonstraties van de Katwijkse Reddingsbrigade, waar ik als kleine jongen zo graag naar keek. Elke zomer werd de demonstratie afgesloten met de komst van een helikopter van de marine. Uit die helikopter daalde aan een kabel een reddingswerker af om een 'drenkeling' uit de zee op te vissen. Een prachtig gezicht. Wat moet die drenkeling doen om gered te worden? Niets doen! Alles wat hij doet, staat zijn redder in de weg. Hij moet zich laten redden, meer niet.

Dat is de genade van Christus, Die gekomen is om te zoeken en zalig te maken wat verloren was. Alleen een terugkeer naar het sola gratia van de reformatie kan een medicijn voor het hart zijn. Het gebrek aan het leven in afhankelijkheid en uit genade is onze diepste kwaal. Toch mogen we hoop houden, ook voor de gereformeerde gezindte in het nieuwe millennium. Gratia is immers vrij en onvoorwaardelijk! Bidt en u zal gegeven worden...

De gereformeerde gezindte en de catechese

dr. W. Verboom

Inleiding

Wat is catechese anno Domini 2000?

Ik zie een groep jongeren voor me, in een kring om tafels in carrévorm. De catecheet is aan het woord om de geloofsleer van de kerk uit te leggen. De catechisanten luisteren naar de informatie die zij krijgen. Zo nu en dan stelt de catecheet een vraag aan de jongeren, waarop zij antwoord geven. Omdat de vraag een gesloten vraag is, kan het antwoord alleen maar goed of fout zijn. Telkens laat de catecheet ook het een en ander opschrijven in een schrift. Aan het eind van de catechisatieles geeft hij huiswerk op. De volgende les begint hij met dat huiswerk te toetsen. Wat is catechese anno Domini 2000?

Ik zie een andere groep jongeren voor me, ook rondom tafels in carrévorm. De catecheet houdt een korte inleiding over een onderwerp. Daarna verdeelt hij de catechisanten in een aantal kleine gespreksgroepen, zoals dat ook in het jeugdwerk wel gebeurt. In die gespreksgroepen worden enkele discussievragen besproken. Na enige tijd roept de catecheet de jongeren weer in de grote kring en de resultaten van de groepsbespreking worden uitgewisseld.

Wat is catechese anno Domini 2000?

Ik zie nog een groep jongeren voor me. Ze zitten niet om een tafel, maar ze bewegen zich in het catecheselokaal. Ze doen een spel als werkvorm om bezig te zijn met een bepaald thema, waar ze in hun beleavingswereld mee te maken hebben, bijvoorbeeld jaloezie. Op een gegeven moment laat de catecheet het spel stoppen en de deelnemers gaan in een kring zitten en het spel wordt geëvalueerd.

Wat is catechese anno Domini 2000?

Ik noem hierboven drie voorbeelden van catechese, die voorkomen in de protestantse kerken in ons land. Ze zijn echter heel verschillend. Wat in de eerste catechisatiegroep gebeurt, zal groep drie misschien niet zo geslaagd vinden en wat in de derde catechisatiegroep gebeurt, zal groep één wellicht geen echte catechese vinden. Als we in de kerk om ons heen kijken, zien we dat catechese dus een verzamelnaam is geworden voor allerlei vormen van leren in de kerk, zo breed en zo pluraal als de kerk zelf in haar opvattingen is.

Ik denk dat het, gezien dit gegeven, nodig is ons bezinnen op de vraag wat naar

gereformeerd inzicht catechese is. En ook: hoe kan deze catechese in onze tijd vorm en inhoud krijgen? Deze vragen zijn niet zo eenvoudig te beantwoorden, omdat er behalve een theoretische ook een praktische kant aan de catechese zit. En de praktijk is soms behoorlijk weerbarstig. Laat ik toch een poging doen.

Gereformeerde catechese

De wortels van de gereformeerde catechese liggen in de Reformatie van de zestiende eeuw. Daar komt ons kerkelijk onderricht vandaan. De Reformatietijd was een boeiende tijd, zeker als het ging om de catechese. Vóór de Reformatie was er eigenlijk nauwelijks sprake van onderwijs in de kerk. De kerk van vóór de Reformatie was een kerk waarin het sacrament het belangrijkste was. De kennis van het geloof van de kerk vond men veel minder belangrijk. Dat kwam natuurlijk ook omdat de meeste mensen analfabeet waren. Als je als kind in de kerk geboren werd, werd je meteen gedoopt. Op ongeveer 6- à 7-jarige leeftijd deed je je eerste communie en enkele jaren later onderging je de confirmatie (het vormsel). Als er nog iets aan catechese werd gedaan, moest dat thuis gebeuren of bij de biecht. Maar dat is allemaal erg marginaal geweest.

De Reformatie brak op radicale wijze met deze gang van zaken. In plaats van een kerk van het sacrament werd ze kerk van het Woord, hoorbaar in de prediking en zichtbaar in het sacrament. Dat betekent ook een eerherstel van de catechese van de Vroege Kerk. In de Vroege Kerk was er veel aandacht besteed aan de catechese. Dan ging het met name om het catechumenaat van volwassen personen die vanuit het heidendom toetraden tot de kerk. De Reformatie knoopt daar weer bij aan. Er is echter één verschil. De catechese wordt nu niet meer aan volwassen personen gegeven, als toeleiding naar de doop, maar aan kinderen, vanuit de doop.

Op de achtergrond van dit eerherstel van de catechese speelt ook mee dat de Reformatie brak met de scheiding tussen geestelijken en leken in de kerk. De geestelijken, de clerus, kenden de geloofsinhoud van de kerk, maar de leken, de gewone gemeenteleden, hoefden die niet te weten. Als ze maar geloofden wat de kerk geloofde, was het goed (dit noemde men wel 'ingewikkeld geloof'). De Reformatie erkende die scheiding niet langer. Men sprak voortaan van het algemeen priesterschap van de gelovigen. Alle gemeenteleden moeten weten wat zij geloven. Geloven wordt zodoende met kennen verbonden. Calvijn noemt geloven zelfs kennen.¹ Alle gemeenteleden in Genève moeten een korte

1. J. Calvijn, *Institutie*, III.2.6.

samenvatting van het geloof van de kerk kennen en persoonlijk belijden. De confirmatie wordt afgeschaft en in plaats van de confirmatie komt het doen van de openbare geloofsbelijdenis. Bij Calvijn vindt deze belijdenis plaats op de leeftijd van ongeveer 10 à 12 jaar.² Om daartoe te komen krijgen de kinderen van de gemeente catechese. Thuis, op school en ook in de kerk tijdens speciale catechetische diensten op zondag. Het geheel wordt gedragen door de gedachte dat het gedoopte kind moet weten wat het geloof inhoudt en dat het zelf persoonlijk moet belijden. Je kunt ook zeggen: het kind moet leren wat het betekent gedoopt te zijn. Je kunt ook zeggen: het kind moet leren om het verbond te beantwoorden. Dat is de eigenlijke doelstelling van de catechese van de Reformatie, theologisch gezien. Hier ligt een zenuw van de catechese van de gereformeerde gezindte. Daarmee greep de Reformatie terug op de Schrift. In Israël was het verbond het kader van de geloofsopvoeding en het geloofsleren van de kinderen. Kinderen werden besneden als teken van het verbond. Als alle jongetjes besneden waren, betekende dat dat alle kinderen besneden waren. De meisjes waren bij de jongens inbegrepen. Nu moesten de kinderen leren het verbond te beantwoorden. Je zou kunnen zeggen: de besnijdenis van het lichaam moest leiden tot de besnijdenis van het hart. Dat wil zeggen dat het tot oprecht geloof en bekering moest komen.

In het latere Jodendom vinden we deze doelstelling terug in de instelling van het *bar mitswa* (zoon der wet) op ongeveer 12-jarige leeftijd (vgl. Luk. 2:39-52). In de gemeente van het Nieuwe Testament vinden we een analoge gedachtegang. Wanneer mensen tot geloof in Christus komen, worden zij gedoopt, samen met hun gezin (Hand. 16:15). Hun kinderen worden heilig genoemd (1 Kor. 7: 4), dat wil zeggen: zij behoren ook bij gemeente. Ook hun komen de beloften van Gods genade toe. Parallel aan de besnijdenis zou je kunnen zeggen: de reiniging van het lichaam in de doop moet leiden tot de reiniging van het hart van de kinderen door het bloed van Jezus Christus. Ook nu gaat het er weer om dat het in het leven van de kinderen tot geloof en bekering komt, geconcentreerd op de persoon en het werk van Jezus Christus. Dat geloof is hun niet aangeboren. Dat moeten zij leren door de Heilige Geest. De ouders hebben, naast de gemeente, de taak om hun kinderen te leren. (vgl. Ef. 6:4)

Deze bijbelse lijn pakt de Reformatie weer op. Eigenlijk worden nu voor het eerst speciaal de kinderen onderwezen. Dat is helemaal nieuw in de kerk.

Daar ligt de grondslag van onze gereformeerde catechese. Zo is het bij Calvijn,

2. W. Verboom, *De catechese van de Reformatie en de Nadere Reformatie*, Amsterdam 1986, p. 62.

Bucer, Bullinger en in Heidelberg, waar Ursinus zijn catechismi voor de catechese schreef.

De catechese krijgt in deze nieuwe aanpak ook een duidelijke structuur. Dat is het sterke in de catechese van de Reformatie. Het uitgangspunt is de kinderdoop. Dan volgt de catechese (leren) en dan de geloofsbelijdenis met de toelating tot het avondmaal. We zien hier duidelijk een trits: doop – catechese – belijdenis (+ avondmaal). Deze trits is karakteristiek voor de gereformeerde catechese. Deze trits veronderstelt geen automatisme, maar is een drieslag waarvan de onderdelen op geestelijke wijze met elkaar samenhangen. We moeten er wel aan toevoegen dat naar gereformeerde overtuiging de catechese nooit af is. Men is nooit volleerd. Ook na het afleggen van de openbare geloofsbelijdenis gaat het leren door. Er is daarvoor bijvoorbeeld de catechismusprek op zondagmiddag, maar ook de openbare en particuliere catechisatie door de week. Leren is evenals in Israël levenslang leren.

Een voorbeeld: de catechese in de Hollandse vluchtelingengemeente te Londen

In 1550 werd er in Londen een Hollandse vluchtelingengemeente gesticht. Van het leven van deze vroege gereformeerde gemeente weten we heel wat, niet alleen door de acta die bewaard gebleven zijn, maar ook uit een kerkorde, die voor de gemeente was geschreven door M. Micron, getiteld: *De Christlicke Ordinancien van M. Micron* (1554).³ In deze kerkorde vinden we heel wat informatie over de wijze waarop catechese werd gegeven, zowel thuis als in de gemeente. We krijgen daarmee een helder voorbeeld van de praktijk van de catechese zoals die in Reformatietijd plaatsvond. Ik geef de hele opbouw van de 'lerende gemeente' nu puntsgewijs weer.

1. Catechese wordt geven vanuit de doop. De ouders beloven hun kind te onderwijzen en te laten onderwijzen. Kinderen leren al jong de basisstukken van het geloof thuis. Ze moeten deze kennen op 5- à 6-jarige leeftijd. Twee keer per jaar (op de laatste zondag in februari en augustus) worden ze op hun kennis onderzocht in de kerk. Hun namen worden op een lijst geschreven.

2. Na het 5e à 6e jaar moeten de ouders hun kinderen de *Kleine Catechismus* van Micron⁴ leren.

♦ Elk jaar worden ze daarin in de kerk twee keer onderzocht (op de eerste zondag in maart en september).

3. Uitgegeven door W.F. Dankbaar, 's-Gravenhage 1956.

4. M. Micron, *Kleine Catechismus*, 1552.

3. Een zijlijn vormt de catechese op school. Pas in 1570 lezen we in de acta over scholen waarin de *Heidelbergse Catechismus* geleerd wordt. De integratie van de school met gemeente was niet sterk. Dat is gezien de context ook wel begrijpelijk.

4. Dan volgt de catechese aan oudere kinderen tot 14 jaar. Deze kinderen moeten thuis of op school de *Grote Catechismus* van J. à Lasco⁵ leren en in de catechismusdienst zondagsmiddags in de kerk opzeggen.

5. Deze catechisatie loopt uit op de openbare geloofsbelijdenis voor de gemeente. Daarna worden de nieuwe lidmaten toegelaten tot het avondmaal en komen zij onder de kerkelijke tucht te staan. De leeftijd waarop jongeren in Londen belijdenis deden, was ongeveer 14 jaar.

6. Volwassenen die van elders komen en die nog geen belijdenis hebben gedaan of nog niet gedoopt zijn, ontvangen onderricht uit de *Corte Ondersoeckinghe* van Micron.⁶

7. Elke zondagmiddag wordt de catechismusdienst gehouden. Zowel voor kinderen als voor de hele gemeente.

8. Dan is er nog de profetie. Elke donderdag wordt er een gemeente-samenkomst gehouden om de preek van de afgelopen zondag te bespreken. Gemeenteleden stellen vragen. Predikanten antwoorden daarop. In 1571 is deze samenkomst afgeschaft vanwege wanordelijkheden.

De methode van leren

In verband met de visie op catechese is het interessant om te letten op de methode van leren in de Reformatie. We kunnen die methode afleiden uit de opzet van de catechisatieboekjes uit de Reformatie, bijvoorbeeld de *Heidelbergse Catechismus* (1563). Deze boekjes kennen de vraag-en-antwoord methode. De catecheet stelt een vraag en het kind antwoordt. Historisch gezien was deze methode al bekend uit de biechtpraktijk van vóór de Reformatie. De biechtvader stelde dan vragen en het kind antwoordde, meestal aan de hand van zogenaamde zondenlijsten. In de Reformatie kreeg deze methode een nieuwe betekenis.

We moeten dat nieuwe in verband brengen met de doelstelling van de catechese, namelijk het beantwoorden van het verbond in geloof en bekering. Hoe zal een kind dit kunnen doen? Dat is niemand aangeboren. Inderdaad, daarom moet het kind dat leren. Dat is het werk van de Heilige Geest. En de Heilige Geest werkt

5. J. à Lasco, *Grote Catechismus*, 1546.

6. M. Micron, *Corte Ondersoeckinghe*, 1553.

middelrijk. Namelijk door middel van het leren van de vragen en antwoorden van de catechismus. Dat doe je niet alleen met je hoofd, maar ook met je hart ('learning by heart'). Daarom zijn de vragen en antwoorden van de catechismus ook heel persoonlijk gesteld in de ik-, u- en wij-vorm. De gedachte die hierin meespeelt, is als volgt: de catecheet stelt een vraag als vertegenwoordiger van de gemeente, het kind antwoordt als kind van de gemeente. Als kind van het verbond. De Heere heeft aan het kind beloofd dat de Heilige Geest ook in het hart van dit kind wil werken. Welnu, als het kind de antwoorden uit de catechismus opzegt, dan leert het zich te identificeren met het ik in het antwoord. Bijvoorbeeld met de woorden van vraag en antwoord 1 van de Heidelbergse Catechismus: 'dat ik niet mijn, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben'. Zo eigent zich het kind de geloofsinhoud van de antwoorden toe. Door de werking van de Heilige Geest. Dat moet telkens weer gebeuren. Zodat het tot een leren kennen van de Heere komt, met hoofd, hart en hand.

Er was in de Reformatie een diepe overtuiging dat het catechisatielokaal de werkplaats van de Heilige Geest is. Dat is heel wezenlijk voor de catechese. Het is een geloofszaak. Dat verklaart de enorme spanning in het leren van de Reformatie.

In onze tijd is dit uitgangspunt nog belangrijk. Ook al leven we in een andere tijd, die om een eigen aanpak vraagt. Als we deze spanning loslaten, is de catechese alleen maar iets uiterlijks. Dan hebben we alleen de vorm van de gereformeerde catechese overgehouden, maar niet het wezen. En dat is funest voor het geheel van de catechese.

Het persoonlijke is dus kenmerkend voor de catechese van de Reformatie. Dat is het verschil tussen catechese en godsdienstonderwijs op school. Dit laatste heeft een andere doelstelling. Het gaat dan om kennis verzamelen door informatie-overdracht. Daar kun je cijfers voor halen. Je kunt een beste of een slechte leerling zijn. In de catechese ligt het anders. Daar is een zwakbegaafde jongere soms een goede catechisant en een hoogbegaafde jongere soms een minder goede catechisant.

De leerinhoud van de catechese

In verband met het kader van de catechese van de Reformatie is het ook belangrijk te zien wat de kinderen moesten leren. Het is de vraag naar de leerinhoud. Dat heeft weer te maken met het doel van de catechese. Wat is er nodig te weten met hoofd en hart om het verbond te beantwoorden? Dat is de Openbaring van God in Zijn Woord. De Heilige Schrift met als middelpunt: de Heere Jezus Christus.

Kennis van de Schrift is dus het fundament van de leerinhoud van de catechese. Dat is nog zo.

Nu gaat het in de leerinhoud niet alleen maar om de Schrift, maar ook om de bijbels-theologische lijnen. Die vormen de structuur van de leerinhoud. Op grond hiervan kun je zeggen: het gaat om de drie g's, namelijk: geloof, gebod, gebed. Het geloof krijgt zijn vorm in het Apostolicum. Het gebod in de Decaloog. Het gebed in het Onze Vader. Dat zijn de drie bijbels-theologische grondlijnen van de leerinhoud van de catechese. De drie concentratiepunten. Deze vind je dan ook terug in de Heidelbergse Catechismus.

Het gebod leert je dat je een zondaar bent. Het geloof dat in Christus je behoud ligt. Het gebed is de houding van diepe afhankelijkheid, de lege hand. En er is dan opnieuw het gebod als regel om de Heere te dienen.

Het verrassende van de Heidelbergse Catechismus is nu dat er niet alleen sprake is van een indeling naar geloof, gebod, gebed, maar ook naar drie diepteboringen in het geloofsleven: ellende, verlossing en dankbaarheid. In het deel over de ellende wordt het gebod behandeld. In het deel over de verlossing het geloof en in het deel over de dankbaarheid het gebed, maar ook weer het gebod. Dit laatste is heel uniek en vinden we in andere catechisatieboekjes uit de tijd van de Reformatie niet.⁷

Hoe moeten we de driedeling ellende – verlossing – dankbaarheid zien? Niet psychologisch, maar theologisch. Psychologisch is het zo dat je pas om verlossing verlegen bent als je eerst je ellende voelt. Het één volgt logisch op het andere. Maar in de Heidelbergse Catechismus gaat het niet om deze psychologische kant van de geloofsbeleving, maar om de theologische verwoording ervan. Daarom zijn de drie delen niet bedoeld als drie trajecten die je doorloopt in het geloofsleven, maar als drie aspecten of diepteboringen van het geloofsleven, waarin je je levenslang oefent. De Heidelbergse Catechismus begint met zondag 1 (niet met zondag 2). Zondag 1 zou je ook de doelstelling van de catechese kunnen noemen: het leven in de enige troost in leven en sterven. Om in die troost te leven en te sterven moet je heel je leven leren: de kennis van je ellende, de kennis van de verlossing in Christus Jezus en de kennis van de dankbaarheid. In deze levenslange oefening hebben de drie onderdelen, geloof, gebod, gebed, hun vaste plaats.

7. Het zou kunnen zijn dat Ursinus, de opsteller van de *Heidelbergse Catechismus*, de driedeling heeft ontleend aan de *Catechismus van Regensburg*, die enige tijd eerder was verschenen.

Na 1572 is de Gereformeerde Kerk in ons land hoe langer hoe meer een volkskerk geworden. Iedereen behoorde bij de kerk. Maar niet iedereen die bij de kerk behoorde, gaf er blijk van te behoren tot de kerk zoals die in artikel 27 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis wordt genoemd, namelijk 'een heilige vergadering der ware Christ-gelovigen, die al hun zaligheid verwachten in Jezus Christus'.

Onder de druk van de overheid werd alles wat in het doophuis werd gebracht gedoopt. Dat bracht een devaluatie van de doop teweeg. De onkerkelijkheid, die in onze tijd tot buitenkerkelijkheid heeft geleid, kende men toen nog niet. We zouden in die tijd over binnenkerkelijke onkerkelijkheid kunnen spreken.

Hoe ging het met de catechese na 1572 in de volkskerk? De doelstelling van de catechese, namelijk het beantwoorden van het verbond in geloof en bekering, het persoonlijk leven in de enige troost, was lang niet altijd haalbaar en reëel. De doelstelling bleek hoe langer hoe meer te hoog gegrepen. Ze is immers niet maakbaar. Daarom werd de doelstelling in de praktijk van het kerkelijk leven bijgesteld. Het ging er hoe langer hoe meer om dat jongeren de geloofswaarheden van de kerk verstandelijk zouden kennen. De kennis veruitwendigde. Dat is een verkeerde ontwikkeling. Maar wat is er tegen te doen? Het is een risico dat met volkskerk was gegeven. Dat had wel tot gevolg dat de catechese veruitwendigde. Ook het belijdenis doen. Ook het avondmaal. Als voorbeeld noem ik het uithangbord van de viswinkel in Scheveningen. Op dit uithangbord stond: 'Hier verkoopt men zoutevis en leert men zijn belijdenis.' De visboer repeteerde tegen een bepaalde vergoeding de vragen en antwoorden uit een catechisatieboekje om jongeren de kennis bij te brengen die nodig was om zich aan te melden voor de belijdenis. De boekjes werden ook onpersoonlijk. Ze waren niet meer in de ik-, en wij-vorm gesteld. Ze waren niet meer gericht op het persoonlijk geloof, maar ze bevatten op onpersoonlijke wijze de onderdelen van de geloofsleer.

Het is de grote verdienste van de Nadere Reformatie geweest, dat ze tegen deze gang van zaken in de volkskerk heeft gestreden. Ze stelde het persoonlijk geloof weer centraal. Dat is een goede zaak. Alleen, als het om catechese ging, lieten heel wat predikanten van de Nadere Reformatie de uitwendige gang van zaken bestaan. Het ging hun wel om kennis van het hart, maar deze werd niet in directe relatie gezien met het leren op de catechisatie. Belijdenis doen bleef vaak: lid worden van de kerk. Alleen op het punt van het avondmaal bleef men vasthouden aan geloof en bekering. Dat betekent dat het avondmaal niet voor de belijdende leden zonder meer openstond, maar voor de ware gelovigen. Overigens zijn er op dit punt heel

veel nuances te constateren. Er zijn ook voorbeelden aan te wijzen dat de predikanten van de Nadere Reformatie onder belijdenis doen wel terdege verstonden een belijden van het persoonlijk geloof.

In dit verband noem ik het bekende catechisatieboekje van Abraham Hellenbroek, *Voorbeeld der goddelyke waarheden* (1706). Het gaat Hellenbroek in de belijdeniscatechese om persoonlijk geloof. Men kan dat in het Voorwoord lezen. Maar de inhoud van het boekje zelf is onpersoonlijk. Het moet persoonlijk gemaakt worden. De vraag wordt dan spannend of dat ook gebeurt op de catechisatie. Dat zal voor ons wel een open vraag blijven. Men kan overigens met een persoonlijk getoonzet catechisatieboekje onpersoonlijk catechiseren en met een onpersoonlijk getoonzet boekje persoonlijk.

De spanningsvelden die op deze wijze zijn gegroeid, hebben de catechese in de gereformeerde gezindte tot op de dag van vandaag bepaald. Nog zijn er stromingen die catechese als iets uiterlijks zien. Het gaat in de catechese om een verstandelijk kennen, een historisch geloof. Daar moet het geestelijk kennen bijkomen, maar deze kan los staan van catechese. Daarnaast is er een stroming die zegt: de kennis in de catechese mag niet alleen verstandelijk zijn. Catechese moet persoonlijk zijn. Het belijdenis doen mag je niet zien als alleen maar verstandelijk voor waar houden van de geloofswaarheden. Het gaat om persoonlijk geloof, dat toegang geeft tot het avondmaal. Zoals boven het Kort Begrip van Faulkelius staat.⁸ Andere kennis kan er wel zijn, maar deze kennis is in de catechese, bij het belijdenis doen en bij het aangaan tot het avondmaal niet legitiem.

Nieuwe ontwikkelingen in de catechese

Ik maak nu een sprong in de geschiedenis. Na de Tweede Wereldoorlog is er sprake van een wereld die steeds minder lijkt op die van vóór de oorlog. Ik kan op de achtergronden die hiertoe geleid hebben nu niet ingaan. Maar cultureel en maatschappelijk gesproken groeien onze jongeren in een totaal nieuwe situatie op. Allerlei ontwikkelingen op het gebied van wetenschap en techniek hebben grote gevolgen voor de dagelijkse leefwereld van de jongeren. Dat laat de kerk en de catechese in de kerk niet onberoerd. Didactisch gesproken zou je kunnen zeggen dat er sprake is van een andere, een nieuwe beginsituatie van de jongeren. Een van de eersten op het gebied van de catechese in de protestantse kerken, die daar op

8. Kort Begrip der christelijke religie, voor hen die zich willen begeven tot des Heeren Heilig Avondmaal.

ingespeeld heeft, is P. ten Have (de man van *Bij de Bron*)⁹, de eerste secretaris van de Raad voor de Catechese in de Nederlandse Hervormde Kerk. Hij merkte dat de catechisant te passief was en begon middelen te bedenken om hem of haar te activeren. Bij Ten Have was de vernieuwing van de catechese vooral een zaak van methode. Hoe activeer je de catechisanten? Na hem zijn er ook inhoudelijke veranderingen gekomen. Ik noem in dit verband de denkbeelden van mensen als J. Firet¹⁰, F.H. Kuiper¹¹ en G.D.J. Dingemans.¹² Zij gooiden het roer om. De trend werd: men moet niet meer uitgaan van de leerinhoud, de geloofsleer van de kerk, maar van de catechisant. Dat betekende een breuk met de gereformeerde traditie van de catechese. Nieuwe catechesemethoden gaan dan ook vaak uit van thematisch onderwijs. Thema's uit de belevingswereld van de jongeren vormen de leerinhoud, niet meer het geloof van de kerk der eeuwen. Ook de methodiek wordt steeds meer jongerengericht. Nieuwe werkvormen, die primair recht willen doen aan de catechisant en zijn ervaringswereld en pas daarna aan de Bijbel en de belijdenis, doen hun intrede. Ik zou dat kunnen laten zien aan de hand van diverse nieuwere catechesemethoden¹³.

Overigens moet ik wel zeggen dat de zogenaamde ervaringscatechese over haar hoogtepunt heen is. Op een gegeven moment komen er geen echt nieuwe dingen meer voort uit de ervaringen. Dan stagneert het leerproces. Men gaat rondjes draaien als eenden in een vijver. De jongeren blijven weg. In heel wat gemeenten betekent dat zelfs het einde van de catechese. Een en ander heeft tot gevolg dat er nu weer meer gevraagd wordt naar waar de kerk voor staat. Naar leerinhouden. Vertel maar eens wat de kerk gelooft, wat u zelf gelooft, als catecheet. Dat is een goede ontwikkeling.

Positiekeuze in de nieuwe ontwikkelingen

Je kunt in onze tijd niet doen alsof de beginsituatie niet veranderd is. De jongeren die op de catechisatie komen, zijn concrete jongeren die in deze tijd leven. Daar moeten we rekening mee houden. Je moet de jongeren in de catechese opzoeken

9. Vgl. P. ten Have, *Een methode van bijbelse catechese*², Groningen-Batavia 1948.

10. Vgl. J. Firet, *Het agogisch moment in het pastoraal optreden*⁵, Kampen 1982; *Spreeken als een leerling, Praktisch-theologische opstellen*, Kampen 1987.

11. F.H. Kuiper, *Op zoek naar beter bijbels onderwijs*, Amsterdam 1977.

12. G.D.J. Dingemans, *In de leerschool van het geloof, Mathetiek en Vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*, Kampen 1986.

13. Vgl. de methoden *Motief*, Kampen 1996 en *Stappen*, Kampen vanaf 1990.

in hun beginsituatie. Hoe kun je ze anders (bege)leiden naar het doel?

Mijns inziens moet dat doel blijven staan, namelijk het beantwoorden van het verbond. Dat brengt het spanningsveld aan in de catechese. Dat spanningsveld moet blijven. Dat kan alleen biddend. In het geloof. Pleitend op het verbond.

Zo mogen we de jongeren op de weg naar het (hopelijk) te bereiken doel aanreiken wat daarvoor dienstbaar is en ook die werkvormen gebruiken die functioneel zijn. Ik ben van mening dat ook vandaag de Heilige Schrift de leerinhoud moet zijn. Niet de ervaring van de jongeren, maar de Openbaring van God in Zijn Woord. Daarmee is ook gezegd dat de drie bijbels-theologische kernen, de drie g's, vandaag heel goed de kernen van de leerinhoud kunnen vormen. Niet tijdloos, maar geactualiseerd naar deze tijd. Natuurlijk zijn er ook thema's die niet direct uit de Heidelbergse Catechismus voortkomen, maar die toch in de catechese een plaats kunnen hebben. Bijvoorbeeld: hoe ga je om met de media, wat is Gods bedoeling met het volk Israël, wat betekent de zendingsopdracht? Voeg die er dan bij. Er zijn catechesemethoden die volgens dit principe proberen de rijke inhoud van de gereformeerde traditie te vertalen naar vandaag. Bijvoorbeeld de catechesemethode van de HGJB, *Leer ons geloven*.¹⁴

Als het gaat om de methode van catechese geven, zou ik vooral het gesprek willen benadrukken. En wel een gesprek waarin het pastorale element tot zijn recht komt. De catecheet is voor alles ook pastor. Het moet de catecheet gaan om de jongeren, zoals het een herder om zijn schapen gaat. Het gaat niet om de catecheet en zijn les. Je zit in een catechesegroep nogal eens met het probleem dat er allerlei onderlinge verschillen zijn. Bijvoorbeeld intellectuele niveauverschillen. Je zoekt dan naar iets overstijgends. Ik denk dat de pastorale dimensie dat overstijgende in zich kan hebben. Maar juist dat pastorale heeft ook oog voor de didactiek. Het is niet goed dat de catecheet zich niets gelegen laat liggen aan de didactiek, zoals die in het schoolonderwijs gehanteerd wordt. Ik denk aan het feit dat je niet te grote groepen moeten vormen. Hoe kun je anders een gesprek, en liefst een persoonlijk gesprek, voeren? Maar ik denk ook aan de didactische driedeling in de opbouw van een les. Een intro, dan de informatie en dan verwerking.

Ik pleit ervoor dat de catechese gericht is op de hele mens, op hoofd, hart en hand. Het gaat er ook om dat jongeren toerusting ontvangen om christen te zijn in deze tijd. Er is daarom in de catechese niet alleen een lijn naar het persoonlijke geloofsleven, een lijn naar het gemeenteleven, maar ook een lijn naar de maatschappij.

14. Zes delen, Bilthoven vanaf 1992.

Catechese en de gemeente

Het lijkt me in onze tijd belangrijk dat de catechese niet maar het werk en de verantwoordelijkheid van één persoon is. Van de dominee, van een ouderling of van iemand anders.

Catechisatie geven is nooit eenvoudig geweest, maar zeker vandaag niet. Er zijn allerlei vragen waar catecheten mee zitten. Zoals: Hoe motiveer je de jongeren? Hoe ben je een gids op weg naar het doel, het beantwoorden van het verbond? Catechisatie geven kan een heel eenzaam avontuur zijn. Catechese is een zaak van de kerkenraad, maar ook een taak van de gemeente. Er zijn in de gemeenten mensen met bepaalde gaven op het gebied van de catechese, die de catecheet kunnen helpen.

Zo pleit ik voor catechesecommissies. Dat zijn kleine groepen gemeenteleden, benoemd door de kerkenraad, die zich in het bijzonder bezighouden met de catechese aan de jongeren in de eigen gemeente. Zo'n commissie kan allereerst als bezinningsgroep fungeren. Hoe zien we catechese in onze gemeente? En dan: Hoe geven we de catechisatie in onze gemeente? Er kunnen knelpunten besproken worden (ordeproblemen). Er kan advies aan de catecheet gegeven worden. In zo'n commissie kan iemand uit het onderwijs zitten. Ook iemand die met jongeren omgaat in het jeugdwerk van de gemeente, maar ook enkele ouders (moeders). Mijn ervaring is dat dit alles de catechese ten goede komt. Soms kunnen er uit zo'n commissie ook mensen komen die zelf catechese gaan geven. Zij hebben het charisma van leren (Rom. 12:7). Er worden tegenwoordig vanuit landelijke centra diverse cursussen georganiseerd, die zulke mensen helpen in hun taak. Een catechesecommissie is iets anders dan een catecheseteam en een catecheseteam is nog weer iets anders dan huiscatechese-team. Deze thema's, hoe boeiend op zichzelf, laat ik voor wat ze zijn, daar dit hoofdstuk anders te lang zou worden.

Catechese en leren

Er is één punt dat in onze tijd in de catechese moeilijk ligt. Het uit het hoofd leren van een bepaalde leerinhoud. Wanneer het over verstandelijke kennis gaat van de jongeren (en niet alleen van hen), moeten we ons geen illusies maken. Er is weinig tot zeer weinig kennis van de Bijbel en nog minder van de belijdenis. Dat gaat ook de gereformeerde gezindte niet voorbij.

Daarbij is het de ervaring van veel catecheten dat jongeren steeds moeilijker te motiveren zijn om iets uit het hoofd te leren. We hebben de cultuur op dit punt tegen. Ook op scholen scoort het uit het hoofd leren steeds minder hoog.

Leermethoden die gericht zijn op zelf ontdekken, zijn veel meer in. Daardoor is er ook op scholen sprake van een dalend kennisniveau.

De vraag is hoe we hiermee om moeten gaan. Met een zekere wijsheid. Waar het mogelijk is dat jongeren vragen en antwoorden memoriseren, laat het gebeuren. En als het op een bepaalde leeftijd niet mogelijk is, laten we het dan op een ander moment proberen. Met name op de belijdeniscatechese. En misschien zou het goed zijn om op jongere leeftijd met de catechese te beginnen? Er zijn scholen waar kinderen de Heidelbergse Catechismus in een eenvoudige uitgave leren. Dat is prima. De kindertijd is de beste tijd om te memoriseren. Maar waar dat op school niet gebeurt? Hier en daar zien we dat men in de gemeente zelf kinderen catechisatie gaat geven. Ik denk dat het die kant uit moet gaan. Mits de catechese aan jongeren boven de twaalf jaar er niet door onder druk komt te staan.

Enkele catechesemethoden

Tot slot noem ik enkele catechesemethoden, die momenteel gebruikt worden in de gereformeerde gezindte. Deze opsomming is uiteraard niet volledig.

1. Met de kerk der eeuwen¹⁵

- * over Bijbel en Heidelbergse Catechismus
- * losbladig werkboek voor de catechisant
- * handleiding voor de catecheet
- * gericht op kennisoverdracht.

2. Hellenbroek – Voorbeeld der goddelijke waarheden¹⁶

- * boekje met tekst van Hellenbroek.
- * werkboekje voor de catechisant
- * gericht op kennisoverdracht

3. Rondom de Bijbel¹⁷

- * over Bijbel en thema's
- * losbladig werkboek voor de catechisant

15. Negen delen, onder redactie van ds. J. Driessen, ds. M. Golverdingen, I.A.Kole; uitgegeven door Den Hertog te Houten.

16. Auteur: ds. C.J. Meeuse; uitgegeven door De Banier te Utrecht.

17. Elf delen, onder redactie van ds. C. van Atten e.a.; uitgegeven door Buijten & Schipperheijn te Amsterdam, vanaf 1986.

- * gericht op kennisoverdracht en geloofsgesprek
- * handreiking voor de catecheet

4. *Wij geloven*¹⁸

- * boekje over de Heidelbergse Catechismus
- * gericht op kennisoverdracht (jongere groepen) en geloofsgesprek (oudere groepen)

5. *Leer ons geloven/belijden*¹⁹

- * thematische behandeling van de Heidelbergse Catechismus
- * werkboekjes voor de catechisant
- * handleiding voor de catecheet
- * gericht op kennisoverdracht en geloofsgesprek

6. *Leren om te leven*²⁰

- * lesboek over de Bijbel
- * werkboek voor de catechisant
- * handleiding voor de catecheet
- * gericht op kennisoverdracht

7. *Reflector*²¹

- * boekjes over Bijbel en thema's
- * handleiding voor de catecheet
- * gericht op kennisoverdracht en geloofsgesprek.

Literatuur

T.Brienen, *Wegwijzer in het veld van de catechese*, Amsterdam 1985.

J.Bulckens, *Zoals eens op de weg naar Emmaüs. Handboek voor catechetiek*, Leuven/Amersfoort 1994.

18. Drie delen. Auteurs: ds. H. Veldhuizen en dr. W. Verboom; uitgegeven door Kok te Kampen.

19. Zes delen, uitgegeven door de HGJB te Bilthoven. In 1999 is er een nieuw deel voor de belijdeniscatechese verschenen.

20. Auteurs: ds. P. van der Kraan, ds. A.J. van den Herik, drs. N.A.Broer; uitgegeven door Groen en Zoon te Heerenveen 1998.

21. Auteur: drs. M. van Campen; uitgegeven door Boekencentrum te Zoetermeer. In 1999 kwam het eerste van de tien delen uit.

G.D.J.Dingemans, *In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*, Kampen 1986.

E.R. Jonker, *Aan het woord komen. Hoe gemeenteleden van 17 jaar en ouder in gesprek raken met de Bijbel, Bouwstenen en gebruiksmateriaal*, Zoetermeer 1992.

J.J. de Lange, *Vrijwilligers in de jongerencatechese*, Kampen 1993.

A.K. Ploeger, *Inleiding in de godsdienstpiedagogiek*, Kampen 1993.

W.Verboom (red.), *Catechese in de praktijk*, Zoetermeer/Bilthoven 1997.

De zendingsgeschiedenis van de gereformeerde gezindte

drs. J.J. Tigchelaar

Twee opmerkingen vooraf

1. Wanneer er zo mooi gesproken wordt van '*de gereformeerde gezindte*', moeten we ons wel realiseren dat we deze uitdrukking uit nood gebruiken. Er is een gescheidenheid in kerkelijke gemeenschap en dikwijls ook in een aantal geloofsopvattingen. Schuld en schaamte moet ons hiervoor vervullen. Wanneer de roeping en opdracht tot zending – 'The Great Commandment' zeggen de Engelstaligen – ons de betrekkelijkheid van onze kerkelijke gedeeldheid doen beseffen, mogen we daar dankbaar voor zijn.
2. De termen 'gereformeerd', 'reformatorisch' en 'hervormd' duiden alle drie aan dat er in denken en handelen een terugkeer moet zijn naar een oorspronkelijke en normatieve vorm: de oude kerk, gebouwd door het getuigenis van de apostelen, op Jezus Christus als fundament. Wij zijn alleen dan gereformeerd, wanneer we ons elke keer laten hervormen door en tot het nieuw-testamentische beeld van kerk en gemeente.
Dat geldt ook van de gave en opgave van de zending.

Hoe en wanneer is de kerk der hervorming begonnen met zending?

Met deze vraag en de laatste opmerking hierboven zitten we midden in de problematiek. In de bijna vijf eeuwen sinds de Reformatie is er een voortdurende strijd geweest om de kerk en de theologie te doen terugkeren naar het normatieve begin: de kerk en gemeente van het Nieuwe Testament. Maar pas heel laat hebben we ontdekt, en dan nog maar ten dele, dat de zending daar een wezenlijk onderdeel van is.

Een van de wonderen van de oude kerk is de snelle uitbreiding geweest. Op de Hemelvaartsdag kregen elf ongeletterde mannen even buiten Jeruzalem een opdracht tot getuigen. Zonder onze middelen van vervoer en communicatie zijn er binnen 25 jaar vele gemeenten ontstaan, tot in Rome toe. Ondanks bloedige

vervolgingen is er toen binnen drie eeuwen een kerk gegroeid die het hele toenmalige Romeinse rijk vervulde, en ook nog ver over de grenzen daarvan reikte. Op het eerste oecumenische concilie in Nicea (in het tegenwoordige Turkije) in 325 zat keizer Constantijn in eigen persoon de vergaderingen voor. In Klein-Azië behoorde meer dan tachtig procent van de bevolking tot de kerk. Het zendingselan van de oude kerk had vruchten mogen afwerpen.

En wat heeft de gereformeerde gezindte daarvan geleerd?

In de zestiende eeuw ontdekte de Reformatie de Heilige Schrift weer. Calvijn beriep zich in de uitleg daarvan op de kerkvaders, vooral op Augustinus. Maar tot zending kwam het niet. Behalve dan enkele mislukte pogingen. Terwijl de roomse kerk in diezelfde eeuw een grote missionaire activiteit vertoonde. De verschillende religieuze ordes speelden daarbij een grote rol.

In de twee hierop volgende eeuwen, van 1602 tot 1798, geschiedde vanuit ons land wel zendingsarbeid, maar niet vanwege de kerk. De Staten-Generaal gaven aan een handelsorganisatie, de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de opdracht en het alleenrecht om naast handel ook zending te bedrijven. En de gereformeerde kerk in ons land zag toe en deed niets.

In de negentiende eeuw ontstonden diverse zendingsverenigingen, maar de kerken der Reformatie hielden zich lang afzijdig. Met ere moet de Christelijke Gereformeerde Kerk, uit de Afscheiding ontstaan, genoemd worden. In 1860 zag men de zending als kerkelijke taak en zond men de eerste zendingsarbeider uit. Na de vereniging met de kerken van de Doleantie in 1892 werd in deze nieuwe Gereformeerde Kerken de zending arbeid van de kerken. Het werk van de in 1861 opgerichte Nederlandsche Gereformeerde Zendingsvereniging, de NGZV, werd in 1894 door de Gereformeerde Kerken overgenomen. De niet aangesloten gereformeerden, in en buiten de Hervormde Kerk, raakten daarmee in 1894 hun middel tot zendingsarbeid kwijt.

En dan komen we in de twintigste eeuw.

Het begin van de zending van de gereformeerde gezindte

Van 1894 tot rond 1900 had de gereformeerde gezindte buiten de Gereformeerde Kerken geen instrument voor zendingsarbeid.

Daar komt in 1901 verandering in. De Gereformeerde Zendingsbond, GZB, wordt opgericht. Als vereniging, omdat de Hervormde Kerk nog geen kerkelijke zending kende en de oprichters van de GZB zich ook duidelijk distantieerden van de overheersende theologische stroming binnen de kerk. In 1913 werd de eerste

zendeling uitgezonden, naar het toenmalige eiland Celebes, thans Sulawesi in Indonesië. In 1917 werd hij met een speerstoot vermoord.

In 1906 krijgen de Christelijke Gereformeerde kerken, die in 1892 niet met de kerken van de Doleantie waren samengegaan, weer een eigen zendingscommissie. In 1929 kwam hun eerste zendingspredikant op Celebes in Nederlands-Indië aan.

De Gereformeerde Gemeenten waren nog niet zover. Wel werd door hen incidenteel steun aan andere zendingsorganisaties gegeven. Maar rond 1960 wordt ook door hen de zendingstaak der kerk met kracht ter hand genomen. In 1962 gaat de eerste zendingspredikant naar Irian Jaya.

De Oud Gereformeerde Gemeenten hebben (nog) geen eigen zendingsorganisaties. Wel steunen zij incidenteel het zendingswerk van de Free Presbyterian Church uit Schotland, zo o.a. de M'buma-zending in het tegenwoordige Zimbabwe. Hetzelfde geldt ook van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland.

In de kring van het zogenaamde 'Gekrookte Riet', aan de rechterzijde van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk, ontstond in de jaren tachtig, uit onvrede met de GZB, de Stichting 'Stéphanos'. Enig sociaal werk werd in Malawi ondernomen. In samenwerking met de GZB heeft deze stichting in 1999 een zendingspredikant voor opleiding en toerusting naar Malawi doen uitgaan. Zo is het begonnen.

Waarom zo laat begonnen?

We weten dat zending en getuigenis aan de buitenstaanders een van de grondtrekken van de oude kerk is geweest. De Reformatie wilde terugkeren naar de oude kerk, nam de meeste gedeelten van de leer over, maar niet de zending. Waarom niet?

Eén verklaring is dat Calvijn en soms ook Voetius dachten dat de zendingsopdracht aan de apostelen aan het eind van Mattheüs 28 niet meer voor de kerk zou gelden. De apostelen en hun directe opvolgers zouden die taak al volbracht hebben.

Een andere verklaring is dat de oudste twee van de drie Formulieren van Eenheid ontstaan zijn in een tijd dat de strijd tegen de roomse dwaalleer alle gedachten in beslag nam. Vergelijkenderwijs is het derde belijdenisgeschrift, de Leerregels van Dordt, gestempeld door de controverse met de remonstranten.

In geen van deze drie gereformeerde belijdenisgeschriften wordt het woord 'zending' gevonden.

Het meest uitgesproken komt het motief van de zending nog aan de orde in de Dordtse Leerregels, uit 1619, in hoofdstuk 2, par.5, waar we lezen:

'Voorts is de belofte des Evangelies, dat een iegelijk die in de gekruisigde Christus gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe; welke belofte alle volken en mensen, tot welke God naar Zijn welbehagen Zijn Evangelie zendt, zonder onderscheid moet verkondigd en voorgesteld worden, met bevel van bekering en geloof.'

Er staat hier echter niet bij wie verantwoordelijk is voor die verkondiging. De kerk of de individuele gelovigen of de overheid? Dat is geen onbelangrijke zaak, want in de Nederlandse Geloofsbelijdenis uit 1561 staat daar wel iets over. In artikel 36 over het ambt der overheid lezen we dat tot het ambt der overheden onder andere behoort:

'om te weren en uit te roeien alle afgoderij, en valse godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, *het woord des Evangelies overal te doen prediken*, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk hij in Zijn Woord gebiedt.'

Toen dat eenmaal in 1561 zo beleden was en de Staten-Generaal in het octrooi aan de VOC in 1602 opgedragen had naast handel ook zendingswerk te doen, heeft de kerk zelf niets rechtstreeks meer gedaan. Dat gebeurde ook niet toen in de 'Franse tijd', in 1798, de VOC ophield te bestaan.

In zekere zin kan zo gezegd worden dat de letterlijke gehoorzaamheid aan de toen vastgelegde belijdenis in ons land de gereformeerde kerk eerst, en de gereformeerde gezindte later zo lang van de zending heeft afgehouden.

Het is daarom ook jammer dat noch over de zending, noch over de plaats en betekenis van Israël de kerk zich later in een belijdenis heeft uitgesproken.

Het gevolg is dat in vele kerkdiensten niet over de zending wordt gesproken en er niet voor wordt gebeden. En wanneer het leerboek van de gereformeerde gezindte, de Heidelbergse Catechismus, in de zondagse namiddagdiensten geheel wordt behandeld, hoort de kerkganger niets over de zending en Gods opdracht aan Zijn kerk daartoe.

Gelukkig heeft niet de belijdenis het laatste woord. Door Gods genade hebben de meeste van de kerken van de gereformeerde gezindte in ons land toch verstaan wat de wil is van God in dezen. Maar het is wel laat begonnen.

Het zou mooi geweest zijn wanneer de kerken van de gereformeerde gezindte in ons land samen de zendingsarbeid ter hand zouden genomen hebben. Dat is niet gebeurd. Uit de kerkgeschiedenis blijkt dat zending vaak een middel is geweest om tot oecumenische verbanden te komen.

Wel hebben in de vorige eeuw gereformeerden van verschillende denominaties het werk gesteund van de Nederlandsche Gereformeerde Zendingsvereniging. En ook nu nog steunen verschillende, anderzijds gescheiden, groeperingen aan de uiterste rechtse zijde van de gereformeerde gezindte het werk van de M'buma-zending van de Schotse Free Presbyterians.

Toch zijn er gelukkig recentelijk nog wel meer terreinen waarop samen gesproken en samengewerkt wordt:

1. De moderamina van de zendingen van de Gereformeerde Gemeenten, van de Christelijke Gereformeerde Kerken en van de Gereformeerde Zendingsbond hebben jaarlijks een bespreking over hun werk en relevante ontwikkelingen.
2. Op het terrein van de literatuurvoorziening in Indonesië werken de drie bovengenoemde samen met bovendien de Vrijgemaakte Kerken in een werkverband voor de 'Literatuurvoorziening Indonesië'.
3. Er is samenwerking op het gebied van de vraagstukken van de zending en de islam op het zendingsterrein.
4. De Zending van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Zendingsbond hebben samen in 1997 een zendingspredikant als docent uitgezonden naar de Centraal-Afrikaanse Republiek. Ook elders werken leden van de ene kerk in het verband van de zending van een andere kerk.
5. In de stichting 'Evangelie en Moslims' werken GZB en ZCGK samen.
6. In het kader van de Morgenlandzending in het Midden-Oosten zijn ook de twee juist genoemde organisaties samen betrokken.

De zending van de gereformeerde gezindte in ons land is nooit actief betrokken geweest bij de grote oecumenische verbanden zoals de Wereldraad van Kerken of het Lausanne-convent. Wel zijn soms enkele uit hun werk ontstane kerken bij grotere verbanden aangesloten, zoals de World Alliance of Reformed Churches, de Reformed Ecumenical Synod en landelijke raden van kerken of soms ook via deze raden bij de Wereldraad..

Hierboven schreven we over het begin van de zending in de gereformeerde gezindte. Hoe is het verder gegaan en hoe is de situatie aan het einde van deze eeuw?

We zullen de drie belangrijkste zendingen kort in hun ontwikkeling tot nu toe volgen.

De GZB is de oudste en hoopt D.V. in 2001 het honderdjarig bestaan te vieren. Van de begintijd tot 1960 werkte de GZB alleen onder de Toraja's op Sulawesi. Na de Tweede Wereldoorlog was daar een zelfstandige kerk ontstaan. Ook was de politieke relatie tussen Indonesië en Nederland van dien aard dat uitgezien moest worden naar een ander terrein om zendingsarbeiders heen te zenden. Eerst werd dat in 1961 Kenya en daarna meer landen in Oost-Afrika. In de jaren zeventig werd ook met werk in verschillende Latijns-Amerikaanse landen begonnen. In de jaren tachtig werd de Morgenlandzending, met werk in het Midden-Oosten, een onderdeel van de GZB. Nog nieuwer is de zendingsarbeid in enige Europese landen en als laatste uitbreiding geldt voor de GZB zendingsarbeid en kerkplanting in een aantal vroegere Sovjetrepublieken in Centraal-Azië. In Azië werken verder ook zendingsarbeiders in India, Pakistan, Cambodja en Nepal. Eén zendingsarbeider bereidt zich voor om zo mogelijk ook in China te kunnen arbeiden.

Ook zonder inzet van eigen zendingsarbeiders wordt nog werk gesteund van de Toraja-kerk en een aantal andere kerken op Sulawesi en Java in Indonesië.

De GZB heeft momenteel ongeveer tachtig zendingsarbeiders in het buitenland. Ongeveer vijftientig daarvan zijn uitgezonden in samenwerking met andere organisaties.

De Christelijke Gereformeerde Kerken hadden van 1929 tot 1960 hun arbeidsterrein onder de Toraja's in Mamasa op Celebes. Vanwege de juist genoemde politieke moeilijkheden moesten ook zij toen een nieuw arbeidsveld zoeken en zij vonden dat in 1961 in Noord-Transvaal in Zuid-Afrika. Het werk heeft zich in deze regio naar Botswana uitgebreid. Kort geleden is daar Mozambique bij gekomen. Het werk van de Mamasa-kerk op Sulawesi wordt nog wel ondersteund. Ook wordt in Azië door zendingsarbeiders in Cambodja gewerkt.

De zending van de CGK heeft thans achttien zendingsarbeiders, waarvan ongeveer de helft in samenwerking met andere organisaties.

De Gereformeerde Gemeenten begonnen in 1962 in Irian Jaya in Indonesië (het

westelijke gedeelte van Nieuw-Guinea). Al zeer snel werd ook in Nigeria werk overgenomen. In enkele andere landen in West-Afrika wordt nu ook gewerkt: in Guinee met zendingsarbeiders, in Ghana met projecten, o.a. bijbelverspreiding. Tevens werkt de zending van de Gereformeerde Gemeenten in Zuid-Afrika en in Ecuador en recentelijk ook in Albanië.

De zending van de GG heeft aan het einde van onze eeuw ongeveer veertig arbeiders overzee. Leerkrachten voor zendingskinderen en technisch personeel zijn daarbij inbegrepen.

In een aantal gevallen werd door de drie zendingsorganisaties eigen werk opgezet, waaruit zelfstandige (gereformeerde) kerken mochten ontstaan. In andere gevallen werd met een andere zending of verwante buitenlandse kerk van meestal gereformeerde en/of presbyteriaanse signatuur samengewerkt. In de meeste gevallen betekent dat steun aan bestaande kerken. Vooral voor het theologisch onderwijs, voor de medische zorg en gemeenteopbouw en bijbelvertalingwerk wordt dikwijls steun van buitenlandse zendingsorganisaties gevraagd.

Zowel in het oorspronkelijke eigen werk als in de assistentie aan andere kerken heeft de zending van de gereformeerde gezindte naar mijn mening een goed evenwicht gehouden tussen de directe evangelieverkondiging en gemeenteopbouw aan de ene kant en diaconale taken aan de andere kant. Er is een voortdurende zorg om bijvoorbeeld medisch werk en onderwijs dicht bij de kerk te houden.

Wel is het opvallend dat binnen de gereformeerde gezindte, die gekenmerkt wordt door de grote nadruk op de betekenis van bekering en geloof, zo gemakkelijk puur diaconale en hulpverleningsactiviteiten buiten de kerken en zending om zijn ontstaan. De afgelopen tien jaar is het bedrag dat aan 'goede doeleinden' wordt geschonken verdrievoudigd. De inkomsten van de zending zijn wel vermeerderd, maar niet driemaal zo groot geworden. Dat geeft toch te denken.

Door het werk van de zending zijn op verschillende plaatsen in de wereld kerken ontstaan die in leer en leven en kerkorde tamelijk dicht bij de gereformeerde gezindte in Nederland staan. Het zijn natuurlijk geen buitenlandse kopieën van onze eigen kerken. Over cultuurverschillen en cultuuroverdracht zullen we later nog iets opmerken.

Te wijzen valt op de Toraja-kerk op Sulawesi (een van de grootste protestantse kerken in Indonesië), de kerk in Irian, verschillende kerken in het oosten, westen en zuiden van Afrika.

Elders kunnen we niet zo duidelijk aanwijzen dat door zending van de gereformeerde gezindte typisch gereformeerde kerken in onze zin van het woord zijn ontstaan. Maar het is verblijvend wanneer bij een groot aantal theologische opleidingen zendingen van de gereformeerde gezindte gevraagd worden om te helpen bij de vorming van gemeente-voorgangers. Te noemen zijn theologische scholen in Libanon, in verscheidene Zuid- en Midden-Amerikaanse landen, in een vijftal Oost- en Centraal-Afrikaanse landen en in India. Soms zijn deze theologische opleidingsinstituten van één bepaalde kerk, dikwijls zijn ze ook van een aantal kerken samen. Zo zijn zendingspredikanten van hervormden en christelijke gereformeerden huize betrokken bij de opleiding van voorgangers van de methodistische, presbyteriaanse, anglicaanse, lutherse en andere kerkgenootschappen.

Het eigene van de gereformeerde zending

Uit het bovenstaande zou de indruk kunnen ontstaan dat het algemeen christelijke en het gereformeerde in de zending niet zo sterk verschillen. Is deze opvatting juist?

We mogen aan de ene kant het eigene van de gereformeerde gezindte niet zo benadrukken dat al het andere daarbuiten onbelangrijk, veroordelenswaardig en van generlei nut zou zijn. We zouden met zo'n mening wel ver van Calvijn en de Reformatie weggeraakt zijn.

Aan de andere kant heeft de Heere door de Reformatie ons in de leer en de kerkopbouw schatten nagelaten, die we graag met zoveel mogelijk anderen willen delen. En de zending is een van de voertuigen om de voorrechten van de gereformeerde reformatie aan anderen bekend te maken en aan te bieden, om samen daarin te leven en gebouwd en getroost te worden.

Het eigene van de gereformeerde gezindte is al vele malen en op vele manieren onder woorden gebracht. Elders in deze bundel zal ongetwijfeld hier ook over te lezen zijn. Omdat het ons om de zending gaat, zullen we hier dan ook niet al te uitgebreid op in gaan.

In het Engelse taalgebied wordt de typisch gereformeerde theologie aangeduid met het slagwoord 'TULIP' met daarin de verwijzing naar de tulp als speciale Nederlandse plant. TULIP staat voor: Total depravity, Unconditional election, Limited atonement, Irresistible grace en Perseverance of the saints (totale verlorenheid, onvoorwaardelijke verkiezing, beperkte verzoening, onwederstandelijke genade en de volharding der heiligen).

Hierbij gaat het echter alleen om de leer en in het bijzonder de individuele verwerving van het persoonlijk heil. De gereformeerde leer is echter veel meer en veel ruimer. Dit wordt, ook in de kerkdiensten van de gereformeerde gezindte, helaas zo vaak vergeten.

Naast de verwerving van het persoonlijk heil behoort het in de kerken en in de zending van de gereformeerde gezindte ook te gaan om de leer van de kerk, de samenleving en de cultuur. Bij het laatste behoort tevens de overheid. Ook daarin wil de Heere over de ganse aarde erkend, beleden en gediend worden. Naast de geloofsbelijdenis zijn er ook de tafels van de geboden en het instituut van de kerk. Mede daarin zal het eigene van de zending van de gereformeerde gezindte moeten blijken.

Concreet betekent dat de belijdenis dat de Heere God centraal staat en niet de mens en zijn of haar (ook vrome) behoeften. Ook in de opbouw van de samenleving, geldt dit. Een neutrale overheid en politiek zal de gelovige niet als verdediger vinden. De samenleving behoort naar de wetten en instellingen van God gestructureerd te worden. Zorg voor het leven, voor het huwelijk, voor het zwakke en onmachtige, is mede de inhoud van de werkzaamheden van de gereformeerde zending. Gods toorn over corruptie en eigenbelang moet bekendgemaakt worden. De vaak bijna idolate verheerlijking van overheidspersonen in de Derde Wereld moet afgewezen worden. Stammenstrijd en nationalistische zelfverheerlijking dienen ontmaskerd te worden als in strijd met Gods bedoeling.

In de nieuw te stichten kerken moet ook in de inrichting, in de kerkorde en in de liturgie en in het diaconaat niet de gewoonte, niet het eigenbelang en niet de zelfbevrediging, niet het ontzag voor rijken en machtigen de leidraad zijn, maar de dienst aan de Heere. Predikanten, ouderlingen en diakenen mogen niet heersen, maar zijn gegeven tot opbouw van de gemeente. Dit betekent dikwijls een totale breuk met het leiderschapsprincipe in de vigerende samenleving.

Beslissingen in de kerk behoren ook genomen te worden door een verantwoorde-lijke groep en niet door een charismatische leider. Op dit punt heeft Calvijn de gereformeerde gezindte een goed voorbeeld gegeven.

Calvijn heeft zich sterk verzet tegen de leer en het instituut van Rome. Met de dopersen kon hij het in de leer van de Schrift en van het heil van Christus beter vinden. Maar tegen hun individualistische en ongeregelde kerkleer heeft hij minstens even hard gestreden en geschreven als tegen Rome.

De zending van de gereformeerde gezindte heeft dan ook grote bezwaren tegen de methodes van de zogenaamde 'geloofszendingen'. Hierbij is de rol van de bekeerde

zendingsarbeider veel te groot. Hun kerkleer is meestal baptistisch en congregationalistisch. Het oncontroleerbare beroep op de leiding van de Geest overheerst soms de duidelijke richtlijnen van de Heilige Schrift. Hun enthousiasme dreigt ook de leden van jonge gemeenten van de zending van de gereformeerde gezindte mee te sleuren. Geestdrijverij en heidense rituelen kunnen door nieuwe kerkelijke geestesuitingen gemaskeerd worden.

Ook op dit terrein zal het eigene van de zending van de gereformeerde gezindte moeten blijken. Dat is niet eenvoudig, omdat het individualisme ook in de vaderlandse kerken van de gereformeerde gezindte diep is binnengedrongen. Ik vermoed dat nog heel wat jonge mensen uit de gereformeerde gezindte buiten ons eigen land werken bij een of andere buitenlandse zendings- of ontwikkelingsorganisatie, terwijl ze het zendingswerk van hun eigen kerk voorbijgaan. Ook dat is een teken van individualisme en onkerkelijk denken. In de zendingsarbeid behoren we niets slechts een buitenlandse kerk of gemeente of actie te dienen, maar ook de eigen kerk en gemeente. Dat gaat zelfs boven wat we zelf als roeping ervaren.

Tenslotte bij dit lange onderdeel over het eigene van de zending van de gereformeerde gezindte nog iets over de verzelfstandiging van de jonge zendingskerken. In het algemeen hebben de zendingen daar weinig moeite mee. We zouden verwachten dat vanuit een gedegen benadering met nadruk op totale ommekeer en een duidelijk kerk-patroon de gereformeerde zendingen zouden aarzelen jonge kerken snel zelfstandig te doen worden. Gelukkig is dat niet waar. Redenen kunnen zijn:

1. Het is een blijk van geloof in de kracht van Gods Geest in de jonge kerk.
2. Het is gehoorzaamheid aan het voorbeeld van Paulus en de door hem gestichte gemeenten.
3. Het is een terecht ontbreken aan superioriteitsgevoelens bij de huidige zendingsarbeiders en -organisaties
4. Het is een teken van zelfkennis: ook onze kerken zijn niet volmaakt en struikelen dagelijks in vele zaken.

Zending en cultuur

Aan de cultuur zijn in dit boek reeds twee hoofdstukken gewijd. Een over de 'Verzuiling als veruitwendiging van de godsdienst' en een over de 'Cultuur van de gereformeerde gezindte'.

Ons gaat het nu speciaal over de cultuur in de zendingsproblematiek.

Het blijkt bijzonder moeilijk onze eigen cultuur kritisch te bezien, laat staan te veranderen. Nog steeds zitten zondige trekken in onze kerkelijke cultuur. Zelfs na eeuwen van prediking en bijbellezen.

In de benadering van niet-christelijke culturen zullen we met onze oordelen dus bescheiden moeten zijn. Zending kan een cultuur niet veranderen of kerstenen. Op zijn best zal dat door de jonge kerken zelf gedaan kunnen worden. De zending zal daartoe aanzetten en motieven en een denkpatroon mogen aanreiken.

In het diepst wordt een heidense cultuur pas veranderd wanneer Christus en Zijn Geest volkomen beslag leggen op de harten. Het instrument om een cultuur te kerstenen is de prediking van de Christus der Schriften. Het aanwijzen van misstanden, het belachelijk maken van tovenarij, het aanprijzen van westerse verworvenheden, dat alles heeft weinig zin.

Het is beschamend dat in Afrika het land met het hoogste percentage kerkleden, namelijk Ruanda, enkele jaren geleden het toneel werd van de bloedigste twisten en een burgeroorlog. Was de cultuur daar nog zo slecht gekerstend?

In de zendingstheologie wordt dikwijls gespeeld met de gedachte dat de zending moet proberen aan te knopen bij de goede elementen in de cultuurwereld van het volk en de mensen waar gewerkt wordt. Men spreekt dan bijvoorbeeld van de familierelaties en het gemeenschapsgevoel, de eerbied voor ouderen en de traditie, soms ook de verbondenheid aan de natuur. In feite heeft het daarbij aanknopen weinig opgeleverd, omdat de cultuurwereld geen verzameling losse elementen omvat die naar willekeur verworpen of gekerstend kunnen worden. De menselijke cultuur is een levenswijze die ontstaan is als antwoord op of als verwerping van Gods roepstem. In het laatste geval is het een zaak van zelfhandhaving en verdediging en verontschuldiging. Wanneer dat zelfs geldt van onze westerse cultuur na bijna vijf eeuwen Reformatie, hoeveel te meer geldt dat dan van culturen die nog maar terloops met het christelijk getuigenis in aanraking zijn gekomen.

Het is niet de opdracht om in de zending de cultuur te veranderen, wel om te getuigen van Christus, Die mensen wil bekeren en tot Zijn eer en voor Zijn dienst wil gebruiken. En de kerk zal altijd wel haaks staan op de heersende cultuur buiten de kerk.

Niet dat door de zending van gereformeerde gezindte niet gepoogd is iets van onze typische westerse kerkelijke cultuur over te dragen. De kleding van ambtsdragers en gemeenteleden in de kerkdienst, de kerkbouw en de zangwijzen zijn hiervan tekenen. Maar we moeten niet denken dat we daarmee een gekerstende cultuur

hebben bevorderd. Het zou zelfs schade zijn wanneer jonge christenen zouden denken dat deze uitwendige zaken de bekering uitmaken. Het aannemen van een westerse of bijbelse doopnaam, het gebruikmaken van westerse technische verworvenheden worden als tekenen van vooruitgang en beschaving beschouwd, maar zijn slechts een dun laagje schijn over een massief brok eigengerechtigheid. Zoals dat net zo in de westerse wereld en bij ons is.

De verschijningsvormen van de nieuw ontstane kerken

Hoe zien de kerken er dan uit die ontstaan zijn door het zendingswerk van de gereformeerde gezindte? Lijken ze wel op wat wij authentiek achten? Soms wordt die vraag uit argwaan gesteld. Het gaat dan gepaard met een onuitgesproken mening dat zending onder andere volkeren toch weinig zin heeft en dat de eventueel uitgezondenen toch iets wezenlijks missen. Anderen juist vinden vreemde en exotische verschijningsvormen opwindend en een teken van spontaan en levend geloof.

We kunnen de vraag naar de verschijningsvorm beantwoorden met het beeld van de kern en het omhulsel. Het omhulsel komt duidelijk en anders over dan het bij ons normaal geachte. Hoewel er ook binnen de gereformeerde gezindte in ons land grote verschillen beginnen te ontstaan.

De buitenkant is bijvoorbeeld de bijbelvertaling, de kern is het bijbelgebruik. De vorm, duur en aankleding van de kerkdienst is het omhulsel, de kern is de lofprijzing, de gemeenschap en de rol van de prediking. Vooral op dit punt kunnen de jonge zendingskerken ons vaak beschamen.

De uiterlijke geloofsbeleving en het spreken hierover is de buitenkant, de kern is het vertrouwen op de Heere in voor- en tegenspoed. En de meeste jonge christenen in de Derde Wereld weten van tegenspoed en vervolging *en* van trouw volharden. In bijna alle gevallen meer dan de gereformeerde gezindte in Nederland. Zelfs het aannemen van bepaalde traditioneel westerse belijdenisgeschriften is de buitenkant. De binnenkant is de onvoorwaardelijke onderwerping aan de Heilige Schrift, en wel de gehele Schrift.

In het eerder gegeven citaat uit de Dordtse Leerregels staat wat alle mensen en volken zonder onderscheid moet verkondigd en voorgesteld worden. Dat zijn niet de gereformeerde belijdenisgeschriften. Maar 'de belofte des Evangelies, dat een iegelijk die in de gekruisigde Christus gelooft, niet verdere maar het eeuwige leven hebbe'. De prediking van deze belofte moet het doen, 'met bevel van bekering en geloof'.

Voor de gereformeerde gezindte in ons land is ook hier de keursteen tussen gereformeerd en sektarisch.

Daarmee is tevens verwezen naar de theologie in de jonge kerken. Onze oude theologische onderscheidingen en soms wijsgerige begrippen zijn gelukkig vreemd aan de gewone kerkleden daar. Dat betekent niet dat ook wij ze altijd verre van ons moeten werpen. Evenmin dat wij in de opleiding van voorgangers de klassieke formuleringen zouden moeten vermijden.

Maar een kinderlijk geloof en vertrouwen, in eigen spontane woorden, is niet kinderachtig en minderwaardig. En elke zendingsarbeider zal wel dat kinderlijk geloof hebben aangetroffen. En er hopelijk ook veel van geleerd hebben. Onze gereformeerde theologische formuleringen en belijdenisgeschriften behoeven we niet te verzwijgen, maar we moeten ze ook niet aan de jonge kerken opdringen. Dan hebben ze hoogstens formeel gezag. De jonge kerken zullen op den duur in de confrontatie met de niet-christelijke wereld om hen heen en in de confrontatie met sekten en bijgeloof zelf de inhoud van hun geloof moeten leren verwoorden. Zoals de gereformeerde gezindte dat bij ons in de zestiende en zeventiende eeuw immers ook heeft gedaan. Wij hebben zelfs niet zonder meer de Catechismus van Calvijn als belijdenisgeschrift van onze kerk overgenomen.

De zending van de gereformeerde gezindte en haar verdeeldheid

Dat de gereformeerde gezindte in ons land verdeeld is, behoeven we niet aan te tonen. In onze eerste opmerking aan het begin wezen we er al op. Daarom moeten we helaas ook spreken van *gezindte* en niet van kerk of geloofseenheid. Zit die verdeeldheid tevens zo diep dat het ook een exportartikel is? Een vervelende vraag naar mijn gevoel.

Wanneer ergens kerk of zending A begint te werken, moet kerk of zending B, die naar eigen gevoel een betere boodschap heeft, dan daarnaast ook zijn geluid laten horen en gemeenten gaan stichten?

Helaas is dat wel gebeurd, maar gelukkig zelden op het zendingsterrein.

Onze verdeeldheid binnen de gereformeerde gezindte hebben we geëxporteerd naar onder andere: Canada, de Verenigde Staten van Amerika en naar Zuid-Afrika. In hoofdzaak gebeurde dat door emigranten. Waarom echter niet naar Nieuw-Zeeland en Australië?

Op het zendingsterrein weet ik slechts sporadisch van de geëxporteerde verdeeldheid. Meer van samenwerking, bijvoorbeeld tussen de zending van de GZB en de CGK op Sulawesi. Verder kunnen we nog nalezen wat boven geschreven is over samenwerking op specifieke terreinen.

Gelukkig is de wereld zo groot dat, terwijl we in de gereformeerde gezindte in

Nederland naast elkaar wonen, en op zondag langs elkaar lopen en rijden naar onze kerken, we daar elders niet gauw last van hebben.

Maar de verleiding is er de malcontenten van een bepaalde zendingskerk in een nieuw concurrerend verband op te vangen en te steunen. Net als in Nederland geldt dan dat het bewijs van eigen gelijk gezocht wordt in het ongelijk van de ander. Nogmaals: dit gebeurt gelukkig sporadisch. Meer hinder op dit terrein wordt door de zending van de gereformeerde gezindte ondervonden van allerlei geloofszendingen uit voornamelijk de anglo-saksische landen. Zij schromen zich niet, zonder enige vorm van overleg, naast en tussen de bestaande jonge zendingskerken aan de slag te gaan. Dit hangt met hun kerkbegrip samen. Op bijna alle terreinen waar de zending van de gereformeerde gezindte gewerkt heeft of werkt, komt dit verschijnsel voor. Alsof Paulus Romeinen 15:20 nooit geschreven had.

Specifieke problemen aan de buitenkant

Hierboven stuiten we al op een van de specifieke problemen van de zending van de gereformeerde gezindte. Namelijk het verschijnsel geloofszending. Alle zendingsorganisaties hebben met hun dikwijls concurrerende werkzaamheden te maken, maar in het bijzonder die van de gereformeerde gezindte vanwege de volgende redenen.

1. Kerkleden die als kinderen gedoopt zijn, wordt verteld dat hun kinderdoop geen zin heeft en dat volwassendoop na belijdenis beter is, ja de enig ware doop is. De grond van de doop ligt dan niet in de belofte van God, maar in de belijdenis van de dopeling.
2. In de gereformeerde zending wordt niet te snel tot de doop en de belijdenis overgegaan. Goede instructie en onderwijs is nodig om bijgeloof en lichtvaardig geloof te voorkomen. Een spontaan 'aannemen' van Christus, al dan niet met opsteken van handen, is bij de zending van de gereformeerde gezindte niet genoeg. Bij vele geloofszendingen ligt dat anders. Heel wat (belijdenis-)catechisanten haken af omdat ze opeens al door een andere zending gedoopt kunnen worden.
3. De kerkelijke tucht over leer en leven behoort bij de zending van de gereformeerde gezindte beoefend te worden. Leden onder censuur en in een proefperiode zijn een gemakkelijke prooi voor andere zendingen. Hetzelfde geldt van ambtsdragers die om een of andere misstap al dan niet tijdelijk uit het ambt gezet zijn. Te vaak vinden we ze terug als hoofd van een gemeentetje van een andere zendingsorganisatie.

Een ander probleem voor de zending van de gereformeerde gezindte ligt in de verleiding van niet-gereformeerde leerstukken, gepropageerd door eenzijdig oecumenische kringen. Ik denk aan Schriftkritiek en een puur sociale interpretatie van de Bijbel. Vooral op de meer ontwikkelde kerkleiders heeft deze propaganda vat. In het recente verleden was dat bijvoorbeeld de 'bevrijdingstheologie' of soortgelijke geluiden. Of kerkleiders horen vertellen dat hun kerk hopeloos achter loopt in de oecumene, omdat ze nog steeds geen vrouwelijke ambtsdragers hebben. Studenten met beurzen voor een verdere theologische opleiding komen in aanraking met modernistische en liberale vormen van theologie bedrijven en denken dan dat dit een hogere vorm van kennis en inzicht is.

Dat de ingetogen levensstijl van de gereformeerde gezindte in ons land meebrengt dat met afgrijzen gekeken wordt naar de levendige uitingen, zoals dans en zang en trommels, bij zendingskerken overzee, en dat dat een negatieve invloed op de liefde voor de zending zou veroorzaken hebben, is mij niet gebleken. Trouwens jonge kerken met enig inzicht weten zelf wel wat kan en ook wat niet kan, omdat bepaalde uitingen te zeer een heidense lading hebben.

Tenslotte nog een probleem. In de zending van de gereformeerde gezindte wordt in grote lijnen vastgehouden aan de drie 'Selves'. Daaronder verstaan we in het kort het volgende: een zelfstandige kerk behoort zich zelf te kunnen besturen, moet zelf aan uitbreiding werken en zelf zijn eigen voorgangers kunnen betalen. Dat laatste is vaak heel moeilijk. Het gevaar is dan dat anderen dat willen oplossen door steun of door goed opgeleide predikanten voor andere posities weg te kopen.

Specifieke problemen aan de binnenkant

De gereformeerde gezindte wordt ook in zijn zendingsroeping bedreigd door gevaren aan de binnenkant. Sommige zijn goed verstaanbaar, andere niet.

In sommige kringen binnen de kerken van de gereformeerde gezindte wordt de zendingstaak afgedaan met een (onjuist) beroep op de verkiezing. Men zegt dan zo gemakkelijk: God brengt op Zijn wijze wel thuis wie Hij besloten heeft te verkiezen. Daar ligt misschien de reden dat bepaalde kerken en gemeenten (nog) niets aan en voor de zending doen. En toch denken ze dat ze goed gereformeerd zijn. Maar ze zijn het totaal niet. Deze harde uitspraak fundeer ik door voor de derde maal te wijzen op de Dordtse Leerregels, hoofdstuk 2, paragraaf 5: 'Er moet verkondigd en voorgesteld worden'.

Wie dat niet doet, handelt niet uit geloof en gehoorzaamheid, maar uit hoogmoedi-

ge eigenzinnigheid. Hij of zij verzet zich niet alleen tegen de gereformeerde belijdenis, maar ook, wat nog erger is, tegen de Schrift en tegen Christus zelf. Christus is door de Vader gezonden en Hij wil dat de Zijnen evenzo uitgezonden zijn.

Een andere hindernis is de bij elk mens van nature diep ingewortelde afkeer van alles wat vreemd en anders is. Konden vroeger zwarte of bruine buitenlandse christenen nog geïdealiseerd worden, thans zien we zoveel gekleurde buitenlanders vlak om de hoek. En dezen hebben kennelijk een andere godsdienst en cultuur. Een gevoel van onbehagen en bedreigd worden ontstaat gemakkelijk. En dat bevordert de liefde tot de zending niet. Ten onrechte, maar helaas wel reëel.

Maar er is nog iets in de gereformeerde gezindte wat de zending ongunstig beïnvloedt. Dat is de grote nadruk op de vormgeving en verzuiling van eigen kerkelijk leven. Deze gaat gemakkelijk ten koste van de zending.

De kenmerken in leer, gewoonten, kleding en eigenheid worden steeds scherper gedefinieerd. * Eigen scholen, instellingen, periodieken, bijbelgenootschap, lectuurvoorziening, tentoonstellingen, ontmoetingsplaatsen, reisorganisaties en dergelijke maken dat de blik steeds meer naar binnen wordt gericht. Men zou dat een tenderen naar een ghetto-cultuur kunnen noemen. 'Close the gates, the barbarians are coming!' Dat gaat ten koste van de blik naar buiten, waar de zending plaatsvindt.

Het stichten en hebben van allerlei eigen voorzieningen is in principe niet verkeerd, maar het heeft wel een uiterst kwalijke bijwerking. Het zicht op Gods Koninkrijk, op Zijn wereld, op Zijn belofte en op de wereldwijde roeping van Zijn kerk wordt minder.

De ramen zitten te hoog in de hechte muren van onze kerkelijke woningen en paleizen. Het geroep van de ander 'Kom over en help ons' werd gehoord door Paulus op reis. Het wordt waarschijnlijk niet gehoord achter de muren van ons kerkelijk bastion.

Omvang en groei van de gereformeerde kerken in de wereld

Soms wordt gevraagd hoeveel christenen in de wereld er nu in onze zin gereformeerd zijn. En ook of er sprake van groei is. En zo ja, of die groei gelijke tred houdt met de groei van bijvoorbeeld oecumenische en evangelische zending. Moeilijke vragen. Om verschillende redenen.

Waar zijn de wereldwijde statistieken en welke interpretatie moet gegeven worden aan de gebruikte maatstaven? Toch enkele aanwijzingen:

1. In onze twintigste eeuw is de wereldbevolking gegroeid van 1,6 tot 6 miljard mensen. Alle kerkgenootschappen samen hebben deze groei bij mogen houden en omvatten zowel aan het begin als aan het einde van deze eeuw ongeveer een derde van de wereldbevolking.
2. Dat is opmerkelijk, omdat de grootste groei van de wereldbevolking in de niet-christelijke landen en gebieden heeft plaats gevonden, namelijk in Azië en Afrika.
3. Van alle kerken schijnen de pinksterkerken deze eeuw het hardst gegroeid te zijn. Maar dat komt omdat ze aan het begin van onze eeuw net ontstaan waren en heel laag ingezet hebben.
4. De roomse kerk heeft door haar aanwezigheid in Latijns-Amerika ook een forse groei meegemaakt. Als volksgeloof heeft ze daar bijna hetzelfde getalsmatige voordeel als de islam in moslimgebieden. Ook 'niet-praktizerenden' worden dan gemakkelijk meegeteld.
5. In islamitische landen kijkt men hoeveel mensen ervoor durven uit te komen tot een andere religie te behoren. Dat zijn er meestal niet veel. De rest van de bevolking wordt dan gewoon als moslim geteld. Dat hangt ook samen met het verschijnsel dat de islam niet slechts een godsdienst is, maar evenzeer een sociaal stelsel.
6. Van de andere christelijke denominaties hebben vooral anglicanen en oosters-orthodoxen de groei van de wereldbevolking niet kunnen bijhouden. De eersten door hun beperkte verspreiding, de tweede groepering door communistische onderdrukking. Ook de Lutheranen hebben de groei niet kunnen bijhouden.
7. Naar mijn inschatting van de cijfers hebben presbyterianen en gereformeerden gelijke tred gehouden met de toename van de wereldbevolking. Ook al konden ze niet gemakkelijk werken in alle landen waar de bevolkingsgroei het grootst was. Zo was vanaf 1945 het volk rijkste land ter wereld, China, voor buitenlandse zending zo goed als gesloten, terwijl de eigen kerk daar in 1945 nog erg klein was. Nog niet één procent van de bevolking.
8. Wat de directe zending van de gereformeerde gezindte vanuit ons land aangaat: de groei van de daaruit ontstane kerken is veel groter dan de toename van de bevolking in de betreffende gebieden. Deze groei is dus gegaan ten koste van de heidense godsdiensten en/of de islam.

Uiteindelijk zijn deze overwegingen echter niet doorslaggevend. Groei is geen bewijs van het hebben van de waarheid.

En we lezen in de Bijbel dat aan het einde der tijden de schare die niemand tellen kan toch een kleine schare zal zijn.

Christus heeft ons niet opgedragen te tellen en statistieken te maken, maar om uit te gaan en te verkondigen en discipelen te maken en te dopen.

Op dat punt heeft de gereformeerde gezindte, die zo laat begon, nog veel te leren en te doen.

Geloofwaardigheid onder druk?

De cultuur van de gereformeerde gezindte

dr. J.E. Post

Het algemeen betwijfeld christelijk geloof

Vaak wordt beweerd dat het christelijk geloof heilzaam is. Heilzaam voor de mens omdat een gelovige op Gods zegen mag rekenen. Om dezelfde reden heilzaam voor een samenleving. Ook wordt beweerd dat wie God verlaat, smart op smart heeft te vrezen. In de afgelopen eeuwen heeft de mens, door wetenschappelijke inzichten maar ook door praktische ervaringen, vraagtekens leren zetten achter deze opvattingen. De Bijbel werd ter discussie gesteld als het betrouwbare en geïnspireerde Woord van God. En daarmee de inzichten die de Bijbel biedt.

Het begon al met Copernicus. In tegenstelling met wat bijvoorbeeld beweerd wordt in Psalm 19:7 of in Prediker 1:5, draait de zon niet om de aarde (als middelpunt van het heelal) maar draait de aarde om zijn eigen as. 't Is slechts onze waarneming die ons zegt dat de zon (althans in ons land) in de zee zakt. Niet alleen dit enkele voorbeeld heeft ons inzicht veranderd. Loonstra (1994) noemt tal van andere zaken die bij nadere doordenking de betrouwbaarheid van de Bijbel nogal dun maken. Hoe kan Kaïn nu bang zijn dat degenen die hem zullen aantreffen, hem zullen doden. Naast zijn vader en moeder is hij, volgens de Bijbel, de enige mens op aarde (Loonstra, 1994, p.29-30). Of hoe kan het nu zijn dat drie miljoen Israëlieten in één nacht door de Rode Zee, trokken, terwijl daar in werkelijkheid vele dagen mee gemoeid zouden zijn? Nog afgezien van de vertraging die kinderen, ouderen en het vee met zich mee zouden brengen (Loonstra, 1994, p.31-32). Archeologische vondsten hebben twijfels gezaaid over de dikte van de muren van Jericho. In werkelijkheid zouden de muren helemaal niet zo sterk zijn geweest als de Bijbel ons doet vermoeden. Het gebruik van geweld in het Oude Testament, om maar een ander wetenschappelijk bezwaar tegen de betrouwbaarheid van de Bijbel te noemen, is toch niet te rijmen met de liefde van God? Hoe kan die God nu opdracht geven ouderen, kinderen, zuigelingen en zwangere vrouwen uit te roeien? (1 Samuel 15:3; Loonstra, 1994, p.46). En dan de wonderen in het Oude Testament, maar ook die in het Nieuwe Testament. Jezus Die wonderen doet die in

ieder geval door ons niet meer te verifiëren zijn, toch een eerste vereiste om werkelijk vast te kunnen stellen of iets 'waar gebeurd' is of niet. Neem nu de opwekking van de dode jongeman uit Naïn. 'Met 'waar gebeurd' heeft dat verhaal niets te maken, de wereld zou te klein geweest zijn, als het gebeurd was. Jezus' roem zou hem vooruit zijn gesnel, hij zou tot buiten de grenzen zijn vereerd en aanbeden als wonderdoener en nooit gekruisigd zijn. Niet echt gebeurd dus, evenmin als de opwekking van Lazarus (Johannes 11:1-44).' (Kuitert, 1998, p.120).

Met het besef dat de Bijbel wel eens niet meer dan een boek van mensen over hun godsbeleving zou kunnen zijn, verandert ook onze interpretatie van de wereld om ons heen. Het geloof in een almachtige Schepper en Bewaarder van deze wereld vervaagt, zo het al niet verdwenen is. Er zijn immers geen bewijzen voor. Integendeel, de werkelijkheid laat iets geheel anders zien.

De aarde glijdt zonder God niet steeds verder af van de humaniteit. De internationaal befaamde historicus Fukuyama (1983) toont in zijn *De laatste mens* op wetenschappelijke gronden aan dat het tegendeel het geval is. Je zou bijna zeggen: hoe verder ons land zich van God verwijderd, hoe beter het gaat. Is er ooit een welvarender tijd geweest dan deze, paarse, tijd? Is er ooit in ons land een humanere tijd geweest waar de zorg voor de zwakken in medisch, geestelijk én sociaal opzicht zo goed geregeld is geweest? Vanaf de Tweede Wereldoorlog is de welvaart in ons land in ras tempo toegenomen. Maar dat is niet dankzij bestuurders die zich lieten leiden door Bijbelse voorschriften. Integendeel. Het rotsvast vertrouwen in de Bijbel als Gods Woord is juist in deze tijd snel afgenomen.

Tienduizenden doden door een aardbeving in Turkije. Geen straffende God, maar eigen schuld. Schuld belijden is dan ook geen oplossing. Beter bouwen wel. Vroeger was elke ramp of ziekte een bezoeking of (nog erger) een straf van God. Elke genezing genade. Tegenwoordig weten we dat een gezonde levensstijl en een pilletje ook veel kunnen doen.

En dan al die geboden en verboden. Geen popmuziek, de haardracht van de vrouw, ingetogen kleding. Het is allemaal zo somber, zo weinig gericht op het genieten dat onze samenleving in deze tijd toch ook kan bieden. Christenen zouden gelukkiger moeten zijn, maar zijn ze dat ook? Geloven ze het zelf allemaal nog wel? Of leggen ze met de vingers in de oren gepropt en met de ogen dicht belijdenis af van hun geloof? 'Ga er maar liever van uit dat er geen hemel is ... De wereld ligt open.' (Salman Rushdie, in: *Nederlands Dagblad*, 16 oktober, 1999)

Wordt het geen hoog tijd dat het laatste bolwerk van gereformeerd belijden afstand neemt van de ballast van de traditie? Zich aansluit bij een godsbesef dat resoneert met de huidige tijd? Moet daar niet de werkelijke oplossing worden gezocht voor de kerkelijke malaise?

Wanneer de teneur van het artikel op deze wijze zou voortgaan, zou de lezer dit artikel niet hebben aangetroffen in deze bundel. Ik heb slechts geprobeerd om het problematische karakter van het traditioneel-christelijke geloof scherp te stellen. De geloofwaardigheid van het christelijk geloof staat heden ten dage meer dan ooit ter discussie. Op sommige momenten vragen ook wij ons af: is het allemaal wel waar? Waar komt anders de vervlakking, ook binnen de gereformeerde gezindte, vandaan? Waarom onderscheiden gereformeerde jongeren zich anders zo weinig van hun niet-gereformeerde leeftijdsgenoten? Hebben zij de geest van deze eeuw ook in hún hart gesloten? Het kán toch niet anders zijn dan dat zij de Bijbel en de gereformeerde uitleg daarvan inmiddels met een korreltje zout zijn gaan nemen? En het leven in onze welvaartstaat heeft zoveel te bieden dat wij het zekere voor het onzekere kiezen. We eten, drinken en zijn vrolijk, want straks sterven wij (1 Korinthe 15:32).

Weinig of slecht belezen als de gereformeerden anno 1999 zijn (dat is inderdaad als kritiek bedoeld) hebben zij geen houvast meer om in deze moderne wereld met enige geloofwaardigheid hun zuiltje in stand te houden.

Opbouw van het artikel

De geloofwaardigheid van het christelijk geloof staat ter discussie. Dat is niet een plotseling gegeven maar het resultaat van een proces van eeuwen. Het is het gevolg van het proces dat wij secularisatie noemen. Secularisatie bewerkt dat de mens steeds minder betrokken raakt op een andere, beslissende werkelijkheid dan die we kunnen waarnemen (Dekker, 1987, p.107). Secularisatie resulteert dus in een afnemende geloofwaardigheid van traditionele christelijke (nader: gereformeerde) opvattingen (zie ook: Berger, 1967, p.143).

Hoe hebben christelijke groeperingen op dat proces gereageerd? Hoe hebben zij zich in deze seculariserende omgeving opgesteld? En wat zijn daarvan de gevolgen geweest? Welke weg zouden zij moeten/kunnen volgen? Dat zijn de vragen die in dit artikel centraal staan.

De gevolgen van de secularisatie voor de doelstellingen van de kerk

Het zal duidelijk zijn dat het secularisatieproces een belangrijke tegenkracht heeft gevormd bij het realiseren van de doelstellingen van de kerk (bijvoorbeeld die van de Reformatie). De doelstellingen van de Reformatie betroffen zowel de individuele mens als het collectief, de samenleving. Het ging de Reformatie niet alleen om de zaligheid van het individu. Ook de inrichting van de samenleving viel onder de reformerende activiteiten. Het is van belang te onderkennen dat de secularisatie effecten heeft gehad op individueel en collectief niveau (de samenleving).

Het traditioneel-christelijke geloof zegt de individuele mens niet zoveel meer. Straf van God, hulp in lijden, de wederopstanding der doden (ten goede of ten kwade), het ontgaat de moderne mens welke relevantie hieraan te ontleen valt voor zijn dagelijks leven. De geloofwaardigheid ervan is in onze tijd niet erg groot. Een leven zonder God en Zijn gebod lijkt prima te gaan. Bovendien zijn niet-christenen in veel gevallen niets 'slechter' dan christenen. Vaak genoeg zelfs 'beter'. Het christelijk geloof valt zo nog slechts als een belemmering te ervaren om echt vrij te zijn en te genieten van de korte tijd die we op deze aardbol rondbrengen.

Ook voor de samenleving als zodanig heeft het christelijk geloof weinig meer te zeggen. Doemdenkers hebben keer op keer ongelijk gekregen. Hoe lang wordt er al niet geroepen dat de eindtijd naderend is? En hoe vaak is het 'wee u' al niet vanaf de kansels over de wereld uitgeroepen? 'Wie God verlaat heeft smart op smart te vreezen!' We zetten er inmiddels een vraagteken achter. Het lijkt er zelfs op dat het niet-christelijke denken beter in staat is een samenleving in te richten waar vrede en gerechtigheid heersen dan het christelijke denken met al haar intolerantie. Het poldermodel blijkt meer vruchten af te werpen dan het christelijke. De liberale democratie blijkt, als we Fukuyama (1993) volgen, dé vorm te zijn waarin mensen een stabiele gezonde samenleving (in economisch, sociaal en ecologisch opzicht) kunnen vormen.

Het is voor iedereen duidelijk dat alle gereformeerde groeperingen tobben over de wijze waarop zij met deze ontwikkelingen zouden moeten omgaan. Bepaalde groeperingen hebben het hoofd in de moede schoot geworpen. Zij hebben de hoop laten varen nog van betekenis te kunnen zijn voor de samenleving, hebben die doelstelling ook laten varen. Zij beperken zich nog tot het bewaren van het pand. Sluiten zich op in hun zuil en markeren dat naar binnen en naar buiten. Maar ook dat doel lijkt meer en meer gevaar te lopen. De jongere generatie zit de eeuw in

het hart en lijkt zich steeds gemakkelijker aan te passen aan het leven in de wereld. Alle sociale controle binnen de eigen groepering ten spijt.

Andere gereformeerde groeperingen proberen nog contact te houden met de wereld. De meest moderne toepassingen en uitdossingen moeten dat contact bewerkstelligen. En in dat contact proberen zij op te komen voor hun geloof en, als het even kan, de ander te overtuigen. Succes blijft echter uit en ook hun jongeren lijken hun eigen weg te gaan kiezen.

Nog weer andere gereformeerden hebben gepoogd hun identiteit in het reine te brengen met de omgeving. Stukje bij beetje gaven zij toe en pasten zij hun opvattingen aan. Eerst de kleintjes, later de grote. Zo trachtten zij aantrekkelijk te zijn voor hun gesprekspartners in de omgeving, maar ook voor de eigen (rand-) leden. Ook deze 'aanpak' heeft weinig vrucht afgeworpen. Deze groeperingen assimileerden met de omgeving. En die omgeving vraagt zich meewarig af waarom zij dan nog zo nodig een eigen groepje moeten vormen.

Vier mogelijke wijzen van reageren

De belangrijkste conclusie tot nu toe is dat de seculariserende omgeving een grote bedreiging is gaan vormen voor gereformeerde groeperingen. Van oudsher hebben de kerken de opdracht gekend zorg te dragen voor de eigen leden, hen te bewaren bij het Woord. Maar ook hebben zij een verantwoordelijkheid gekregen voor hen die (nog) buiten zijn, in sociaal en geestelijk opzicht.

De wereld zit echter niet meer te wachten op de kerken. Als individu heeft de mens, althans in onze westerse samenleving, niets meer te wensen. Ook de samenleving als zodanig lijkt zich prima te redden zonder God en Zijn geboden. De christelijke boodschap landt niet meer. Niet meer bij de eigen leden en niet meer in de samenleving.

Zoals gezegd heeft deze ontwikkeling zich niet als een donderslag bij heldere hemel voorgedaan. Het is een proces geweest van eeuwen. Maar de afgelopen eeuw heeft in dat proces toch wel de climax gevormd.

Gereformeerde groeperingen hebben op verschillende wijzen gereageerd op deze ontwikkelingen. In het onderstaande willen we de verschillende reacties en de mogelijke gevolgen daarvan nog wat verder uitwerken. Bij de beschrijving zal ik

voorbeelden gebruiken van de gereformeerde organisaties die in mijn dissertatie (Post, 1998) centraal hebben gestaan. Die vier mogelijke reacties zijn:

1. aanpassing van de identiteit
2. sluiten van coalities met al dan niet soortgelijke groeperingen
3. inperking van de reikwijdte van doelstellingen tot de zorg voor de eigen leden
4. behoud van de oorspronkelijke identiteit.

1. aanpassing van de identiteit

Als een groepering van betekenis wil blijven voor de omgeving, kan de groepering in een poging de machtspositie te herstellen de identiteit aanpassen aan de omgeving. Door de aanpassing van de identiteit kan deze voor de omgeving (opnieuw) geloofwaardig worden gemaakt of blijven. Door zo 'in het reine' te komen met de omgeving kan tenminste iets van het ideeëngoed van de groepering worden ingebracht in die omgeving.

De Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) hebben in zekere zin voor deze strategie gekozen om het gesprek met die omgeving maar te kunnen blijven voeren. De Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) hebben, in de periode na de Tweede Wereldoorlog, jarenlang geworsteld. In de decennia na de Tweede Wereldoorlog hebben zij allerlei aanpassingen doorgevoerd. Deze betroffen overigens de vorm, niet de inhoud. De Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk (GB) heeft zich in dit opzicht tamelijk consequent teruggetrokken in de subcultuur van het traditioneel gereformeerdendom en elke verandering op voorhand afgewezen. Op voorhand gekozen voor isolatie.

De grote vraag is of aanpassing van de identiteit uiteindelijk niet leidt tot een verzwakking of zelfs teloorgang van de oorspronkelijke identiteit. Enerzijds blijft de betrokkenheid op en de betekenis voor de samenleving bestaan, anderzijds wordt de identiteit steeds verder aangepast om zo nog iets van het gereformeerde gedachtegoed door te laten dringen in de samenleving. Een ontwikkeling die waargenomen kon worden bij de GKN. Uiteraard is daarbij vaak de hoop geweest dat de gereformeerde opvattingen als een zuurdesem het gehele deeg zouden doortrekken. De nuancering van de eigen identiteit zou dan gezien kunnen worden als een tijdelijke, een tactische zaak. Maar in de praktijk ontstaat een zichzelf voortstuwend proces van continue verandering. De GKN hebben voor deze strategie gekozen omdat zij, op zich zeer prijzenswaardig, steeds hun opdracht in de samenleving voor ogen hielden. Zij waren zeer extern gericht.

Maar ook als de groepering minder extern gericht is, kan dit fenomeen optreden. Ook voor de eigen leden is het immers van belang dat de identiteit van de groepering geloofwaardig blijft. Want als steeds meer leden de kerk verlaten, omdat de omgeving een aantrekkelijker alternatief biedt, komt de continuïteit van de groepering in het geding. Met een aantal aanpassingen zou de aantrekkelijkheid van de identiteit voor de eigen leden vergroot kunnen worden en de zuigkracht vanuit de omgeving kunnen worden verminderd.

Het 'in rapport brengen' van de identiteit zoals de GKN dit hebben gedaan, past bij een dergelijke houding. Daarbij ontwikkelden de GKN rond de eeuwwisseling een op de moderne tijd toegesneden identiteit. Wanneer dit zo bewust wordt ingebracht, is daarmee aan een basisvoorwaarde voor een voortdurend veranderingsproces voldaan.

Daarmee is nog niet gezegd dat zo per definitie een vlottende identiteit ontstaat die zonder meer wordt aangepast aan de omgeving. De aanpassingen zouden zoveel mogelijk beperkt kunnen blijven tot de vorm en de inhoud zou onaangetast kunnen blijven. Ook kan het 'in rapport brengen' zeer voorzichtig en wel afgewogen gebeuren, waarbij de essentie van de identiteit overeind blijft. In dat geval worden traditionele opvattingen over leer en leven getoetst aan de moderne tijd, maar wordt aan de traditionele kernopvattingen vastgehouden. Zo nodig worden daarvoor nieuwe argumenten verzameld.

De CGK van na de Tweede Wereldoorlog zijn in dit opzicht een goed voorbeeld. Zij hebben de eigen identiteit op zeer voorzichtige wijze in rapport proberen te brengen met de nieuwe tijd. Volgens sommigen zijn zij daar nog lang niet ver genoeg in gegaan. Volgens anderen veel te ver. Tussen deze twee polen ligt een groot spanningsveld, waarin voortdurend moeizaam gezocht moet worden naar een evenwichtige situatie. Met andere woorden, ook al lijkt het in principe mogelijk om met enige voorzichtigheid aanpassingen door te voeren, voortdurend ligt het gevaar op de loer dat de veranderingen een ongewilde dynamiek bewerkstelligen die de groepering 'uit het lood' slaat.

Al snel ontstaat de neiging om dan maar met enige bewondering naar de GB te kijken. De GB sloot zich na de Tweede Wereldoorlog af van de moderne ontwikkelingen en trachtte daarmee beïnvloeding door die omgeving te voorkomen. Maar ook een dergelijke opstelling is niet zonder ongewenste effecten. Immers, ook al lijkt de GB een stabiel bolwerk van gereformeerd belijden, ook in de

bondsgeladeren rommelt het, niet in het minst bij de jongere generatie.

2. coalities sluiten met al dan niet soortgelijke groeperingen

Nauw met het voorgaande samenhangend en zelfs niet helemaal ervan te onderscheiden zijn de pogingen van groeperingen om de machtspositie te versterken door coalitiepartners te zoeken. In de afgelopen eeuw heeft de 'kleine oecumene' nogal eens op de agenda van de verschillende gereformeerde groeperingen gestaan. Zo lag er op de synodetafel van de CGK al in 1910 een verzoek van de GKN: De 'ernst der tijden' maakte het, aldus de motivatie van de GKN, 'meer dan ooit voor de Gereformeerde Kerken ook in ons vaderland dringend noodzakelijk, dat zij wel saamgebonden leven en met eenparigheid arbeiden om haar hoge en heerlijke roeping en taak op alle levensterrein te kunnen vervullen.' (Notulen CGK, 1910, art. 12 g). Door de handen ineen te slaan zouden de, met name externe, doelstellingen beter bereikt kunnen worden. Binnen de gereformeerde gezindte zijn in de afgelopen eeuw in en door alle richtingen gesprekken gevoerd met dit motief.

Bedacht moet wel worden dat deze reactie invloed kan hebben op de identiteit. Zo wijst Kelley (zie: Dekker, 1992, p.207) op het belang van het verliezen van 'striktheid' alvorens samen te gaan werken met andere groeperingen. Zo zal de groepering in moeten stemmen met andere identiteiten. Samenwerking veronderstelt immers op z'n minst gedeeltelijke erkenning van elkaar.

Het sluiten van coalities zal altijd gevolgen hebben voor de identiteit van de groepering, maar hoeft overigens niet altijd tot werkelijke veranderingen te leiden. Wellicht valt de aansluiting van allerlei losse gemeenten bij de CGK in het laatst van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw in dat licht te bezien. De CGK heeft door de genoemde aansluitingen immers niet de traditioneel-gereformeerde identiteit losgelaten.

Welke invloed coalitievorming zal hebben, is afhankelijk van de omvang van het identiteitsverschil met de coalitiepartner, de frequentie en de intensiteit van de contacten. Het zal duidelijk zijn dat een fusie tussen twee groeperingen eerder tot veranderingen leidt dan incidentele contacten op bepaalde onderdelen.

Overigens, ook indien de machtspositie met de coalitievorming versterkt is (en daarmee het eerste doel van deze reactie is gehaald), is daarmee nog geen stabiliteit verzekerd. Wanneer de invloed op de omgeving niet toeneemt (of misschien zelfs verder blijft afnemen), komt opnieuw de vraag naar een reactie naar voren.

Bovendien, het sluiten van coalities dient vooral het externe doel. Een grotere omvang met een daarmee gepaarde gaande toename van de middelen vergroot de kans op invloed in de samenleving. Maar voor de geloofwaardigheid van de gereformeerde opvattingen voor de eigen leden verandert er bij het aangaan van coalities eigenlijk maar heel weinig.

3. inperking van de reikwijdte van doelstellingen tot de zorg voor de eigen leden
Bij een afnemende machtspositie kan de organisatie de opvattingen over leer en leven van de groepering proberen te behouden door zich te beperken tot de zorg voor de eigen leden. Het streven naar invloed op de samenleving wordt dan verlaten. De GB is een groepering die duidelijk voor deze reactie heeft gekozen. Maar de ontwikkelingen van de GB tonen aan dat ook deze reactie bezwaren in zich bergt. In de eerste plaats wordt aan de 'hoge roeping' ook een verantwoordelijkheid te dragen in de samenleving geen gehoor gegeven. En in de tweede plaats lost deze reactie heel weinig op. We bespraken dat eigenlijk al. Ook voor de eigen leden zal de identiteit immers geloofwaardig moeten blijven en komt de groepering dus toch voor de vraag te staan of de opvattingen over leer en leven geen verandering moeten ondergaan.

Natuurlijk kan de groepering een eigen zuil in het leven roepen die zoveel mogelijk terreinen van het leven beslaat. In zekere zin is dat wat er in de afgelopen dertig jaar binnen de gereformeerde gezindte is gebeurd. Daarvoor overigens al bij de rooms-katholieken en gereformeerden. Die zuilen zijn eind jaren zestig gevallen. Een zelfde lot zou ook de zuil van de gereformeerde gezindte wel eens beschoren kunnen zijn. Leden onderhouden immers per definitie contacten met 'de wereld' en zullen zo invloeden inbrengen in de eigen groepering. Als zij de groepering tenminste al niet verlaten hebben.

4. behouden van de oorspronkelijke identiteit

Dat maakt ook de vierde reactie tot een weinig aantrekkelijke. Natuurlijk is het mogelijk in het geheel niet te reageren (maar dat is ook een reactie) op het verlies van de machtspositie. Met andere woorden: gewoon niets doen. Doorgaan in de hoop (en het geloof?) dat daar het minst mee te verliezen valt. Een dergelijke keuze zal echter steeds ter discussie blijven staan, omdat de groepering en haar leden steeds opnieuw geconfronteerd worden met een omgeving die de kerkelijke identiteit irrelevant acht. Uiteraard geldt dat groeperingen die geen externe aspiraties hebben, daarvan minder te duchten hebben. Maar ook voor meer intern gerichte groeperingen is de geloofwaardigheid van de identiteit voor de omgeving

essentieel. 't Is al een aantal malen gezegd: ook de leden van dergelijke groeperingen maken deel uit van die omgeving. Volledige isolatie is een onmogelijke zaak, zodat de leden van de groepering zich steeds geconfronteerd zullen weten met een omgeving die hun identiteit ontkent, en zij zich daar steeds opnieuw rekenschap van moeten geven. En het is nog maar de vraag of het voor de gelovige mogelijk is 'een godsdienstige overtuiging aan te hangen die alles veroordeelt wat tot de routine van het dagelijkse bestaan behoort' (Thung, 1982, p.101). De conclusie daarvan is dat de groepering toch voortdurend onder druk komt te staan om de strategie te heroverwegen.

Resumerend kunnen we niet anders constateren dan dat in de huidige situatie gereformeerd zijn en blijven een bijzonder wankel evenwicht is. Elke keuze, voor welke strategie, tactiek of reactie ook, bergt risico's in zich. De praktijk wijst uit dat deze risico's niet slechts gegrond zijn in de theorie. De belangrijkste oorzaak daarvan is dat de genoemde reacties het eigenlijke probleem, het probleem van de geloofwaardigheid, niet oplossen.

Versterking van de geloofwaardigheid: de verdediging van het christelijk geloof

Mijn proefschrift eindigt in een verzuchting. Gezien het bovenstaande waarschijnlijk niet helemaal onverwacht. Ook al was het niet het doel van mijn onderzoek, graag had ik toch wat richtingwijzers gemarkeerd die wellicht iets van een gaanbare weg hadden gedeut. Alle trucjes, met eerbied gesproken, die zijn toegepast, zijn niet gelukt. Alle mogelijke reacties heffen het uiteindelijke probleem, dat van de geringe geloofwaardigheid van traditioneel-gereformeerde opvattingen in de moderne tijd, niet op.

Kan het probleem zelf wellicht aangepakt worden? Als gereformeerde groeperingen erin zouden slagen de gereformeerde opvattingen geloofwaardig onder woorden te brengen, zou daarmee een belangrijke slag gewonnen zijn. Daarmee bedoel ik niet een geloofwaardig maken in de zin van aanpassen aan de omgeving. Deze reactie verloopt immers gemakkelijk tot een opgaan in de omgeving. Het spreekt voor zich dat ik evenmin een afscherming van de gereformeerde identiteit beoog die leidt tot een verdere isolatie. Een dergelijke opstelling bevestigt eigenlijk dat wat de omgeving steeds stelt: het gereformeerde geloof is niet meer van deze tijd. Met een terugtrekken in het isolement zegt de gereformeerde eigenlijk: 'Sorry, ik ben gereformeerd.'

Waar het om gaat, is dat opnieuw duidelijk wordt gemaakt dat de gereformeerde opvattingen actueel zijn. Van grote waarde zijn voor de samenleving én voor de individuele mens. Want daar geloven we toch in?

Naar mijn gevoel gaat het daarbij om drie zaken: de persoonlijke ethiek, de collectieve ethiek en de geloofwaardigheid van de leer, waarbij de geloofwaardigheid van de Bijbel uiteraard het grootste gewicht in de schaal legt. De eerste twee zal ik gezamenlijk behandelen.

Persoonlijke en collectieve ethiek

De verdediging van het christelijk geloof vindt meestal plaats vanuit twee perspectieven: christenen zijn beter en het christelijke wereldbeeld werkt een betere wereld uit. In het eerste deel van het artikel hoop ik duidelijk gemaakt te hebben dat beide in ieder geval voor de globale waarnemer niet erg duidelijk zijn.

Wel is het zo dat juist de groei van het christendom in de eerste eeuwen verklaard wordt door de grote opofferingsgezindheid van de eerste christenen voor en hun betrokkenheid op de medemens. De Amerikaanse socioloog Stark publiceerde daar onlangs (1998) over. We volgen hem even (zie ook: Post, 1999).

Daarbij moet bedacht worden dat de (Grieks-Romeinse) samenleving in de eerste eeuwen bepaald geen trekken vertoonde van onze huidige verzorgingsstaat. Integendeel, niemand was zijn leven zeker. Dodelijke ziektes en moorden waren dagelijkse bedreigingen. De christenen konden juist in zo'n samenleving hun 'geheel anders' vormgeven. Waar de christenen de zieken en stervenden verpleegden (ook hen die niet tot de kerk behoorden) en zelfs kosten noch moeiten spaarden om de doden een fatsoenlijke begrafenis te geven, handelden de 'heidenen' uit de antieke wereld precies tegenovergesteld. Zij verjoegen de zieken en lieten hun dierbaren in de steek. Ze wierpen hen op straat vóór ze dood waren en behandelden de niet begraven lichamen als oud vuil. Stark wijst er in zijn onderzoek op dat de houding en handelswijze van de christenen belangrijke groeifactoren voor de christelijke gemeenschap hebben gevormd. Zij gaven een cultuur en een structuur aan een samenleving in chaos.

Niet alleen de betrokkenheid op de samenleving, ook de individuele ethiek dwong respect af. De omgang met de vrouw, kinderen en de genoemde opofferingsgezindheid waren parels aan de kroon van de christen.

Kom daar nu nog maar eens om. Christenen zijn niet zo veel humaner dan niet-christenen. Het is waar, christenen zijn de gulste gevers aan goede doelen, zij besteden relatief veel vrije tijd aan vrijwilligerswerk en wellicht 'scoren' zij op een aantal andere punten ook 'beter' dan niet-christenen, maar dat alles contrasteert te weinig met de seculiere mens om een 'opvallend alternatief' te vormen. De eerste christenen dwingen, wanneer we dit beseffen, temeer respect af. Zij leefden in een letterlijk en figuurlijk heidense wereld en brachten het offer om 'geheel anders' te zijn. Voor ons moet dat veel gemakkelijker zijn, maar wij zoeken naar de grenzen van wat nog net wel en net niet kan. Wij passen ons het liefst zo ver mogelijk aan en verschillen het liefst zo weinig mogelijk van onze tijdgenoten.

Daarbij past wel een kanttekening. Voorop staat dat de huidige tijd veel overeenkomsten vertoont met de tijd van de eerste eeuwen. Toch zijn er ook belangrijke verschillen. De diepte en zwarteit van het Grieks-Romeinse rijk zoals dat door Stark geschilderd wordt, kennen we in onze westerse wereld toch niet meer. Prostitutie, hoewel bijna gelegaliseerd, is toch geen algemeen geaccepteerd en gangbaar verschijnsel dat zich in elke stad of dorp nagenoeg in het openbaar voordoet. En als de seksuele moraal al weinig zou verschillen met de Grieks-Romeinse wereld, dan toch niet de door Stark beschreven en toen ook gelegitimeerde kindermoorden. Abortus is een schrikbarend verschijnsel in onze moderne samenleving, maar de methoden en technieken en vooral de gestelde voorwaarden (al worden ze met enige regelmaat met handen en voeten getreden) maken van het verschijnsel abortus een meer geciviliseerd (doch absoluut afkeurenswaardig!) verschijnsel. Temeer daar door het gebruik van voorbehoedsmiddelen (wat men daar ook van moge vinden) de vraag naar een abortus provocatus in ieder geval relatief veel lager zal zijn dan in de eerste eeuwen. Evenmin kennen we de door Stark geschetste chaos (criminaliteit) van de steden. Hoewel geweld ook onze steden niet (of misschien zelfs: steeds minder) vreemd is, lijkt me de gemiddelde Nederlandse stad toch onvergelijkbaar met de Grieks-Romeinse stad zoals die door Stark wordt geschetst.

Bovenstaande is niet vermeld om het falen van onze westerse samenleving te vergoelijken. Integendeel, hoe kan het toch zijn dat in onze welvarende samenleving mensen tot een abortus provocatus besluiten? Dat kinderen van de straat geroofd worden om hen voorwerp te maken van de meest gruwelijke misdaden? Enzovoort. Maar toch moet gezegd worden dat het er in onze samenleving over het algemeen heel wat beschaafder aan toegaat dan in de tijd van de antieken.

Te weinig wordt onderkend dat het christendom aan deze beschaving een belangrijke bijdrage heeft geleverd. In het afgelopen millennium is de westerse wereld in sterke mate gevormd door de waarden en normen die het christendom heeft aangedragen. Natuurlijk zijn die waarden en normen niet unaniem overgenomen en zeker niet consequent toegepast. Maar tot op zekere hoogte mogen we toch stellen dat de westerse samenleving in, laten we zeggen, 'horizontale' zin gekerstend is. De 'beschaving' die wij nu kennen, mag dus een vrucht genoemd mag worden van het Evangelie. Ook al is die vrucht wellicht nooit volgroeid geweest en al onderkennen we er flinke rotte plekken aan. Het christelijk geloof kán in onze tijd dus niet zomaar een *opvallende* meerwaarde bieden tegenover agnostische of andere opvattingen. Het 'gat' tussen de waarden en normen die het christendom uitdraagt en de moderne seculiere (of: horizontaal gekerstende) cultuur is in onze tijd veel minder groot dan in de tijd van de antieken. In zekere zin is er dus sprake van een paradoxale situatie. Het christendom is niet beter dan de geest van deze eeuw, omdat in delen van die 'geest' christelijke trekken zijn te onderscheiden.

Mede gezien de *relatief* hoge 'kersteningsgraad' van onze tijdgenoten (hoe laag die naar bijbelse maatstaven uiteindelijk ook is) is het gevolg hiervan dat de 'gemiddelde' christen in onze tijd een minder opvallende verschijning is. En voorzover de christen en zijn gemeenschap werkelijk 'anders' zijn, slagen zij er maar niet in een helder en aantrekkelijk beeld achter te laten.

Toch blijven ook deze zaken van het meest gewichtige belang. Waar het dus op aankomt, is concreet te maken (ook voor de leden van de kerk zelf) wat het christendom, al dan niet naar de gereformeerde variant, inhoudt. Teveel wordt de individuele en collectieve ethiek beperkt tot wat uiterlijke zaken: kleding, al dan niet uitgaan, haardracht, de kerkgang (frequentie, duur, liturgie e.d.) of giften aan bepaalde organisaties. Hoe belangrijk deze zaken ook kúnnen zijn, ze zijn niet voldoende om van een heldere christelijke (gereformeerde) ethiek te kunnen spreken. Niet voldoende in die zin dat er meer is. Zaken waarover nog geen heldere, concrete en vooral ook verkondigde ethiek bestaat: zakelijk gedrag, milieu, koopgedrag, invulling van de vrije tijd, zending en evangelisatie e.d. Maar ook niet voldoende omdat veelal de problematiek niet diep genoeg gepeild wordt en te gemakkelijk gegrepen wordt naar oude vertrouwde waarheden.

Daarmee is direct al toegegeven dat over veel terreinen de afgelopen jaren meer en duidelijker is gesproken. Maar van een gereformeerde of christelijke ethiek (op alle terreinen van het leven!) als zodanig die als samenhangend geheel naar binnen en buiten wordt gecommuniceerd (en beoefend!), is nog geen sprake. Daardoor

blijft voor de buitenwereld het mistige beeld bestaan. Dat beeld geeft vaker reden tot spot dan tot respect. Hier ligt een belangrijke opdracht voor (organisaties) binnen de gereformeerde gezindte. Voor de individuele gereformeerde ligt er een taak om zich die ethiek ook werkelijk eigen te maken. Zich niet te verschuilen achter het nog 'onbekeerd' zijn of het 'te druk' hebben.

Geloofwaardigheid van de Bijbel

Nu de geloofwaardigheid van de gereformeerde opvattingen, toegespitst op de geloofwaardigheid van de Bijbel. In de afgelopen zomervakantie werd ik geïnspireerd door een boekje van Lee Strobel (1998). Strobel is een vooraanstaand Amerikaans journalist, wiens vrouw tot geloof kwam. In een poging haar te overtuigen van de ongeloofwaardigheid van haar geloof deed hij een poging 'gaten te schieten' in de geloofwaardigheid van de Bijbel. Zijn poging liep op niets uit. Er was 'bewijs genoeg'. Strobel kwam tot bekering.

Als journalist verdiende hij zijn sporen in het verslaan van procesgangen van misdadigers van allerlei slag. Hij stelt dat de rechter lang niet altijd iemands schuld bepaalt op basis van een onweerlegbaar bewijs. Zeer zelden zal een moord gadeslagen worden door een grote groep getuigen. Zeer zelden kan er dan ook met mathematische zekerheid gesteld worden: schuldig of niet schuldig, waar of niet waar. Veelal zal de rechter het met indirecte bewijsvoering moeten stellen. Als puzzelstukjes worden de bewijsstukken bij elkaar gelegd en het schuldig (of het onschuldig) kan worden uitgesproken, ook wanneer niet alle stukjes gevonden zijn.

Deze wijze van bewijsvoering paste hij in zijn boek *Bewijs genoeg* (1998) toe. Door interviews met theologen archeologen, psychiaters, medici e.d. die het christelijk geloof trouw zijn gebleven, kon hij de verschillende 'stukjes van het bewijs' naast elkaar leggen. Zijn conclusie was dat aardse rechters criminelen veroordelen om minder bewijs. Of: er is meer bewijs voor de betrouwbaarheid van de Bijbel dan voor veel gerechtelijke uitspraken.

Na Strobels boekje raakte ik geïnspireerd door de vraag in hoeverre ons geloof meer is dan vaste hoop van de dingen die we niet zien. Geloof blijft geloof en dat zal het altijd blijven. Maar zijn de gereformeerde opvattingen echt zo ongeloofwaardig als Maarten 't Hart, Kuitert, Den Heyer, Ter Linden en vele anderen ons willen doen geloven? Als dat niet het geval is, biedt dat nieuwe perspectieven voor

de gereformeerden. Dan kunnen zij immers het grondprobleem proberen aan te pakken. Behoeven zij niet te vluchten in het isolement en hoeven zij niet hun identiteit stukje bij beetje prijs te geven aan de omgeving. Maar weten zij dan niet dat hun opvattingen wél geloofwaardig zijn, zelfs in wetenschappelijk opzicht? Of is er sprake van valse bescheidenheid? Of is hun communicatiestrategie gewoon slecht?

Vandaar dat ik nog eens door Kuiterts *Jezus, nalatenschap van het christendom* (1998) ben gekropen. Op zoek naar tegenbewijs. Als duizenden mensen Kuitert achterna lopen, moet hij toch wel een bijzondere boodschap verkondigen. Bijzonder is zijn boodschap inderdaad. Maar dan niet voor wat betreft de inhoud. Die overtuigt heel weinig. Wel de vorm. Kuitert heeft veel retorische gaven meegekregen en daarmee weet hij tienduizenden te verslaan. Inhoudelijk raakte ik meer onder de indruk van Loonstra's *De geloofwaardigheid van de Bijbel* (1994). Maar toch, bij veel problemen die hij naar voren brengt, zette ik vraagtekens bij het aangereikte problematische gehalte. Uiteindelijk: is dat alles wat er tegen de geloofwaardigheid van de Bijbel in te brengen valt? Valt dat niet in het niet bij de grote hoeveelheid betrouwbare feiten waarop het christelijk geloof rust? Natuurlijk, wij hebben, en ik citeer wijlen ds. L. Vroegindewey, 'nog een massa vragen. Wij hebben de vragen van de kanon en de vragen van de juiste tekst in al zijn onderdelen. Wij hebben de vragen van de vertaling en van de uitlegging stuk voor stuk. Wij hebben een zee van vragen. Doch hoog boven deze oceaan van vragen rijst het profetisch Woord, dat zeer vast is.' Is het niet kenmerkend voor onze tijd om elke tegenwerping tegen het christelijk geloof uiterst serieus te nemen, terwijl alle overwegingen die duiden op het 'Ik ben de HEERE, en niemand meer, buiten Mij is er geen God' (Jesaja 45:5) ook bij ons zelf twijfel oproepen?

Laat ik afsluiten met twee recente voorbeelden die mijn gedachten omtrent het bovenstaande mede bepaalden.

Opvallend vond ik het dat onlangs het *Reformatorisch Dagblad* (13 augustus 1999) kon berichten dat in verschillende staten in Amerika de evolutietheorie uit de basisbeginselen van het onderwijs is geschrapt. De voorstanders van de scheppingsleer hebben de afgelopen vijf jaar grote successen geboekt. In verscheidene staten is de monopoliepositie van de evolutietheorie ter discussie gesteld. Creationisten probeerden jarenlang tevergeefs het verplichte karakter van de evolutietheorie op de scholen ongedaan te maken. In 1987 veranderden ze hun strategie: ze gingen de zwakke punten in de evolutietheorie aan de kaak stellen en

benadrukten vooral het gebrek aan bewijs voor Darwins leer. Via boeken en video's werden studenten gewapend tegen deze 'dwaalleer'. De staat Alabama besloot in 1995 op alle biologieboeken een sticker te plakken met de mededeling dat de evolutieleer een omstreden theorie is. 'Niemand was erbij toen het leven ontstond. Daarom moet elke bewering over het ontstaan van het leven als een theorie en niet als een feit worden beschouwd', meldt een sticker. De conclusie? Blijkbaar zijn die algemeen geaccepteerde opvattingen helemaal niet zo geloofwaardig als zij altijd worden geponeerd.

Ik heb daar nog een voorbeeld van. De vooraanstaande VVD-ideoloog dr. Kinnegin bevestigt in het *Reformatorisch Dagblad* van 16 oktober 1999 het oer-gereformeerde gedachtegoed dat de mens van nature geneigd is tot alle kwaad. Een voor de moderne mens onacceptabel en ongeloofwaardig denkbeeld. Toch zie je het 'overall om je heen', zegt Kinnegin. 'Ook bij jezelf. Je gaat voortdurend de mist in. Elke dag is er weer het falen en is bekering nodig. De mens is een giftige bron, zoals de Heidelberger Catechismus zegt.' (*Reformatorisch Dagblad*, 16 oktober 1999). Hoewel hij ontkent dat deze gedachte exclusief toebehoort aan gereformeerden of christenen in het algemeen, onderstreept hij daarmee wel de gedachte dat het gereformeerde denken, of althans een centraal thema uit dat denken, heel wat geloofwaardiger is dan velen willen doen geloven. Het buitengewoon zonnige mensbeeld dat kenmerkend is voor onze tijd, is een denkbeeld dat door gereformeerden gemakkelijk moet kunnen worden aangetoond. Maar doen ze dat ook? Aan de ene kant beproef ik een te gemakkelijk toegeven aan de heersende cultuur, waarin dat zonnige mensbeeld centraal staat. Het begrip 'zonde' wordt dan vermeden, waarmee overigens meteen ook het begrip 'genade' buiten de discussie geraakt. Is men bang om belachelijk gevonden te worden? Of dat de discussie bij voorbaat in gekrakeel verzandt? Geen van beide zou het geval hoeven te zijn wanneer gereformeerden het gelijk aan hun zijde zouden hebben en zij dat ook op overtuigende wijze zouden kunnen communiceren. Aan de andere kant merk ik dat al te gemakkelijk gehamerd wordt op het aanbeeld van een beperkt aantal zonden. Zonden die 'toevallig' in de gereformeerde gezindte 'goed' liggen: het dragen van bepaalde kleding, zondigen tegen het zevende gebod, uitgaan naar bepaalde gelegenheden. Hoezeer deze zaken ook verbonden kunnen zijn met zonde, te weinig is er een doordenking van wat zonde nu eigenlijk is. En hoe diep de zonde geworteld is in de cultuur en de structuur van onze samenleving waar wij allen deel van uit maken en dus ook met z'n allen schuldig aan zijn. Wat te denken, om maar één voorbeeld te noemen, van het kopen van artikelen die gemaakt zijn door afgestompte kinderhandjes in de Derde Wereld?

De gereformeerde opvattingen zijn in onze moderne samenleving niet erg geloofwaardig. Niet voor de buitenwacht maar ook, zo lijkt het, steeds minder voor de gereformeerden zelf. In de twintigste eeuw is die geloofwaardigheid meer dan ooit ondergraven. Gereformeerde groeperingen hebben op verschillende wijzen geprobeerd met dit probleem om te gaan. Zonder al teveel resultaat.

In dit artikel heb ik die ontwikkeling proberen te duiden en heb ik wat mijmeringen over een mogelijke weg meegegeven. De voorlopige conclusie is dat de gereformeerde opvattingen helemaal niet zo ongeloofwaardig zijn als vaak wordt beweerd. Integendeel. Wat er misschien vooral aan de hand is, is dat gereformeerden zich al te gemakkelijk laten 'pootje haken' door de retorische kwaliteiten van hun 'moderne' tegenstanders. Mijn aanbeveling is dan ook dat gereformeerden zich wapenen tegen dit retorisch geweld. Ik heb daarvoor drie punten benoemd. De eerste twee betroffen de ontwikkeling van een ethiek: persoonlijk en collectief. Op alle terreinen van het leven. En niet alleen het ontwikkelen ervan maar ook het navolgen ervan. De grote vraag is natuurlijk of christenen dit op kunnen brengen. In de tweede plaats zou de verdediging van het christelijk geloof, waarbij de geloofwaardigheid van de Bijbel een centraal thema zou moeten vormen, een veel prominenter plaats moeten gaan innemen op de agenda's van gereformeerde theologen en groeperingen.

Literatuur

- P.L. Berger, *Het hemels baldakijn, bijdrage tot een theoretische godsdienstsociologie*, Bilthoven (Ambo boeken) 1967.
- G. Dekker, *Godsdienst en samenleving, inleiding tot de studie van de godsdienstsociologie*, Kampen (Kok) 1987.
- G. Dekker, *De stille revolutie, de ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990*, Kampen (Kok) 1992.
- F. Fukuyama, *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Amsterdam (Contact) 1993.
- B. Loonstra, *De geloofwaardigheid van de bijbel*, Zoetermeer (Boekencentrum) 1994.
- H.M. Kuitert, *Jezus, nalatenschap van het christendom, schets voor een christologie*, Baarn (Ten Have) 1998.
- Notulen van de Christelijke Gereformeerde Kerk, 1910.

J.E. Post, *Gereformeerd zijn en blijven, een wankel evenwicht?!*, Heerenveen (Groen) 1998.

J.E. Post, 'De Eerste Eeuwen, een sociologische visie op het ontstaan van het christendom', recensie in: *De Waarheidsvriend*, mei 1999.

Nederlands Dagblad (16 oktober, 1999).

Reformatisch Dagblad (13 augustus 1999 en 16 oktober 1999).

Rodney Stark, *De Eerste Eeuwen, een sociologische visie op het ontstaan van het christendom*, Baarn (Ten Have) 1998.

Lee Strobel, *Bewijs genoeg*, Gideon, 1998.

M.A. Thung, 'Godsdienst en maatschappijkritiek: de organisatie van een dilemma', in: G.Dekker e.a., *Kerk, godsdienst en samenleving*, Assen (Van Gorcum) 1982.

L. Vroegindewey, *Het gezag der Heilige Schrift*, Huizen (Bout) z.j.

Het sociaal-maatschappelijk reformatorische leven

ds. P. Mulder

De kern van het leven naar Gods Woord ligt in de vreze des Heeren. Zo'n leven is alomvattend. Er is het verborgen gebedsleven met de Heere en de kerkgang samen met de gemeente; het onderzoek van het Woord en de persoonlijke overdenking; de omgang met Gods kinderen en het samenleven met man of vrouw en kinderen; het deelnemen aan het kerkelijk leven en aan het maatschappelijk gebeuren; de dagelijkse arbeid in het gezin en op fabriek, kantoor of school; de tijd van het werk en de zogenaamde vrije tijd. Leven in de vreze des Heeren betekent dat alles valt onder het beslag van Gods Woord.

Mensen die in de vreze des Heeren begeren te leven, krijgen op allerlei levensterreinen met mensen en met samenlevingsverbanden te maken die zich niet wezenlijk stellen onder de normen en richten naar de waarden van het Woord Gods. Dat neemt in een ontkerstenende samenleving alleen maar toe; dat doet zich in een ingewikkeld wordende maatschappij in onnoemelijk veel opzichten voor.

Zo komen we op het terrein van ons onderwerp: deelname aan het sociaal-maatschappelijke leven. Ieder mens neemt daaraan deel door het feit dat hij deel uitmaakt van de samenleving. Maar binnen het raam van ons onderwerp wordt meer bedoeld op bewuste deelname en dan vooral in organisatorische zin.

Organisatie gevolg van levensbeschouwing

In de negentiende eeuw voelden de 'kleyne luyden' zich niet thuis bij de hoofdstromen van het maatschappelijk-politiek gebeuren. Daarin overheersten conservatisme en liberalisme. De Antirevolutionairen waren van ander gevoelen. Vanuit hun andere levensbeschouwing kwamen ze tot een eigen politieke partij, maar ook kunnen we van daaruit verbanden zien naar schoolstichting, naar een dagblad als *De Standaard* enz. Hetzelfde is te zeggen voor de roomse zuil. Aanverwant aan de antirevolutionaire stroming en toch enigszins eigen is er de christelijk-historische lijn. Aan het begin van de twintigste eeuw deden zich min of meer vergelijkbare ontwikkelingen voor binnen en rondom de Gereformeerde Gemeenten op maatschappelijk terrein. De Staatkundig Gereformeerde Partij werd

opgericht. Deze bracht in de Tweede Kamer op een aantal wezenlijke punten een ander geluid dan de ARP deed. Er werden vanuit de Gereformeerde Gemeenten of ook vanuit hervormd-gereformeerde kring scholen gesticht waar een andere sfeer heerste dan op veel protestants-christelijke scholen. Eerstgenoemden voelden zich fundamenteel bezwaard onder een leer vanuit een optimistische verbondsbeschouwing rondom een veronderstelde wedergeboorte, waarbij kinderen als schaapjes van de Goede Herder werden benaderd. Zij stonden in opvoeding en onderwijs een wezenlijk ander geestelijk klimaat voor; ze begeerden een benadering gestempeld door het besef dat er een wonder van God nodig is in een mensenleven, ook in het leven van gedoopte kinderen der gemeente.

Na de Tweede Wereldoorlog, en met name in de jaren zestig en zeventig, gaan de ontwikkelingen heel snel en verhevigd. In de hoofdstroming van het protestantisme doen andere opvattingen zich in brede kring gelden. Vooral Schriftopvatting en ethiek veranderen sterk. Bijbelkritiek, invloeden vanuit evolutionistisch denken, wijken van het sterke eeuwigheidsbesef, veranderingen in het patroon van waarden en normen, het werkt allemaal door. Niet alleen op scholen is dat merkbaar, ook in de gezondheidszorg, op het terrein van de hulpverlening en in de gehandicaptenzorg. Er doen zich intense vraagstukken voor op het terrein van abortus, euthanasie, kwaliteit van het leven, sexualiteit, huwelijksmoraal. Dat zijn niet alleen vraagstukken voor de theorie en de politiek, maar juist voor de praktijk van patiënt en werker in ziekenhuis, psychiatrische inrichting en zwakzinnigenzorg. Van iets eerdere datum is de enorme verschuiving in opvatting in het algemeen christelijke kamp omtrent hulpverlening en christelijke barmhartigheid. Vooral in de jaren zestig was er de beweging van het sociaal evangelie en de medemenselijkheid in de theologische discussie. Deze beweging werkte sterk door in de praktijk van de opstelling van de Wereldraad van Kerken, in de uitoefening van diaconaat en dienst der barmhartigheid: al of niet direct in verbinding met de kern van de bijbelse boodschap en de hantering van bijbelse waarden en normen.

Tot organisatie gedrongen en gedwongen

Als wij wat willen nadenken over activiteiten op sociaal-maatschappelijk terrein vanuit de reformatorische zuil, moeten we deze achtergrond goed in het oog hebben. Overigens vind ik de aanduiding 'reformatorische zuil' een ongelukkige. En dat om meerdere redenen. Zo wordt er een institutionalisering mee gesuggereerd, en vaak ook aangeduid, die zeker geen doel in zichzelf is of zou mogen zijn. Verder is het meer een sociologische dan een geestelijke, laat staan een bijbelse

aanduiding. Voor mij gaat het erom dat mensen die in de vreze des Heeren wensen te leven, tot bepaalde vormen van opstelling in en deelname aan het sociaal-maatschappelijk leven (zijn ge-)komen. Op de verschijningsvormen en de achtergronden daarvan willen we nu wat verder ingaan.

Het is goed vooraf nog een opmerking te maken. Meer georganiseerde participatie op sociaal-maatschappelijk terrein vanuit deze gezindte heeft ook plaatsgehad in samenhang met een stuk ontwikkeling die zich in onze kringen zelf heeft voorgedaan. Scholing nam enorm toe. Daaruit vloeit weer voort een behoefte aan opleidingsmogelijkheden en stageplaatsen. Ook kwam, mede door de algemeen maatschappelijke ontwikkeling en ook door het eigen medium bij uitstek, het RD, er veel meer oog voor bijvoorbeeld de problematiek van de ellende rondom ons. Zo zijn er veel activiteiten ontplooid die er voorheen gewoon niet waren.

Een greep uit een scala van organisaties

Woord en Daad is er gekomen, en ZOA, gericht op hulp aan de armsten der wereld in het algemeen of aan vluchtelingen in het bijzonder. Meer kerkelijk gebonden hulpverlening vindt plaats via Bijzondere Noden en in zekere zin via Onésiforus. Er is de stichting Ontmoeting, gericht op daklozen en ex-gedetineerden. Verder kunnen we noemen Kom over en Help, Hulp Oost-Europa, Friedensstimme, en andere organisaties die vooral gericht zijn op hulp in landen op de Balkan en andere landen in het vroegere Oostblok of Zuid-Oost-Europa.

Elke organisatie heeft eigen achtergrond en ontstaansgeschiedenis

Als je wat op afstand naar een veelheid van organisaties op dezelfde of aanverwante terreinen kijkt, kunnen zich gemakkelijk gedachten vormen als: Waarom zoveel verdeeldheid? Waarom is de eigenheid van deze of gene organisatie nu net weer iets anders dan die van een andere? Enzovoort. Op dit terrein is veel ontstaan vanuit een stuk particulier initiatief. Mensen zagen nood en voelden zich innerlijk gedrongen te proberen daaraan wat te doen. Zo ontstond Woord en Daad min of meer binnen SGP-kring, maar oorspronkelijk mede via de contacten die ds. Hegger in het kader van IRS had in een land als India en in Midden-Amerika. Ongeveer in dezelfde tijd ontstond het Comité Hulpverlening Zuid-Vietnam in reactie op de algemene tendens van sympathiseren met het communistische Noord-Vietnam. Voor hulp aan getroffenen door oorlogsgeweld in Zuid-Vietnam was in het algemeen weinig oog. Want in Zuid-Vietnam was geen nood; men viel immers onder de paraplu van Amerika, zo was de gangbare redenering. Jongeren uit de

kringen van GPV en SGP dachten daar anders over. En zo ontstond genoemd Comité. In de loop der jaren is dit Comité zich gaandeweg gaan toeleggen op hulp aan vluchtelingen en veranderde het ook van naam: ZOA staat gewoon voor Zuid-Oost-Azië.

Binnen het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten bestaat het deputaatschap Hulpverlening Bijzondere Noden al veel langer. In 1953 wilde men hulp aan slachtoffers van de waterramp kerkelijk coördineren. Later dienden zich andere doelen aan. Getroffenen door polio; niet verzekerden voor wie de diaconie van een kleine gemeente graag een beroep deed op een groter orgaan binnen het eigen kerkelijk geheel. Ook wilde men hulp bij bepaalde noden in het buitenland graag kerkelijk doen coördineren, bijvoorbeeld in 1956 ten aanzien van Hongarije. De Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten, die het deputaatschap Bijzondere Noden in het leven riep en nog in stand houdt, volgde hiermee overigens een lijn die de synoden van de Hervormde en Gereformeerde Kerken al veel eerder ingezet hadden: een landelijk diaconaal coördinatiepunt.

Iedere organisatie heeft haar eigen doelgroep naar hulpverlening en haar eigen geschiedenis en achtergrond van ontstaan en soms ook haar eigen achterban en sympathisanten. Zo zou Onésiforus wat onparlementair kunnen worden aangeduid als een binnenlandse hulpverleningsinstantie van diaconale aard binnen de kring van Oud Gereformeerden, Gereformeerde Gemeenten in Nederland en aanverwante hervormden. Juist in deze kringen dienden zich nog wel eens zorgen aan van diaconale aard rondom niet verzekerden, gevolgen van polio enz. Voor kleinere kerkelijke gemeenten niet altijd gemakkelijk hanteerbaar.

In de boven gegeven opsomming treffen we verder veel organisaties aan die hulp willen verlenen in Oost-Europa. Meerdere daarvan dateren nog uit de tijd van moeizame contacten met christenen achter het IJzeren Gordijn, illegaal bijbeltransport daarheen enz. Sommige zijn particulier ontstaan en functioneren interkerkelijk. Hulp Oost-Europa is bijvoorbeeld weer ineens van echt hervormd-gereformeerde signatuur.

Dan is er de stichting Ontmoeting. Van wat jonger datum dan veel andere genoemde organisaties. En met een specifiek doel. Duidelijk vanuit SGP-kring opgezet. Ook hier geldt: men zag nood en men voelde zich gedrongen iets te doen op bijbels genormeerde wijze.

De tot nu toe genoemde organisaties zijn in hoofdzaak gericht op het verlenen van

hulp in het buitenland of in elk geval aan mensen buiten de eigen kring. Daarnaast wordt er ook veel gedaan aan hulpverlening in de directe omgeving voor mensen met gezins- of opvoedingsproblemen, voor gehandicapten, voor mensen in psychische nood, aan ouderen-, kraam- en thuiszorg enz.

Op dit terrein van de psycho-sociale hulpverlening zijn er instellingen die in financieel opzicht overwegend of geheel bestaan van giften vanuit kerkelijke en particuliere sfeer. De Schuilplaats is uit particulier initiatief ontstaan en is interkerkelijk van aard. Binnen de Gereformeerde Gemeenten en ook binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt zijn er vrijwel soortgelijke instellingen, die vanuit een kerkelijke achtergrond werken, wat niet betekent dat ze in hun werkuitoefening altijd strikt binnenkerkelijk zijn. Zo werkt men vanuit de Vluchtheuvel voor mensen van de Gereformeerde Gemeenten, maar ook in een aanmerkelijk percentage ten behoeve van mensen die tot aanverwante kerkelijke richtingen behoren.

Soms zijn organisaties (gedeeltelijk) werkzaam binnen door de overheid bepaalde kaders

De organisaties die we tot hiertoe noemden, werken op particulier, soms op kerkelijk terrein. Soms ontvangt men voor een bepaald doel of project wel wat subsidiegelden, maar binding aan overheidsbeleid is beslist geen mede bepalende factor.

Voor andere organisatie en in bepaalde sectoren liggen de zaken geheel anders. In het onderwijs bijvoorbeeld wordt uitsluitend gewerkt binnen de kaders van de Nederlandse wetgeving. Daardoor is er binding aan subsidieregelingen, inspectie-toezicht, zijn er leerplan- en examenvoorschriften, stichtings- en opheffingsnormen, benoemingsvoorwaarden enz.

Op het gebied van de zorg ligt de zaak wat meer verweven. Instellingen als GLIAGG de Poort, GLIBW, GPZ 'De Fontein' werken net als de scholen binnen de kaders van het Nederlandse overheidsbeleid. Dat kan ook niet anders omdat, zoals dat ook bij het reguliere onderwijs het geval is, dit type gespecialiseerde zorg niet verleend mag worden buiten het toezicht van de door de overheid aangestelde inspectie om, met alle consequenties vanden omtrent kwaliteitseisen te stellen aan beroepsuitoefenaren, wijze van werken, salariering enz.

Op het terrein van ouderenzorg, kraam- en thuiszorg, gehandicaptenzorg liggen

de zaken weer wat anders. Er wordt door verschillende organisaties op dit terrein in behoorlijke mate gebruik gemaakt van verkrijgbare subsidiegelden. Daarenboven wordt er veel geld bijeen gebracht vanuit de achterbannen, met name ten bate van gehandicapten. In de ouderenzorg wordt veelal binnen reguliere kaders van de wetgeving gewerkt. Soms – in Huize Winterdijk bijvoorbeeld – doet men het anders en is men dus afhankelijk van particuliere betaling door bewoners of verwanten dan wel kerken. Op het terrein van de zorg voor gehandicapten zijn er naast de algemeen protestants-christelijke organisaties, organisaties gekomen die vanuit de Gereformeerde Gemeenten dan wel vanuit de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt opgezet waren. De laatste jaren zijn er ook organisaties gekomen binnen de Gereformeerde Gemeenten in Nederland (De Schutse), de Oud Gereformeerde Gemeenten in samenwerking met mensen die zich verwant voelen rond het blad *Het Gekrookte Riet* (Adullam), maar ook vanuit gereformeerde-bondskring (Op weg met de ander).

Na deze beslist niet uitputtende, maar wel verkennende rondblik door het werkveld wil ik nu wat ingaan op vragen die gesteld kunnen worden en ook worden rondom het thema 'de gereformeerde gezindte en het sociaal-maatschappelijk leven'.

Vragen rondom samenwerking

Enkele vragen werden aan mij voorgelegd rondom het thema samenwerking. 'Is de samenwerking op dit terrein in de gereformeerde gezindte een nood of een deugd? Werkt men samen omdat men dat graag doet, werkt men samen voor eigen parochie of is het oog op de wereld gericht? Groeit de samenwerking of wordt deze moeilijker? Is de samenwerking een bijproduct van de zuil of leidt ze tot verzuiling?' Wij moeten ten eerste ons realiseren dat wij, mensen van eind 1999, deze vragen opwerpen en deze zo stellen. Daaruit spreekt ons denken en ons referentiekader. Duidelijk blijkt uit zulke vragen dat we niet betrokken waren bij de totstandkoming van organisaties als genoemd werden. Ook is duidelijk dat we niet de voorgeschiedenis noch de geschiedenis ervoor hebben meegemaakt. Verreweg de meeste van deze organisaties zijn er gekomen omdat nood werd gezien en ervaren. Letterlijk werd nood waargenomen, nood van psychische aard, van sociaal-maatschappelijke aard, van materiële aard, ver weg of dichtbij. En omdat men nood zag, ging men hulp organiseren. Heel vaak was er nóg een nood. Er waren wel kanalen en organisaties van hulpverlening, maar die waren verwaterd. Daar overheerste te zeer een modern c.q. een modern-christelijk denken en werkklimaat. Die nood van levensbeschouwelijke aard, gevoegd bij de

levensnood waar het eigenlijk om ging, deed velen tot daden van hulp komen. 'Deed men dat voor eigen parochie of met het oog op de wereld?' Het is dunkt mij geen vraag voor de werkers (geweest). Men zag nood en voelde de bijbelse roeping om te helpen. Daarbij dacht men vaak ook aan het bijbelwoord: 'Doet wel aan alle mensen, maar meest aan de huisgenoten des geloofs.'

Wanneer nu de vraag naar samenwerking wordt opgeworpen, kan deze van meerdere zijden belicht worden. Woord en Daad en ZOA hebben zeker meerdere raakvlakken. Men zal in bepaalde projecten ook wel eens samenwerken, men weet van elkaar, leeft met elkaar mee, leert soms van elkaar. Maar moeten die twee organisaties gaan fuseren? Waarom eigenlijk? Omdat wij mensen van 1999 menen dat dit een vorm van verkeerde verdeeldheid is? Is het nuttig dat organisaties als deze groter zijn dan ze zijn? Zou het gaan werken aan een fusie niet verspilling zijn van energie, geld enz? In dit licht is ook de vraag 'Groeit de samenwerking of wordt ze moeilijker?' niet erg relevant en ook niet zo realistisch. Er is veelal geen noodzaak tot verdergaande samenwerking. Het is ook niet mijn waarneming dat samenwerking moeilijker wordt in de loop der jaren.

Verschillende van de zojuist genoemde overwegingen, en ook nog andere, zijn te maken bij Friedensstimme en Kom Over En Help. En in wat bredere zin zijn daar ook bij te noemen Hulp Oost-Europa, Bijzondere Noden en Onésiforus.

Samenwerking en verzuiling

'Is de samenwerking een bijproduct van de verzuiling of leidt deze tot verzuiling?' Meegaand in het gebruik van deze ongeestelijke en sociologisch bepaalde term, lijkt het mij zo te zijn dat beide genoemde elementen aan te wijzen zijn. Mensen voelen in geestelijk opzicht verwantschap. Juist in een al meer ontkerstenende samenleving zoek je dan elkaar op om vanuit een gezamenlijke basis en ziende dezelfde nood iets te realiseren. Voor sommigen zal het feit dat iets interkerkelijk gebeurde en gebeurt een welkome bijkomstigheid zijn; anderen zullen juist daarom voorzichtigheid in acht genomen hebben. Lettend op de gereformeerde gezindte binnen het totaal van de Nederlandse samenleving moet geconstateerd worden dat gerichtheid op de eigen kring (gereformeerde gezindte) er impliciet door versterkt zal worden. Maar bij het aanvangen van een stuk hulpverlening is de verzuiling, denk ik, eigenlijk nooit een doel op zich geweest. Men voelde zich gedrongen hulp te verlenen. En men wilde dat graag doen op bijbels verantwoorde wijze. Zo kwam men in de regel niet alleen tot een stuk geloofsbelijdenis, tot uitdrukking komend

in een bepaalde grondslagformulering. Men zocht ook samen met anderen, die dezelfde motivatie en levensrichting kenden, een stuk werk gestalte te geven. Wij mogen opmerken dat onder Gods voorzienig beleid er een stuk nood ter harte genomen is en een stuk dienst der barmhartigheid uitvoering gekregen heeft, waaraan verder gewerkt kan worden.

Op sommige terreinen is op kerkelijke wijze aan de organisatie van het bieden van hulp vorm gegeven. Te denken is aan de gehandicaptenzorg. Twee opmerkingen zou ik daarbij willen plaatsen. In de eerste plaats: het is zeker voor verstandelijk gehandicapten uitermate belangrijk dat ze zich in een vertrouwde sfeer bevinden en dat ze zich thuis voelen. Indien ergens, dan moet er hier toch wel een heel nauwe aansluiting zijn van geestelijk klimaat thuis en in de zorgverlening. En vervolgens: het is niet verwonderlijk te achten dat we in de wereld van het sociaal-maatschappelijke leven enige weerspiegeling aantreffen van hoe het op kerkelijk erf is.

In dit verband wordt het wel eens als wat vreemd aangemerkt dat we in sommige opzichten wel kunnen samenwerken, maar niet naar dezelfde kerk gaan. In het kader van ons onderwerp moge ik hierover een enkele opmerking maken. Soms is het goed mogelijk samen te werken, terwijl kerkelijke vraagstukken verschillend benaderd worden. Het zou niet goed zijn wanneer dit tot verbreking van samenwerking zou leiden. Het is en blijft ook een groot spanningsveld dat sommigen om des gewetens wil de kerk waarin ze geboren zijn niet kunnen en durven verlaten, terwijl ze in maatschappelijk opzicht met velen van hun eigen kerk niet kunnen samenwerken. Anderen denken en handelen precies andersom: zij zien eerder mogelijkheden tot samenwerking met anderen dan dat ze kerkelijk onder één dak zouden kunnen verkeren. Soms zijn met name historische redenen bepalend. Soms ook is er niet een zo nauwe geestelijke eenheid dat kerkelijke eenheid zou kunnen.

Diaconale roeping is een kerkelijke roeping

In principieel opzicht is het volstrekt terecht dat diaconale hulpverlening zich kerkelijk kanaliseert. Dat is de bijbelse roeping die er binnen de gemeente is. Het is daarmee ook binnen gemeenten in landelijk verband van bijbels belang. Natuurlijk is er naast de dienst der barmhartigheid als diaconale roeping die in kerkelijk-ambtelijk opzicht gestalte krijgt, ook een opdracht tot naastenliefde die alle mensen raakt en op alle verbanden van toepassing is. Daartussenin ligt het

ambt aller gelovigen, vanwaaruit gemeenteleden in het kader van het gebod tot naastenliefde en barmhartigheidsbetoon hulp zullen willen bieden waar dat nodig is, al of niet in kerkelijk kader, al of niet verbonden met ambtelijke leiding. Het lijkt mij volstrekt duidelijk dat bij het gestalte geven aan hulpverlening uit hoofde van het ambt aller gelovigen de Schriftuurlijke normen en waarden van de gereformeerde belijdenis grondslag en richtlijn vormen, en ook uitvoeringskader en begrenzing aangeven. Eveneens zal duidelijk zijn dat wat voortvloeit uit het ambt aller gelovigen, niet op gespannen voet zal staan met wat voortvloeit uit de kerkelijke-ambtelijke betrokkenheid. In principe zullen deze twee lijnen samenvloeien. Er zal dan wederzijdse positieve beïnvloeding plaatsvinden, wat in de praktijk tot uitdrukking kan komen in een aanvullen van elkaar. Zo kan er binnen een gemeente veel onderlinge hulp verleend worden zonder dat alles georganiseerd hoeft te worden, terwijl de diakenen er toch wel enigermate kennis van dragen en waar nodig ook stimulerend en regulerend in kunnen (doen) optreden. Ook is het in dit licht heel goed te begrijpen en niet alleen te verdedigen, maar ten principale zelfs als uitgangspunt te stellen, dat vormen van hulpverlening zich vaak allereerst binnenkerkelijk organiseren.

Hoe breed kan de samenwerking zijn?

Wanneer activiteiten ontplooid worden over kerkelijke grenzen heen, geloof ik dat samenwerking met evangelischen om des beginsels wil een moeilijke zaak is. Staan wij werkelijk op één fundament als het gaat over de Schriftopvatting, in absolute en totale zin? En wat betreft de bijbelse mensopvatting inzake de vrije wil? Als we de gereformeerde gezindte opvatten als bundeling van degenen die zich confessioneel gebonden weten, is deze gezindte wat betreft geestelijk klimaat wel erg breed. Immers dit klimaat wordt naar grondtoon mede beheerst door het omgaan met existentiële vragen rondom de toe-eigening des heils en ook door de toepassing van de bijbelse ethiek in het alledaagse leven. In een leven in de tere vreze des Heeren luisteren de dingen nauw. Heel het leven valt immers onder het beslag van het Woord des Heeren?

Vanuit deze overwegingen zijn samenwerkingsverbanden vaak aangegaan binnen wat ik maar even aanduid als de SGP-kring. Zo is daar het RD en zijn daar de reformatorische scholen.

Soms is de samenwerking breder, gelet op kerkelijke achtergrond en geestelijk klimaat. Twee voorbeelden mogen dit illustreren. Op het terrein van hulpverlening

aan vluchtelingen is de ZOA werkzaam, waarin mensen uit SGP- en GPV-kring elkaar vinden. Eerder gaf ik aan dat dit alles te maken heeft de ontstaansgeschiedenis. En iets wat eenmaal loopt, loopt verder, leert de praktijk veelvuldig. Het andere voorbeeld vinden we in de gezondheidszorg. In het Gereformeerd Psychiatrisch Ziekenhuis en de Gereformeerde Landelijke Instelling voor Beschermde Woonvormen wordt ook samengewerkt door mensen vanuit SGP- en vanuit GPV-kring. Zij het dat samenwerking hier niet vanuit de wereld van de politiek is ontstaan, maar meer vanuit kerkelijke achtergronden. Wat het GPZ betreft is op te merken dat in de jaren zeventig er zowel vanuit de kring van de gereformeerd-vrijgemaakten als ook vanuit de Gereformeerde Gemeenten initiatieven waren zelfstandig iets te doen op dit terrein. De overheid vond beide groepen als zelfstandige eenheden aangemerkt te klein. Zelfs wanneer ze samen op zouden trekken, vonden ze bij de overheid geen gehoor. Zo is het GPZ er gekomen vanuit deze twee kerkverbanden, in samenwerking met hervormd-gereformeerden, christelijke gereformeerden en mensen die behoren tot de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en de Oud Gereformeerde Gemeenten. Men heeft elkaar nodig en in de praktijk wordt een nuttig en goed stuk werk gerealiseerd. Wel heeft men er steeds zorgvuldig op gelet (en die zorgvuldige waakzaamheid is er nog volop) ieders eigenheid te respecteren. Bij de GLIBW is het samenwerkingsverband even breed, maar ligt de vormgeving anders. Er zijn tehuizen voor beschermd wonen van verschillende (kerkelijke) kleur onder één koepel samengebracht. Die huizen houden hun eigen kleur, maar de koepel verleent dienst aan ieder en vormt de gezamenlijke spreekbuis naar de overheid toe. Voor de volledigheid zij opgemerkt dat mede onder drang van het overheidsbeleid en ook uit oogpunt van goede praktische werkbaarheid per 1 januari 2000 GPZ en GLIBW en ook GLIAGG De Poort fuseren.¹

Samenwerking en kerkelijke binding

Ten besluite wil ik ingaan op enkele concrete vraagpunten die in dit verband wel worden opgeworpen en die mij ook werden aangereikt.

‘Gaat het meer om participatie à titre personel of betreft het kerkelijke verantwoordelijkheid en inbreng?’ In verreweg de meeste organisaties die hier genoemd zijn,

1. Tussen het moment van uitspreken van de lezing en de opname ervan in deze bundel is bekend geworden dat ze samen verder gaan onder de naam *Eleos*.

gaat het over deelneming op persoonlijke titel, zoals dat ook binnen de SGP, bij het RD, bij de reformatorische scholengemeenschappen het geval is. Bij de GLIAGG bijvoorbeeld lag en ligt dit anders. Deze is vanuit een gezamenlijk initiatief van officiële deputaatschappen van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Gemeenten en het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond opgezet. De bestuursvertegenwoordiging is dan ook kerkelijk gerelateerd. Dat gaat ook in de gefuseerde instelling gelden. Als deze kerkelijke binding er is, is er uiteraard ook een kerkelijke verantwoordingslijn. Verder zijn er ook hulpverleningsorganisaties, gehandicaptenzorg bijvoorbeeld, genoemd die een kerkelijke opzet kennen. Dan is er uiteraard een kerkelijke inbreng en een kerkelijke verantwoordingsplicht.

‘Wordt de kerkelijke kwestie angstvallig gemeden of speelt die geen rol in dezen?’ Ik heb niet de indruk dat gezegd moet worden dat de kerkelijke kwestie angstvallig gemeden wordt. Veeleer heb ik de indruk dat rondom zulke samenwerkingscontacten wel eens tot op zekere hoogte geestelijke gesprekken plaatsvinden en soms ook wel geestelijke herkenning plaats kan vinden. In veel gevallen is er zeker sprake van persoonlijk respect en een enkele keer ook kan er nader contact ontstaan. In elk geval is als een positief neveneffect aan te merken dat meerderen elkaar leren kennen, ook in het aanverwant zijn van opvattingen.

Overigens heb ik niet de indruk dat kerkelijke vraagstukken in zulke verbanden besproken worden. Het zijn immers werkverbanden met een bepaald, beperkt doel. Als zodanig functioneren ze goed. En dat willen de deelnemenden graag zo houden.

‘Zal het samenwerken op maatschappelijk en sociaal terrein leiden tot wat meer kerkelijke oecumene? Werkt het samenbindend?’

De indruk bestaat wel dat het samenbindend werkt. We kennen elkaar meer, weten meer van elkaar af, weten elkaar ook vaak beter te waarderen. Maar dat maatschappelijke samenwerking leidt tot kerkelijke eenwording, daarvan blijkt niet veel. Er is toch veelal sprake van twee geheel verschillende terreinen. In SGP-verband is er tachtig jaar samenwerking, zonder dat er meer kerkelijke eenheid is gekomen. Soms is het tegendeel helaas werkelijkheid, hoewel de politieke samenwerking dan toch blijft. Wel is er dunk mij meer kennen en ook wel enigszins erkennen van elkaar. Wat dat op de langere termijn uitwerkt, mede gelet op de toenemende, gezamenlijk gevoelde druk van buiten, is moeilijk te zeggen.

‘Zijn de leidende functies over het algemeen redelijk verdeeld over de verschillende

deelnemende denominaties of is er een beetje sprake van kerkelijke machtspolitiek? Hoe ligt dit bijvoorbeeld in het onderwijs?’

Dat bij kerkelijk gebonden organisaties functies ook kerkelijk gebonden worden ingevuld, zal duidelijk zijn. Overigens is het personeelsbeleid vaak ruimer, ook vanwege het feit dat in de behoefte vaak niet geheel vanuit eigen gelederen is te voorzien.

Bij menige interkerkelijke organisatie onttrekt zich veel in meerdere of mindere mate aan de waarneming. Bij diverse organisaties is daarover ook niet veel geregeld. In de praktijk is het bij samenwerkingsverbanden die zich min of meer in de SGP-kring voordoen wel eens opvallend dat mensen die behoren tot de Gereformeerde Gemeenten naar verhouding vaak op centrale posten terechtkomen. Dit te duiden als kerkelijke machtspolitiek lijkt mij op zijn minst oppervlakkig en ongenueanceerd. Nauwkeuriger kennis van feiten en achtergronden kon wel eens een heel ander beeld doen ontstaan. Zo is te begrijpen dat in interkerkelijke samenwerkingsverbanden voor centrale posten personen gezocht worden die geacht worden wat in het midden te staan. Dat die personen nogal eens behoren tot het kerkverband dat geacht wordt wat in het midden te staan, is voor de hand liggend. Er zou meer te noemen zijn. Zo kan de historie een factor zijn. En niet te vergeten het nuchtere feit dat men op posten vooral gewoon mensen zal zoeken die geschikt geacht worden, tot welke kerk die dan ook behoren. Als er dan verscheidene personen uit eenzelfde kerkverband op centrale posten terechtkomen, wordt daarvan als zodanig geen punt gemaakt. Het kan immers ook weer niet zo worden dat iemand op een bepaalde post niet komt omdat hij tot dat ene kerkverband behoort. Bij de scholengemeenschappen op reformatorische grondslag lijkt er zo een oververtegenwoordiging vanuit de Gereformeerde Gemeenten te bestaan. De redenen die hiervoor in algemene zin genoemd werden, zullen ook hier van toepassing zijn. Verder zijn er soms historisch beloften en afspraken die nog geldig zijn en nagekomen worden. Soms ook wordt bewust gepoogd anders te laten gebeuren maar lukt dit niet.

‘Waarin onderscheidt zich het reformatorische in dit verband van het algemeen-christelijke?’

In het voorgaande is dit eigenlijk reeds aangegeven. Het normen- en waardenpatroon verschilt, de visie op het gezag van de Schrift verschilt in alle opzichten; de ethiek in zaken die maatschappelijk items vormen en ook de ethiek in de alledaagse praktijk verschilt; en vooral: het geestelijk klimaat verschilt vaak wezenlijk.

Tenslotte: wanneer we nadenken over werk dat gebeurt in dezen, moeten we bedenken dat we over nood praten, over heel veel nood, menselijk leed. De gevolgen van onze zonden zijn diep ingrijpend. Tegen die achtergrond en in dit geheel is het verlenen van barmhartigheid naar Schriftuurlijke normen bijbelse opdracht. Gelukkig mag dit plaatshebben. De Heere geve er Zijn zegen over.

De politiek in de gereformeerde gezindte

ir. M. Houtman

In de lijn van de Reformatie

Gereformeerd zijn en politiek betrokken zijn hoort bij elkaar. Wie het gereformeerd zijn in beeld wil brengen en daarbij politiek buiten beschouwing laat, schildert een portret dat verre van compleet is.

De gereformeerde gezindte wil staan in de lijn van de Reformatie. Kenmerkend voor de gereformeerden in de tijd van de Reformatie was juist dat men niet alleen een heldere visie had op de kerk en op de wijze waarop men persoonlijk deel krijgt aan het heil, maar ook dat men een heldere visie had op de overheid.

Die visie week af van die van de rooms-katholieken enerzijds en van de dopersen anderzijds. In de rooms-katholieke leer was alles en iedereen, dus ook de overheid, ten diepste altijd gehoorzaamheid verschuldigd aan de kerk. De dopersen daarentegen rekenden de overheid zó tot het zondige van deze wereld, dat zij aan het werk van de overheid niet wensten deel te nemen. In hun opvatting ging het uiteindelijk alleen om het Koninkrijk van God. Dat alleen is van belang voor ons leven. Goede zorg voor de inrichting van de samenleving hier op aarde lag buiten hun blikveld. Daarom vond Guido de Brès het noodzakelijk om in wat door de synode van 1618-1619 werd overgenomen als de Nederlandse Geloofsbelijdenis, een artikel op te nemen over de overheid: artikel 36. Dat artikel is nog steeds van wezenlijke betekenis voor een gereformeerde politiek.

Het artikel staat haaks op het huidige denken over de overheid, dat ervan uitgaat dat de overheid een instantie is die wij als mensen met elkaar in het leven roepen, omdat er nu eenmaal een aantal dingen in deze maatschappij geregeld moet worden. In de laatstgenoemde visie is de overheid er vanwege het volk, ontleent zij daaraan haar gezag en heeft zij uiteindelijk ook alleen aan het volk verantwoording af te leggen.

In de visie van de gereformeerden is de overheid niet iets dat uit het volk voortkomt. Integendeel, ze is door God ingesteld, heeft van Hem haar gezag ontvangen en heeft Hem dan ook te dienen. Dat bedoelt Paulus als hij in Romeinen 13 de overheid Gods dienaar noemt. Deze belijdenis vormt het wezenlijke verschil tussen een christelijke en een niet-christelijke staatsopvatting.

Met de uitspraak dat de overheid Gods dienaar is, zijn we er natuurlijk nog niet. Het gaat erom wat dit in de praktijk van de politiek betekent. Voor Guido de Brès hield dat een drietal zaken in. We vinden ze terug in artikel 36 van de genoemde geloofsbelijdenis.

In de eerste plaats houdt het in dat de overheid door wetten en regels het maatschappelijk leven goed moet ordenen. Als er geen wetten en regels zijn in het maatschappelijk leven, wordt het een janboel, niet in de laatste plaats omdat ieder uiteindelijk het meest op eigen voordeel en gemak uit is. Dat is heel concreet in te vullen. Als er geen wettelijk vastgestelde verkeersregels zijn over links of rechts rijden, over maximumsnelheden en voorrangsregels, ben je je leven op straat niet zeker. Maar zulke wetten en regels zijn ook noodzakelijk in het economisch verkeer, in de gezondheidszorg, op milieugebied, in de ruimtelijke ordening, in de verhouding tussen overheden onderling enz. Stel je voor dat iedereen zomaar op iedere willekeurige plek een huis of kantoor mocht bouwen, zijn afval mocht dumpen waar hij het toevallig kwijt wilde, iedere school volledig vrij was in de vraag hoeveel vakantie men geeft of wat het niveau moet zijn van het onderwijs. Ieder kan nog talloze voorbeelden bedenken waaruit blijkt dat een ordening van de samenleving noodzakelijk is. De Nederlandse Geloofsbelijdenis spreekt uit dat de overheid met het uitvoeren van deze taak God dient.

Het tweede is dat de overheid niet alleen het recht en de plicht heeft om wetten en regels uit te vaardigen, maar ook het recht en de plicht heeft om te zorgen voor het handhaven daarvan. De overheid heeft het recht om handhaving af te dwingen en te straffen als men zich er niet aan houdt. Dat is geen doel op zich, maar staat in het verband van het straffen van de 'kwaaddoeners', die, door zich niet te houden aan de wetten en regels, hun medemens beschadigen, benadelen of in gevaar brengen. Dat is ook heel eenvoudig de achtergrond van een boete bij een verkeersovertreding of bij belastingfraude.

Het derde is voor Guido de Brès dat de overheid niet neutraal kan zijn als het gaat om de keuze tussen ware en valse religie, maar partij heeft te kiezen voor de ware religie. Wat hij in zijn tijd om zich heen zag, was dat de overheid zich volledig aan de kant van Rome stelde en al het mogelijke deed om de aanhangers van de 'nije leer' het leven onmogelijk te maken. En hij wijst de overheid er dan op dat zij niet het rijk van de antichrist, maar het rijk van Jezus Christus heeft te bevorderen. Daarbij geeft hij dan vervolgens aan dat dat vooral betekent dat het woord van het Evangelie overal gepredikt moet worden. Er is al voor de overheid geen neutraliteit in de keuze tussen ware en valse religie, ook al kiest de

meerderheid van het volk voor de valse religie. Ook inzake de religie heeft de overheid niet naar het volk, maar naar God te luisteren en Hem te dienen.

De huidige situatie

Wij leven niet meer in de tijd van Guido de Brès. Onze maatschappij wordt niet meer bepaald door de tegenstelling Rome-Reformatie. Er hebben zich in de afgelopen eeuwen ontwikkelingen voorgedaan die het aanzien van de maatschappij sterk hebben veranderd. Het is van belang om daar rekening mee te houden, want politiek heeft altijd te maken met de wereld zoals die zich heel concreet in een bepaalde tijd aan ons voordoet. Enkele ontwikkelingen die van belang zijn, zijn de volgende:

- een meerderheid van de bevolking en van de politieke partijen kent in onze tijd op geen enkele wijze meer een relatie met religie, laat staan dat zij de Bijbel als richtinggevend voor de politiek wil hanteren
- de bevolking is niet alleen voor een deel postchristelijk, maar inmiddels voor een niet onbelangrijk deel afkomstig uit andere culturen en religies
- het rooms-katholicisme als politieke stroming is in ons land volledig gedemocratiseerd en is niet meer een stroming die zich door kerkelijk gezag laat leiden, maar heeft zich bij de vorming van het CDA politiek verenigd met een groot deel van de protestantse bevolking
- de gereformeerden vormen niet één kerk, maar zijn door allerlei kerk scheuringen verdeeld over diverse kerken.

Dat alles maakt de situatie gecompliceerder dan in de tijd van Guido de Brès.

Het CDA en de kleine christelijke partijen

Bij het behandelen van de vraag naar de vormgeving van christelijke politiek in deze tijd kan eerst een onderscheid gemaakt worden tussen het CDA enerzijds en de SGP, de RPF, en het GPV anderzijds. Het CDA pretendeert wel christelijke politiek te bedrijven, maar zal dit nooit aanduiden als gereformeerde politiek. Daar zit meer achter dan het feit dat ook rooms-katholieken en anderen deel uitmaken van het CDA. Het verschil tussen CDA enerzijds en SGP, RPF, GPV anderzijds heeft te maken met de vraag in hoeverre de Bijbel gezaghebbend is voor het politieke handelen van een partij.

Partijen als SGP, RPF en GPV hebben als uitgangspunt dat hun vertegenwoordigers in hun politieke optreden altijd aan te spreken zijn op een gehoorzaamheid aan de gehele Schrift. Het partijprogramma is daaraan ondergeschikt. Bij het CDA is het

partijprogramma het samenbindende en ook het enige waarop een partijlid aanspreekbaar is. Vandaar dat ook een moslim of een hindoe die zich kan vinden in het partijprogramma, die partij kan vertegenwoordigen. Het komt dan ook voor dat een moslim CDA-lid bij de beëdiging in parlement, provinciale staten of gemeenteraad niet de eed aflegt op grond van de Bijbel, maar bij de eedsaflegging zweert met de hand op de koran en onder aanroepen van de naam van Allah. Zo iemand is niet aanspreekbaar op een gebonden zijn aan de Bijbel, maar slechts op een gebonden zijn aan het CDA-programma.

Wat het programma betreft, geldt echter wel dat het CDA zich bij het opstellen ervan heeft laten inspireren door de Bijbel. Het ontleent aan de Bijbel begrippen als rentmeesterschap, verantwoordelijkheid, publieke gerechtigheid. Maar het gaat daarbij voorbij aan het feit dat dergelijke begrippen maar een deel zijn van de boodschap van de Bijbel.

Het bezwaar dat hiertegen ingebracht wordt door de 'kleine' christelijke partijen, is dat deze begrippen uitsluitend te herleiden zijn tot de tweede tafel van de Wet en niet tot de eerste. En dat de overheid ten aanzien van de eerste tafel van de Wet des Heeren dus geen positie kiest en zich neutraal opstelt in de vraag naar ware of valse religie, tenzij er sprake is van een directe relatie met bovengenoemde begrippen.

Dit alles heeft ook zijn gevolgen voor de politieke debatten. Een duidelijk voorbeeld is bijvoorbeeld de opstelling van het CDA in de discussie over alternatieve samenlevingsvormen. Deze worden benaderd vanuit begrippen als trouw en verantwoordelijkheid nemen voor elkaar. En dat leidt er dan toe dat niet het huwelijk als enige bijbels verantwoorde manier van samenleven geaccepteerd wordt (naast uiteraard samenlevingsvormen van familieleden als broers en zussen), maar dat binnen het CDA ook homoseksuele samenlevingsvormen geaccepteerd worden, mits deze duurzaam zijn en gebaseerd op trouw en verantwoordelijkheid nemen voor elkaar.

Voor bepaalde delen van het CDA is dan ook niet de Schrift richtinggevend, maar slechts dat wat als waardevol ervaren wordt uit de christelijke cultuur die wij in de loop van twintig eeuwen in Europa opgebouwd hebben. Wat als waardevol ervaren wordt in onze door het christendom gevormde westerse cultuur, kan dan inzet zijn van christelijke politiek.

Bij partijen als SGP, RPF en GPV is men van mening dat politieke onderwerpen niet alleen getoetst moeten worden aan een aantal uit de Bijbel afgeleide begrippen, maar waar mogelijk ook aan de Bijbel zelf. Om bij het hierboven genoemde voorbeeld te blijven: het gaat niet alleen om toetsen aan begrippen als duurzaamheid en trouw, maar er moet ook gekeken worden of de Bijbel ons iets te zeggen

heeft over de bijzondere plaats van het huwelijk en over de verhouding van man en vrouw en over de functie van het gezin in maatschappelijk opzicht.

Door deze andere manier van toetsen van politieke onderwerpen verschilt het CDA fundamenteel van de andere christelijke partijen. Dat neemt echter niet weg dat, als het gaat om het behoud van waardevolle elementen uit onze christelijke cultuur, het CDA en de overige christelijke partijen nog wel eens tot eenzelfde standpunt komen, al is de fundering van dat standpunt verschillend.

De vraag dringt zich dan uiteraard op waarom er naast het CDA nog drie andere partijen zijn die alle drie aangeven dat voor hen het Woord van God normatief is voor hun politieke handelen. Dat heeft voor een deel een historische achtergrond en voor een deel een inhoudelijke.

Een stukje historie

a. ARP, CHU en SGP

Wie de geschiedenis van de politieke partijen in ons land kent, weet dat er in de eerste helft van de vorige eeuw drie protestantse politieke partijen waren: de ARP (Antirevolutionaire Partij) de CHU (Christelijk Historische Unie) en de SGP (Staatkundig Gereformeerde Partij). Tijdelijk bestonden er nog twee andere partijtjes, de Hervormd Gereformeerde Staatspartij en later de Protestantse Unie, maar deze laten we hier verder buiten beschouwing.

De rooms-katholieken waren verenigd in de KVP (Katholieke Volkspartij). Leden van de Gereformeerde Kerken waren voor bijna honderd procent gericht op de ARP. Andere hervormden steunden grotendeels CHU. Wie zich rekende tot de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, stemde CHU (vooral op de Veluwe) of ARP (vooral in de Krimpenerwaard, Albasserwaard en Bommelerwaard) of SGP. Wie behoorde tot de Gereformeerde Gemeenten, stemde SGP. Wie christelijk gereformeerd was, stemde ARP of SGP.

Voor de ARP en de SGP stonden vaak fel tegenover elkaar en bestreden elkaar. Er waren ook fundamentele verschillen. Onder leiding van dr. A. Kuyper hadden de Gereformeerde Kerken in artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis de eenentwintig woorden 'om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen' geschrapt. De ARP had dit verkorte artikel in haar beginselprogramma overgenomen en van de kant van de SGP liet men niet na om de ARP ervan te beschuldigen dat men de beginselen der Reformatie hierdoor verlaten had en in feite een neutrale overheid geaccepteerd had. Daar kwam bij dat men het de ARP kwalijk nam van tijd tot tijd intensief samen te werken met de rooms-katholieken, van wie Kuyper op een bepaald

moment gezegd had dat zij 'stoelden op dezelfde wortel des geloofs'.

De antirevolutionairen verweten de SGP dat zij tegen godsdienstvrijheid waren en inconsequent waren, omdat ze, als ze echt vast wilden houden aan artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, geen ruimte zouden houden voor rooms-katholieke kerken en voor ambtenaren die niet gereformeerd waren. En dat ze dan ook zouden moeten voorstellen dat de overheid maar kerkdiensten moest organiseren en evangelisatie en zending ter hand zou moeten nemen. 'Wanneer leest men van een Staatskundig-Gereformeerd Raadslid, dat een voorstel indient om van gemeentewege godsdienstoefeningen te doen houden, zendingsarbeid en evangelisatie ter hand te nemen en andere dergelijke maatregelen te nemen tot bevordering van het Koninkrijk van Jezus Christus?', zo schreef mr. J.W. Noteboom in 1927 in het blad *Antirevolutionaire Staatskunde* op een vraag van lezers om het verschil van ARP en SGP eens toe te lichten.

Het ontbrak aan beide kanten van tijd tot tijd niet aan het schilderen van een karikatuur van de ander om zo het eigen gelijk toch maar duidelijk te maken voor de eigen aanhang.

Los van de karikaturen was er wel een fundamenteel verschil in visie op de overheid. De SGP hield vast aan het oude gereformeerde belijden, waarin uitgesproken werd dat de overheid als dienaar van God geroepen is om Zijn Woord als norm voor haar handelen te nemen, de ARP beschouwde de overheid toch min of meer als neutraal en vond dat je als christen binnen die overheid maar moest proberen om een zo sterk mogelijke invloed uit te oefenen met het doel in ons land christelijke waarden overeind te houden.

b. Het ontstaan van GPV en RPF

Waarom dit stukje geschiedenis? Dat kan helpen om de ook nu aanwezige accentsverschillen tussen SGP enerzijds en GPV en RPF anderzijds beter te begrijpen. Want de geschiedenis is na de jaren twintig en dertig doorgegaan.

In de jaren veertig brak het conflict uit binnen de Gereformeerde Kerken waardoor de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt ontstonden, die zich zeker in die beginperiode zagen als de voortzetting van de ware kerk in Nederland. De kerkscheuring leidde ook tot een scheuring binnen de ARP. De leden van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt konden niet langer met de synodaal gereformeerden in één politieke partij verkeren en richtten om die reden het GPV op. Om lid te worden moest men lid zijn van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt.

Toen in de jaren vijftig en zestig de koers van de ARP ging veranderen en de contouren van een toekomstig CDA gingen ontstaan waren er binnen de ARP behoudende gereformeerden en binnen de CHU behoudende hervormden die een

ander politiek onderdak zochten, zo mogelijk in de sfeer zoals de ARP en CHU vroeger waren. Binnen het GPV was voor hen geen legale plaats, omdat ze niet vrijgemaakt waren. En zo is uit deze groepen de RPF ontstaan.

Daar kwam nog een andere bevolkingsgroep bij. Mensen die behoorden tot de Vergadering van Gelovigen en evangelische groeperingen hadden tot in de jaren zeventig nauwelijks politieke belangstelling of zelfs principiële bezwaren tegen deelname aan de politiek, zoals in de tijd van de Reformatie de doopsgezinden die hadden. In de laatste decennia is dat veranderd en heeft een deel van hen een onderkomen gevonden in de RPF.

Dat plaatste de RPF wel voor een probleem. Evangelischen en leden van de Vergadering zijn als regel niet bereid de Nederlandse belijdenisgeschriften te ondertekenen, enerzijds omdat men sowieso belijdenisgeschriften afwijst, anderzijds omdat in de belijdenisgeschriften onderwerpen (zoals bijvoorbeeld de kinderdoop) aan de orde komen die men afwijst. Om deze mensen wel een legale plaats in de partij te geven heeft de RPF niet de belijdenisgeschriften als grondslag van de partij opgenomen, maar staat in de grondslag een verwijzing naar de belijdenis en bindt men zich slechts in zoverre de belijdenis zich uitspreekt over het gezag van de Bijbel als het Woord van God.

Inmiddels hebben de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en daarmee ook het GPV in de laatste jaren in hoog tempo een ontwikkeling doorgemaakt naar grotere openheid, verklaart men zich niet meer exclusief de ware kerk in Nederland te zijn en is ook het GPV een partij geworden die openstaat voor iedereen die haar grondslag onderschrijft.

GPV en RPF in staat van vereniging

Daarmee is in feite de basis voor een gescheiden optrekken van GPV en RPF vervallen en ligt het voor de hand dat zij samen verdergaan als een partij die haar wortels in feite heeft in de ARP uit het begin van deze eeuw, maar die dan nu wel gericht is op de politieke problemen van deze tijd.

Om er echt een partij van te maken waarin zowel gereformeerden als evangelischen een volwaardige plaats kunnen hebben, zal men voor de grondslag een oplossing moeten vinden die in de richting gaat van de grondslag van de RPF.

De gehele historische ontwikkeling waaruit GPV en RPF voortgekomen zijn, maakt duidelijk dat er wel verschillen zijn met de SGP. De een zal dat fundamentele verschillen noemen, de ander noemt het accent verschillen. Het ligt er maar aan vanuit welke afstand men het bekijkt.

Ook binnen de SGP is men niet klaar met het alleen maar verwijzen naar de

grondslag, maar zal men deze ook moeten vertalen naar de dagelijkse politiek in een tijd waarin Nederland niet meer een gedoopte natie is, maar steeds meer de kenmerken gaat vertonen van een multireligieuze en multiculturele samenleving. In de dagelijkse politiek zullen in zaken waar het gaat om het behoud van christelijke normen en waarden de standpunten van SGP, RPF en GPV dan ook nauwelijks uiteenlopen. En dat leidt ertoe dat men in vele opzichten nauw met elkaar kan samenwerken, al worden in verkiezingstijd de verschillen wel weer eens uitvergroot en hoort men van GPV- en RPF-zijde wel weer eens het oude ARP-verwijt dat de SGP geen ruimte laat voor geestelijke vrijheid en verwijt de SGP de anderen dat men de overheid te veel neutraal laat en haar daarom te veel ruimte geeft voor niet-christelijke activiteiten.

Verskil in visie: de grenzen van de taak en verantwoordelijkheid van de overheid

Op de achtergrond speelt vaak een verschil in visie op de grenzen van de taak en de verantwoordelijkheid van de overheid. Het onderwijs is een goed voorbeeld om dat duidelijk te maken. Wie is ten diepste verantwoordelijk voor het onderwijs? Is dat de overheid of zijn dat de ouders?

Vanuit de SGP heerst vanouds de gedachte dat de overheid verantwoordelijk is voor het onderwijs in het land en dat betekent dat het ideaal is en blijft een openbare school met de Bijbel. De realiteit is helaas anders en daarom wordt als 'next best' oplossing het bijzonder onderwijs geaccepteerd, omdat dat in ieder geval ruimte biedt om onderwijs te geven dat de Bijbel als norm aanvaardt.

Men name vanuit het GPV is, in de lijn van de ARP, altijd benadrukt dat onderwijs een verantwoordelijkheid van de ouders is en dat daarom de overheid zich op geen enkele wijze met de levensbeschouwelijke inhoud van het onderwijs mag bemoeien. Voor het GPV is een systeem van bijzonder onderwijs met diverse stromingen van gereformeerd tot islamitisch dan ook min of meer een ideaal, terwijl het voor een SGP'er een noodoplossing blijft.

Zo zijn er meer voorbeelden te noemen. Gaat het op cultureel gebied slechts om een verantwoordelijkheid van de overheid wanneer het gaat om het bieden van mogelijkheden tot culturele ontplooiing, of gaat de verantwoordelijkheid zo ver dat de overheid ook nog verantwoordelijk is voor de inhoud van wat er aan cultuur geboden wordt?

Ook op dit soort terreinen ziet een SGP'er de verantwoordelijkheid van de overheid meestal verdergaand dan een vertegenwoordiger van de RPF of het GPV.

Hoe verder?

Zoals in het bovenstaande al is aangegeven, is het weinig zinvol om historische en principiële verschillen van politieke partijen te negeren. Vroeg of laat komen die toch weer boven. Wel is het van belang zich te realiseren dat de wereld in Nederland en daarbuiten in de twintigste eeuw veranderd is en dat de politieke vragen nog wel voor een deel dezelfde zijn, maar dat er inmiddels ook vele andere vragen zijn. Daarnaast moeten we ons realiseren dat zij die op welke wijze dan ook in de politiek zich nog door de Schrift te willen laten gezeggen of op welke grond dan ook uit zijn op het behoud van christelijke normen en waarden, in onze samenleving een steeds kleinere groep geworden zijn en in de meeste bestuurscolleges een minderheid vormen.

Bovendien moeten we bedenken dat het in de politiek altijd om concrete besluiten gaat en niet om theoretische beschouwingen. Politiek is altijd gericht op het nemen van besluiten om iets in deze wereld te veranderen, te bewaren of te beschermen. In een dergelijke situatie hebben partijen als SGP, RPF en GPV elkaar hard nodig en doen zij er goed aan waar mogelijk samen te werken zonder daarbij onderlinge verschillen te ontkennen of te negeren. Het is echter verstandiger om gezamenlijk alle energie in te zetten om de vragen waar we in deze tijd voor staan te doordenken dan om de energie te gebruiken om de reeds lang bekende accentsverschillen iedere keer weer breed uit te meten. Daar schiet men in de onderlinge verhoudingen niets mee op en het is van geen enkel belang voor de buitenwereld. Het gevaar van de gereformeerde gezindte in deze tijd is dat zij zich beperkt tot een boodschap die gericht is op het persoonlijk heil van de mens en dat men de politiek-maatschappelijke ontwikkelingen aan anderen overlaat. De aandacht voor zending en evangelisatie is gelukkig toegenomen en vele jongeren staan er meer dan vroeger voor open om met leeftijdgenoten over de boodschap van het Evangelie te spreken. Het kenmerk van de gereformeerden is echter altijd geweest dat zij er oog voor hadden dat deze hele wereld Gods wereld is en dat het daarom de moeite waard is om zich met alle facetten van deze wereld, ook de politieke, indringend bezig te houden.

Boodschappers van het kleine nieuws

De gereformeerde gezindte en de media

H. de Vries

Inleiding

Welke plaats en taak heeft de reformatorische pers binnen de gereformeerde gezindte? Dat is kort samengevat de vraag die mij is voorgelegd. Ik heb die iets omgebogen. Welke taak en plaats behóórt de reformatorische pers te hebben? Het is aan u om te beoordelen of ideaal en werkelijkheid overeenstemmen.

Voor we een antwoord proberen te vinden op de gestelde vraag, is het nuttig eerst verschillende vormen van journalistiek te onderscheiden. Drie wil ik er uitlichten. In de eerste plaats de dagbladjournalistiek. Bepalend daarvoor is de actualiteit van de dag. Wat de moeite van het vermelden waard is of waard gevonden wordt, verschijnt in de kolommen.

Deze formulering geeft al iets aan van het subjectieve element waaraan geen krant ontkomt. De nieuwswaarde van een bericht wordt mede bepaald door de opvattingen en interesse in de achterban. Het sterven van een filmster wordt in het *RD* niet vermeld. *NRC* zal de predikantenconferentie in Leicester niet verslaan. Zo wordt geselecteerd op grond van gestelde normen en de interesse van de doelgroep.

De opleiding van sommige politiemensen bevat als vast onderdeel de rapportage na een ongeluk dat in scène is gezet. De politiemensen worden op verschillende punten gestationeerd en leggen vast wat er geschiedt. Naderhand doen ze verslag van de toedracht van het ongeluk. Daarbij komen forse verschillen naar voren. Eenvoudig omdat de plaats waar iemand staat, bepaalt wat hij ziet. Hetzelfde speelt in de journalistiek. Letterlijk en figuurlijk. De opvatting dat iets zó is gebeurd is omdat het zó in de krant staat, is nogal aanvechtbaar. In de optiek van de journalist die het stuk heeft geschreven, is het zo gebeurd. In grote lijnen geldt hetzelfde voor de weergave van een toespraak, een lezing of een preek. De geestelijke positie van de journalist bepaalt in sterke mate wat hij oppakt. En in welke bewoording gaat iets mee? Je kunt twee formuleringen hebben die formeel gelijk zijn, maar gevoelsmatig niet. Een voorbeeld. Formulering één: Op

de vergadering van de SGP-kiesvereniging bleek dat 35 procent van de aanwezige leden voor het lidmaatschap van de vrouw is. Formulering twee: Op de vergadering van de SGP-kiesvereniging bleek dat 65 procent van de aanwezige leden tegen het lidmaatschap van de vrouw is. Hoewel we hier te maken hebben met twee volstrekt objectieve vermeldingen van eenzelfde volstrekt objectief feit, kun je op z'n minst vermoeden hoe de verslaggever van formulering één over de zaak in kwestie denkt en hoe dat ligt bij de man of vrouw van formulering twee.

Tijdschrift- en orgaanjournalistiek

De tweede vorm van journalistiek die van belang is voor deze lezing, is de tijdschrift-journalistiek. Ik denk daarbij vooral aan opinie- en familiebladen. Vertaald naar de gereformeerde gezindte: bladen als *CV-Koers* en *Terdege*. Opiniebladen volgen de actualiteit, maar hebben daarin een grotere keuzevrijheid dan de krant. De kunst is om een van de onderwerpen die de samenleving op dat moment bezighouden op een informatieve en boeiende wijze voor het voetlicht te halen. Daarbij wordt, nog sterker dan in de dagbladwereld, gekeken naar de interesse van de doelgroep. Met gevolg dat een blad als *CV-Koers* meer theologische dan economische artikelen brengt.

Familiebladen als *Terdege* zijn nagenoeg vrij als het gaat om de invulling. Wat badinerend kun je stellen dat de invulling van dergelijke bladen wordt bepaald door de fantasie, de interesse, de opvattingen en de gemoedsgesteldheid van de redactie. Doel is de lezers een blad te geven dat voldoet aan de gestelde formule: het bieden van verstrooiing, vorming, informatie, toerusting of een combinatie daarvan. En dan is er nog de orgaanjournalistiek: voor verenigingsbladen, stichtingsbladen, zendingsbladen, kerkbladen en partijbladen. Het orgaan fungeert als de mond van het lichaam waaraan het verbonden is. *De Banier* is de mond van de SGP, *De Saambinder* de mond van de Gereformeerde Gemeenten enzovoorts. Dat betekent dat van een kritische benadering in het algemeen geen sprake is.

Nieuws met een grote letter

Wat is nu het eigene van christelijke journalistieke producten? Veel predikanten in de gereformeerde gezindte hebben op dit punt een uitgesproken mening, een mening die ook geregeld naar voren wordt gebracht in de weekopeningen die de ERDEE-holding kent. De grote roeping van het *RD*, zo zeggen zij, is gelegen in het uitdragen van het grote Nieuws. Nieuws met een hoofdletter. Het zijn niet alleen predikanten die deze opvatting huldigen. Zo zei drs. L.P.

Dorenbos, oud-directeur van de Evangelische Omroep, dat de eerste taak van de christelijke journalistiek op het terrein van de opvoeding in het ongeveinsd christelijk geloof ligt. En B. van der Ros, voormalig chef-redacteur van het *Reformatisch Dagblad*, stelde in de bundel *Het christelijk dagblad in de samenleving*: 'In en bij het doorgeven van het nieuws uit deze wereld gaat het erom het Grote Nieuws uit te dragen dat er Eén is Die de wereld regeert naar Zijn Raad, de Wereldbeheerser Jezus Christus'.¹

Deze typering van de christelijke journalistiek klinken aannemelijk, maar bij de vertaling ervan naar de praktijk beginnen de problemen. Wat moet de economisch redacteur ermee, als hij verslag doet van de jaarresultaten van Philips? En de regioredacteur die moet melden dat de PVDA-wethouder van Graafstroom is afgetreden vanwege een schandaal rond het nieuwe dorps huis?

In de opvatting dat de christelijke krant het Nieuws met een hoofdletter moet uitdragen, is het dagblad feitelijk evangelisatiebulletin geworden. Concreet betekent het dat de inhoud van het RD van dien aard moet zijn, dat de krant gebruikt kan worden als folder bij evangelisatieacties. In de opvatting van Dorenbos kan het christelijk dagblad gebruikt worden als leidraad in de catechese. Het is immers in de eerste plaats bedoeld voor de opvoeding in het ongeveinsd christelijk geloof.

Nieuws met een kleine letter

Het feit dat niemand zo ver zal willen gaan, geeft al aan dat deze opvatting in de praktijk moeilijk overeind is te houden. Wat nog belangrijker is: de opvatting op zichzelf is aanvechtbaar. Een krant is er niet om het grote Nieuws door te geven. Daar heeft God een ander middel voor beschikt: de dwaasheid van de prediking. De krant is er ook niet voor de catechese. Daarvoor hebben we onze Catechismus.

De krant, ook de christelijke krant, is er voor het doorgeven van het nieuws met een kleine letter. Het verschil met een zogenaamd neutrale krant zit in het feit dat een christelijke krant zich in nieuwsvergaring, -selectie en -presentatie gebonden weet aan bijbelse normen. Dat brengt me tot de volgende definitie: het kenmerk van christelijke journalistiek is dat het nieuws wordt verzameld, doorgegeven en becommentarieerd binnen de grenzen van Gods wet.

1. B. van der Ros, *Het christelijk dagblad in de samenleving*, pag. 8.

Kerknieuws

Zij die van mening zijn dat een christelijke krant het Nieuws met een hoofdletter moet doorgeven, verwijzen nogal eens naar de kerknieuws pagina. Mijns inziens onterecht. Ook pagina 2 van het RD brengt nieuws met een kleine letter. Kerknieuws is geen Evangelie. Integendeel, zou ik bijna zeggen. Dat is geen verwijt aan het adres van de redacteurs die deze pagina vullen. Zij hebben dezelfde taak als alle redacteurs van de krant: het verslaan van het nieuws op het terrein waarvoor zij verantwoordelijk zijn. Kerknieuws wordt in het algemeen bepaald door mensen in de top: de leiding van de verschillende kerken in binnen- en buitenland. De kerkgeschiedenis leert dat we daar doorgaans meer ketterij dan bijbelse standvastigheid en meer politiek dan godsvrucht hebben te verwachten. Dat vinden we dan ook in de krant terug.

Het grote nieuws voltrekt zich in het verborgene, waar God mensen aan zichzelf ontdekt en hun oog opent voor het verlossingswerk van Jezus Christus. Dat zal nimmer de krant halen. Ook het RD niet.

Dr. ir. J. van der Graaf, secretaris van de Gereformeerde Bond, stelde in zijn bijdrage voor de bundel *Het christelijk dagblad in de samenleving* dat het christelijk dagblad de naam en de faam van de kerk heeft hoog te houden. 'Geeft de krant geen goed gerucht van de kerk naar buiten, dan ware het beter dat de krant in het geheel niet bestond. Dan kan men beter Turks dan paaps zijn, dan is een neutraal dagblad beter dan een christelijk dagblad, al is het van nog zoveel epitheta voorzien, zoals bijvoorbeeld het voorvoegsel reformatisch.'²

Het zal duidelijk zijn dat ik deze visie niet deel. Het is niet de taak van een kerknieuwsredacteur om de naam en faam van de kerk hoog te houden, maar om zo getrouw mogelijk verslag te doen van wat zich in de kerk afspeelt. Ook als er verdrietige ontwikkelingen zijn. De christelijke krant doet verslag van de gang van zaken in de kerk met een kleine k.

Ook Van der Graaf schreef in het zojuist gegeven citaat het woord 'kerk' met een kleine letter. Dat roept meteen vragen op. Moet het RD altijd een goed gerucht geven van de Hervormde Kerk in al haar ontwikkelingen? Van de oosters-orthodoxe kerk? Van de Rooms-Katholieke Kerk? Waar stopt de verplichting om de goede naam en faam van de kerk hoog te houden?

Zoals ik al zei, ook de kerknieuwsredacteur brengt nieuws met een kleine letter

2. a.w.i. ir. J. van der Graaf, *Krant, kerk en samenleving*, pag. 60.

en heeft ten principale geen andere verantwoordelijkheid dan een regiodirecteur. Het verschil is dat geschillen en problemen op het kerkelijk erf dieper ingrijpen. Dat vereist dubbele tact en wijsheid. Hetzelfde geldt overigens op politiek terrein. Zeker als het berichtgeving betreft over een partij van geestverwanten.

Geestelijke opbouw

Met het voorgaande heb ik niet willen beweren dat het christelijk dagblad geen enkele mogelijkheid heeft om een goed gerucht te geven van de kerk, en daarmee impliciet van de Koning van de kerk. Te denken valt aan interviews met mensen die werkelijk iets te zeggen hebben, het verslaan van conferenties en samenkomsten waar een krachtig bijbels geluid wordt gehoord, berichtgeving over de bloei van de kerk in bepaalde landen. Als evangelisatiemiddel lijkt de krant me echter ongeschikt. Slechts een enkele buitenkerkelijke zal zich op het *RD* abonneren. Wel kan een christelijke krant plaats inruimen voor geestelijke opbouw van de eigen lezerskring. Denk aan de korte meditatie die elke dag op de tweede pagina van het *RD* wordt afgedrukt en de lange meditatie op vrijdag. Je kunt daarbij echter niet spreken van journalistiek. Het journalistieke product wordt gebruikt voor het verbreiden van een Evangelieboodschap. Zoals een rijke zakenman destijds de advertentiekolommen van een Amerikaanse krant gebruikte voor het weergeven van preken van Spurgeon. Maar dat betekent niet dat het kenmerk van reclame het doorgeven van een geestelijke boodschap is.

Concluderend kunnen we vaststellen dat een christelijke krant als het *RD* met een zeker dualisme heeft te worstelen. Drs. R. Bisschop verwoordde dat als volgt: 'Enerzijds is het haar taak en doelstelling om dienstbaar te zijn aan de gereformeerde gezindte, in trouw aan haar geschiedenis en aan Gods Woord, anderzijds ontleent zij de rechtvaardiging van haar bestaan voor een groot deel aan de berichtgeving over dat wat zich buiten die gezindte afspeelt. Om het wat gechargeerd te formuleren: terwijl kranten als het *RD* en *ND* dienstbaar willen zijn aan de 'civitas Dei', het koninkrijk Gods, bestaan zij juist bij de gratie van hun betrokkenheid bij en berichtgeving over de 'civitas terrena', het koninkrijk van deze wereld.'³

Bij bladen als *CV-Koers* en *Terdege* ligt de situatie anders. Daarvan wordt niet

3. a.w.i. drs. R. Bisschop, *Krant en 'eigen' kerkelijke identiteit*, pag. 21.

direct nieuwsvoorziening verwacht. Zij kunnen meer plaats inruimen voor artikelen die stichtend van aard zijn. Het door Bisschop geschetste dilemma is bij dergelijke bladen dan ook minder groot. Dat geldt in nog sterkere mate voor kerk- en zendingsbladen.

De vrije en verantwoordelijke pers

We keren terug naar de gegeven definitie van christelijke journalistiek: het kenmerk van christelijke journalistiek is dat het nieuws wordt verzameld, doorgegeven en becommentarieerd binnen de grenzen van Gods wet. Dat betekent niet dat de algemeen aanvaarde normen binnen de journalistiek (zoals het toepassen van hoor en wederhoor) overboord worden gezet. In tegendeel. Het is een karikaturale voorstelling dat de journalist van een neutrale krant onbevooroordeeld tegenover het nieuws staat, terwijl zijn collega van een christelijke krant alles door een gekleurde bril ziet.

Kort na de Tweede Wereldoorlog werd in Amerika een rapport uitgegeven onder de titel: *The free and responsible press*. De commissie die het rapport had uitgebracht, bestond uit politici, journalisten en uitgevers. In het rapport gaven zij hun visie op de taak van de pers in een democratie. Hier volgen de gegeven kenmerken van een verantwoorde informatievoorziening:

1. het geven van een waarheidsgetrouw verslag van de dagelijkse gebeurtenissen, zodat een helder inzicht in de maatschappelijke ontwikkelingen kan worden verkregen;
2. het bieden van een forum waar commentaar en kritiek kan worden uitgewisseld;
3. het geven van een representatief beeld van de diverse groeperingen in de samenlevingen;
4. het geven van informatie over de doelstellingen en de waarden en normen van de samenleving;
5. het geven van toegang tot de aanwezige kennis in de samenleving.

Geen van deze regels wordt ondergraven door Gods wet. Ze worden er juist door aangescherpt. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat uit de in 1982 gepubliceerde studie *Krant en democratie* bleek, dat het *Reformatorisch Dagblad* en het *Nederlands Dagblad* opvallen door evenwichtigheid, openheid van berichtgeving en zorgvuldigheid van de weergave. Wie zich houdt aan de norm van Gods wet, brengt journalistiek een uitstekend product.

Geen afgoderij en beeldendienst

Wat houdt het in om journalistiek te bedrijven binnen de grenzen van Gods wet? Een goede leidraad is de verklaring van de Tien Geboden in de Heidelbergse Catechismus. Het zal duidelijk zijn dat het binnen de gegeven ruimte onmogelijk is zaken uit te diepen. Ik stip ze slechts aan.

God alleen erkennen

Het eerste gebod houdt in dat wij slechts één God erkennen en voor alles aan Hem verantwoording schuldig zijn. Vertaald naar de journalistiek betekent dit dat we niet schrijven om van de mensen gezien te worden en dat we kritiek op ons werk beoordelen in het licht van Gods Woord. Is de geuite kritiek terecht, dan moeten we niet schromen onze mening publiek te herzien. Als niet duidelijk kan worden gemaakt waar het geschrevene de norm van Gods Woord overschrijdt, hoeven we er niet wakker van te liggen. Ook niet als de kritiek afkomstig is van politieke of kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders uit eigen kring.

Niet buigen voor beelden

Het tweede gebod impliceert dat wij niet buigen voor denkbeelden die grote populariteit hebben, maar niet naar Gods Woord zijn. In onze samenleving liggen de voorbeelden voor het opscheppen. Het moderne denkbeeld over gezag, de veranderde waardering van de seksualiteit, de hedendaagse visie op de rol van de vrouw, de bedreiging van de beschermwaardigheid van het leven. De zogenaamd neutrale kranten blijken allerm minst neutraal. Ze bukken slaafs voor de alom aanbeden beelden. Het vraagt geloofsmoed en -kracht om dan, net als Sadrach, Mesach en Abednego, rechttop te blijven staan. De verleiding is groot om de massa te volgen.

De lastering van Gods naam

Het derde gebod heeft consequenties voor het taalgebruik. Een christelijke journalist misbruikt Gods naam niet. Daarover bestaat een grote mate van eenstemmigheid. Anders ligt dat als het gaat om de weergave van een interview met iemand die geregeld vloekt. Er zijn christen-journalisten die het niet per definitie afkeuren als in het verslag vloeken worden opgenomen. Ze zijn van belang voor een juiste tekening van de geïnterviewde persoon, die niet anders moet

worden afgeschilderd dan hij in werkelijkheid is. In het algemeen ben ik het daarmee eens, maar we moeten het ene gebod niet laten verdwijnen onder het andere. Als iemand veelvuldig Gods naam misbruikt, kan dit als een feitelijke constatering in het artikel worden vermeld. Daarbij hebben wij de dure plicht om een vloeker te waarschuwen, opdat we ons met ons stilzwijgen niet zulke schrikkelijke zonden deelachtig maken. Dat geldt ook voor een journalist.

De heiliging van Gods dag

De vertaling van het vierde gebod is in de praktijk van de dagbladjournalistiek niet eenvoudig. Ook op zondag is er nieuws. Je kunt dat wel negeren, zoals een deel van het bestuur van de Vereniging voor Zondagsrust en Zondagsheiliging propageert, maar dan zit je met het praktische probleem dat nieuwsfeiten geen losse druppels zijn, maar een gestage stroom met samenhang. Dr. C.S.L. Janse, hoofdredacteur van het *RD*, maakte in dit verband eens de laconieke opmerking: 'Je kunt moeilijk de lancering van een ruimteveer op zondag in de krant van maandag achterwege laten om dinsdag de lezers te melden dat hij al een mooi eind op weg is.'

De praktijk bij een krant als het *RD* is dat het zondagsnieuws wordt aangeleverd door mensen van seculiere persbureaus. Hierin schuilt het gevaar van huichelachtigheid. Rijke orthodoxe joden namen voor het werk op sabbat een goj, een niet-jood, in dienst. Een vergelijkbare situatie ontstaat als wij zelf een stipte zondagsheiliging nastreven, maar tegelijk dankbaar gebruik maken van dat wat op zondag wordt geproduceerd door de 'heidenen' van het ANP.

In een gecompliceerde samenleving als de onze is niet zo makkelijk aan te geven welk werk noodzakelijk is. Zijn we echter van mening dat we een bepaald product niet kunnen missen, ook als daarvoor op zondag gearbeid wordt, dan zullen we in principe bereid moeten zijn aan de zondagse productie bij te dragen. Ten aanzien van de christelijke journalistiek betekent dit dat moet worden nagedacht over de vraag welke nieuwsberichten die op zondag worden aangeleverd zo essentieel zijn, dat ze aan de lezer moeten worden doorgegeven. Daarnaast is het zinvol om in grote lijnen vast te leggen in welke omstandigheden het legitiem is eigen journalisten op zondag eropuit te sturen. Dat voorkomt dat bij calamiteiten op zondag een weinig overdacht ad-hoc-beleid wordt gevoerd.

Eerbiediging van de overheden

Het vijfde gebod vraagt eerbiediging van het over ons gestelde gezag. We moeten de gezagsdragers eren. Liefde en trouw bewijzen, zegt de Heidelbergse

Catechismus, en met hun zwakheid en gebreken geduld hebben. Wat betekent dit voor de journalistiek? Mogen we alleen maar vriendelijke dingen over onze overheden schrijven en moeten we het kwade met de mantel der liefde bedekken? Ook hier geldt dat we het ene gebod niet krachteloos moeten maken door het andere. Het negende gebod verbiedt het geven van een vals getuigenis. Dat betekent dat we eerlijkheid hebben te betrachten, ook als het overheden betreft. Wat moeten we dan aan met het vijfde gebod? Om te beginnen hebben we ook als journalist hen die ons regeren te bezien als van God gegeven overheden. Al delen we hun opvattingen niet, we hebben hun ambt te eerbiedigen. Jakobs spreken tegen Farao werd gestempeld door beleefdheid en respect voor de Egyptische vorst. Paulus ging hoffelijk om met Festus en Agrippa. Genade maakt nooit lomp. Dat neemt niet weg dat een christelijke journalist overheden kritisch mag bevragen op hun beleid. Het vijfde gebod sluit ook het vermelden van misstappen van regeerders niet uit. De Bijbel gaat ons hierin voor. Wel moet gewaakt worden voor sensatiezucht. In de berichtgeving mag nooit leedvermaak doorklinken.

Doodslag in de journalistiek

Het zesde gebod verbiedt de doodslag. We kunnen iemand met het zwaard doden, maar ook met de pen. Cynisme past niet binnen de christelijke journalistiek. Onze afwijzing van bepaalde opvattingen mag niet ontaarden in een publieke vernedering van hen die deze opvattingen aanhangen of uitdragen. Zeker bij het beschrijven van misstappen van personen past grote terughoudendheid. Niet alleen vanwege de betrokken persoon, maar ook met het oog op diens familie.

Zedigheid en eerbaarheid

Bij het zevende gebod tekent de Heidelbergse Catechismus aan dat dit gebod ook alles verbiedt wat tot onkuisheid verleidt. Verslaggeving rond seksuele misdrijven en perversiteiten dient sober te zijn. Hier ligt een spanningsveld. Een verhullend taalgebruik leidt er in de praktijk toe dat mensen gaan gissen wat er gebeurd is en in hun fantasie de verhullende termen concretiseren. Een zekere concreetheid is naar mijn gevoel te verkiezen boven een taalgebruik dat de verbeelding prikkelt. Opvallend is de concreetheid van de Bijbel op dit terrein. Denk aan de zonde van Onan, de geschiedenis van Juda en Thamar, Absalom die op het dak van het koninklijk paleis geslachtsgemeenschap had met de bijvrouwen van zijn vader. Maar nergens gaat de concreetheid van de Bijbel over in een verwoording die de zinnen prikkelt.

Geen diefstal en plagiaat

Als we het achtste gebod toespitsen op het terrein van de journalistiek, vinden we hierin een verbod op plagiaat. Elke journalist maakt in zijn werk gebruik van de pennenvruchten van anderen. Dat is geen schande, maar het mag nooit leiden tot kopiëren van artikelen of gedeelten daarvan. Als we citeren, moet de bron en de naam van de auteur worden vermeld.

Als het goed is, valt een christelijke krant op door de onafhankelijkheid en de kwaliteit van de berichtgeving. Christelijke journalisten volgen niet als een kudde het spoor van collega's, maar leveren een origineel product. Hierbij moet ik direct de kanttekening maken dat dit een ideaal is dat niet altijd te verwezenlijken valt, al was het alleen maar vanwege financiële beperkingen.

Geen vals getuigenis

Het zal duidelijk zijn dat het negende gebod voor de journalistiek het meest veelzeggende gebod is. De Catechismus zet de inhoud glashelder op een rij:

1. geen vals getuigenis spreken;
2. niemands woorden verdraaien;
3. niet achterklappen of lasteren;
4. niemand licht en onverhoord oordelen of helpen veroordelen;
5. de waarheid liefhebben;
6. de eer en het goed gerucht van mijn naaste voorstaan en bevorderen.

Laten we alle elementen die de Catechismus naar voren brengt eens nagaan, en ze concreet maken voor het journalistieke werk.

1. Geen vals getuigenis spreken

We kunnen op twee manieren een vals getuigenis geven. In de eerste plaats door een situatie, een zaak of persoon ongunstiger voor te stellen dan overeenkomt met de werkelijkheid. Die kant van het gebod wordt in het algemeen het meest gezien. Maar het tegenovergestelde wordt evenzeer door de Catechismus gelaakt. We mogen situaties, zaken of personen ook niet gunstiger voorstellen dan ze in werkelijkheid zijn. Het gevaar is levensgroot dat we bij nieuws uit eigen kring andere normen aanleggen dan bij nieuws uit de wereld om ons heen. Hoe begrijpelijk ook, te verdedigen is dat nooit. Tweeërlei weegsteen is de Heere een gruwel.

2. Niemands woorden verdraaien

Dat gebeurt heel snel. Soms onbewust, vaak bewust. In de eerste plaats door iemands woorden grofweg fout weer te geven. Het kan ook subtieler, door citaten uit hun verband te lichten. Ook door de kop boven een verhaal kunnen iemands woorden worden gemanipuleerd. Een kop mag de aandacht trekken, maar moet wel recht doen aan de inhoud van het verhaal. Een christelijke journalist zal er dan ook geen moeite mee hebben om interviews voor publicatie aan de geïnterviewde ter inzage te geven. Als het goed is, kan ook een geïnterviewde met een totaal andere levensovertuiging zich in de weergave van het gesprek vinden.

3. Niet achterklappen of lasteren

Die verleiding ligt vooral op de loer als het gaat om personen, groepen of partijen met wie we niet veel op hebben. Dan hebben we extra zorg te dragen voor een correcte berichtgeving, om de minste schijn van partijdigheid te voorkomen.

4. Niemand licht en onverhoord oordelen of helpen veroordelen

Een christelijk medium is niet in de eerste plaats uit op primeurs. Liever een bericht goed nagetrokken en een dag later ermee in de krant dan een primeur die achteraf gezien onjuistheden blijkt te bevatten, die uiterst pijnlijk voor de betrokken persoon of personen zijn. Duidelijk is dat in dit punt ook het principe van hoor en wederhoor ligt opgesloten.

5. De waarheid liefhebben

Die uitspraak heeft voor een christen-journalist een dubbele bodem. Als het goed is, weet hij zich voor alles verknocht aan de waarheid met een grote W. Waar het gezag van de Schrift wordt losgelaten, is van christelijke journalistiek geen sprake meer. Hooguit van humanistische journalistiek.

De verknochtheid aan de waarheid met een grote W is alleen geloofwaardig als ze samengaat met verknochtheid aan de waarheid met een kleine w. In de praktijk vraagt dat om een stuk onhankelijkheid van mensen of instanties uit de eigen achterban. Het liefhebben van de waarheid is in het bijzonder een dilemma voor de redactie van partij-, verenigings-, stichtings- en kerkbladen. Deze organen hebben niet alleen tot doel informatie te verschaffen over de kerk, partij, vereniging of organisatie waaraan ze verbonden zijn, maar willen de lezer ook een positief beeld ervan geven. Op zichzelf is dat geen schande. In het licht van het voorgaande zal echter wel duidelijk zijn dat hier een spanningsveld ligt. Enerzijds hoeft de vuile was niet buiten te worden gehangen. Aan de andere kant mag de lezer geen rad voor ogen worden gedraaid.

6. De eer en het goed gerucht van mijn naaste voorstaan en bevorderen

Dat is het laatste wat de Heidelbergse Catechismus aangeeft bij de uitleg van het negende gebod. Deze zinsnede wordt vaak losgemaakt van het overige. Daardoor wordt de indruk gewekt dat we nooit negatieve berichten over iemand naar buiten zouden mogen brengen. Bezien we de andere punten die zijn aangegeven, dan is duidelijk dat dit niet de bedoeling is van deze zinsnede. Het gaat erom dat we iemand niet zwarter maken dan nodig is en dat we persoon en opvatting weten te scheiden.

Belangrijk in dit verband is ook dat we, zoals Groen van Prinsterer zei, groeperingen beoordelen op hun beste vertegenwoordigers. Een christelijke krant heeft als het goed is een positieve houding en laat personen in hun waarde, ook als hun opvattingen scherp veroordeeld moeten worden.

Niet begeren

Het tiende gebod heeft de christelijke media met name op het terrein van de reclame iets te zeggen. Omdat dat een onderwerp apart is, wil ik er slechts kort iets over aanstippen. De christelijk pers dient een eigen, door de Bijbel gestempelde stijl na te streven, zowel op redactioneel als advertentieel gebied. Tussen die beide moet geen kloof ontstaan. Het is een kwalijke zaak als de inhoud van journalistieke artikelen of commentaren haaks staat op reclame-uitingen in hetzelfde dagblad, tijdschrift of orgaan.

Navolgers van Christus

Na al het voorgaande is het goed om te beseffen dat de persoonlijke gezindheid van de journalist of redacteur uiteindelijk bepalend is. We kunnen een indrukwekkend redactiestatuut opstellen, maar christelijke journalistiek staat of valt met de innerlijke overtuiging van de journalist of redacteur. Het gaat erom dat wij persoonlijk de wet in haar samenvatting kennen: God liefhebben boven alles en de naaste als onszelf.

Als dat het geval is, kennen we in het journalistieke werk het spanningsveld tussen vakmanschap en christen zijn. Een journalist is niet aangenomen als evangelist. Dat neemt niet weg dat met name bij interviews het gevoel kan ontstaan dat je verraad pleegt aan God en Zijn Woord, als je niet meer doet dan iemand bevragen, om vervolgens een goed journalistiek product af te leveren.

Als we iets van de kracht van Gods Woord kennen, zullen we daar, als God er gelegenheid voor geeft, ook van getuigen. Dat is gelukkig niet voorbehouden aan

journalisten. Het Evangelie mag ook worden gebracht op de steiger, in het belastingkantoor, op de fabriek. Opdat zondaren worden gebracht tot het geloof in Jezus Christus en het nieuws met een kleine letter leren lezen in het licht van de goddelijke openbaring.

De gereformeerde gezindte en de media

drs. J.P. de Vries

Het thema dat mij werd voorgelegd, is: de gereformeerde gezindte en de media. Voordat ik het ga hebben over de media, is het goed eerst met elkaar onder ogen te zien wat we verstaan onder de gereformeerde gezindte. Als ik het *Reformato-risch Dagblad* of het tijdschrift *Koers* lees, krijg ik de indruk dat daar het begrip 'gereformeerde gezindte' nogal beperkt wordt opgevat, namelijk als dat type van gereformeerd-zijn dat de persoonlijke bevinding centraal stelt in het geloofsleven. Ik zou voor de invulling van deze term graag in de leer gaan bij Groen van Prinsterer. In zijn tijd vond de Afscheiding plaats. We weten dat de regering toen probeerde die beweging te dwarsbomen door bijeenkomsten van meer dan twintig personen te verbieden en uit elkaar te jagen. De regering beriep zich daarvoor op de toenmalige grondwet, die bescherming toezegde aan de binnen het rijk bestaande gezindheden. Welnu, was de redenering, die bescherming geldt dus niet voor een nieuwe groepering als de afgescheiden gemeenten.

Daar bracht Groen van Prinsterer tegen in dat het woord 'gezindheid' niet slaat op de organisatorische vorm die de gelovigen verenigt, maar op de leer, de belijdenis. Op dat punt brachten de Afgescheidenen niets nieuws: zij wilden juist bij de leer blijven zoals die door de Synode van Dordrecht was beleden. Zij waren dus wel degelijk een bestaande gezindheid, die recht had op grondwettelijke bescherming!

Twee stromingen

In deze lijn versta ik onder de gereformeerde gezindte allen die hun geloofsovertuiging samengevat zien in de drie Dordtse belijdenisgeschriften, ook wel de drie Formulieren van Eenheid genoemd. Helaas zijn deze gereformeerde belijders na de Afscheiding in twee stromingen uiteengevallen, die zich op verscheidene punten van elkaar onderscheiden: de visie op de uitverkiezing, de geloofsbeleving, de houding tegenover de cultuur en zo meer. Godsdienstsociologen gebruiken voor deze twee stromingen de typering 'bevindelijk' en 'orthodox'. Die termen kunnen misverstand wekken, want ook de bevindelijken achten zich recht in de leer en dus orthodox, en de orthodoxen erkennen de noodzaak van bevinding. Maar omdat iedereen begrijpt wat ermee bedoeld wordt, doen we het er toch maar mee.

Die twee stromingen binnen de gereformeerde gezindte gaan op allerlei terrein hun eigen weg. Merkwaardigerwijs kunnen ze wel in één kerk zitten, zoals in de Nederlandse Hervormde Kerk en de Christelijke Gereformeerde Kerken. Maar ze hebben aparte scholen (reformatorisch/gereformeerd), een eigen politieke partij (SGP dan wel RPF-GPV¹) en ook eigen kranten: het *Reformatorisch Dagblad* en het *Nederlands Dagblad*.

De omroep

Op dat andere media-terrein, de omroep, liggen de kaarten anders. De bevindelijken staan overwegend afwijzend tegenover het gebruik van radio en televisie en kwamen dus niet toe aan een eigen omroep. Het *Reformatorisch Dagblad* geeft ook geen overzichten van radio- en televisieprogramma's. De vrijgemaakt-gereformeerden hebben geprobeerd een eigen omroep op te zetten, maar de drempels van de Omroepwet waren voor hen te hoog. De andere orthodoxen hadden toen al de handen ineengeslagen met evangelische groepen in de Evangelische Omroep. De meeste vrijgemaakten hebben zich daar later ook bij gevoegd. Het *Nederlands Dagblad* probeert in zijn presentatie van radio- en tv-programma's de lezers te ondersteunen in een verantwoord gebruik van deze media.

Een goed gebruik van de omroep is geen eenvoudige opgave, niet voor kijkers en luisteraars, maar zeker ook niet voor christenen die programma's maken. Een krant richt zich primair tot zijn eigen lezers, die door abonnement een keus voor die krant hebben gemaakt. Maar radio en televisie hebben in beginsel een onbeperkt bereik en daar dienen programmamakers rekening mee te houden. De EO doet dat door sterke nadruk te leggen op het evangeliserende element. Hier heeft de omroep een voorsprong op de dagbladen, omdat hij gemakkelijker andersdenkenden in hun eigen huiskamer bereikt, maar het is de vraag of de onpersoonlijke relatie via het radio- of tv-toestel daarvoor een goed middel is.

Waar bij de serieuze gedrukte pers het verschaffen van informatie de hoofdzaak is, vormt dit slechts een beperkt deel van de taak van een omroep. Die behoort ook een behoorlijke hoeveelheid verstrooiing van allerlei aard te bieden. En al is verstrooiing op zichzelf niet verkeerd, het is niet eenvoudig dat op een christelijke wijze te doen en ook nog aantrekkelijk te zijn voor anderen.

1. Vlak voor het ter perse gaan van deze bundel is bekend geworden dat de RPF en het GPV samen verdergaan onder de naam *ChristenUnie*.

Eigen karakter – de feiten

Ik wil me verder beperken tot het gereformeerde dagblad, omdat daar mijn verantwoordelijkheid en mijn ervaring liggen. Het *Nederlands Dagblad*, waaraan ik verbonden ben, is oorspronkelijk ontstaan als een strijdblad in de kerkelijke strijd binnen de Gereformeerde Kerken die tot de Vrijmaking leidde. In 1948 werd besloten het blad onder de naam *Gereformeerd Gezinsblad* te ontwikkelen tot een blad voor het hele gezin en het geleidelijk uit te bouwen tot een dagblad. Dit laatste werd in 1959 bereikt. Sinds eind 1967 verschijnen we onder de naam *Nederlands Dagblad*, waarmee we uitdrukken dat we in de lijn van Groen van Prinsterer een boodschap voor de gehele Nederlandse natie hebben. In 1993 verviel de eis dat redacteuren lid moesten zijn van een (vrijgemaakte) Gereformeerde Kerk. De binding aan de gereformeerde belijdenisgeschriften bleef wel gehandhaafd. Waarin onderscheidt een gereformeerd dagblad, d.w.z. een dagblad dat zich bindt aan het gezag van de Bijbel als Gods Woord en aan de gereformeerde belijdenisgeschriften, zich van andere dagbladen?

Een dagblad biedt informatie – en ook een klein beetje verstrooiing, maar dat is hier bijzaak. Die informatie valt in twee geledingen te onderscheiden: de feiten en de toelichting op die feiten. In de dagbladwereld wordt er grote waarde aan gehecht die beide duidelijk te onderscheiden. Het motto luidt: facts are sacred, comment is free. Ik ben het met die onderscheiding eens. Wanneer feiten en commentaar door elkaar wordt gehusseld, is de lezer niet meer in staat zelf de mening van de krant te toetsen. Bij een duidelijk onderscheid tussen beide zal hij zijn winst doen met de argumenten in het commentaar van de krant, maar hij blijft in staat zelf een eigen mening te vormen over de feiten.

Dit betekent echter niet dat de feiten neutraal zijn. Alsof je voor de feiten best een algemene krant zou kunnen lezen en voor je meningsvorming dan nog een blad uit eigen kring als toetje. Het eigen karakter van een christelijke krant begint al bij de weergave van feiten. In de eerste plaats zal zo'n krant zijn uiterste best doen dat de weergegeven feiten betrouwbaar zijn, niet tendentiekus weergegeven, en geen onnodige schade toebrengen aan de naam van een naaste. Kortom: gehoorzaam aan de norm van het negende gebod van Gods wet, zoals de Catechismus dat uitlegt. In de tweede plaats zal een christelijke krant zich onderscheiden door de keuze van de feiten. Er gebeurt in de wereld vele malen meer dan zelfs het dikste dagblad kan berichten. Een krant moet dus voortdurend keuzen maken uit het aanbod van nieuws, afhankelijk van de ruimte in de krant en de capaciteit van de redactie. Maar wat kies je dan om over te berichten? Een puur commercieel geleide krant zal zich bij de keuze laten leiden door de maximalisatie van de verkoopcijfers. U

hoeft maar een nummer van *De Telegraaf* door te bladeren om te zien wat dat betekent.

Een gereformeerde krant legt bij haar keuze andere maatstaven aan. Die vraagt niet zozeer wat zijn lezers graag willen weten, als wel wat zij zouden behoren te weten of wat hen behoort te interesseren. Zij zal in de nieuwskeuze de gangen van God door deze wereld willen laten zien, ook als dat er niet voortdurend expliciet wordt bij gezegd. Daartoe behoort een centrale aandacht voor het vergaderen van Christus' kerk, hier te lande en in heel de wereld, alsmede voor de bestrijding en de verleiding die de kerk van de kant van de wereld en de dwaalleer ondervindt. Daartoe behoort aandacht voor wat christenen terecht verdeelt en voor wat hen niet zou mogen verdelen. Wat het *ND* betreft zien we het ook als duidelijk doel door eerlijke informatie bij de lezers een juiste beeldvorming over elkaars kerken te bevorderen en eventueel bestaande karikaturen af te breken. Het is onze vurige wens langs deze weg een bijdrage te mogen leveren aan meer eenheid tussen mensen die aan hetzelfde geloof deel hebben.

Daartoe behoort aandacht voor de voortdurende worsteling tussen goed en kwaad in deze wereld, dus voor ethische vraagstukken in de politiek, de geneeskunde, de wetenschap en noem maar op. Op zulke terreinen liggen haar prioriteiten. En dus gaat er wel een verslaggever naar een internationale kerkelijke conferentie en niet naar het WK voetbal.

Een gereformeerde krant houdt ook in de goede zin van het woord rekening met de aandachtssfeer van zijn lezers. Wat de lezers willen, is voor hem niet normgevend – trouwens: de lezers zullen ook niet allemaal hetzelfde willen. Maar de krant heeft jegens hen wel een dienende functie. Zoals een regionale krant zich bezighoudt met het kleine nieuws in haar verspreidingsgebied, dat de landelijke media niet halen, zo zal een gereformeerde krant aandacht hebben voor wat er in haar kerkelijke omgeving voorvalt, voor het optreden van gereformeerde (reformatorische) organisaties en van personen uit de gereformeerde wereld in de samenleving, voor het reilen en zeilen van de gereformeerde school en zo het meelevens bevorderen. Zulke berichtgeving zoek je in andere dagbladen tevergeefs.

Eigen karakter – advertenties

Reeds op het punt van het nieuws scheiden zich dus de wegen tussen de christelijke krant en andere dagbladen. Die andere noemen zichzelf graag neutraal, maar dat predikaat is aanvechtbaar. Want iedereen laat zich leiden door een bepaalde levens- en wereldbeschouwing, en het maakt alles uit of daarin plaats is voor Jezus Christus als de Zoon van God en de Verlosser van de wereld, of juist niet. Dat

zal uitkomen in hun nieuwsselectie, in de meningen die ze openlijk of tersluiks uitdragen en ook in de advertentiepagina's. Heel wat van die zogenaamde neutrale dagbladen schromen niet om gretig winst te slaan uit allerlei onreinheid als advertenties voor allerlei vormen van prostitutie. Zulke pagina's zou een christenmens zelfs niet in huis moeten willen hebben. Een christelijke krant ziet erop toe dat haar advertentiepagina's passen in de stijl van de krant.

Dat betekent niet dat een redactie voor de advertenties dezelfde verantwoordelijkheid draagt als voor de redactionele inhoud. Er wordt wel eens gevraagd of reclame voor dure auto's of kostbare buitenlandse vakanties wel past in een gereformeerde krant. Maar op zulke punten ligt de verantwoordelijkheid bij ieder persoonlijk. Een algemene uitspraak dat zulke zaken voor een christen nooit mogen, gaat mij te ver. Ze mogen je leven niet beheersen. Maar het maakt wel verschil of je elk jaar zoveel geld aan een buitenlandse vakantie uitgeeft of bijvoorbeeld eenmaal na je pensionering. De redactie geeft wel voorlichting over christelijke geldbesteding, maar kan haar lezers in de toepassing niet bevoogden.

Eigen karakter – commentaar

Het duidelijkst komt het eigen karakter van een gereformeerde krant uit in het commentaar. Ik reken daartoe niet alleen het hoofdartikel, maar ook allerlei opiniërende en analyserende bijdragen, hetzij van de redactie zelf hetzij op haar verzoek door deskundigen geschreven of ongevraagd aangeboden en door de redactie geaccepteerd. In deze artikelen gaat het erom de lezers te helpen in hun meningsvorming over allerlei actuele vraagstukken die zich aandienen. Die onderwerpen zelf komen vaak van buitenaf: van de regering of van instanties die erop uit zijn iets nieuws in de samenleving aanvaard te krijgen. Een gereformeerde journalist zal dan proberen bij het licht van Gods Woord en de daarop gegronde belijdenis, en zo nodig met hulp van betrouwbare deskundige geestverwanten, licht over zo'n kwestie te geven en dat in zo'n vorm dat een brede lezerskring van ongeschoolde tot zeer geleerde mensen daarmee gediend is. Daartoe kan ook behoren het populariseren van meningen die door meer geleerde personen in ingewikkelder vorm gepubliceerd zijn.

Soms zal ook een gereformeerd mens niet direct het antwoord op een nieuw vraagstuk klaar hebben. Het is niet verstandig dan automatisch een afwijzende houding aan te nemen. Het is in de geschiedenis al vaker gebeurd dat een aanvankelijk fors gesteld 'nee' toch niet kon worden volgehouden. Dat komt de geloofwaardigheid van onze positiekeuze niet ten goede. In zo'n geval is het goed ruimte te geven voor discussie, waarin de argumenten voor en tegen op tafel

komen. Ook als dat uiteindelijk niet tot overeenstemming leidt, is de lezer toch gebaat met de kennisneming van de diverse argumenten, die hij kan wegen en toetsen.

Om deze reden geeft het *ND* ook royaal ruimte aan ingezonden brieven van lezers. We stellen daarbij wel als voorwaarde dat ze passen binnen de identiteit van de krant. Voor bestrijding van de betrouwbaarheid van Gods Woord of punten uit de gereformeerde belijdenis is geen plaats. Maar binnen die grenzen is er nog genoeg waarover we als christenen met elkaar kunnen discussiëren. Hopelijk draagt dat ertoe bij dat we elkaar opscherpen in het toetsen van alle dingen. En ook al is niet elke bijdrage even verheffend, het geeft ook een beeld van wat onder de mensen leeft, en daar kunnen zij die bepaalde verantwoordelijkheden dragen, weer hun winst mee doen. En anders geeft het wel praatstof in de onderlinge gesprekken. Het biedt ook een uitlaatklep voor die lezers die het op een bepaald punt met de voorlichting van de krant niet eens zijn. Als zodanig kan het samenbindend werken, al zijn er ook weer die zich aan zulke stukken juist ergeren.

Belangrijk

Het is nu wel duidelijk dat het dagelijks lezen van een gereformeerde krant van groot belang is voor iedereen die als bewuste gereformeerde christen in deze wereld wil staan. De Heere Jezus heeft niet gebeden dat God ons uit deze wereld zou wegnemen, maar wel dat Hij ons zou bewaren voor de boze. Die boze komt langs allerlei wegen op ons af. Hij probeert ons denken, ons spreken en ons doen te beïnvloeden. Het voornaamste wapen daartegen is uiteraard het Woord van God, het zwaard van de Geest, zoals het in Efeze 6 wordt genoemd. Een gereformeerde krant kan het lezen van Gods Woord niet vervangen. Maar ze kan wel helpen om de boodschap van dat Woord voor deze tijd te verstaan.

Iedereen heeft het druk met zijn eigen taken in kerk, gezin en beroep. Dan komt er niet van om gedegen studie te maken van allerlei vraagstukken die vandaag in discussie zijn. Hoe goed is het dan, als we ons toch snel kunnen oriënteren dank zij de arbeid van personen binnen onze geloofsgemeenschap die daar wel de tijd en de gelegenheid voor hebben. Dan hoeven we niet met de mond vol tanden te staan, als anderen, bijvoorbeeld burens of collega's op het werk, ons rekenschap vragen waarom we er moeite mee hebben dat ernstig lijdende mensen van hun dokter een dodelijk spuitje krijgen – om maar een voorbeeld te noemen. Het kan ook onszelf sterken om de verleiding te weerstaan om met de wereld mee te doen of mee te denken in een situatie waarin dat ons wel bijzonder goed zou uitkomen.

De praktijk

Maar, zo zou u nu kunnen vragen, heeft een christelijke krant elke dag wel voldoende nieuws om dat eigen karakter waar te maken? Neem nu, als duidelijkste voorbeeld, het kerkelijk nieuws. Kun je daar elke dag een pagina mee vullen? Ik meen dat dit ons bij het *Nederlands Dagblad* heel redelijk lukt. Op de meeste zaterdagen hebben we zelfs nog een extra kerknieuwspagina. Dat gaat dan echter niet alleen over de kerkgemeenschappen waartoe de lezers van onze krant behoren. Maar daartoe mogen we onze blik ook niet beperken. Ook over de opmars van dwaalleer en verlating van Gods Woord moeten we berichten; ook daar moeten we de geesten beproeven of ze uit God zijn. En dat begint bij informatie.

Zeker, dan moet ik toegeven dat het dagelijkse nieuwsaanbod zich niet elke dag precies snijdt naar de ruimte die wij in de krant beschikbaar hebben. En als je niet oppast, wordt veel ruimte gevuld met berichten over grote kerkgenootschappen die over een efficiënte persvoorlichting beschikken. En soms gebruik je dat ook wel om de pagina te vullen, ook al is de informatiewaarde niet zo groot. Met foto's is het nog moeilijker. Een hedendaagse krantenpagina kan niet zonder illustratie. Maar als de algemene fotopersbureaus op dit gebied iets bieden, betreft het vrijwel altijd de paus. Nu is zijn portret niet te allen tijde contrabande; hij is per slot van rekening een invloedrijk persoon. Maar we hoeven hem ook weer niet elke dag in de krant.

U mag dus niet – zo zeg ik maar eerlijk – aan elk bericht in de krant het principiële gewicht hechten dat ik hiervoor als onze opdracht schetste. Het dagelijks vullen van een krant is ook gewoon een ambacht. Maar u mag die vraag wel stellen ten aanzien van wat u graag in uw krant zou willen lezen als steun voor uw functioneren als christen in de samenleving. Als u uit dat oogpunt iets mist, horen we dat graag. En als u uit dat oogpunt de ene krant vergelijkt met de andere, dan kan een keus voor u niet moeilijk zijn – of het moest die tussen *RD* en *ND* zijn.

Personalia

ds. H. van den Belt, predikant van de Nederlandse Hervormde Kerk te Oud-Alblas

drs. C. Blenk, predikant van de Nederlandse Hervormde Kerk te Delft

ds. C. den Boer, emeritus-predikant van de Nederlandse Hervormde Kerk, Barneveld

drs. W.H. Dekker, docent sociologie aan en opleidingsmanager van de opleiding maatschappelijk werk en dienstverlening van de Christelijke Hogeschool Ede

ds. M. Golverdingen, predikant van de Gereformeerde Gemeente te Gorinchem

dr. ir. J. van der Graaf, secretaris van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk; redacteur van *de Waarheidsvriend*, weekblad van de Gereformeerde Bond

ir. M. Houtman, oud-directeur van de Christelijke Hogeschool De Driestar; gedeputeerde van de Provinciale Staten van Zuid-Holland

ds. P. Mulder, predikant van de Gereformeerde Gemeente te Dordrecht; voorzitter van het bestuur van Eleos (samenwerkingsverband van GPZ, GLIBW en GLIAGG De Poort)

dr. J.E. Post, bestuurskundige en godsdienstsocioloog; namens de RPF wethouder van de gemeente Katwijk aan Zee

dr. W. van 't Spijker, emeritus-hoogleraar aan de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken te Apeldoorn

dr. H.C. Stoffels, godsdienstsocioloog aan de Vrije Universiteit te Amsterdam

drs. J.J. Tigchelaar, emeritus-predikant van de Nederlands Hervormde Kerk, Putten

ds. J.H. Velema, emeritus-predikant van de Christelijke Gereformeerde Kerk, Nunspeet

dr. W. Verboom, universitair docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden; emeritus-predikant van de Nederlandse Hervormde Kerk, Waddinxveen

H. de Vries, redacteur van *Terdege*, Apeldoorn

drs. J.P. de Vries, lid hoofdredactie van het *Nederlands Dagblad*, Barneveld

ds. J. Westerink, predikant van de Christelijke Gereformeerde Kerk te Utrecht-Noord

De auteurs van deze bundel denken na over de gereformeerde gezindte en de toekomst ervan. Vragen die aan de orde komen zijn o.a.: wat zijn de kernzaken van de theologie van de gereformeerde gezindte, wat is de identiteit, de kracht en de zwakte ervan, welke problemen doen zich voor en hoe moeten we hiermee omgaan, wat is de betekenis van de politiek, de media en het sociaal-maatschappelijke leven voor de gereformeerde gezindte? Verder zijn vragen gesteld over de houding tegenover de zending en ook over de mondiale betekenis van het gereformeerde denken en handelen.

De bundel geeft geen eenduidige visie, maar een belichting van de problematiek vanuit diverse optieken en ook vanuit verschillende kerkelijke tradities waaruit de auteurs afkomstig zijn. Dat kan herkenning en instemming oproepen, maar soms ook vragen of tegenspraak. In ieder geval stemt deze bundel tot nadenken en tot bezinning over dat wat de christelijke hogeschool De Driestar beoogt: het overdragen van de wezenlijke waarden uit onze kerkelijke traditie, ook in het nieuwe millennium.

9 789061 407331

ISBN 90 6140 733 8

NUGI 639

UITGEVERIJ DE GROOT GOUDRIAAN

in samenwerking met

CHRISTELIJKE HOGESCHOOL DE DRIESTAR